ANNOTATIONES IACOBI LOPIDIS STVNICAE CONTRA ERASMVM ROTERODAMVM IN DEFENSIONEM TRALATIONIS NOVI TESTAMENTI.

NOBILITAS SOLA EST ATQVE VNICA VIRTVS.

IACOBI LOPIDIS STVNICAE IN LIBRVM ANNOTATIONVM aduerſus Eraſmum Roterodamum prologus fœliciter incipitur.

AD LECTOREM.

DESIderius Eraſmus Roterodamus ex his que ex Lucia
no & Euripide quondã traduxerat & ex eo libro in quē
antiquorum parœmias cõgeſſerat inter ſtudiorũ huma
nitatis cultores non nihil iam nominis aſſequutus: nõ
contentus ſorte ſua que pro ingenio & eruditione ſatis
ampla homini obtigerat: ſacras noui teſtamenti ſcri
pturas ne non omnia experiretur e greco in latinum no
uiſſime traducere aggreſſus eſt: ac librum annotationũ
in eaſdem condere Laurentium Vallam imitatus que;
primum fuiſſe conſtat qui eiuſmodi genus ſcribendi at
tigit. Quod opus apud Baſileam inclytam Germanie
vrbem ab hinc triennium impreſſorijs excuſum formis per totum eſt orbem diuul
gatum. Peruenit tandem ad manus meas Eraſmicus ille codex numeroſo proemi
orum ambitu veluti ſatellitio premunitus: perpulchris litterarum figuris grece & la
tine deformatus: ac titulum in fronte geſtans qui & auctoris nomen & operis argu
mentum magnificis quidem verbis & admiranda quedam ac pene παράδοξα polli
centibus preſeferre videbatur. Vt autem librum cepi voluere traductionemq; illam
nouam & annotationes a vertice vt aiunt ad calcem diligentiſſime tranſcurri: auda
ciam hominis qua ille pro ſapientia eo in opere vſus eſt vehementer ſum admiratus.
Cum enim in gentilium auctorum lectione fuerit ſemper verſatus: ſecularemq; elo
quentiam ex parte inde didicerit: elegantia illa dicendi qualicunq; confiſus omnia
ſibi licuiſſe exiſtimauit. Quoniam vero non ex charitatis affectu vt res ipſa plane in
dicat: neq; vt ſacrarum ſcripturarum ſtudioſis quoquomodo prodeſſet: ad id ope
ris Eraſmus videtur acceſſiſſe: ſed laudis potius cupiditate ductus: atq; eo imprimis
animo vt veterem Eccleſie traductionem eiuſdemq; auctorem captata occaſione li
bere poſſet reprehendere: neceſſarium mihi viſum fuit vt ego eccleſiaſtici interpre
tis partes tuendas ſuſciperem. Quod eo libentius feci quod videbam non ſolum im
merito ab Eraſmo illum reprehendi: verum etiam contumelioſiſſime paſſim com
pellari atq; ex eruditorum virorum corona penitus explodi atq; id nullo quidem iu
re quantum ego arbitror vt pote quem conſtet & latine & eleganter ſacros noui teſta
menti codices ex greco in latinum traduxiſſe. Quod ſi aliquibus in locis a grecis exē
plaribus que paſſim circunferuntur veterem tralationem diſcrepare Eraſmus ſenſe
rat: ſi que per librariorum aut incuriam aut inſcitiam errata progreſſu temporis co
dices noſtros ſubintrarunt reformanda videbantur: extrarium id operis futurum
erat: ſeorſum illa erant annotanda non totum ſacre ſcripture corpus denuo tranſfe
rendum: non immutanda vetera: non que tandiu vſitata fuerant tam licenter inuer
tenda: non denique vt vnica oratione complectar omnia tam aperte eccleſiaſtica tra
ductio damnanda. An non damnat qui interpretem illius damnat? qui dormitantem
appellat? qui abſurditatis affectatorem: qui latinitati vim afferentem: quiq; iiſdem
titulis ac cognominibus non veretur illum inſignire quibus inerudit illiteratiq; ho
mines ludubrii cauſa a doctioribus notari ſolent? Vt autē ſtudioſis omnib⁹ liquido pa
tere poſſit quã egregie eruditus vir iſte ſit cui antiqua ſacrorũ librorũ tralatio vt pote

latinissimo ac vt videri vult uarie lectionis homini nunc demum ſordere cepit: ex locis prope infinitis in quibus & in tralatione ſua noua & annotationum libro ob imperitiam ac prepoſterum vt apparet intellectum manifeſte hallucinatus eſt: nonnulla ſeligere decreuimus atq; ea per ſacrorum librorū ordinem in litteras mittere quibus perlectis facile quiſq; vel mediocriter eruditus iudicare poterit fruſtra quidem ac ingrato labore Eraſmum prouinciam illam ſuſcepiſſe ex qua pro gloriola quam immodice affectaſſe viſus eſt dedecus fortaſſe reportabit. Neq; velim exiſtimet aliquis nos ad hoc opus maledicendi gratia deueniſſe: id enim a quo vis bono viro alienum imprimis eſſe debet: ſed vt veritati potius ſuffragaremur quam ita indigne ab Eraſmo opprimi ferendum nequaquam erat. Cum preſertim ſi quiſquam alius & nos quoq; his de rebus noſtro quodam iure iudicium ferre poſſimus. Quippe qui non paucos annos in ſanctis ſcripturis veteris ac noui teſtamenti hebraice grece & latine perlegendis conſumpſerimus: ac hebraica grecaq; ipſa diuinarū litterarū exēplaria cū antiquiſſimis latinorū codicibus diligentiſſime contulerimus. Longa igitur lectione ac experientia iampridem edocti quantum tralationi huic eccleſiaſtice noui teſtamenti deferendum ſit niſi fallor noui optime. Que ſi ob auctorem qui in incerto eſt non tanti momenti alicui videbatur: recognitoris tamen eiuſdem ac ſolertiſſimi emendatoris diui Hieronymi autoritas intemeratam quidem illam atq; ab omni calumnia immunem ſeruare debuiſſet. Neq; quiſquam tam audax futurus erat qui in eo ſe opere diſertum ac eruditum monſtrare niteretur in quod diuus ipſe Hieronymus nunquam ex profeſſo manus mittere auſus eſt donec Apoſtolicis tandem iuſſionibus coactus quibus refragari nequaquam poterat emendandi atq; ad grece veritatis lineam illud redigendi officium ſuſcepit. Quo in munere & eo quidem temperamento vſus eſt vt non omnia ſed ea tantum corrigeret que ſenſum omnino mutare viderentur. Sed de his fortaſſis aliquando latius. Nunc autem inſtitutum aggrediemur opus: remq; ipſam animo quidem libero & ab omni contentione prorſus alieno breuiter explicabimus. Lectorem vero oratum velim quem quicunq; erit dum tamen grece & latine peritus ſit noſtri huius operis iudicem conſtituimus: vt candide quidē ac ingenue his de rebus calculum ferat quas de cauſa noſtra non parum confidentes eius arbitrio libere relinquimus.

IACOBI LOPIDIS STVNICAE ANNOTATIONVM ADVERSVS Eraſmum Roterodamum liber vnus.

Quod Mattheus hebraice ſcripſit euangelium nō grece vt Eraſmus eſtimauit.

QVOniam nō vno in loco in libro Annotationū Eraſmus vertit in dubium hebraice ne an grece Mattheus euāgeliū cōſcripſerit: propēſiorq́; in hanc videtur opinionē vt exiſtimet grece illum potius ſcripſiſſe: opere precium me facturum putaui ſi hac de re opus noſtrum initiū ſumeret: ac quicquid illud eſt quod ſuper hoc beatus Hieronymus ceteriq́; eccleſiaſtici doctores ſcriptum reliquerunt in medium afferrē. Hieronymus igitur in prologo ſuper quattuor euangelia ad Damaſum Papam ſic de hoc ait. De nouo nunc loquor teſtamēto quod grecum eſſe nō dubium eſt excepto Apoſtolo Mattheo qui primus in Iudea euangelium hebraicis litteris edidit. Idem in prologo ſequenti. Primus omnium Mattheus eſt publicanus cognomento Leui qui euangelium in iudea hebreo ſermone edidit ob eorum vel maxime cauſam qui in Ieſum crediderāt ex iudeis: ac nequaquam legis vmbra ſecedēte euangelii veritatem ſeruabant. Idem in prologo ſuper Mattheum. Mattheus cum predicaſſet euangelium in Iudea volens tranſire ad gentes primus euangelium ſcripſit hebraice: quod fratribus a quibus ibat ad memoriam reliquit. Idem in libro de viris illuſtribus. Mattheus qui & Leui ex publicano Apoſtolus primus in Iudea propter eos qui ex circunciſione crediderant euangelium Chriſti hebreis litteris verbiſq́; compoſuit: quod quis poſtea in grecum tranſtulerit non ſatis certum eſt. Idem in eodem libro vbi agit de Pantenone Stoice ſecte philoſopho & chriſtiano qui in Indiā a Demetrio Alexandrino Epiſcopo miſſus eſt: hunc ipſum ait Panteuonem Mathei Apoſtoli euangelium hebraicis litteris ſcriptum ex India reuertentem Alexandriam ſecum retuliſſe. Idem in explanationibus ſuper Eſaiam capite ſexto. Mattheus autem & Ioannes quorum alter hebreo alter greco ſermone euangelia texuerunt teſtimonia hebraica proferunt vt eſt illud. Ex egypto vocaui filium meum. & Quoniam nazareus vocabitur. & Flumina de ventre eius fluent aque viue. Euſebius item Ceſarienſis eccleſiaſtice hiſtorie libro tertio vbi agit de diuinis ſcripturis ab eccleſia receptis ſic ait. Igitur ex ipſis diſcipulis domini Mattheus tantum modo & Ioannes ad ſcribēdum appuliſſe animum traduntur neceſſitate quadam in hoc ipſum prouocati. Mattheus enim primo hebreis predicauerat: verum cum pararet tranſire ad gentes patria lingua ſcripturam compoſuit: & ea que predicauerat comprehendens dereliquit his ad memoriam a quibus proficiſcebatur vt gentibus predicaret. Idem in fine eiuſdem libri tertii vbi agit de Papia epiſcopo Hieropolitano Ioannis apoſtoli diſcipulo. Sed & de Mattheo inquit ita refert. Mattheus quidem ſcripſit hebraico ſermone: interpretatus eſt autem ea que ſcripſit vnuſquiſq́; ſicut potuit. Et libro quinto vbi de Hireneo Lugdunenſi epiſcopo ſcribit & illum de ordine canonis diuinarum ſcripturarum diſſerentem inducit ſic ait. Primo inquit de ſanctis euangeliis videamus. Mattheus quidem hebreis propria eorum lingua conſcriptum edidit euangelium cū Paulus & Petrus in vrbe Roma euangelizarēt atq́; eccleſie inibi fundamenta ſolidarent. Libro quoq́; ſexto eiuſdē eccleſiaſtice hiſtorie Origenē de noui teſtamēti canone in cōmētariis ſuper Mattheū ſic ait ſcripſiſſe. Ita enī tradidernut patres quia primo omniū ſcriptū ſit euangeliū a Mattheo qui aliquando fuerat publicanus hebraicis litteris & traditū his qui ex circūciſiōe crediderāt. Augu. etiā libro pri

mo de conſenſu euangeliſtarum cum quattuor euangeliſtas ennumeraſſet ſic retulit. Horum ſane quattuor ſolus Matthe9 hebreo ſcripſiſſe perhibetur eloquio: ceteri greco. Chryſoſtomus quoq; in homiliis ſuper Mattheum. Mattheus inquit accedentib9 his qui ex iudeis Chriſto crediderant & rogantibus vt que verbis docuiſſet hec eis in litteris ſeruanda dimitteret: hebreo dicitur euangelium conſcripſiſſe ſermone. Cum itaq; tot veterum eccleſie doctorum autoritatibus pleniſſime probatum ſit Mattheũ hebraice ſcripſiſſe: nõ eſt cur de hoc Eraſmus amplius dubitet: neq; vt illud afferat im poſterum veriſimilius ſibi videri grecẽ illum euangelium edidiſſe. Nam quod ait id conijci vel ex eo maxime poſſe quod ſtilus Matthei cũ ſtilo Marci plane cõſentit haud admodum diſſentiens a dictione Ioannis: non hoc mirum videri debet ſi loquẽdi idiomate oẽs conueniant etiam ſi diuerſis linguis euangelia conſcripſerint. Erant enim eiuſdem generis hoc eſt hebrei ex hebreis & qui grece ex illis ſcripſerunt: patrie lingue proprietatem in greca ſcriptura ſepiſſime referunt. Quod & in Luca potiſſimum apparet qui tametſi elegantiore ſtilo quam ceteri & euangelium & apoſtolorum acta grece conſcripſerit: nunquam tamen eius ſcripta quis perlegens non hebraiſmum frequenter in eo deprehenderit. Ad id vero quod Eraſmus ait neminem eſſe qui teſtetur hebraici euangelii a Mattheo editi vllum ſe vidiſſe veſtigium: ſed neq; ipſum Hieronymum alicubi indicare ſe illud vidiſſe ac propterea non ſibi fieri veriſimile hebraice Mattheum ſcripſiſſe: poteſt quidem reſponderi quod ex autoritatibus veterum eccleſie tractatorũ quas ſupra retulimus manifeſtiſſime patet aut illos originale Matthei euangelium conſpexiſſe: aut a maioribus qui illud viderant quod de eo retulerũt accepiſſe. A Hieronymo quoq; viſum fuiſſe ac perlectum preter illud chaldaicũ quod Nazareorum appellabatur ex eo quidem intelligi poſſe: quod idem Hieronymus ad Heldibiam ſcribens ſuper illo veſpere autem ſabbati ſic ait. Mihiq; videtur euangeliſtam Mattheum qui euangelium hebraico ſermone ſcripſit: non tam veſpere dixiſſe quam ſero: & eum qui interpretatus eſt ambiguitatẽ deceptum non ſero interpretatũ eſſe ſed veſpere quanq; conſuetudo humani ſermonis tenet ſero nõ veſperum ſignificarẽ ſed tarde. Idem in epiſtola ad Damaſum de Oſanna. Denique Mattheus qui euãgelium hebraico ſermone conſcripſit ita poſuit Oſanna barrama idest Oſanna in excelſis. Qui ergo toties aſſeuerat Mattheum hebraice ſcripſiſſe quiq; de hebraico verbo in eiuſdem euangelio pro veſpere poſito diſputat: & Oſanna barrama que voces hebraice ſunt illum ait ſcripſiſſe: quomodo dici poteſt hebraicum illius euangelium non vidiſſe atq; legiſſe? Hec de Matthei euangelio longius fortaſſe quam neceſſe fuerat ſumus proſequuti. Illud tamen non omittendum Mattheum non Matthathiahu hebraice appellatum vt Eraſmus ex ignoratione hebraicarum litterarum exiſtimauit: id enim Matthathiam ſonat non Mattheum. Mattheus vero hebraice dictus eſt Matthai quod donatum ſignificat vnde & a grecis δεδωρημένος interpretatur. Et a Matthai dictus eſt Mattheus ſicut a Zacchai Zaccheus ab Aggai Aggeus. Greci enĩ vt Ioſephus libro primo iudaice antiquitatis autor eſt: hebraica nomina propter ſcripture decorem ad delectationem legentium mutauerunt. Vnde Noe apud grecos Nochus appellatur: dicitur enim hebraice Noach: & Abraam Abraamus atq; eodem modo & in reliquis nonnunquam effecerunt. Quod vero per .ae. diphthongon hoc nomen a grecis & latinis ſcribitur: ex communi obſeruatione id factum putamus. Si quidem hebrea nomina que in .ai. diuiſas deſinunt per .αι. ſuum greci aliquando tranſtulerunt addita terminatione greca quos & latini imitati ſunt id quod frequenter ab vtriſq; factitatum diligenter adnotauimus.

EX EVANGELIO SECVNDVM MATTHAEVM.

EX CAP. I.

De thamar vel ex thamar recte dici poſſe.

VETVS TRALATIO. Iudas aũt genuit Phares & Zaram de Thamar. Matthei Interpres. ἰούδας δὲ ἐγέννησε τὸν φαρὲς καὶ τὸν ζαρὰ ἐκ τῆς θάμαρ. Eraſmus. Iudas autem genuit Phares & Zaram e Thamar.

Stunica. Mirum eſt eiuſmodi homines interdum reperiri qui ſignis plus delectentur vt diui Auguſtini verbis vtar quam rebus ipſis. Atq; iſti ex illorum grege ſunt qui cum omnem fere etatem in poetarum & oratorum lectione conſumpſerint: eorumq; ſuauiloquentia ac dicendi elegantia ſint penitus deliniti aut ineſcati potius: quicquid vltra id legerint modo illud ſit ſacrum modo profanũ eatenus amplectuntur ac probant: quatenus preſcriptas quaſdã elegantie leges aut quod durius hoc eſt grãmaticorum moleſtiſſimas preceptiones nequaquã excedere videtur. Horũ de numero Eraſmus eſt Roterodamus atq; adeo oẽs alii quos ille ſui huius operis anteſignanos habet: qui hanc prouinciã aut ſcripturas ſacras de nouo transferendi aut annotationũ libros in eaſdem conſcribendi nõ ob aliud ſibi deſumpſiſſe videntur: niſi vt veterẽ eccleſie tralationẽ paſſim carperent: illiuſq; autorẽ imperitie redarguerent: nõ illud vertentes animo aut ſecũ quouis modo reputantes dum hoc agunt vna ſe opera eccleſiã reprehendere que tot retro ſeculis hac interpretatione vſa eſt: omneſq; veteres eccleſie tractatores viros quidẽ illos eruditiſſimos pariter ac ſanctiſſimos: qui mille iam annis & eo amplius in ſacris huius tralatiõis ſcripturis elucidandis pondus diei & eſtus pertulerunt inſcitie palam accuſare: ipſumq; imprimis ſacrorũ librorũ recognitorem & emendatorem diuũ Hieronymũ inſigni afficere cõtumelia cũ que ille tanq̃ ſcripture ſenſum nõ mutantia ita vt antea fuerant manere paſſus eſt: hec iſti callidi nõ rerũ ſed verborũ eſtimatores nõ ſolum inuertere conentur: ſed de eccleſiaſticis libris tanq̃ ex albo pretoris ſi poſſent penitus eradere. Hec iccirco prefatus ſum quod cũ interpres eccleſiaſticus pro ἐκ τῆς θάμαρ hoc loco de Thamar traduxerit & nõ ex Thamar: ac rurſus pro ἐκ τῆς ῥαχάβ de Raab & non ex Raab quaſi getthice locutus fuerit & non latine: ita ab iſtis ſecularis elegantie ſuperſtitioſis obſeruatoribus irridetur. Mirũ enim Eraſmus in annotationibus inquit cur magis placuerit prepoſitio de quam ex. Quis enim dicitur genuiſſe aut ſuſcepiſſe filiũ de illa: ac nõ potius ex illa? Quaſi multum referat de Thamar an ex Thamar vetus interpres traduxerit: dũ tamen per illa verba qui legit intelligat geminos illos Phares & Zazam vnico partu Iude Thamar peperiſſe. Quod ſi ad rerũ cognitorem vt Auguſtinus ait nõ pertinet inter homines dicatur an inter hominibus: multo certe minus pertinebit de Thamar an ex Thamar quis dixerit: cũ preſertim hec oratio ſoleciſmo vacet quo vitio ſuperior illa nõ carebat. Pro vnica vero prepoſitione greca ἐξ duo latini habent de ſcilicet & ex quibus nõ ſolum indifferenter interpres vtitur: ſed quo magis Eraſmus admiretur quotquot latine locuti exiſtimantur. Quod Laurentius Valla non ignorans qui & alias ſicubi eccleſiaſticus interpres latinitatem diſſimulaſſe viſus eſt non ſolet illud tacitũ preterire: ex hoc loco autoritatem ſumpſit contra eos qui putant multũ inter has duas prepoſitiones intereſſe: atq; aliud eſſe de aliud ex quod ſecus eſſe ac ipſi exiſtimant vel ex eo quod ſtatim pro ἐκ τῆς ῥοὺθ ex Ruth & pro ἐκ τῆς τοῦ οὐρίου ex ea que fuit Vrie inter-

pęes traduxit luce clarius apparet. Quin & diuus Hieronymus primo Paralipomenō cap. 3. indifferenter his duabus prepoſitionibus vſus eſt. Sic enim illic legitur. Dauid vero hos habuit filios qui ei nati ſunt in hebron. Primū Amnon ex Achinoem Iezraelitide. Secundū Daniel de Abigail Carmelitide. Et infra. Quintū Saphatiam ex Abital. Sextum Iethraam de Egla vxore ſua. Per de vero ſolū quod non recte dici poſſe Eraſmus exiſtimauit idem Hieronymus huiuſcemodi genus loquendi in prologo ſuper Oſee prophetā eleganter protulit. Sic enī illic ait. Cur Salmon virū iuſtū Booz de Raab meretrice generarit: & paulo poſt. Quid cauſe ſit quod cū Dauid tot habuerit vxores nullum aliū ſui regni fecerit heredē niſi eum qui de Bethſabee procreatus eſt?

Vetus tralatio. Ieſſe autem genuit Dauid regem. Matthei Interpres. ἰεσσαὶ δὲ ἐγέννησε δαβὶδ τὸν βασιλέα. Eraſmus in annotationibus. Interpres inquit addidit articulum τὸν βασιλέα veluti diſcernens eum ab alio quopiam Dauid qui non fuerit rex. Vel hoc agens vt hic inſignite rex intelligatur cum alios multos reges commemoret nulli tamen aſcribens regii cognominis honorem &c. Cur dauid ſolū in genealogia ſaluatoris rex fuerit appellatus.

Stunica. Si plus olei in ſacrarum ſcripturarū ſtudio Eraſmus cōſumpſiſſet quam in Luciani opuſculis aut aliorum gentilium autorum libris perlegendis: aut ſi ex equo ſaltē eccleſiaſticis ac ſecularibus libris operā impēdiſſet: nunquā hoc miſiſſet in litteras quo perlecto nemo eſt in ſanctis ſcripturis vel mediocriter eruditus qui hominem nec primoribus vt aiunt labris ſacros degustaſſe codices non ſtatim aſſeueraret. Non enim in tota ſerie veteris inſtrumenti (Apocrypha ſemper excipio) alius quiuis reperitur qui Dauid nomine vocitetur preter hunc regem. Quin & alium Salomonem preter huius filium & in regno ſucceſſorem nequaquam in ſacris reperies libris. Sed neq; trium patriarcharum nomina hoc eſt Abraam Iſaac & Iacob aut duodecim tribuum Moyſi quoq; & Aaron alicubi reperies vſurpata. Cur autem Dauid ſolus ab euangeliſta Mattheo inter ceteros fuerit rex appellatus: ex gloſſa quam ordinariam vocant facile Eraſmus didiciſſet in qua ſic legitur. Regem. Non quod ſolus in hac genealogia rex: ſed quia primus rex de Iuda & regum principium propter quem & ceteri in ſolio regni ſeruantur. Hec gloſſa. Ergo articulum τὸν non proptē rea grecus interpres hic addidit vt Dauid regem ab alio Dauid qui non fuerit rex diſtingueret: ſed vt hebraicum articulum ha exprimeret. Apparet enim Dauid hamelech Mattheum ſcripſiſſe quod δαβὶδ τὸν βασιλέα neceſſario reddendum erat.

Vetus tralatio. Dauid autem rex genuit Salomonem ex ea que fuit Vrie. Matthei Interpres. δαυὶδ δὲ ὁ βασιλεὺς ἐγέννησε τὸν σολομῶντα ἐκ τῆς τοῦ οὐρίου. Eraſmus. Dauid autem rex genuit Solomonem ex ea que fuit vxor Vrie. Salomō & ſolomō recte dici poſſe.

Stunica. Nemo putet ex eo quod greci dicunt Solomonem & latini Salomonem latinos errare aut grecos: ſed vtroq; modo dici poſſe. Nam cum hebraice dicatur שְׁלֹמֹה per ſeua apex ille cum in prima ponitur ſyllaba plerumq; in. a. verti ſolet. Sic quod hebrei מְנַשֶּׁה dicunt nos Manaſſem proferimus quod illi מְנַחֵם nos Manahem צְבָאוֹת שְׁלוֹמִית illi: nos Sabaoth. Selomith per. a. in prima dicere ſolemus. Iuueni tur etiam predictus apex ſeua in. o. verſus vnde quod hebraice dicitur כְּבָר nos Chobar dicimus. Quod illi צְפַנְיָה nos Sophoniam פְּעוֹר גְּדַלְיָהוּ illi: nos Phogor & Godoliam dicimus. Ergo vel Salomon vel Solomon ſecundum veterū obſeruationē recte dici poteſt. Nam pro ἐκ τῆς τοῦ οὐρίου quod grecus habet ſatis aperte latinus interpres tranſtulit cū dixit ex ea que fuit Vrie ſubintelligitur enim vxor ac nemo eſt qui hiſtoriam ignoret ſit modo in ſacris litteris aliquantulū inſtitutus. Quod vero vxorē hanc Vrie Berſabe per. r. in annotationibus Eraſmus appellauit cū Bethſabe per. th. & in hebreo & vetuſtis latinorum codicibus legatur: mirum nemini videri debet

quandoquidem ſe hebraice neſcire in prologo annotationum ingenue faſſus eſt. Theſeus ille Oecolampadius trium linguarum peritus in ius potius vocādus eſſet quod Paneraſmium ſuum nequaquā de hoc admonuit: ne vel ex prima annotationum pagina vtrumq́ hebraicam ignorare linguam nos qui his de rebus ἀνεπιστημόνως iudicium ferre poſſumus: non ſemel ſed iterum deprehenderemus.

Tranſmigrationem Babylonis eſſe dicē dum nō demigrationem in Babylonem vt Eraſmus traduxit.

Vetus tralatio. Ioſias autem genuit Iechoniam & fratres eius in tranſmigratione Babylonis. Matthei Interpres. ἰωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν ἰεχονίαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς μετοικεσίας βαβυλῶνος. Eraſmus. Ioſias autem genuit Iechoniam & fratres eius in demigratione in Babylonem.

Stunica. Hoc loco Eraſmus grāmaticorū obſeruatiōe penitus neglecta qua dicitur migrare ſiue demigrare eſſe domiciliū mutare & alio ſe ad habitandū cōferre: trāſmigrare vero in lōginquioris loci domiciliū habitationē mutare: p trāſmigratiōe demigrationē maluit traducere. Atqui magis grecā litterā exprimit trāſmigratio quā demigratio μετὰ enim prepoſitio frequētius reperitur ſignificare trās quā de vt in hoc verbo μεταβαίνω qđ tranſire ſonat & μεταβατικὰ ῥήματα tranſitiua verba grāmaticis appellātur: & μετάθεσις figura tranſpoſitio latine dicitur & μεταφορὰ tralatio atq́ alia id genus ſexcēta que breuitatis gratia pretermittim9. Nā qđ pro tranſmigratione Babylonis iccirco ſe in Babylonē ait trāſtuliſſe quo vl ſermonis ambiguitatē hoc pacto vitaremus: ridiculus oīno eſt. Quis enim vnq́ hec legens niſi paſſiue accepit. Quid quod & grecus Matthei Interpres ἐπὶ τῆς μετοικεσίας βαβυλῶνος tranſtulit nō εἰς βαβυλῶνα quod ad verbū latinus reddidit: cū in tranſmigratione Babylonis traduxit pro eo quod Mattheus vt cōiectare par eſt begaluth Babel originaliter ſcripſerat. Non erat igitur hic locus ab Eraſmo quouis modo immutandus. Neq́ enim erat periculum vt ex his verbis Babylonem tranſmigraſſe aliquo lector quantumuis rudis exiſtimaret vt fruſtra Eraſmus eſt ſuſpicatus ex ſuo ingenio aliena iudicans: ac non potius iudeos in Babylonem: cum Egypti captiuitas dicatur quoties iudeos in Egypto fuiſſe captiuos oſtendere quis velit: ac non per hoc intelligatur Egyptum aliquando fuiſſe captiuā. Quanq́ dum eam ambiguitatem Eraſmus tollere conatur in alienum videtur ſenſum euangelica verba traduxiſſe. Apparet enim Eraſmicā tralationem diligēter intuenti hoc ſonare quod cum hebreus populus demigraret in Babylonē: in ipſa demigratione ideſt in ipſo itinere Ioſias genuerit Iechoniam & fratres eius quod falſum eſt. Conſtat enim in ipſa captiuitate babylonica que honeſtiore vocabulo μετοικεσία ideſt tranſmigratio appellata eſt eoſdem eſſe a patre Ioſia genitos.

Senſum non verba hoc loco Eraſmum traduxiſſe qđ non debuit.

Vetus tralatio. Ecce virgo in vtero habebit. Matthei Interpres. ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει. Eraſmus. Ecce virgo erit pregnans.

Stunica. Greca littera ſic ad verbum habet vt latinus interpres tranſtulit ideſt. Ecce virgo in vtero habebit. Eſaie vero cap̄. ſeptimo. vnde hec verba ſumpta ſunt in hebreo ſic legimus הִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה ideſt. Ecce virgo cōcipiet prō quo. Lxx. interpretes ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται trāſtulerunt hoc eſt Ecce virgo in vtero accipiet. Non debuit ergo Eraſmus a greco textu diſcedere: atq́ cum grecam interpretaretur ſcripturam euangelicis pretermiſſis verbis hebraica potius traducere: cum ex diuo Hieronymo ſuper Eſaiam conſtet ita Mattheum ſcripſiſſe vt in greco & tralatione noſtra continetur. In multis enim inquit teſtimoniis que Euangeliſte vel Apoſtoli de libris veteribus aſſumpſerunt: curioſius attendendum eſt non eos verborum ordinē ſequutos eſſe ſed ſenſum vnde & in preſenti loco pro concipiet in vtero Mattheus poſuit in vtero habebit & pro vocabis vocabunt. In explanationibus quoq́ ſuper Mattheum hunc locum ediſſerens ſic ait idem Hieronymus. Pro eo quod euangeliſta Mat

theus dicit in vtero habebit: in propheta ſcriptum eſt in vtero accipiet: ſed propheta quia futura predicit ſignificat quid futurum ſit & ſcribit accipiet. Euangeliſta quia non de futuro ſed de preterito narrat hiſtoriam: mutauit accipiet & poſuit habebit. Qui enim habet nequaq̃ accepturus eſt. Quod vero Eraſmus in annotationib9 ait

Error in hebraica lingua

הָרָה per duplex camez preſentis eſſe temporis & per vnum preteriti: non bene illũ ſuus Theſeus docuit. Hebreus enim ſermo duo tantum habet tẽpora hoc eſt preteritũ & futurum atq; iſta ſibi inuicem ſuccedunt hoc eſt alterũ pro altero quãdoq; ponitur ideſt preteritum pro futuro & futurum pro preterito. In prophetiis autem preteritũ ſepiſſime ponitur pro futuro. Preſens vero tempus per nomina quedam verbalia q̃ participiorũ vim obtinẽt hebraice ſolet exprimi. Quod autem הָרָה quamuis ſit preteriti tẽporis de futuro hic debeat interpretari docet idẽ Hieronymus in libro de optimo genere interpretandi ſic dicens. Porro in hebreo legimus Ecce virgo concipiet pro quo. Lxx. tranſtulerũt. Ecce virgo in vtero accipiet. Nam quod Eraſmus ait Hieronymum dictionẽ hebraicã Alma explicantẽ ioco verius quam ſerio dixiſſe almũ latinis ſanctum dici: non bene vt ego arbitror Hieronymi verba intellexit. Non enim ioco ab eo id dictum aſſeuerare quis poteſt cũ almum ſanctum latine ſignificet id quod Hieronymus latine lingue imprimis peritiſſimus non ignorabat. Non igitur ioco vt Eraſmus exiſtimauit ſed ſerio loquutus Hieronym9 videtur tametſi putabat riſum ſe iudeis prebiturũ ſi latinam vocem ex hebrea originem trahere vellet oſtẽdere. Quo vero Eraſmi error & lectio tumultuaria facilius appareat: verba ipſa Hieronymi ex explanationibus ſuper Eſaiam cap̃. ſeptimo aſcribẽda hic cenſui. Et vt riſum inquit prebeamus iudeis noſtro quoq; ſermõe Alma ſancta dicitur: omniumq; pene linguarum verbis vtuntur hebrei vt eſt illud de Cantico canticorum φορεῖον ideſt ferculum fecit ſibi rex Salomon quod in hebreo legimus apyrion. Verbum quoq; nugas & mẽſuram hebrei eodem modo & eiſdem appellant ſenſibus. Hactenus Hieronymus. Dicere voluit hãc dictionẽ Alma que apud latinos ſanctam ſonat ab hebraico videri originẽ trahere ſicut & φορεῖον & nugas & mẽſurã quanq; hec dicens iudeis ſe prebiturũ riſum arbitrabatur cum latinos viderent ab hebraica origine dictiões velle mutuari.

Alma.i. ſcã.

EX CAP. II.

Vetus tralatio. Cum ergo natus eſſet Ieſus in Bethleem iude. Matthei Interpres. τοῦ δὲ ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν βηθλεὲμ τῆς ἰουδαίας. Eraſmus. Cum autem natus eſſet Ieſus in Bethleem iudee. Et in annotationib9. Iudee inquit legẽdum eſt non iude ſuffragantibus vetuſtiſſimis exemplaribus &c.

Bethleem iude dicendum eſſe nõ iudee.

Stunica. Hoc loco verius eſſe quod moderni latinorum codices habẽt quam quod vetuſtiſſimi ac greca ipſa exẽplaria ex Hieronymo facile eſt diſcere qui in explanationibus ſuper Mattheum quod infra ſequitur explicans ideſt. At illi dixerunt in Bethleem iudee ſic ait. Librariorum hic error eſt. Putamus enim ab euangeliſta primum editum ſicut in ipſo hebraico legimus iude non iudee. Que eſt enim aliarum gentium Bethleem vt ad diſtinctionem eius hic iudee poneretur. Iude autem iccirco ſcribitur quia & aliam Bethleem in iudea legim9 in libro Ieſu filii naue. Hec Hieronym9. Que ſi Eraſmus legiſſet non vtiq; grecam litteram hoc loco latina veriorem putans in annotationibus ſcripſiſſet ſiquidem iuda hominis eſt nomẽ iudea regionis. Cum iudee appellatione omnes duodecim tribus comprehendantur: iude vero vna tantum tribus in qua Bethleem iſta ſita eſt vbi ſaluator noſter eſt natus que iude cognominatur ad diſtinctionem alterius Bethleem que eſt in Zabulon de qua Ioſue cap̃. 19. legitur. Meminit vtriuſq; diuus Hieronymus in libro locorum. Nam in eo quod paulo infra Eraſmus ait aliam eſſe Bethleem in Galilea ex libro iudicum: memoria ſine dubio

deſtitutus eſt. Nulla enim eſt in libro Iudicum bethleem que dicatur eſſe galilee ſed iude. Eſt enim iſta de qua nobis eſt ſermo. Hierony. in explanationibus ſuper Miche am cap̄. quinto. Nihilominus inquit & de libro Iudicum hoc poſſumus probare quod Bethleem in tribu Iuda ſit. Scriptum eſt enim. Et fuit vir leuites habitans in lateribus domus Ephraim & accepit ſibi mulierem concubinam de Bethleem iuda & irata eſt ei concubina ſua: & abiit in domum patris ſui in Bethleem iuda. Pulchre autem dicitur in Bethleem iuda ad diſtinctionem eius bethleem que in Galilea ſita eſt ſicut in eodem Ieſu volumine reperi. Hec Hieronymus.

Fruſtra hoc loco immutatam veterem tralatio.

Vetus tralatio. Ac mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethleem & in omnibus finibus eius a bimatu & infra. Matthei Interpres. καὶ ἀποστείλας ἀνεῖλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν βηθλεὲμ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὁρίοις αὐτῆς ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω. Eraſmus. Ac miſſis ſatellitibus ſuſtulit omnes pueros qui erant in Bethleem & in omnibus confiniis bethleemiticis abimatu & infra.

Stunica. Pro vnica dictione greca ἀποστείλας duas Eraſmus latine reddidit quo elegantius hunc locum tranſferret. Ac miſſis inquit ſatellitibus. Quid autem ſi non ſatellites neq; carnifices aut miniſtros Herodes miſit: ſed edicta regia per veredarios quibus prouinciarum iudices iuberentur occidere infantes illos. ἀνεῖλε vero pro quo vetus tralatio habet occidit: ſuſtulit ille maluit traducere ambiguo quidem verbo & non niſi ab his intelligendo qui ſecularium autorum libros perlegerint: ſonat enim & auferre & ſurſum tollere & occidere. Quod vel ex carminibus que vt Suetonius ait in Nerone fuere olim iactata facile pcipitur. Ea erāt huiuſmodi. Quis neget Aenee magna de ſtirpe Neronem. Suſtulit hic matrem: ſuſtulit ille patrem. Horū vero carminū cauillus ex ambiguitate huius verbi ſuſtulit redundabat. Conſtat enim Aeneam patrem Anchiſem ex mediis Troie flammis in humeris ſublatum extraxiſſe. At vero Neronem Agrippinam matrem crudeliter occidiſſe. Huius autem infantum occiſionis ex gentilibus meminit Macrobius. Libro enim Saturnalium ſecundo cū de dicteriis Auguſti Ceſaris ageret Cum audiſſet inquit inter pueros quos in Syria Herodes rex Iudeorum intra bimatum iuſſit interfici: filium quoq; eius occiſum: ait Melius eſt Herodis porcum eſſe quam filium.

EX CAP. III.

Penitentiā agite rectius dictum quam peniteat vos.

Vetus tralatio. Penitentiam agite: appropinquauit enim regnum celorum. Matthei Interpres. μετανοεῖτε. ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Eraſmus. Peniteat vos: appropinquauit enim regnum celorum.

Stunica. Quod vetus interpres hoc loco latine ac proprie tranſtulit: hoc Eraſmus verbis quidem nouis & hactenus in eccleſia inauditis proferre auſus eſt peniteat vos inquiens. Ceterum nemo doctorum veterum atq; illorum quidem qui preter ſanctarum ſcripturarum doctrinam latine quoq; lingue peritiſſimi ſunt habiti aliter hunc locum vnquam citauit niſi vt in vetere tralatione continetur. Hieronymus libro primo dialogorum contra Pellagianos. Lege euangelia Ioannes baptiſta clamat in deſerto penitentiam agite appropinquauit enim regnum celorum. Auguſtinus libro ſecundo de conſenſu euangeliſtarum. Mattheus vero de Ioanne ita contexuit. In diebus autem illis venit Ioannes baptiſta predicans in deſerto Iudee & dicens: penitentiam agite: appropinquauit enim regnum celorum. & infra. Potuit ergo & Ioannes baptiſta cū dixiſſet Agite penitentiam appropinquauit enim regnū celorū: de ſeipſo adiūgere que ſequūtur. Vides doctores ſanctos & vtriuſq; lingue peritiſſimos ita euāgelica verba protuliſſe vt tralatio vetus continet. Nemo illorum vnquam dixit peniteat vos vt nouus iſte ſacrarum ſcripturarum metaphraſtes: qui hoc dicendi modo

potius ſignificare videtur vt peniteat illos quia appropinquauit regnum celorū: quā
vt reſipiſcant vt ipſe ait atq; ad mentem redeant hoc eſt erratorum agant penitentiā.

Vetus tralatio. Genimina viperarū. Matthei Interpres. γεννήματα ἐχιδνῶν. Eraſ
mus. Progenies viperarum Et in annotationibus. Poterat inquit dicere filios ſiue
germina. Nam genimen haud arbitror vſquam comperiri apud probatos auctores.

Genimen latinum eſſe nomē & ꝓbatū.

Stunica. Quod Eraſmus in annotationibus ait genimen haud vſquam vt ipſe
arbitratur comperiri apud probatos auctores non eſt omnino verum. Siquidem a
pud probatiſſimum auctorem diuum Hieronymum hoc nomen aliquando legimus
Iob. 31. Hieronymo Interprete. Ignis eſt vſq; ad perditionem deuorans & omnia
erradicans genimina. Prouerbiorum .8. eodem interprete. Melior eſt fructus meus
auro & lapide precioſo: & genimina mea argento electo. Et in eodem libro cap̄.18.
Et genimina labiorum ipſius ſaturabunt eum. Eſt autem genimen latinum nomen
& formatum a geno.is. verbo priſco quo Varro & Lucretius vſi ſunt vt eſt videre
apud Priſcianum libro.10. ſic dicentem. Gigno genui pro quo geno vetuſtiſſimi pro
tuliſſe inueniuntur. Varro in Andabata. Sed quod hec aliquid genunt. Infinitiuū
paſſiuum Lucretius in quarto protulit geni. Tanto magis inficiandum Totum poſſe
extra corpus durare geniq;. Hactenus Priſcianus. Apparet autem a verbo geno ita
factum eſſe genimen ſicut a rego regimen. Sunt autem huiuſcemodi nomina accentu
in prima proferenda quia ſunt tertie coniugationis. Nam que ſunt quarte penulti-
mam acuunt.

Vetus tralatio. Facite ergo fructus dignos penitentie. Matthei Interpres. ποιήσα
τε οὖν καρποὺς ἀξίους μετανοίας. Eraſmus. Facite ergo fructus qui deceant penitentiā.

Dignus cum genitiuo recte iungitur.

Stunica. Ambiguum eſſe ait Eraſmus in annotationibus vtrū genitiuꝰ penitentie
pertineat ad nomen fructus an ad dignos quod raro apud latinos iungitur paterno
caſui. Nos vero dicimus nullam hic eſſe ambiguitatem. Nam ſi ad nomen fructus ge
nitiuus penitentie pertineret ἀξίους ideſt dignos cui coniungeremus. Nunquam enim
hoc nomen dignus per ſe ſolum ſcribi ſolet: neq; abſolute dicimus hic homo eſt di
gnus: aut hic homo facit opera digna: niſi rē qua dignus ille eſt aut qua digna cenſe
mus opera que facit ſtatim proferamus. Igitur genitiuꝰ penitentie ad dignos neceſſa
rio referendus eſt & latine ac proprie vetus interpres tranſtulit ſic enim veteres greca
figura proferre ſunt ſoliti quamquam vſitatius eſſet per ablatiuum. Diomedes artis
grammatice libro primo. Per ablatiuum autem ſic vt dignus hac re & ſi quid tale ali
quid inueniatur per vtroſq; caſus id affiguratur vt dignus ſum huius rei & hac re. Sed
prius greca figura profertur: apud illos enim genitiuo caſu iungitur vt ἄξιός εἰμι τού
του τοῦ πράγματος.

EX CAP. IIII.

Vetus tralatio. Tunc ductus eſt Ieſus in deſertum a ſpiritu vt tentaretur a diabolo.
Eraſmus in annotationibus. Ceterum quod in Hilario pro a diabolo legitur a Zabu
lo: fortaſſis errori librariorum eſt aſcribendum.

Zabulus pro diabolo a veteribus eccleſiaſticis dictꝰ.

Stunica. Ex hoc facile apparet non Hilarii opera Eraſmum perlegiſſe ſed neq;
aliorum doctorū veterū niſi quatenus ex eis excerperet quod ſuo operi conducibile vi
debatur. Si enim Hilarii commentarios diligenter Eraſmus percurriſſet non hoc
loco tantum ſed & in aliis quamplurimis Zabuli appellatione diabolum ab eo voci
tatum comperiſſet. Nam paulo ante canone ſecundo ſic ait. Zabulus infidelis: Abraā
fidelis: & infra. Qui autem infideles ſunt in Zabuli progeniem infidelitate muten
tur. Fuit enim hec diaboli appellatio priſcis illis eccleſiaſticis olim vſitata. Cyprianꝰ
in libro ad Fortunatum de exhortatione martyrii cap̄.10. Quia maior eſt dominus

ad protegendum quã Zabulus ad impugnandum. & paulo infra. Et adhuc fortius docens & oſtendens ſpiritus ſanctus caſtra Zabuli non timẽda &c. In hymno quoqꝫ qui canitur in feſto diui Michaelis Zabulum pro diabolo legimus vbi dicitur Michaelẽ in virtute conterentem Zabulum id eſt diabolum. Sic enim antiqui & emendati eccleſiaſticorum hymnorum codices habent non Zabulon vt ab illis eſt perperã emendatum qui ignorabant quid eſſet Zabulus. In quodam preterea decreto ex concilio Ancyrenſi .26. queſtione. 5. Zabulus reperitur vbi ſic legitur. Epiſcopi eorumqꝫ miniſtri omnibus modis elaborare ſtudeant vt pernicioſam & a Zabulo inuentam ſortilegam & magicam artem ex parrochiis ſuis penitus erradicent. Apud eundem quoqꝫ Hilarium nunc Zabulum per. u. in medio nunc per. o. Zabolum aliquando reperitur & Zabolicus pro diabolicus. Sed mihi vnde hec appellatio malo demoni a veteribus illis eccleſiaſticis indita fuerit diligentius conſideranti: illud quidem occurrit quod veritati videtur perquamſimile. Beelzebub appellatur demoniorum princeps Matthei. 12. In beelzebub principe demoniorum eiicit demonia. Sunt autem due dictiones hebraice ex quibus hoc nomen eſt compoſitum baal ſiue beel quod idolum ſonat & zebub quod muſcam quaſi dixeris idolum muſce. Hoc autem nomen greci vt pleraqꝫ alia ex hebraicis corruperunt: & pro Beelzebub beelzebul per. l. in fine ſemper tranſtulerunt & a Zebul corrupto nomine quod eſt proprium idoli: nam baal ſiue beel appellatiuum eſt ſic huic nomini appoſitum ſicut Berith & Sephon & Phegor & aliis huiuſmodi: priſci eccleſiaſtici Zabulum declinarunt qua appellatione diabolum ſepiſſime ab eis reperimus vocitatum.

Lunaticos nõ eſſe idẽ quod ſyderatos.

Vetus tralatio. Et demoniacos & lunaticos. Matthei Interpres. καὶ δαιμονιζομένους καὶ σεληνιαζομένους. Eraſmus. Et demoniacos & ſyderatos. Et in annotationibus. Quod interpres inquit vertit lunaticos nos ſyderatos vertimus: non quo damnaremus quod ille poſuit: ſed explicaremus.

Stunica. Conſtat hoc loco Eraſmum hallucinatum eſſe cum pro lunaticis ſyderatos tranſtulit: quando quidem vt nomine ſic & re iſta ſunt penitus diuerſa. Scienduꝫ itaqꝫ lunaticos eos proprie dici qui certis lune temporibus aut inſania aut alio quouis morbo vexantur. Iulius firmicus libro Matheſeon tertio inſanis & melancholicis ac languidis illos annumerat cum ait. Quod ſi ſic Saturno poſito ab eo recedens luna Mars ſe coniunxerit in nocturnis ſcilicet genituris: faciet inſanos lunaticos melancholicos languidos. Idem libro quarto ſpathicis eoſdem & caducis aſſimilare videtur ſic inquiens. Et ſi luna male fuerit collocata aut ſpathicos aut lunaticos aut caducos faciet. Illi autem hoc loco in euangelio dicuntur lunatici qui & ſi non eſſent vere lunatici: certis tamen lune temporibus demonum opera inſaniam incurrebant ab eiſdemqꝫ demonibus corripiebantur. Vnde Hieronymꝰ in explanationibus ſuper Mattheum preſentem ediſſerens locum ſic ait. Et lunaticos &c. Non vere lunaticos ſed qui putabantur lunatici ob demonuꝫ fallaciam qui obſeruantes lunaria tempora creaturam infamare cupiebant vt in creatorem blaſphemie redundarent. Matthei quoqꝫ capite. 17. de quodam homine legitur qui flexis genibus acceſſit ad Ieſum dicens Domine miſerere filio meo quia lunaticus eſt & male patitur nam ſepe cadit in igneꝫ & crebro in aquam. Super quo Chryſoſtomus in homiliis ſic ait. Non turberis autem ſi lunaticus eſt appellatus: patris enim demoniaci hec vox fuit. Ceterum & euangeliſta multos lunaticos curatos fuiſſe alibi ait a communi hominuꝫ conſuetudine ipſos nominans. Vt enim elemento illi ac luminari demones detrahant: ſecundum lunares curſus aggrediuntur & remittuntur homines vnde hec falſa opinio apud multos conualuit quod luna varietate ſui curſus operatur quod minime verum eſt. Haſtenus

Chryſoſtomus. Apparet ergo lunaticos ſiue vera ſiue falſa appellatione ſic vocitẽ
tur: inſanos aut furore percitos ſignificare: quod ex verbis euangelicis ex Mat
thei capite decimo ſeptimo ante citatis manifeſte liquet cum dicitur: nam ſepe ca
dit in ignem & crebro in aquã: que opera inſani ac furentis & a demone correpti ſi
ne dubio erant. Syderati vero illi dicuntur quorum corpora vi quadam occulta ſy
derum momento temporis areſacta redduntur. Vnde homines tali morbo affecti
ἀςροβλῆτες grece dicuntur ideſt a ſydere perculſi. Hiſpani horam ſuper huiuſcemo
di tranſiiſſe aiunt. Verum non ad homines proprie ſyderatio pertinet: ſed ad plan
tas inde per ſimilitudinem ad homines tranſlata eſt. Greci hunc plantarum mor
bum σφακελισμὸν appellant latini carbunculationem. id autem eſt quoties aut ſu
bito eſtu aut pruina quadã ſubita vruntur plante. Syderationis autem apud latinos
late meminit Plinius: apud grecos vero Theophraſtus vt alios interim non nominẽ.

EX CAP. V.

Vetus tralatio. Quod ſi ſal euanuerit in quo ſalietur. Matthei Interpres. ἐὰν δὲ τὸ
ἅλας μωρανθῇ ἐν τίνι ἁλισθήσεται. Eraſmus. Quod ſi ſal infatuatus fuerit in quó ſalie
tur. Et in annotatiõib9. Vt nihil inquit cauiller de genere ſalis: quid eſt ſal euaneſcere?

Sal & neutro ſicut & maſculino genere reperitur prolatum.

Stunica. Neſcio ego quid hoc loco de genere ſalis Eraſmus cauillari poſſit cum
neutrum illud ſit an maſculinum percipi hinc nequaquam poſſit. Aliis autem in
locis neutro genere ab interprete prolatum palam eſt. Marci nono Bonum eſt ſal.
Quod ſi ſal inſulſum fuerit in quo illud condietis? & Luce.14. Bonum eſt ſal. Si
autem ſal euanuerit in quo condietur? Id autem non ex imperitia vt Eraſmus ſi
gnificare videtur ab interprete factum putandum eſt: ſed quod neutro genere ſicut
& maſculino ab antiquis ſal proferebatur vt Autor eſt Priſcianus libro quinto ſic
inquiens. Hic & hoc ſal. Cato in ſecundo ex ſale qui apud Cartaginenſes fit. Affra
mus in compitalibus. Vt quicquid loquitur ſal merũ eſt. Apud Feſtum quoq; Pom
peium ſal neutraliter legimus. Salaria inquit via Rome eſt appellata quia per eam
ſabini ſal a mari deferebant. Huius autem rei non ignarus diuus Hieronymus la
tine lingue imprimis peritiſſimus in traductione veteris inſtrumenti ſal neutrali
ter protulit. Leuiti. ſecundo Nec auferes ſal federis dei tui de ſacrificio tuo: in om
ni oblatione offeres ſal. Et Iudicum.9. Ipſaq; deſtructa ita vt ſal in ea diſpergeret.
Et quarto Regum capite.2. Afferte mihi vas nouum & mittite in illud ſal. Neq;
ignoramus maſculino quoq; genere a veteribus eccleſiaſticis ſal fuiſſe acceptum.
Vnde & qui librum Eccleſiaſtici tranſtulit maſculine illud protulit capite enim.22.
ſic legitur. Arenam & ſalem & maſſam ferri facilius eſt ferre quam hominem impru
dentem & fatuum & impium. Et in eodem libro capite.43. Gelu ſicut ſalem effun
det ſuper terram. Greci quoq; duplici genere ſal proferunt dicunt enim ἅλας·τος·
neutro genere vt hoc loco. Et ἅλς·λός· maſculine. Quod vero pro μωρανθῇ euanu
erit vetus interpres traduxit: optime id quidem. Quippe euaneſcere dicitur ſal cum
vim illã ſaliendi quã habet penitus amiſerit ita vt iam non ſal recte poſſit appellari.

Vetus tralatio. Non mechaberis. Matthei Interpres. οὐ μοιχεύσεις. Eraſmus.
Non adulteraberis.

Adultero. as. actiue dicendũ nõ adulteror. aris. deponentaliter.

Stunica. Nouo & inaudito latinis verbo grecum μοιχεύσεις Eraſmus reddidit.
Siquidem adultero. as. ex genere actiuorum verborum latine dicitur non adulte
ror adulteraris in deponentali forma. Suetonius in Ceſare dictatore. Cum qua de
inde diuortium fecit adulteratam opinatus a Publio Clodio. Idem in Auguſto. Pro
culum ex acceptiſſimis libertis mori coegit compertum adulterare matronas. Cicero
in libro de partitione oratoria. Boni inquit naturam fallaciter imitando adulterat.

Ouidius libro quarto de ponto. Copiatot laticum quas auget adulterat vndas. Ergo
& pro adulterium facere & pro corrumpere adulterare dicimus non adulterari. Re
petitur etiam abſolutum pro adulterum eſſe ſicut hic apud Gellium libro decimo
capite. vigeſimo tertio vbi dicitur Illa te ſi adulterares digito non auderet contin
gere: neq; ius eſt.

EX CAP. VI.

ἐπιούσιον ſupſubſtātia lem ſignificare non quotidianum.

Vetus tralatio. Panem noſtrum ſuperſubſtantialem da nobis hodie. Matthei
Interpres. τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. Eraſmus. Panem noſtrum
quotidianum da nobis hodie.

Stunica. Omnes latinorum codices etiam antiquiſſimi quorum nonnullos ſex
centorum & ſeptingentorum annorum longobardicis litteris ſcriptos conſuluimus:
ſuperſubſtantialem hoc loco habent id enim dictio ἐπιούσιος manifeſte ſonat que ab
ἐπὶ & οὐσία compoſita eſt ſicut ὁμοούσιος ab ὁμὸς & οὐσία conſubſtantialem. Diuus
item Hieronymus hunc locum ediſſerens ſic ait. Quod nos ſuperſubſtantialem ex
preſſimus: in greco habetur ἐπιούσιον quod. Lxx. interpretes περιούσιον frequentiſ
ſime tranſferunt. Ambroſius preterea libro quinto de ſacramentis capite quarto ora
tionem dominicam exponens ſic de hoc ait. Panem quidem dixit: ſed ἐπιούσιον di
xit hoc eſt ſuperſubſtantialem. Non iſte panis eſt qui vadit in corpus: ſed ille pa
nis vite eterne qui anime noſtre ſubſtantiam fulcit. Ideo grece ἐπιούσιον dicitur.
Latinus autem hunc panem quotidianum dixit quem greci dicunt aduenientem:
quia greci dicunt τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν aduenientem diem. Ergo quod latinus dixit
& quod grecus vtrunq; vtile videtur. Grecus vtrunq; vno ſermone ſignificauit: lati
nus quotidianum dixit. Hactenus Ambroſius. Cuius ex verbis manifeſte colligi
tur in tralatio. latina ante diui Hieronymi recognitionem quotidianum hic fuiſſe
pro eo quod nunc legimus ſuperſubſtantialem id ipſum autem a Hieronymo in
ſuperſubſtantialem mutatum quod ex eiuſdem verbis ſupra allatis coniectare licet
cum ait. Quod nos ſuperſubſtantialem expreſſimus: in greco habetur ἐπιούσιον
niſi cum dixit nos non ſemetipſum ſed latinos voluit ſignificare. Illud preterea
adnotandum eſt Eraſmum in annotationibus memoriola vacillaſſe cum preſentem
locum explicans ſic ſcripſit. Quod alibi vertit ſuperſubſtantialem ad verbum ſu
pereſſentialem ſonat. Dicere debuit quod hic vertit ſuperſubſtantialem &c. non
enim alibi ſuperſubſtantialem interpres vertit. Si quidem Luce. 11. quotidianum
tranſtulit pro eo quod Lucas dixit τὸ καθημέραν.

Coronidē illā q̄ ofōm dn̄ice in greco adiecta repitur a Chryſoſtomo expoſitam.

Vetus tralatio. Sed libera nos a malo. In greco hic ſtatim ſequitur ὅτι σοῦ ἐστιν
ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν. ideſt Quoniam tuum eſt
regnum & potentia & gloria in ſecula amen. Eraſmus in annotationibus. Hanc
coronidem in omnibus grecorum exemplaribus adiectam comperio & interpreta
tur eam Vulgarius. Verum quoniam nec in vllis latinorum exemplaribus aſcri
ptum viſitur nec exponitur a Hieronymo aut vllo prorſus interpretum preter re
centem Vulgarium: apparet ex ſolenni conſuetudine ſic additum vt angelice ſa
lutationi quedam adiecerunt nec ab angelo dicta nec a quopiam alio.

Stunica. Ex his Eraſmi verbis manifeſte patet quam diligens is fuerit in voluen
dis cum hec ſcriberet veterum doctorum commentariis. Si quidem verba hec ideſt
Quoniam tuum eſt regnum &c. que in grecis exemplaribus orationi dominice adie
cta comperiuntur queq; ipſe ait a nullo prorſus interpretum eſſe expoſita preter re
centem Vulgarium: Chryſoſtomus in Homiliis & legit & exponit. Cuius verba ne
quis nobis diffidat grece vt ab eo conſcripta ſunt in mediū afferre volumus. Ait enim.

Ἐναγωνίους τοίνυν ποιήσας τῇ μνήμῃ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ τὴν ῥαθυμίαν ὑμῶν ἅπασαν ἐκκόψας, πάλιν θαῤῥύνει καὶ ἀνίστησι τὰ φρονήματα τοῦ βασιλέως ἀναμνήσας ἐφ᾽ ᾧ ταττόμεθα. καὶ δείξας πάντων αὐτὸν ὄντα δυνατώτερον. Σοῦ γάρ ἐστι φησὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα. οὐκοῦν εἰ αὐτοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, οὐδένα δεδοικέναι χρὴ ἅτε οὐδενὸς ὄντος τοῦ ἀνθισταμένου. ὅταν γὰρ εἴπῃ σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, δείκνυσι καὶ ἐκεῖνον τὸν πολεμοῦντα ἡμῖν ὑποτεταγμένον κἂν ἐναντιοῦσθαι δοκῇ τοῦ θεοῦ συγχωροῦντος τέως. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς τῶν δούλων ἐστὶ εἰ καὶ τῶν ἠτιμωμένων καὶ τῶν προσκεκρουκότων. καὶ οὐκ ἂν τολμήσειεν οὐδενὶ τῶν ὁμοδούλων ἐπιθέσθαι, μὴ πρότερον ἄνωθεν τὴν ἐξουσίαν λαβών. Καὶ τί λέγω τῶν ὁμοδούλων, οὐδὲ χοίρων κατατολμῆσαι ὑπέμεινεν ἕως ὅτε αὐτὸς ἐπέτρεψεν. οὔτε ποιμνίων οὔτε βουκολίων, ἕως ὅτε τὴν ἐξουσίαν ἄνωθεν ἔλαβεν. Καὶ ἡ δύναμις φησί. οὐκοῦν κἂν μυριάκις ἀσθενὴς ᾖς, δίκαιος ἂν εἴης θαῤῥεῖν τοιοῦτον ἔχων τὸν βασιλεύοντα πάντα εὐκόλως καὶ διὰ σοῦ κατορθοῦν δυνάμενον. Καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν. οὐ γὰρ ἀπαλλάττει σε τῶν ἐπιόντων δεινῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔνδοξον δύναται ποιεῖν καὶ λαμπρόν. ὥσπερ γὰρ ἡ δύναμις αὐτοῦ πολλή, καὶ ἡ δόξα ἄφατος. καὶ τὰ πάντα ἀπέραντα, καὶ τέλος αὐτῶν οὐδέν.

Operepreciũ autem nos facturos exiſtimauimus: ſi hanc Chryſoſtomi expoſitionem vt ab Aniano in latinum verſa eſt in eorum gratiam qui grece neſciunt ſtatim ſubiungeremus. Ea vero ſic habet. Poſtquam inimici nos commemoratione permouit deſidiamq; a nobis prorſus excluſit: rurſus mentem noſtram confirmat ac ſuſcitat illius nos regis cui fideliter ſubdimur commonendo: eumq; omnibus potentiorem eſſe monſtrando. Tuum eſt regnum & potentia & gloria. Si igitur ipſius eſt regnum: nihil propterea oportet timeri vt pote exiſtente nullo qui ei repugnare poſſit: ſibiq; imperium vendicare. Quando enim dixit tuum eſt regnum: oſtendit illum quoq; impugnatorem noſtrum ipſi tamen eſſe ſubiectum etiam ſi repugnare videatur ſinente interim hoc deo. Nam & ille vnus de numero ſeruorum eſt licet reorum iam atq; reproborum. Nec audebit aliquando ſuper vnum irruere conſeruum niſi prius ab omnium domino acceperit poteſtatem. Et quid ego de conſeruis loquor ne aduerſus porcos ille quidem ſumpſit audaciam priuſquam permitteretur a domino. Neq; in boum neq; in ouium greges niſi poteſtatem ac licentiam deſuper accepiſſet. Si igitur mille adhuc eſſes gradibus inferior: deberes tamen iure confidere talem habens regem qui facile omnia etiam per te poſſit efficere. Et gloria in ſecula amen. Non enim tantummodo de inſtantibus te malis ſeruat: verum etiam te clarum poteſt facere & in omnibus glorioſum. Sicut enim potentia eius eſt maxima: ita etiam ineffabilis gloria & hec cuncta perpetua nec vllo vnquam fine ſoluenda. Hactenus Chryſoſtomus in Homiliis. Idem preterea in commentariis ſuper Mattheum vt apparet ex Catena aurea diui Thome predictam coronidem ſic exponit. Hec etiam ad precedentia pertinent. Quod enim dicit Tuum eſt regnum: reſpondet ad illud quod dixerat Adueniat regnum tuum. ne aliquis dicat ergo deus non habet regnum in terra. Quod autem dicit & virtus: reſpondet ad id quod dixerat Fiat voluntas tua ſicut in celo & in terra. ne aliquis dicat quod deus non poteſt facere quod vult. Quod vero dicit & gloria: reſpondet ad omnia que ſequuntur in quibus gloria dei apparet.

EX CAP. VIII.

Vetus tralatio. Et aſcendente eo in nauiculam. Matthei Interpres. καὶ ἐμβάντι αὐτῷ εἰς τὸ πλοῖον. Eraſmus. Et cum eſſet ingreſſus nauim.

Stunica. Non male vetus interpres traduxit cum dixit & aſcendente eo in nauiculam. Si quidem a βαίνω compoſita aut aſcenſum ſonant vt ἀναβαίνω aut deſcen

Nauiculã petri recte dici. Conciliabulũq; nõ in bonã pte a ſtte ro. acceptum.

ſum vt καταβαίνω aut inſcenſum vt ἐμβαίνω. Dicere enim latini ſolent inſcenſa naui inſcenſo equo. Neq; quod nauiculã pro eo quod in greco eſt τὸ πλοῖον trãſtulit erraſſe putandus eſt quippe non magnis nauibus ſed nauiculis lacus illi Iudee nauigabãtur quos maria interdum euangeliſte appellãt hebreorum more qui omnes aquarũ congregationes appellãt maria. Vnde cum nauium ſiue nauicularũ fit mentio nunc πλοῖα nunc πλοιάρια indifferenter illi vocare ſolent. Ergo non improprie vt Eraſm9 exiſtimat nauiculã Petri dicunt qui eccleſiã ſignificare volunt. Non enim Petrus nauim aliquã habuiſſe legitur ſed piſcatoriã cymbam: ad cuius ſimilitudinem eccleſia quam regendam a domino ſuſcepit nauicula dicitur. Nam quod eos etiam Eraſmus reprehendit qui conciliabulum in malã partem accipiunt: cum apud Hieronymum in bonam vt ipſe ait poſitum reperiatur: haud recte facere videtur. Ego enim neſcio vbi nam apud Hieronymum conciliabulum in bonam partem acceptum ipſe aliquando legerit. Certe in malam Hieronymus accepit cum libro ſecundo contra Pellagianos ſic ait. In eodem ſcriptum eſt libro deus ego ſum & non homo in medio tui ſanctus & non ingrediens ciuitatem vitiorum ſcilicet conciliabulum. In explanationibus quoq; ſuper Hieremiam capite.23. ſuper illud & in prophetis hieruſalem. Non ſolum inquit in hereticorum conciliabulis hec reperta ſunt ſed in prophetis quoq; hieruſalem. Et in eodem propheta capite. 25. ſuper illo perdamq; ex eis vocem gaudii. Hoc ait in conciliabulo malignantium & hodie comprobatur vt magiſtri eorum non doceant verbum dei ſed inſtar colubri ſybilent. Et ſuper Oſee cap̃.11.ſuper illo quomodo dabo te Ephraim. Et quia ſanctus ſum inquit ꝓpterea nõ ingrediar ciuitatẽ ideſt conciliabula & vrbes hereticorum. Conciliũ quoq; in malã partem ab eodem Hieronymo acceptum legimus in explanationibus ſuper Amos cap̃.5.vbi ſic ait. Et ſi obtulerint holocauſta in ſynagogis & munera in cõciliis ſatane.

Quid nobis & tibi non eſſe grecã figuram ſed hebraicã.

Vetus tralatio. Quid nobis & tibi Ieſu fili dei. Matthei Interpres. τί ἡμῖν καὶ σοὶ ἰησοῦ υἱὲ τοῦ θεοῦ. Eraſmus. Quid rei nobis tecum eſt Ieſu fili dei. Et in annotationibus. Quid nobis & tibi imo quid hic interpreti cum greca figura? Vertendum erat Quid tibi rei nobiſcum eſt.

Stunica. Imo quid Eraſmo cũ ſacris ſcripturis quas ab heri & nudius tertius videtur attigiſſe? Sciendum vero non hic eſſe grecam figuram vt Eraſmus ſomniauit: ſed hebraicam potius. Si quidem hebraiſmus hic eſt & in veteri teſtamento tale dicendi genus frequenter occurrit. Iudicum.11. מַה לִּי וָלָךְ כִּי בָאתָ אֵלַי לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי ideſt Quid mihi & tibi eſt quia veniſti contra me vt vaſtares terram meã. Secundo Regum.16. מַה לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה ideſt Quid mihi & vobis eſt filii Saruie. Tertio Reg.17. מַה לִּי וָלָךְ אִישׁ הָאֱלֹהִים ideſt Quid mihi & tibi vir dei. Quarto regũ. 9. מַה לְּךָ וּלְשָׁלוֹם ideſt Quid tibi & paci. Mattheus igitur cum hebreus eſſet & hebraice euangelium conſcriberet patria loquendi proprietate vtitur quam interpres grece ad verbum reddidit. Quin & ceteri quoq; euangeliſte tametſi grece ſcripſerint: patrium tamen idioma ſepiſſime referre videntur: atq; hoc dicendi genere nonnunquã etiam vtuntur. Marci primo τί ἡμῖν καὶ σοὶ ἰησοῦ ναζαρηνέ? ideſt Quid nobis & tibi Ieſu nazarene. Et in eodem capite.5. τί ἐμοὶ καὶ σοὶ ἰησοῦ υἱὲ τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου. ideſt Quid mihi & tibi Ieſu fili dei altiſſimi? Similia autem exempla leguntur & in euangelio Luce. Ioannis quoq; capite.2. τί ἐμοὶ καὶ σοὶ γύναι. ideſt Quid mihi & tibi eſt mulier.

EX CAP. X.

νύμφην & nurũ ſignificare & ſpõſaȝ.

Vetus tralatio. Et nurum aduerſus ſocrum ſuam. Matthei Interpres καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς. Eraſmus. Et ſponſam aduerſus ſocrum ſuam.

Stunica. Greca dictio que hic ponitur ideſt νύμφη ambigua eſt nam & ſponſam & nurum ſonat. Hoc autem loco neceſſario in nurum vertenda erat cum ſocrui opponatur. Quid enim ſponſe ad ſocrum? Videntur autem verba hec euangelica quaſi ad verbum aſſumpta eſſe de Michee prophetia capite.7.vbi dicitur. Quia filius contumeliam facit patri & filia conſurget aduerſus matrem ſuā: nurus aduerſus ſocrum ſuam & inimici hominis domeſtici eius. Igitur apud.Lxx. interpretes pro eo quod apud Micheam habetur nurus aduerſus ſocrum ſuam νύμφη ἐπὶ τὴν πενθερὰν αὐτῆς legitur. In libro quoqꝫ Ruth ſecundum grecam tralationem ſemper appellatur Ruth νύμφη Noemi ideſt nurus. Geneſis item capite.38.de Iuda ſic dicitur Neſciebat enī quod nurus ſua eſſet. Quod grece ſic legitur οὐ γὰρ ἔγνω ὅτι νύμφη αὐτοῦ ἐστιν. Et infra. Fornicata eſt Thamar nurus tua ἐκπεπόρνευκε θάμαρ ἡ νύμφη σου. Et Leuitici. 18. Turpitudinem nurus tue non reuelabis ἀσχημοσύνην νύμφης σου οὐκ ἀποκαλύψεις & capite. 20. Si quis dormierit cum nuru ſua vterqꝫ moriatur quia ſcelus operati ſunt. καὶ ἐάν τις κοιμηθῇ μετὰ νύμφης αὐτοῦ, θανάτω θανατούσθωσαν, ἀμφότεροι ἠσέβησαν, ἔνοχοί εἰσιν. Deniqꝫ in tota ſacra ſcriptura veteris ac noui teſtamenti nurus in greco appellatur νύμφη. Nam alia huius nominis appellatio ideſt νυὸς magis poetica videtur que & ipſa & ſponſam quoqꝫ & nurum ſignificat.

EX CAP. XI.

Vetus tralatio. Cecinimus vobis & non ſaltaſtis: lamentauimus & non planxiſtis. Matthei Interpres. ηὐλήσαμεν ὑμῖν καὶ οὐκ ὠρχήσασθε, ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν καὶ οὐκ ἐκόψασθε. Eraſmus. Tibia cecinimus vobis & non ſaltaſtis: lamentati ſumus vobis & non planxiſtis. Et in annotationibus. Quis autem vnquam dixit lamentauimus ἐθρηνήσαμεν. ideſt lamentati ſumus &c.

Lamēto. as. antiquos dixiſſe ꝓ eo quod nunc dicimus lamētor. aris.

Stunica. Vt ex Nonio Marcello ex eo capite quod de contrariis generibus verborum inſcribitur facile apparet: multa verba aliter a veteribus fuere olim prolata quam a nobis hodie proferuntur. Vnde nonnulla que in actiua ſignificatione nos accipimus: in deponentali illi accipiebant & vice verſa que nos in forma deponentium: actiue illi proferre ſolebant. Sic puniuntur illi dicebant pro eo quod nos dicimus puniunt & ſacrificantur pro ſacrificant. E contrario vero contemplo.as. & auguro.as. et crimino .as. veteres dicebant pro eo quod nunc dicimus contemplor .aris. auguror.aris. criminor.aris. Ad eundem modum & lamento lamentas antiquis in vſu eſſe potuit ſicut & nobis lamentor lamentaris. Vnde pſalmo.77.in paſſiua ſignificatione legitur vbi dicitur. Et virgines eorum non ſunt lamentate ideſt deplorate. Eſt enim illic lamentate paſſiuum ab actiuo lamento pro quo in greco legitur καὶ αἱ παρθένοι αὐτῶν οὐκ ἐπενθήθησαν. Et in hebreo וּבְתוּלֹתָיו לֹא הוּלָּלוּ ideſt virgines eorum non ſunt deplorate pro quo beatus Hieronymus tranſtulit. Et virgines eorum nemo luxit. Diomedes quoqꝫ artis grammatice libro primo capite De his que apud veteres diuerſa inueniuntur enunciata declinatione nonnulla affert exempla quibus oſtendit plura verba que vulgo paſſiuo more declinamus apud veteres diuerſa reperiri enunciata declinatione vetereſqꝫ olim dixiſſe fruſtro & patio & moro & demolio & auxilio & populo & digno pro eo quod nunc dicimus fruſtror & patior & moror & demolior & auxilior & populor & dignor.

Vetus tralatio. Confiteor tibi pater domine celi & terre quia abſcondiſti hec a ſapientibus & prudentibus & reuelaſti ea paruulis. Matthei Interpres. ἐξομολογοῦμαι σοι πάτερ κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. Eraſmus. Gratias ago tibi pater domine celi & terre quod abſconderis hec a ſapientibus & prudentibus & reuelaris ea ſtultis.

ἐξομολογοῦμαι cōfiteor ſignificare nō gratias ago: & νηπίοις paruulos nō ſtultos.

Stunica. Quod apud diuum Hieronymũ in explanationibus ſuper hoc loco Eraſmus legerat confeſſionem non ſemper ſignificare vocem peccatoruꝫ ſiue penitentiã ſed interdum gratiarum actionem vt in pſalmis ſepiſſime legimus: pro ἐξομολογοῦμαι ideſt confiteor gratias ago maluit tranſferre. Quaſi Hieronymus illic de verbi greci proprietate diſputaſſet ac non potius de ſenſu. Sciendum vero ἐξομολογοῦμαι non ſignificare gratiarum actionem: ſed proprie confeſſionem recteq; a vetere interprete traductum: ab Eraſmo vero improprie. Siquidem εὐχαριστεῖν grece dicitur gratias agere id quod paſſim in euangeliis occurrit. At vero ὁμολογεῖσθαι confiteri ſignificat p̄s. 6. In inferno autem quis confitebitur tibi ἐν δὲ τῷ ᾅδῃ τίς ἐξομολογήσεταί σοι. Danielis. 2. Tibi deus patrum meorum confiteor teq; laudo. grece ſic. σοὶ ὁ θεὸς τῶν πατέρων μου ἐξομολογοῦμαι καὶ αἰνῶ. Ab hoc autem verbo ἐξομολόγησις ideſt confeſſio deducta eſt. Cyprianus in ſermone de lapſis. Plus modo in dominum manibus atq; ore delinquunt qui cum dominum negauerũt ante expiata delicta ante exomologeſim factam criminis ante purgatam conſcientiam ſacrificio & manu ſacerdotis: ante offenſam placatam indignantis domini & minantis: pacem putant eſſe quam quidam verbis fallacibus venditant. Idem in epiſtola ad Antonianum. Et quia apud inferos dum confeſſio non eſt nec exomologeſis illic fieri poteſt. Non mirum autem videri debet ſi in iis que ſequuntur pro νηπίοις ideſt paruulis ſtultos tranſtulerit qui de laudibus ſtultitie tam luculenter ſcripſit. Notus eſt enim liber ille perceleberis ab Eraſmo iampridem editus cui titulum indidit μωρίας ἐγκώμιον opus quidem grauiſſimum & τοῦ ἐγκωμιαστοῦ haud indignuꝫ. Atq; illud fuiſſe reor in cauſa vt ſic hoc loco transferret quo vel hinc ad ſua illa confirmanda auctoritatem ſummeret. Sciendum vero quod νήπιος greca dictio que hic ponitur paruulos ſiue infantes proprie ſonat metaphorice autem ſtultos quod ſtulti infantes ſint ſenſibus ac plane paruuli. Vnde & latini ſtultos infantes quoq; & infantiſſimos appellare ſolent. Ceterum hoc loco non de ſtultis ideſt fatuis ſed de paruulis ideſt ſimplicibus dominica verba intelligi debere omnes eccleſiaſtici doctores affirmant. atq; imprimis diuus Chryſoſtomus cuius verba ex Homilia ſuper hoc loco grece vt ab eo conſcripta ſunt hic adſcribenda cenſui quo Eraſmi error facilius appareat. Ea vero ſic habent. εἰπὼν δὲ σοφοὺς οὐ τὴν ἀληθινὴν σοφίαν λέγει καὶ ἐπαινετήν, ἀλλὰ ταύτην ἣν ἐδόκουν ἀπὸ δεινότητος ἔχειν. διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν ἀπεκάλυψας μωροῖς, ἀλλὰ νηπίοις, ἀπλάστοις, ἀφελέσι. καὶ δείκνυσιν οὐ μόνον παρ' ἀξίαν ἀπολαύσαντας τούτων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ εἰκός. καὶ παιδεύει διὰ πάντων ἡμᾶς ἀπονοίας μὲν ἀπηλλάχθαι, ἀφέλειαν δὲ ζηλοῦν. Que ita latine leguntur Aniano interprete. Cum autem ſapientes dixerit non illam veram & laudabilem ſapientiam intelligit: ſed hanc que ſeculari doctrina preſtatur. Iccirco etiam non dixit ſed ſtultis reuelaſti ſed paruulis quaſi non formatis adhuc ſimplicibus. Ita oſtendit non indigne illos ſed iure his rebus fuiſſe priuatos. ac per omnia nos docet flatum ſuperbie omnino eſſe fugiendum ac ſimplicitatem admirandam. Hilarius quoq; in expoſitione ſuper Mattheum hunc locum ediſſerens ſic ait. Celeſtium enim verborum arcana atq; virtutes ſapientibus abſconduntur & paruulis reuelantur. paruulis malitia non ſenſu: ſapientibus vero ſtultitie ſue preſumptione non prudentie cauſis.

χρηστὸν rectius hoc loco interpretari ſuaue quam commodum.

Vetus tralatio. Iugum enim meum ſuaue eſt & onus meum leue. Matthei Interpres ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν. Eraſmus. Iugum enim meuꝫ commodum eſt: & onus meum leue.

Stunica. Dictio χρηστὸς pro qua vetus traductio habet ſuaue preter illam ſignificationem bonum quoq; ſiue vtile vel commodum ſignificat: & aliquando dulce. Trala tor vero non quid de iugo chriſti dici poterat attendit quod commodum illud ſit ac

vtile portantibus: ſed quid iugo quod vel ipſo nomine difficile videbatur adaptari optime poſſet. Ac propterea Iugum inquit meum ſuaue eſt ideſt non aſperum non difficile: non quod ferentium colla ſua grauitate premat. Quod autem & ſuauitas iugo adaptari poſſit: Chryſoſtomus in homilia ſuper hoc loco euidenter oſtendit cum grece ſic ait ἀλλ᾽ ὅτι μὲν ἡδὺς καὶ κοῦφος ὁ τῆς ἀρετῆς ζυγὸς, καὶ ἑτέρωθεν πολλαχόθεν δῆλον. ideſt Verum quod ſuaue leueq; ſit virtutis iugum multis aliis poſſet comprobari. Hieronymus item in commentariis ſuper Mattheum ſuaue legit. Idem in expoſitione. p̄s. 16. ſuper illo verſu propter verba labiorum tuorum ego cuſtodiui vias duras. Quomodo ait dicit hic duras dum in euangelio dicitur iugum meum ſuaue eſt & onus meum leue. Suaue eſt volentibus durum eſt nolentibus. Quamuis durum videatur eſſe ad ſanctos propter corporalem tribulationem: tamen ſuaue eſt quia habent ſpem vite eterne.

EX CAP. XII.

Vetus tralatio. Vt adimpleretur quod dictum eſt per Eſaiam prophetam dicentem. Ecce puer meus quem elegi &c. Eraſmus cum hoc Eſaie teſtimonium ex eiuſdem prophetie cap. 42. in annotationibus explicuiſſet: tandem iſta ſubiunxit. Adnotandum obiter & illud cum Hieronymus ediſſerens preſentem prophete locum relegat nos ad ſuos in Mattheum commentarios in quibus plenius ſuper hac re diſſeruerit: atq; in ipſis commentariis vix ſummis vt aiunt digitis rem attingat: in coniecturam vocor id quod ſepe numero ſum ſuſpicatus eos cōmentarios a faſtidioſo quopiam lectore decurtatos pretermiſſis in medio que non intellexerit. Quod idem factum arbitror in cōmentariis quos idem ſcripſit in pſalmos quanquam in hos quiſquis is fuit gemina debachatus eſt iniuria: primum quod que libuit pretermiſerit: deinde quod complurſbus locis ſuas nugas ceu purpure pannum aſſuerit. Nam quod in Marcum habemus commentum preter titulum nihil habet Hieronymi. Hactenus Eraſmus.

Cōmētarios Hieronymi i Mattheum ⁊ pſalmorum libros non fuiſſe ab aliquo decurtatos vt Eraſmus fruſtra ſuſpicat⁹ ē

Stunica. Quis non admiretur Eraſmi iſtius audaciam: aut non potius impudentiam deteſtetur: cū ea grauitate iis de rebus ſe iudicem conſtituat quas prorſus ignorat: ac ſi quempiam ex veteribus illis eccleſie tractatoribus viris quidem vnde quaq; abſolutiſſimis referret. Quis enim vnquam fando audiuit diui Hieronymi in Mattheum cōmentarios ab aliquo fuiſſe decurtatos. Neq; enim quiſquam a deo fuiſſet temerarius ne ſacrilegum dixerim: qui ſanctorum doctorum opera eo modo violare auſus eſſet quo Eraſmus eſt ſuſpicatus. Quod ſi breuiores ſunt Hieronymi in Mattheum cōmentarii mirandu; non eſt cum illos idem Hieronymus ediſſerens preſentem prophete locum cōmentariolos ob breuitatem appellet. Neq; quod in eis hoc ex Eſaia vaticinium breuiter explicauerit: decurtatos propterea eſſe exiſtimandum eſt cum non in illis ſolum ſed & in epiſtola ad Algaſiam de hac re plenius ſe dicat diſputaſſe. Sic enim idem Hieronymus in explanationibus ſuper Eſaiā capite. 42. ait. Iacob & iſrael in preſenti capitulo non habentur quod neq; Mattheus euangeliſta poſuit ſequutus hebraicam veritatem. Hoc dicimus in ſugillationem eorum qui noſtra contemnunt de quo plenius in Matthei commentariolis & in libro quem ad Algaſiam nuper ſcripſim⁹ diſputatum eſt. In prologo quoq; explanationū in Hieremiam Mattheum ſe ait ſtrictis ſenſibus diſſeruiſſe his verbis. Vt euangelicum virum Mattheo euangeliſte copules quem ante annos plurimos ſtrictis ſenſibus te hortante diſſerui. Si ergo ſtrictis vt ait ſenſibus Mattheum diſſeruit: & commentariolos appellat quos ſuper Mattheum ſcripſit: & de hoc prophete loco in illis & in epiſtola ad Algaſiam plenius ſe dicit diſputaſſe de quo in eadem epiſtola pleniſſime ab eo diſpu

tatum legimus: non eſt cur Eraſmus ſuſpicetur Hieronymi in Mattheum commentarios ab aliquo fuiſſe decurtatos. Quod ſi nec iſta ſatis faciunt legat eiuſdem Hieronymi prologum in explanationibus ſuper Mattheum ex quo manifeſte cognoſcet breuiſſimos illū cōmentarios breui anguſtoqꝫ temporis ſpacio in Mattheū ſcripſiſſe. ſic enim illic ait. Satiſqꝫ miror Euſebi dilectiſſime cur Romam ſubito nauigaturus hanc tibi a me quaſi ſitartiam dari volueris vt Mattheum breuiter exponens verbis ſtringerem ſenſibus dilatarem. Si meminiſſes reſponſionis mee nunquam in paucis diebus rem annorum peteres. & infra. At tu duabus hebdomadibus imminente iam paſcha & ſpirantibus ventis dictare me cogis vt quando notarii excipiant quando ſcribantur ſchedule quando emendentur quo ſpacio digerantur ad purum: maxime cum ſcias me ita tribus menſibus languiſſe vt vix nunc ingredi incipiam nec poſſim laboris magnitudinem breuitate temporis compenſare. Igitur omiſſa autoritate veterum quos nec legendi nec ſequendi mihi facultas data eſt: hiſtoricam interpretationem quam precipue poſtulaſti digeſſi breuiter & interdum ſpiritualis intelligentie flores miſcui perfectū opus reſeruans impoſterū. & cetera que ſequuntur vſqꝫ ad finem eiuſdem prologi: ex quibus manifeſte apparet breuiſſimos illum in Mattheum ediḋiſſe cōmentarios. Ad eundem modū & in eo quod de Hiero. cōmentariis in pſalmos Eraſmus factitatum autumat errare videtur cum idem Hieronymus libro primo controuerſiarum contra Ruffinum commentariolos quoqꝫ illos appellet. ſic enim ait. Illud quoqꝫ carpere dicitur quod ſecundum pſalmum interpretans pro eo quod legimus in latino apprehendite diſciplinam & in hebraico volumine ſcriptum eſt Naſecu Bar dixerim in commentariolis meis adorate filium. & infra. Quid igitur peccaui ſi verbum ambiguū diuerſa interpretatione conuerti: & qui in commentariolis vbi libertas eſt differendi dixeram adorate filium: in ipſo corpore ne violentus viderer interpres & iudaice calumnie locum darem: dixerim adorate pure ſiue electe &c. Non igitur ſemel ſed iterum ac tertio commentariolos Hieronymus appellat quos in pſalmos conſcripſit. In prologo quoqꝫ ſuper eoſdē in pſalmos commentarios ſic idem Hieronymus ait. Igitur pro familiaritate que inter nos eſt ſtudioſe & ſedule poſtulaſti vt quecunqꝫ mihi digna memoria videbantur ſignis quibuſdam potius quam interpretationibus adnotarem & quod ſolent hi facere qui in breui tabella terrarum & vrbium ſitus pingunt; & latiſſimas regiones in modico ſpacio conantur oſtendere: ita in pſalterii opere latiſſimo quaſi; preteriens aliqua perſtringerem vt ex paucis que tetigiſſem intelligantur & cetera que omiſſa ſunt quam vim habeant & rationem. Non quod putem a me poſſe dici que ille preteriit ſed quod ea que in tomis vel homiliis ipſe differuit vel ego digna arbitror lectione in hunc anguſtum commentariolum referam &c. Nam quod commentarios in Marcum preter titulum nihil habere Hieronymi aſſeuerat: & alibi non magis illos ait Hieronymum ſapere quam ſorba ficum: ſimili errore deceptus eſt noſtrorum temporum Ariſtarchus. Niſi putat nullum eſſe Hieronymi opus niſi quod ſecularem eloquentiam redoleat: quodqꝫ Tullium ac Liuium paſſim nobis repreſentet.

EX CAP. XIIII.

Decollare ꝓ decapitare latinum eſſe verbum ⁊ quo ꝓbati autores vſi ſunt.

Vetus tralatio. Miſitqꝫ & decollauit Ioannem in carcere. Matthei Interpres. καὶ πέμψας ἀπεκεφάλισεν τὸν ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ. Eraſmus. Et miſſis carnificibus amputauit caput Ioannis in carcere. Et in annotationibus. Decollauit grece eſt ἀπεκεφάλισεν quod ad verbum ſonat decapitauit. Quamquam decollandi verbo vſus eſt Seneca in Ludo de morte Claudii verum haud ſcio an ludibrii cauſa.

Stunica. Decollare vt Nonius Marcellus autor eſt antiqui dicebant pro eo quod

eſt ex collo deponere. Inde qui decapitatur decollari dicitur quod eius caput a collo auferatur. Nam quod vulgo decollare dicunt: latine iugulare eſt. Non autem potui non admirari cum Eraſmi annotationem ſuper hoc loco legiſſem quod cum ipſe nō ſolum Senece opera vt apparet perlegiſſet: ſed etiam paulo ante quam iſta ederet impreſſioni tradidiſſet: quaſi rem nouam in Ludo de morte Claudii Senecam decollandi verbo vſum nunc afferat atq; id quidem ſe neſcire an ludibrii cauſa: cum & alibi Senecam hoc verbum ſerio vſurpaſſe palam ſit. In libro enim de ira ad Nouatum tertio de crudelitate Caii Ceſaris agens ſic ait. Deinde adeo impatiens fuit differendę voluptatis quam ingentem crudelitas ſine dilatione poſcebat: vt in Cyrrha maternorum hortorum que porticum a ripa ſeparat inambulans quoſdam ex illis cum matronis atq; aliis ſenatoribus ad lucernam decollaret. Suetonius quoq; in vita eiuſdem Caii Ceſaris hoc verbo vtitur. Miles inquit decollandi artifex quibuſcunq; e cuſtodia capita amputabat. Diomedes item artis grammatice libro primo ait decollare apud veteres pro decipere fuiſſe acceptum: ſed tamen apud Feneſtellam libro epitomatum ſecundo in alio ſignificatu inueniri: ideſt pro decapitare vt vetus interpres hic accepit. Verba autem Feneſtelle que Diomedes citat hec ſunt. Quemadmodum inquit Ceſar a piratis captus ſit; vtq; eos poſtea ceperit & decollauerit. Pro quo veteres vt idem Diomedes ſtatim ſubdit ſecuri ceſos dicebant. Non igitur eccleſiaſticus interpres reprehendendus eſt ſi eo eſt vſus vocabulo quo tanquam latino & vſitato probatiſſimi autores vſi ſunt. Quod ſi Eraſmice memorie hec aut his ſimilia inter ſcribendum non ſucurrunt: que tandem inſolentia eſt veterem interpretem ex obliquo carpere calūniari mordere & quaſi barbare loquut9 fuerit paſſim exſybilare?

Vetus tralatio. Et cum tranſfretaſſent venerunt in terram Geneſareth. Eraſmus in annotationibus afferens illud ex Hieronymi commentariis ſuper hoc loco. Si ſciremus quid in lingua noſtra reſonaret Geneſareth &c. ſic infert. Primum quid ſuam linguam dicat niſi forte Syrorum inter quos habitabat id temporis? Deinde cū ait ſi ſciremus: videtur confiteri incompertam eius nominis interpretationem. Non bene ab Eraſmo Hiero. intellectū.

Stunica. Riſi profecto cum hanc Eraſmi annotationem legens in illud incidiſſem quod ait Hieronymum cum dicit in noſtra lingua de Syra intellexiſſe quod eo tempore inter Syros habitabat. Non enim Syrorum linguam Hieronymus dicit noſtram: ſed latinam potius intellexit cum latine & ad latinos ſcriberet ac propterea inquit ſi ſciremus quid in noſtra lingua hoc eſt latine reſonaret Geneſareth. Nam cū vocabulum Geneſareth aut ſyrum ſit aut hebreum quomodo illius interpretationē ignorare poterat qui & inter Syros habitabat & vtrāq; linguā exactiſſime nouerat. Nā quod Hieronymus dixerat ſi ſciremus non propterea videtur confiteri eius nominis incompertam interpretationem: erat enim ſibi quam compertiſſima: alioqui quo modo ſecundum huius nominis interpretationem myſtice hunc locum exponebat. Sed qui dicere potuit ſi ſciretur ſi ſacrarum ſcripturarum ſtudioſi ſcirent aut aliquid ſimile: humilitatis cauſa ſi ſciremus inquit &c.

EX CAP. XVIII.

Vetus tralatio. Oblatus eſt ei vnus qui debebat ei decem milia talenta. Eraſmus in annotationibus. Nam quod decem milia talenta dixit pro talentorum: latinitatis iniuria factum eſt ſenſu incolumi. Decē milia talenta nō malā eſſe latinitatē.

Stunica. Vrbanius ſe habuit Laurentius Valla elegantiarum libro tertio. Siquidem de mille & milia agens non iniuriam latinitati feciſſe eccleſiaſticum ait interpretem cum dixit decem milia talenta & duodecim milia ſignati: ſed potius docuit quo nam modo illa per reſolutionem defendi poſſent. Ait enim dici latine poſſe talenta

decem milia & ſignati duodecim milia quaſi dixeris numero decem milia & nume
ro duodecim milia vt ſubintelligatur entia. Debebat talenta entia decem milia. Si
gnati entes duodecim milia. Hec Valla. Sed tamen hunc dicendi modum apud an
tiquos fuiſſe in vſu ex eo apparet quod Iudicum capite.8.diuo Hieronymo interpre
te legimus. Quindecim enim milia viri remanſerant ex omnibus turmis orientali
um populorum &c. Et in eodem libro capite.20. In illa quoqꝫ fuga pallantes & in
diuerſa tendentes occiderunt quinqꝫ milia viros.

Obtorto collo nõ huic loco cõuenire.

Vetus tralatio. Et tenens ſuffocabat eum. Matthei Interpres. καὶ κρατήσας αὐ
τὸν ἔπνιγε. Eraſmus. Et iniecta in eum manu obtorto collo trahebat. Et in annota
tionibus. Et dilucidius inquit & fidelius erat κρατήσας αὐτὸν ἔπνιγε idest iniecta illi
manu obtorto collo trahebat id enim eſt κρατεῖν & πνίγειν hoc loco.

Stunica. Et obſcurius & infidelius traduxiſſet interpres eccleſiaſticus ſi aliter quã
vt vulgo legitur eſſet interpretatus κρατεῖν enim tenere ſignificat & πνίγειν ſuffoca
re: verbaqꝫ ipſa greca nihil aliud ſonant niſi vt vetus interpres traduxit. Obtorto ve
ro collo trahebat non habetur in greco. Non enim legitur quod aut in ius aut ali
quo traheret hominem: ſed quod tenens ſuffocabat eum dicens. Redde quod debes.
Eraſmus vero quod apud Senecam & apud diuum Hieronymum in epiſtolis lege
rat obtorto collo: & huic loco putauit optime potuiſſe conuenire.

EX CAP. XXI.

Forte aduerbium hoc loco non ocioſe poſitum.

Vetus tralatio. Verebuntur forte filium meum. Matthei Interpres. ἐντραπήσον
ται τὸν υἱόν μου. Eraſmus. Reuerebuntur filium meum. Et in annotationibus forte
inquit nec eſt apud grecos nec in vetuſtis latinorum exemplaribus nec apud Hie
ronymum. Additum apparet a quopiam qui verebatur ne deus aut mentitus vide
retur qui futurum dixerit quod non euenit: aut inſcius futuri.

Stunica. Ego vero potius exiſtimo ab his ex greco & latino aduerbium forte
fuiſſe detractum qui verebantur ne abſurdum eſſet ſi per aduerbium dubitandi deus
loqui videretur. Quanquam quid opus erat hinc illud auferre & ex Marci capite
12. cum Luce vigeſſimo capite vbi hec narratur parabola ἴσως in greco legatur ideſt
forte aut forſitan. ſic enim apud Lucam legitur. πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν,
ἴσως τοῦτον ἰδόντες ἐντραπήσονται ideſt Mittam filium meum dilectum forſitan cum
hunc viderint verebuntur. Diuus item Hieronymus in libro explanationum ſuper
Ezechiel ſuper illo ex capite.2. illius prophete. Et dices ad eos Hec dicit dominus
ſi forte vel ipſi audiant: & ſi forte quieſcant ſic ait. Simile quid & in Hieremia ſcri
ptum eſt ſi forte audiant & agant penitentiam. Et in euangelio forſitan filium meũ
verebuntur. Ex commentariis quoqꝫ Hieronymi ſuper hoc loco manifeſte apparet
eum forte hic legiſſe quod Eraſmus negat apud Hieronymum inueniri. ſic enim illic
ait. Porro quod iungitur verebuntur filium meum non de ignorantia venit. Quid
enim neſciat pater familias qui hoc loco deus pater intelligitur. Sed ſemper ambige
re dicitur deus vt libera voluntas homini reſeruetur. Quod autem Hieronymus di
cit ſed ſemper ambigere dicitur deus: quomodo intelligi poteſt ſublato de medio am
bigendi aduerbio ideſt forte? Quanquam & in greco hoc in loco apud Mattheum
fuiſſe ἴσως ideſt forte vel forſitan ſicut & apud Lucam ex Chryſoſtomo manifeſtiſ
ſime liquet qui in Homiliis euangelica hec verba ediſſerens ſic ait Georgio Trape
zuntio interprete. Quid autem eſt fortaſſis verecundabuntur: non ignorantis cer
te abſit hoc enim: ſed magnitudinem peccati volentis oſtendere cuius nunquam vl
lam ſatiſfactionem oſtendere potuerunt. Miſit ergo ſciens quod interficerent. Dicit
autem fortaſſis verecundabuntur que debuiſſent fieri enarrans. Verecundari enim

proculdubio debuiſſent. Sic & alibi ait Si forte audierint non enim quia ignorabat: ſed ne quidem ex amentia dicerent predictione coactos obtemperare non potuiſſe: iccirco huiuſmodi vtitur orationis figura modo ſi forte audierint modo fortaſſis ve recundabuntur dicens. Hactenus Chryſoſtomus.

Vetus tralatio. A domino factum eſt iſtud & eſt mirabile in oculis noſtris. Matthei Interpres. παρὰ κυρίου ἐγένετο ἄυτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Eraſmus in annotationibus. A domino factum eſt iſtud. Iſtud ſiue hoc non pertinet ad totum hoc quod preceſſit ſed vel ad caput vel ad angulum quod vtrunqꝫ ſit generis feminini velut ἄυτη pronomen. Similiter id quod ſequitur & eſt mirabile θαυμαστὴ ideſt admirandus angulus ſiue admirabile caput anguli. Error Eraſmi grauiſſimus i hebraica lingua.

Stunica. Hebraice lingue ignorantia Eraſmum ſepiſſime in errores inexplicabiles pertrahit: velut hoc in loco vbi ait iſtud ſiue hoc non pertinere ad totum hoc quod preceſſit ſed vel ad caput vel ad angulum quod vtrunqꝫ ſit generis feminini velut ἄυτη pronomen. Nam cum in greco κεφαλὴ ideſt caput & γωνία ideſt angulus ſint generis feminini: exiſtimauit ἄυτη ideſt iſtud & θαυμαστὴ ideſt mirabile quod feminina quoqꝫ ſint ad κεφαλὴν & γωνίαν referri debere. Quod neutiquam putaſſet ſi aut hebraicam didiciſſet linguam: aut hebraicarum litterarum peritos de hoc loco qui de pſalmis erat conſulere voluiſſet. Sciendum itaqꝫ in hebreo ita hunc verſum legi pſalmo. 118. ſecundum hebreorum computationem ſecundum autem noſtram pſalmo .117. מֵאֵת יְהוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ Ideſt vt ad verbum traducatur. A domino facta eſt iſta: ipſa eſt mirabilis in oculis noſtris. Eſt autem proprium idiomatis hebraici ponere זֹאת ideſt iſta in feminino genere pro iſtud quod eſt neutri generis carent enim hebrei neutro genere quod vel ex Priſciani libro quinto facile apparet vbi dicitur. Et maxime cum lingua poenorum que chaldee vel hebree ſimilis eſt & ſyre non habeat neutrum genus. Sic Ioſue capite 3. In hoc inquit ſcietis quod dominus deus viuens in medio veſtri eſt בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֵל חַי בְּקִרְבְּכֶם. ideſt In hac ſcietis &c. Et pſalmo. 40. In hoc cognoui quoniam voluiſti me בְּזֹאת יָדַעְתִּי כִּי חָפַצְתָּ בִּי ideſt in hac cognoui &c. Alibi etiam cum aliquid volunt hebrei ſignificare quod nos per neutrum genus enunciare ſolemus: per femininum quoqꝫ illi proferunt carentes vt diximus neutro. Pſalmo. 26. Vnam petii a domino hanc requiram. ideſt Vnum petii a domino hoc requiram: & pſalmo. 118. Hec facta eſt mihi quia iuſtificationes tuas exquiſiui. ideſt Hoc factum eſt mihi &c. Hoc autem loco grecus Matthei interpres hebraica ad verbum tranſtulit. At vero latinus proprietatem latine lingue maluit obſeruare: quam greca ad verbum traducere. Vnde & diuus Hieronymus in pſalterio quod tranſtulit ſecundum hebraicam veritatem ita hunc verſum traduxit. A domino factum eſt iſtud: hoc eſt mirabile in oculis noſtris. Eſt autem huius carminis ſenſus. Hoc quod modo dixeram Lapidem quem reprobauerunt edificantes hic factus eſt in caput anguli: a domino factum eſt: & eſt mirabile in oculis noſtris. Sic enim Hieronymus in commentariis ſuper Mattheum hunc locum intellexit cuius verba aſcribere non grauabor. Hi ergo inquit cementarii quomodo & vinitores accipiunt vineam: ſic acceperunt lapidem quem vel in fundamentis ponant iuxta architectum Paulum vel in angulo vt duos parietes populum vtrunqꝫ conſociet qui reprobatus ab eis factus eſt in caput anguli. Et hoc a domino factum eſt: non humanis viribus ſed dei potentia. Chryſoſtomus preterea in Homiliis ſuper Mattheum preſentem locum ediſſerens ſic ait Georgio Trapezuntio interprete. Ita vndiqꝫ eiiciendos iudeos quia non crederent & gentes introducendas monſtrauit id enim etiam per Chananeam id

per aſinam: id per multas alias parabolas: id per Centurionem apertius ſignifica uit. Id etiam nunc deſignat ac ideo ſubiungit A domino factum eſt iſtud & eſt mirabile in oculis noſtris. Credituras enim gentes & iudeos fideles quamuis ma gno prius interuallo diſtarent vnum tamen fore confirmauit. Et vt videant nihil horum deo eſſe aduerſum ſed valde acceptum atq; gratum mirabile preterea ſtupo riſq; plenum: a domino iſtud factum eſſe ſubiunxit.

EX CAP. XXII.

Herodiani milites a quo Herode dicti fuerint.

Vetus tralatio. Et mittunt ei diſcipulos ſuos cum Herodianis dicentes &c. Eraſmus in annotationibus. Ceterum Herodianos appellat milites Herodis quem proſelytum Auguſtus prefecerat iudeis vt ab his imperatoris Romani nomine tri buta colligeret.

Stunica. Non hic Herodiani appellantur Herodis illius proſelyti milites qui primus eius nominis in Iudea Romanorum beneficio regnum ſortitus eſt vt Eraſ mus ex ignoratione ſacrarum ſcripturarum eſt ſuſpicatus. Hic enim Chriſto adhuc infantulo & in Egypto conſtituto mortuus eſt cui Archelaus filius ſucceſſit in regno vt legitur Matthei capite. 2. Is vero Herodes a quo nunc Herodiani dicuntur qui alio nomine Antipas eſt appellatus: filius fuit ſupradicti Herodis non tamen Iudeo rum rex ſed Galilee tantum tetrarcha vt habetur Luce. 3. et ex Ioſepho & Egeſip po manifeſte apparet. Quod vero Eraſmus ait Herodem illum proſelytum ab Au guſto prefectum eſſe Iudeis vt ab illis imperatoris Romani nomine tributa colli geret: ſimili errore deceptus eſt. Non enim Herodes ab Auguſto Ceſare iudeis eſt prefectus: ſed Iudeorum rex a Romano ſenatu eſt conſtitutus Antonio & Au guſto procurantibus quo illum Antigono opponerent qui a Parthis regnum illud acceperat nondum enim Auguſtus rerum fuerat potitus vt autor eſt Ioſephus an tiquitatis Iudaice libro decimo quarto: & Egeſippus libro primo de bello Iudaico. Quanquam Herodes in ea oratione quam poſt Antonii mortem ad Auguſtum ha buit vt ex Egeſippo apparet ab Antonio ſe regnum accepiſſe ingenue fatetur. ſic enim ait. Ego Auguſte fateor me fidelem fuiſſe Antonio ſocium vt pote qui ab eo regnum acceperim cui me debitorem adhuc non abnuo.

EX CAP. XXVI.

Defenſus ab Eraſmi calũ nia diuus Hie ronymus.

Vetus tralatio. Percutiam paſtorem & diſpergentur oues gregis. Eraſmus cum in annotationibus hunc locum ex Hieronymi ſententia primum explicuiſ ſet: tandem iſta ſubiunxit. Atqui hac ſane in re aut ego prorſus hallucinor aut la pſus eſt Hieronymus quem vt fateor virum fuiſſe ſumma doctrina: pari eloquentia: incomparabili ſanctimonia: ita hominem fuiſſe non poſſum diffiteri. Et enim ſi quis attentius expendat eum prophete locum: is comperiet ne poſſe quidem hec ad prophete perſonam accommodari & cetera.

Stunica. Eraſmus qui in Apologia quam traductioni ſue noui teſtamenti ante poſuit tantum abeſſe ait vt ex doctoribus eccleſiaſticis eos inceſſat petulantius quos preter eruditionis commendationem ornat & vite ſanctimonia: vt ſepe numero ca ptatis etiam pretextibus aut eleuet errorem aut excuſet aut tegat: magnifice illi us pollicitationis nunc oblitus Hieronymum erroris arguere veritus non eſt quo argutior ipſe appareret ac in ſanctarum ſcripturarum intelligentia eruditior. Atqui oportebat ſi quid a Hieronymo non bene dictum alicubi videbatur: Eraſmum ſta re promiſſis & aut eleuare errorem aut excuſare aut tegere: non hunc autem pre ce teris ſanctis doctoribus eligere cum quo μονομαχίαν ex profeſſo exerceret: vt ex mul tis ſuarum annotationum locis apparet. Quanquam quod duellum eſſe poteſt aut

que monomachia inter Herculem monſtrorum domitorem & inualidum homun tionem vixdum armorum fragorem auditu valentem ſuſtinere. Quid autem tã abſconditum tam abſtruſum tam abditum vt in ſanctis ſcripturis eſſe potuit cuius intelligentia Hieronymum lateret virum in ſacris litteris adeo exercitatum vt ab eo tanquam ab oraculo quodam diuinorum librorum expoſitiones tempeſtate il la eruditiſſima qua ipſe floruit maior pars hominum non laicorum tantum ſed etiam eccleſiaſticorum ac Epiſcopali dignitate fulgentium inſtantiſſime poſtularet. Accedebat ad ſummum ingenium & ſolertiam hominis perſpicacem litterarum hebraicarum peritia quanta nunquam chriſtiano homini contigit: grecarum quoq; quas ex equo cum latinis ab ineunte etate ex amuſſim didicerat admirabilis quedã eruditio. Cumq; omnibus eccleſiaſticis doctoribus ſine dubio Hieronymus ante cellat ſiue ſecularium diſciplinarum ſcientiã in eo conſideres: ſiue variarum lingua rum exactiſſimã cognitionem: ſiue eloquentiã ſingularem ac politiſſimum dicendi genus attendas: ſiue ſanctarum deniq; ſcripturarum incomparabilem ſapientiam ingenii acumen & iudicii grauitatẽ equa lance perpendas: quaſi vnus eſſet ex tri uio ſic illum Eraſmus balbutiens paſſim redarguere non dubitat quẽ potius opor tebat admirari ac eiuſdem dictis & expoſitionibus in ſanctis ſcripturis tanquam decretis quibuſdam eccleſiaſticis obtemperare. Sed ego demens qui tam longa oratione Hieronymi patrocinium ſuſceperim: quaſi alicuius ille egeat defenſione ac non potius Eraſmus hac in re fuerit hallucinatus quam Hieronymus non modo non lapſus ſed neq; loco ſuo tranſuerſum quod aiunt digitum motus. Ne autem ex tã temeraria prouocatione apud ſui ſimiles Eraſmus aliquando gloriari poſſit age iã videamus quo nã modo Hieronymus hunc Zacharie locum de quo in pre ſentia agitur intellexerit. Dixerat Mattheus euangeliſta capite.26. Tunc dicit il lis Ieſus: omnes vos ſcandalum patiemini in me in iſta nocte. Scriptum eſt enim Percutiam paſtorem & diſpergentur oues gregis. Hoc ex propheta Zacharia te ſtimonium Hieronymus in libro de optimo genere interpretandi in medium af ferens ſic ait. In Mattheo quoq; legimus dominum predicantem apoſtolis fugã & hoc ipſum Zacharie teſtimonio confirmantẽ. Scriptum eſt ait. Percutiã paſto rem & diſpergentur oues gregis. At in .Lxx. & in hebreo multo aliter eſt non enim ex perſona dei dicitur vt euangeliſta vult: ſed ex prophete deum patrem rogantis Percute paſtorem & diſpergentur oues. In commentariis quoq; ſuper Mattheum hunc eundem locum idem Hieronymus exponens ſic ait. Hoc aliis ver bis in Zacharia propheta ſcriptum eſt & ni fallor ex perſona prophete ad deum dicitur. Percute paſtorẽ & diſpergentur oues gregis. Sexageſimo quoq; & octauo pſalmo qui totus a domino canitur huic ſenſui congruente. Quoniã quem tu per cuſſiſti ipſi perſequuti ſunt. Percutitur autem paſtor bonus vt ponat animã ſuam pro ouibus ſuis & de multis gregibus errorum fiat vnus grex & vnus paſtor. De hoc teſtimonio in libello quem de optimo genere interpretandi ſcripſimus pleni us dictũ eſt. Quanquã autem ſatis erat duobus in locis eadem de hoc Zacharie teſti monio Hierony. protuliſſe: vt tamen hec magis ſint perſpicua ſacrarũ litterarũ ſtu dioſis verba ipſa prophete ſubſcribamus. Ait Zacharias capite. 13. ex perſona dei. Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meũ & ſuper virũ coherentem mihi dicit domi nus exercituũ. Hactenus loquitur deus. Sequitur ex perſona prophete deũ patrem rogantis. Percute paſtorem & diſpergentur oues. Non enim deus ad gladium ſuum hec loquitur vt Eraſmus exiſtimat ſed propheta deum rogat vt Chriſti paſſionẽ acce leret qua genus humanũ redimendũ erat etiã ſi oues ad tempus eſſent diſpergende.

Sequitur iterum ex perſona dei. Et conuertā manū meā ad paruulos & erunt in om ni terra dicit dominus &c. Nemo autē miretur ſi ita hec verba diſtinximus vt nunc deum nunc prophetā loquentem induxerimus: Conſtat enim hunc morem pecu liarem eſſe prophetis vt nunquam ſub vna perſona perpetuo loquantur quāobrem obſcuriores interdum ſunt. Vnde Hieronymus in cōmentariis ſuper Pſalmos ps. 80. ſuper illo verſu Intribulatione inuocaſti me Prophete inquit & pſalmi ideo ob ſcuri ſunt quoniam ſubito cum neſcis perſona mutatur. Deniq; hucuſq; loquutus eſt propheta: nunc ſubito inducitur perſona dei loquentis ad populum In tribu latione inuocaſti me & liberaui te.

EX CAP. XXVII.

Vinū Antōio datū nō acetū vt Eraſmus ſomniauit.

Vetus tralatio. Et continuo currens vnus ex eis acceptam ſpongiam impleuit aceto & impoſuit arundini & dabat ei bibere. Eraſmus in annotationibus. Hic palā aceti fit mentio. Porro legimus apud Plutarchum in vita Marci Antonii acetū An tonio datum quo celerius ex vulnere moreretur quod ea res mortem acceleret. Idq; indicat obiter & Hieronymus cum ait hunc ediſſerens locum vt eum conſopiant.

Stunica. Apud Plutarchum in vita Marci Antonii non legitur acetum Anto nio datum quo celerius ex vulnere moreretur vt Eraſmus ſatis indiligenter in an notationibus retulit: ſed vinum. Sic enim apud eundem autorem grece legitur. καταπαύσας δὲ τὰν θρῆνον αὐτῆς ἀντώνιος, ἤτησεν οἶνον πιεῖν, εἴτε διψῶν, εἴτε συντομώτερον ἐλπίζων ἀπολυθήσεσθαι. Que ad hunc modum a Leonardo Aretino in lati num verſa ſunt. Antonius vero vt Cleopatram a lamentatione ceſſare fecit: pe tiit vinum ſibi potui dari; ſeu ſitiens ſeu quod potato vino celerius ſperabat diſſolui.

EX EVANGELIO SECVNDVM MARCVM CAP. I.

Non lapſum hoc loco fuiſſe Hiero. vt Eraſmus blaterauit.

Etus tralatio. Ecce ego mitto angelum meum ante fa ciem tuam &c. Eraſmus in annotationibus. Illud obi ter annotandum Hieronymum in eo quod modo cita uimus opere memorie lapſum videri poſſe cum ait hoc teſtimonium haberi infine Malachie. Nam cum totum huius prophetie vaticinium quattuor capitibus abſolua tur & hic locus ſit in ipſa ſtatim fronte tertii capitis in medio verius eſt quam in fine & cetera.

Stunica. Rurſus Eraſmus ſuo more Hieronymum arguit quanquam non erroris hoc loco ſed obliuionis redargutio eſt. Sciendum vero non lapſum fuiſſe memoria Hieronymum cum in libro de optimo genere interpretandi ſcripſit hoc teſtimonium haberi in fi ne Malachie. Nam licet totum huius prophete vaticinium quattuor conſtet ca pitibus: & hic locus ſit in ipſa ſtatim fronte tertii capitis: quartum tamen ideſt vltimum caput adeo breue eſt vt cum tertio coniunctum vixdum tertiam pro phetie partem compleant: nedum dimidium eius obtineat initium tertii capi tis. Illud quoq; adnotandum veteres eccleſiaſticos non habuiſſe diſtinctas capi tulis ſacras ſcripturas vt ex antiquiſſimis latinorum libris apparet: quemadmo dum neq; apud hebreos neq; apud grecos capitibus diſtincte viſuntur: ſed iu niores faſtidio longe lectionis adductos has librorum ſectiones quas nunc vi-

demus excogitaſſe . Nec eſt credendum Hieronymum qui in ſanctis ſcripturis dies nocteſq́ verſabatur hoc loco memoria vacillaſſe ac de vltima Malachie peri cope vt Eraſmus ſuſpicatur intellexiſſe . Nam tametſi vtriuſq́ lod initia eadem eſſe videantur : in ſequentibus tamen adeo diſſident vt non facile erroris cauſam Hieronymo tribuere potuiſſe credendum ſit. Cum preſertim ipſe Hieronymus to tum hoc vaticinium quod ait haberi in fine Malachie in predicto libro ad ver bum expreſſerit ſic dicens premiſſis verbis euangelicis . Hoc exemplum ex duo bus prophetis compoſitum eſt de Malachia videlicet & Eſaia. Nã primum quod dicitur Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam qui preparabit viã tuã ante te: in Malachia in fine ſcriptum eſt & cetera.

EX CAP. III.

Vetus tralatio . Et impoſuit illis nomina Boanerges quod eſt Filii tonitrui. Eraſmus in annotationibus. Boanerges. Nam hebreis בְּנֵי filios ſonat רֶגֶשׁ to nitrui vel fremitus.

Boanerges corrupte legi hoc loco pro Banerrem.

Stunica. Satis quidem imperite vt omnia hebraica ſolet & hunc locum Eraſ mus in annotationibus explicuit רֶגֶשׁ enim non tonitruum ſonat: ſed tumultum aut ſonitum ſiue fremitum. Quanquam Pſalmo. 2. pro eo quod in hebreo legitur רָגְשׁוּ & Lxx. interpretes traduxerunt ἐφρύαξαν ideſt fremuerunt : Hieronymus tranſtulit congregauerunt. Ceterum tonitruũ hebraice dicitur רַעַם Eſaie. 29. Eritq́ repente confeſtim a domino exercituum viſitabitur in tonitruo & commotione ter re vbi in hebreo pro tonitruo legitur רַעַם & pro commotione רַעַשׁ. Sciendum itaq́ quod beatus Hieronymus ait hoc nomen ideſt Boanerges corruptũ eſſe non enim Boanerges ſed Banerrem legi debere . Sic enim in libro interpretationum hebraicorũ nominũ ſcribit. Banerrem filii tonitrui quod corrupte Boanerges vſus obtinuit. In explanationibus itẽ ſuper Eſaiã capite. 62. ſic ait Filii quoq́ Zebedei quorũ vnus vocem tonitrui emittere poterat In principio erat verbũ: & verbũ erat apud deũ & deus erat verbũ: appellati ſunt Banerrem quod interpretaꝛ filii tonitrui.

EX CAP. V.

Vetus tralatio. Et tenens manum puelle ait illi Tabitha cumi. Marcus. καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς τοῦ παιδίου λέγει αὐτῇ· ταλιθά· κοῦμι. Eraſmus. Et apprehenſa ma nu puelle ait illi Tabitha cumi.

Talitha in euãgelio legẽdum non Tabitha.

Stunica. Cum in greco ideſt in ipſa origine ſit ταλιθὰ ideſt Talitha per. l. Eraſ mus veterem librariorũ latinorũ errorẽ ſequutus Tabitha per . b. hic tranſtulit & cũ in annotationibus ſcripſerit grecos Talitha per. λάβδα. ſcribere non Tabitha per βῆτα. ridicula quedã intulit & que hominis imperitiã palam oſtendunt. Incertum inquit an hoc loco Tabitha nomen proprium ſit puelle quemadmodum in Actis puella Ioppenſis Tabitha dicta eſt. & infra. Quia hebreis ſonat הַבִּיטָה reſpice ſi ne attolle oculos : vt poſſint eſſe due voces hebraice הַבִּיטָה attolle oculos קוּמִי ſur ge. Quomodo autem Tabitha poteſt hic eſſe puelle nomen aut ſignificare reſpice ſiue attolle oculos : cum euangeliſta puellam illud nomen interpretetur. Sic enim ait. Tabitha cumi. Quod eſt interpretatum puella tibi dico ſurge. Sciendũ igitur Talitha per. l. hic legi debere vt in greco habetur diuerſumq́ eſſe vocabulũ a Ta bitha proprio nomine quod legitur Actuum. 9. quã Lucas illic dorcada interpreta tur : ac appellatiuum eſſe nomen non proprium : & chaldaicam eſſe vocem non hebream : puellamq́ ſignificare vt euangeliſta interpretatus eſt . Vnde & diuus Hieronymus in libro de optimo genere interpretandi hunc locum citans Tali tha quidem legiſſe videtur quanquã Talatha libri ex impreſſione corrupte habent.

Antonius Nebriſſenſis.

Primus omnium hunc locum vere ac germane lectioni reſtituit Aelius Antoni
us Nebriſſenſis Hiſpanie noſtre decus ingens qui per annos circiter quinquagin
ta tum docendo tum ſcribendo rem litterariam que apud noſtrates neglecta erat
ac prope modum iam deperdita non ſolum inſtauraſſe dici poteſt: ſed de nouo etiã
in Hiſpaniam inuexiſſe. Is igitur Antonius in annotationum quas in ſacras ſcri
pturas conſcripſit tertia quinquagena de Talitha & Tabitha eruditiſſime diſſeruit.
Illinc petat qui plenius hac de re cupiet edoceri. Viuit & adhuc octogenarius ſenex
in hac Compluteñ Academia ampliſſimo ſalario eoq́ꝫ perpetuo ſtipendiatus publi
ce Rhetoricam docens. Qui tametſi ad tantum eui iam deuenerit: tam bona tamen
corporis viget habitudine tamq́ꝫ proſpera ſemper vtitur valetudine vt non ſchola
ſtico ſolum muneri quod & ipſum robuſtioris etatis homini ſatis erat ſine aliquo
ſuo incommodo deſeruiat: verum etiam Hiſtoriographus quoq́ꝫ regius a multis
iam annis non abſq́ꝫ ingenti mercede eaq́ꝫ annua a regia Aula deputatus: Ferdi
nandi & Heliſabet glorioſiſſimorum Hiſpanie Principum hiſtoriam latine ex eo
rundem regum iuſſu elegantiſſimo ſtilo conſcribi iamdiu ceptam mira diligentia
proſequatur. Multa & alia interim opera que ad rem litterariam exornandam ſu
periore etate ſtudioſiſſime confecerat quotidie expoliens quibus nomen ſuum per
totum iam orbem alioqui percelebre maiore cum gloria & patrie ſue laude ad po
ſteros tranſmittat.

EX CAP. VIII.

Verbum ἐπιτιμάω preter repre
henſionem: cõmi
natiõẽ quoq́ꝫ
ſignificare.

Vetus tralatio. Qui conuerſus & videns diſcipulos ſuos comminatus eſt Petro
dicens. Vade retro me ſatana. Marcus. ὁ δὲ ἐπιστραφεὶς καὶ ἰδὼν τοὺς μαθητὰς αὐ
τοῦ, ἐπετίμησεν τῷ πέτρῳ λέγων. ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ. Eraſmus. At ille con
uerſus & intuitus diſcipulos ſuos increpauit Petrum dicens. Abi poſt me ſatana.

Stunica. Non contentus Eraſmus in textu mutaſſe tralationem: in annotatio
nibus Eccleſiaſticum interpretem ſuo more deridet: atq́ꝫ cum ad hunc locum de
ueniſſet Mire inquit delicie huius interpretis qui quod alias vertit increpare: idem
nunc vertit comminari: cum nec ad ſententiam quadret comminari. Nam quod
ſequitur Vade poſt me ſatana nimirum increpãtis eſt non cõminantis. Vide autem
quantum a ſemetipſo Eraſmus iſte diſſideat. Nam qui paulo ante vbi dicitur &
comminatus eſt eis ne cui dicerent de illo pro quo in greco legitur καὶ ἐπετίμησεν
αὐτοῖς ἵνα μηδενὶ λέγωσιν περὶ αὐτοῦ tranſtulerat Et interminatus eſt eis ne cui dice
rent de ſe: interpretem nunc taxat quaſi improprie ſimile verbum hic tranſtule
rit. Sciendum itaq́ꝫ ἐπιτιμᾶν non tantum ſimplicem reprehenſionem ſignificare:
ſed interdum eam que cum comminatione eſt: et vt Eraſmicis verbis vtar cum ad
ditis minis aliquid interdicimus. Ergo non ſimpliciter hic Petrum dominus in
crepaſſe dici poteſt: ſed comminatus potius illi vt taceret quandoquidem non ſa
piebat que dei erant ſed que hominum.

EX CAP. X.

Error Eraſmi in hebrai
ca lingua.

Vetus tralatio. Filius Timei Bartimeus ſedebat iuxta viam mendicans. Eraſ
mus in annotationibus. Filius Timei additũ eſt interpretandi cauſa nam id ſonat
Bartimeus hebreis. בר enim filius & Timeus quemadmodum & Bartholomeus fi
lius Ptolemei conflatis diuerſarum linguarum vocibus.

Stunica. Soleo profecto quoties annotationes Eraſmi lego in quibus ea per
tractat que ad hebraicam chaldaicam ve linguam attinent: in cachinnos pene
ſolui: adeo interdum imperite ne dixerim ridicule que a ſuo Theſeo Ecolampa
dio tumultuarie edoctus eſt in medium profert. Quale vel hoc quidem eſt de quo

in preſentia nunc agitur. Filius inquit Timei additum eſt interpretandi cauſa. Atqui negari non poteſt quod Bartimeus filium Timei ſonet. Sed tamen quis vn quam dixit Euangeliſtam cum ſcripſit filium Timei interpretandi eius nominis cau ſa id protuliſſe. Certe interpretatio nomen ſubſequi ſolet non precedere. Quin & euangeliſte quoties hebraica ſiue chaldaica nomina interpretantur: quod inter pretatur adiungere ſolent. Iam vero quam turpiſſime in illo lapſus ſit quod Bartho lomeum ex bar & ptolemeo diuerſis vocibus conflatum exiſtimauit quis vel cecu tiens non videt: cum Bartholomeum per. th. aſpiratum vti eſſe debet ſcripſerit & ptolemum per. pt. ex hebreo & greco ſuſpicatus hoc nomen fuiſſe compoſitum quod nuſquam hactenus legimus. Sciendum itaq; Bartholomeum hebreis Barthal mai appellatum ideſt filium Thalmai. Et inde Bartholomeus per. th. dictus eſt. ai. diphthongo in. ae. primum conuerſa ac deinde. us. terminatione adiecta quam gre ci barbaris nominibus ad decorem apponere ſoliti ſunt vt de Mattheo ſupra eſt a nobis memoratum.

EX EVANGELIO SECVNDVM LVCAM. CAP. I.

VEtus tralatio. Et poſtulans pugillarem ſcripſit dicens. Ioannes eſt nomen eius. Lucas. κὰι ἀιτήσας πινακίδιον ἔγραψε λέγων ἰωάννης ἐςὶ τὸ ὄνομα ἀυτοῦ. Eraſmus. Et po ſtulata tabella ſcripſit dicens Ioannes eſt nomen eius. Proprie inter pretes hic tra duxiſſe.

Stunica. Neſcio quid opus erat hoc loco tralationem immutare cum vetus interpres latine quidem ac proprie grecam dictionem πινακίδιον expreſſerit cum dixit pugil larem. Siquidem pugillares dicuntur tabelle ex ligno ſi ue alia materia cerate in quibus ſtilo ſcribimus vel quod pugno comprehendantur; vel a pungendo quod ſtilo in his pungendo ſcribatur. Martialis in diſticho cui lemma eſt Pugillares citrei. Se cta niſi in tenues eſſemus ligna tabellas: Eſſemus libyci nobile dentis onus. Nam quod interpretem in annotationibus Eraſmus taxat quaſi perperam in preſentia tranſtulerit aoriſti participium ἀιτήσας, non recte facere videtur. Neq; enim ex ea tralatione id ſequitur quod ipſe in medium attulit Quomodò inquiens ſcripſit in pugillaribus poſtulans vt afferrentur. Non enim tunc cum poſtulabat ſcribebat: ſed poſtquā allatus eſt illi pugillaris ſcripſit in eo Ioannes eſt nomen eius. Iſta vero aoriſti participia nonnunquā per preſens tempus interdum vero per preteritum latini interpretes tranferre ſolent. In eo autem quod in ſequenti annotatione ſtatim infert quā ſit ridiculus manifeſte patet. ait enim. Scripſit dicens. Si dixit quid opus erat ſcribere vnde dicens hoc loco referendum eſt non ad Zachariam loquentem ſed ſcripturā loquentem: nam mox ſubditur apertā fuiſſe linguā illius & cepiſſe loqui. Quis autem Eraſmica hec legens quantumuis ἀγέλαςος a riſu ſe poſſit continere. Si dixit inquit quid opus erat ſcribere. Nam quod Zacharias mutus eſſet cum il la ſcriberet illud dicens ad eum referri non poſſe qui dicere tunc nihil poterat Eraſ mus exiſtimauit. Quaſi cum quis aliquid ſcribit etiam ſi is mutus non ſit non tacens id ſcribat ac mente potius ſcripturam dictet quam prolatione verborum.

Sciendum igitur non ad ſcripturam que loqui non poterat illud dicens referri debe re ſed ad Zachariam qui ea per ſcripturam dicebat que animo conceperat. Vt omit tam quod γραφὴ ideſt ſcriptura in greco feminini generis eſt ſicut in latino & λέγων ideſt dicens maſculinum quod in greco cum ſcriptura nequaquã conuenire poteſt.

EX CAP. II.

Cyrinũ dicendum eſſe non Cyrenium.

Vetus tralatio. Hec deſcriptio prima facta eſt a preſide ſyrie Cyrino. Lucas. αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς συρίας κυρηνίου. Eraſmus. Hec deſcriptio prima facta eſt preſide ſyrie Cyrenio. Et in annotationibus κυρηνίου ideſt Cyrenio.

Stunica. Cum Cyrinus iſte quem Ceſar Auguſtus preſidem in Syriam miſit ſub quo deſcriptio cenſuũ in Iudea facta eſt: Roman⁹ fuerit: quid attinebat eius propriũ nomen quod in greco corrupte prolatum eſt & a latinitate detortum vt in aliis quã plurimis Romanorum nominibus a grecis factum videmus: ex greco interpretari Cyrenium: cum Cyrinus aut verius Quirinus latine vocatus hic fuerit. Nam cum greci .q. litteram non habeant per .κ. illius ſonum exprimãtꝗ neceſſe eſt. Vnde pro eo quod latini dicunt Aquila proprium nomen ἀκύλας & pro quintus κοῖντος illi dice re ſolent. Ergo .c. indictione Cyrinus ſono .q. aut .K. proferenda eſt. Apud Ioſephũ item in fine libri decimi ſeptimi antiquitatis iudaice Ruffino interprete Cyrinum legimus pro hoc preſide Syrie non Cyrenium ſic enim ait. Interea Cyrinus vir con ſularis a Ceſare deſtinatur cenſum in Syria diſpoſiturus & domum Archelai redditu rus. Et in principio inſequentis libri ideſt decimi octaui. Cyrinus autem vnus de his qui ſemper in conſultatione congregabantur &c.

Verbum ἐσπαργάνω σεν ad ꝓpe ſignificet.

Vetus tralatio. Et pannis eum inuoluit. Lucas. καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτόν. Eraſ mus. Et faſciis eum inuoluit. Et in annotationibus ἐσπαργάνωσεν inquit ad verbum ſonat infaſciauit ideſt faſciis inuoluit ne quis imaginetur laceros pannos.

Stunica. σπαργανώματα vt inquit is autor qui magnum etymologicum grece com poſuit λέγονται αἱ πρῶται φασκίαι ἵνα δεσμοῦνται οἱ παῖδες ῥυθμιζόμενοι ἐπὶ τὸ ὀρθότερον. ideſt dicuntur prime ille faſcie quibus pueri colligantur quo ſic aptati rectiores eua dant. Sudas vero σπάργανα inquit eſſe τὰ ἱμάτια, κυρίως δὲ τὰ ῥάκη. ideſt Spargana veſtimenta eſſe: proprie autem ῥάκη hoc nomen ſignificare ideſt pannos aut ve ſtes viles vel laceras. Non igitur male vetus interpres traduxit cum elegantiſſima periphraſi vtrunqꝫ verbi greci ſignificatum expreſſit & pannis dicens eum inuol uit. Ac ſic quidem Ambroſius legit: et id explicans ſubdit. Ille inuolutus in pan nis: vt tu mortis laqueis abſolutus ſis. & infra. Quia in pannis eſt vides: quia in ce lis eſt non vides. Et idem de ſequenti dicendum eſt vbi dicitur Inuenietis infan tem pannis inuolutum. pro quo grece legitur ἐσπαργανωμένον.

EX CAP. III.

Procurante recte dictũ eſſe ꝓ adminiſtrãte ſiue gubernante.

Vetus tralatio. Procurante Pontio Pilato iudeam. Lucas. ἡγεμονεύοντος ποντίου πιλάτου τῆς ἰουδαίας. Eraſmus. Preſidente Pontio Pilato iudee.

Stunica. Nullum eſt fere verbum quod Eraſmus in vetere interprete non calũ nietur velut hoc loco cum in annotationibus ait interpretem delectatum eſſe varie tate qui nunc vertat procurante quod modo verterat preſide ideſt ἡγεμονεύοντος. Videtur autem Eraſmus ſignificare improprie hoc loco interpretem traduxiſſe cũ dixit procurante: non aduertens id eſſe ab eo hic poſitum pro adminiſtrante ſiue gubernante. Nam cum procurator is proprie dicatur qui aliena negocia mandato domini adminiſtrat: non ab re prouinciarum preſides earundem procuratores dici poſſunt aut eaſdem procurare. Quandoquidem non tantum vt ſubditorum mo res corrigerent in prouincias deſtinabantur: ſed etiam vt publica augerent vectiga

lia ac Ceſarum rationes adminiſtrarent: vt de Cyrino Syrie preſide ſupra proxi mo capite apparet: cui non ſolum prouincie gubernatio demandata eſt: ſed etiam deſcriptio illa & cenſuum eſtimatio que ad Ceſaris commoda pertinebat. Vnde apud Ioſephum Ruffino interprete tale dicendi genus vt pote proprium & vſitatum repe ritur libro ſecundo de bello Iudaico capite decimo quarto vbi ſic legitur. Per idem tempus rex quidem Agrippa Alexandriam erat profectus vt Alexandrum qui Egy ptum procurabat miſſus a Nerone iure hoſpitis conueniret.

Vetus tralatio. Qui fuit Salathiel. Eraſmus in annotationibus Rectius inquit ni fallor dicendum Sealthiel.

Salathiel recte dici, qui hebraice Sealthiel.

Stunica. Fallitur Eraſmus cum ſuo Theſeo Ecolampadio trium vt ipſe ait lin guarum perito. Quamuis enim hebraice dicatur Sealthiel ideſt שְׁאַלְתִּיאֵל greci tamen & latini quoties propria hebreorum nomina in ſuas linguas tranſtulerunt: non illa ſemper ad eundem modum reddiderunt vt hebraice proferrri ſolent: ve lut hoc in nomine factum videmus: idq; non abſq; aliqua ratione. Nam ſi ſin eius primam litteram ſupreſſo apice ſeua cum ſequenti aleph coniunxeris: & ſeua quod eſt ſub lamed loco camez legeris id quod ſepe numero fieri ſolet: ex Sealthiel quod hebraice legitur: Salathiel efficies vt codices tam greci quam latini habent. Poſſem autem mutationis huiuſcemodi multa afferre in medium exempla que breuitatis gratia pretermitto. Illud tantū addam grecos idem quandoq; feciſſe in Romanorū ꝓpriis nominibus apud quos κλήμης legitur pro Clemens & πούδης pro Pudens & κάτλος ꝑ Catulus & λέντλος pro Lētulus & λεῦκιος pro Luciꝰ & ὁρτήσιος pro Hortē ſius: & κοΐντος pro Quintus & βύβλος pro Bibulꝰ: & alia adhūc modū quāplurima.

EX CAP. VII.

Vetus tralatio. Pauperes euangelizantur. Eraſmus in annotationibus. Porro pauperes vocat mites ſiue manſuetos hebreorū more quibus עָנִי ab Hieronymo vertitur paupera. Lxx. manſuctus quod fere diuitias comitetur ferocitas: & fero citas indocilis ſit.

עָנִי Pauperē ſignificare non māſuetū aut mitem quod hebraice dicitur עָנָו

Stunica. Dictio hebraica עָנִי non manſuetum ſonat ſed pauperem & non qua lemcunq; pauperē ſed eum quidē qui ſumma inopia & egeſtate affectus eſt. pſalmo 34. Eripiens inopem de manu fortiorū eius egenum & pauperem a diripientibus eū מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ: At vero manſuetus hebraice dicitur עָנָו pſalmo. 33. Audiant manſueti & letentur. יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ. Quod ſi alicubi. Lxx. interpretes pro עָנִי manſuetum aut mitem tranſtulerunt: decepti ſine dubio ſunt ſcripture ſimilitudine cum iod & vau ſola magnitudine differant: vt in illo ex Zacharie capite. 9. Ecce rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluator ipſe pauper. Pro quo in hebreo legitur. הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא עָנִי Quod. Lxx. ſic traduxerunt. ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι δίκαιος καὶ σώζων αὐτὸς πρᾶος. ideſt Ecce rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluans ipſe manſuetus.

EX CAP. X.

Vetus tralatio. Maria optimam partem elegit que non auferetur ab ea. Lucas. μαρία τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο ἥτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς. Eraſmus. Maria bo nam partem elegit que non auferetur ab ea. Et in annotationibus. τὴν ἀγαθὴν μερίδα ideſt bonam partem.

ἀγαθὴν Optimā hoc loco ſignificare nō bonā.

Stunica. In greco ita ad verbum eſt vt Eraſmus tranſtulit ideſt bonam partem non optimam. Sciendum tamen hebreos non habere comparatiuas nec ſuperla tiuas voces ſed pro illis vti poſitiuis. Iudicum. 14. Quid dulcius melle & quid for tius leone. מַה מָּתוֹק מִדְּבַשׁ וּמֶה עַז מֵאֲרִי ideſt Quid dulce quam mel aut quid

forte quã leo. Numeri.12. Erat enim Moyſes vir mitiſſimus ſuper oẽs homines qui morabantur in terra. וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה ideſt mitis valde. Vetus itaq; interpres qui ſciret hebreos non habere ſuperlatiua ac hoc loco a Luca more ſue gentis poſitiuum eſſe poſitum pro ſuperlatiuo: hanc partem qua nulla poteſt eſſe maior & que omniũ optima eſt ſuperlatiue tranſtulit. Sic & alias pro eo quod in hebreo dicitur טוֹב ideſt bonũ Hieronym⁹ ſepiſſime trãſfert optimum. Geneſis.2. Et aurum terre illius optimum eſt וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב ideſt & aurum terre illius bonum. & in eodem libro capite.27. Affer mihi duos hedos optimos וְקַח לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים טֹבִים ideſt Et accipe inde mihi duos hedos caprarũ bonos. Et in aliis quãplurimis locis vbi ſimilia exempla reperiuntur.

EX CAP. XII.

Σῖτον maſculino genere tritic͂ ſignificare.

Vetus tralatio. Vt det illis in tempore tritici menſuram. Pro tritici menſura in greco eſt σιτομέτριον quod Eraſmus in annotationibus ſuper hoc loco ait referri poſſe ad omnem cibum & infra. Ceterum inquit grecis dictio compoſita eſt σιτομέτριον ex frumento & menſura non ex tritico quanquam σῖτος grecis aliquãdo frumentum aliquando quemlibet alium cibum ſignificat. Et ſerui farre & leguminibus alebantur magis quam tritico: id quod licet intelligere ex Catonis libris de re ruſtica qui diligenter hiſce de rebus precipit qui cibi modus ſit dandus ſeruis.

Stunica. σῖτος quamuis frumentum generaliter ſignificet: ſepiſſime tamen pro tritico accipitur: ſicut apud nos frumentum quod ad triticum & ordeum & cetera id genus commune eſt nonnunquã pro ſolo tritico ſumitur. Ceterum non σῖτος maſculino genere cibum ſignificat vt Eraſmus retulit: ſed σῖτα neutro. Ex Catonis preterea libro de re ruſtica non libris vt Eraſmus ait ſiquidem vnum tantum librũ de re ruſtica ſcripſit Cato: non licet intelligere quod ſerui farre & leguminibus magis alebãtur quã tritico. Sic enim apud eundem legimus. Familie cibaria qui opus facient per hyemem tritici modios. iiii .S. Villico vilice epiſtate opilioni modios. iii. Compeditis per hyemem panis pondo. iiii. Vbi vineam fodere ceperint panis pondo quinq; vſq; adeo dum ficus eſſe ceperint: deinde ad panes quattuor redito. Vinum preterea familie dandum idem Cato cenſet ad certum modum. Pulmentarium quoq; ideſt oleas halecem acetum oleum ſal.

EX CAP. XIII.

Perperam hunc locũ in annota. Eraſ. mũ explicaſſe

Vetus tralatio. Hieruſalem hieruſalem que occidis prophetas: & lapidas eos qui miſſi ſunt ad te. Lucas. Ἱερουσαλὴμ Ἱερουσαλὴμ ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν. Eraſmus. Hieruſalem hieruſalem que occidis prophetas & lapidas eos qui mittuntur ad te.

Stunica. Cum in textu Eraſmus ad te traduxerit vt vetus habet tralatio & vt traducendum ſine dubio erat: in annotationibus quaſi ſui oblitus πρὸς αὐτήν inquit ideſt ad ſe tertie perſone niſi componatur cum alio pronomine ad hunc fermemodum ſonat grecis. Hieruſalem hieruſalem illa que occidit prophetas & lapidat miſſos ad ſe. Deinde ſubito mutat perſonam. Sic & nos miſcemus tertiam perſonam prime tu illa lapidatrix prophetarum. Quibus ex verbis quam doctus ille ſit in arte grammatica manifeſtiſſime patet. Si quidem Hieruſalem hieruſalem vocatiui caſus hoc loco eſt. Eſt enim ſaluatoris exclamatio que per vocatiuum fieri ſolet. Vocatiuus autem caſus verbum ſecunde perſone expetit non tertie id quod & ſequentia indicant cum dicitur Quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alis & noluiſti. Non enim ſubito mutat perſonam vt Eraſmus exiſtimauit nec ex tertia tranſit ad ſecundam ſed ſemper de

ſecunda locutus eſt. Illud preterea αὐτὴν tametſi tertie perſone quantũ ad vocem ſit: quantum ad ſenſum tamen ſecunde perſone vim obtinet. Nam hoc pronomen αὐτὸς αὐτὴ αὐτὸ. vt grammatici referunt τριπρόσωπον σημασίαν ἔχει hoc eſt trium perſonarum habet ſignificationem. Ergo hoc loco πρὸς αὐτὴν ad te ipſam ſignificat non ad ſe tertie perſone. τοὺς ἀπεσταλμένους vero miſſos ſiue qui miſſi ſunt ſonat non qui mittuntur vt oſcitanter Eraſmus in textu tranſtulit quod & ipſum in annotationibus correxit cum dixit & lapidat miſſos ad ſe.

EX CAP. XVI.

Error Eraſmi in hebraica lingua.

Vetus tralatio. Et erat quidam mendicus nomine Lazarus. Eraſmus in annotationibus לעזריהו hebreis ſonat adiutus a domino vt ipſum etiam vocabulum faciat ad parabolam. Deſtitutus erat ab hominibus ſed adiutorem habebat deum. Si quidem עזר auxilium ſonat יה deus.

Stunica. Satis quidem infeliciter vt omnia hebraica ſolet & hunc quoq; locum Eraſmus in annotationibus explicuit. Lazarus enim non a Lazuriahu inaudito hactenus nomine & ab Ecolampadio Theſeo nunc primum conficto ſed ab Eleazaro per apocopen prime ſyllabe deductum eſt. Eleazarus vero hebraice dicitur Elazar &.e. ablato Lazar addita vero .us. terminatione Lazarus.

EX CAP. XIX.

Sycomorum nõ eſſe caprificũ neq; ſignificare fatuã ficũ.

Vetus tralatio. Et precurrens aſcendit in arborem ſycomorum. Eraſmus in annotationibus συκομοραῖαν ideſt in caprificum hoc eſt fatuam ficum. Illud miror apud grecos hanc dictionem ſcribi per .o. micron cum μωρὸς habeat .ω. mega.

Stunica. Non intellexit Eraſmus Roterodamus quid hoc loco ſit ſycomorus quã Lucas συκομοραῖαν appellat. Non enim eſt caprificus hoc eſt fatua ficus vt ipſe ait ſed arbor quã Ficomorum a ficu & moro rectius interpretabimur. Non enim morus arbor & morum pomum .ω. mega in greco habent ſed .o. micron id quod ex Dioſcoride vbi agit de morea & de ſycomoro facile apparet. Vnde errauit manifeſte qui primus ſycomorum ficum fatuam interpretatus eſt ad vocem tantum attendens non ad orthographiam: cum alias μωρὸς per .ω. mega fatuum ſignificet. De hac arbore que peculiaris eſt Egypto quamq; Celſus moroſycon in ueris dictionibus appellat meminit Strabo libro decimo ſeptimo & quotquot deniq; Egypti meminerunt vt Diodorus Solinus ac ceteri. Petrus martyr orator & poeta percelebris a potentiſſimis Hiſpanie Principibus Ferdinando & Heliſabet anno Domini Milleſimo quingenteſimo ſecundo legatus ad Sultanum in Egyptum miſſus in itinerario quod de Babylonica legatione ad eoſdem Principes conſcripſit ſe ait apud Cayrum vrbem arborem illam vidiſſe quã indigene ficulneã Pharaonis nunc appellant: ex q; ea tres carpſiſſe foetus quos in Hiſpaniam attulit quorum forma mediocris erat piri ſed mollicie ac guſtu fuiſſe inſipidos ficum tamen emulantes. Illud item addidit non vt ceteros omnes arboreos fructus ex recentioribus ramulis illius arboris foetus naſci: ſed ex veterum ramorum truncis vbertim exilire veluti ex vno interdum ramulo compreſſa proſiliunt multa pruna. Plinius item libro tertio decimo naturalis hiſtorie de ficu Egyptia agens ſic ait. Et in Egypto multa arborum genera que non alibi. Ante omnia ficus ob id Egyptia cognominata. Arbor moro ſimilis folio magnitudine aſpectu: Pomum fert non ramis ſed caudice ipſo idq; ipſum ficus eſt predulcis ſine granis interioribus perquam fecundo prouentu ſcalpendo tantum ferreis vngulbus aliter non matureſcit. Sed cum factum eſt quarto die demetitur alio ſubnaſcente ſepteno ita numeroſa partu per ſingulas eſtates multo lacte abundante. Subnaſcitur etiam ſi non ſcalpatur foetus qua

Petrus Martyr.

ter aeſtate prioremq́ expellit immaturum. Apud Theophraſtū vero hanc arborem Sycaminon appellatam reperio libro quarto de hiſtoria plantarum vbi eadem de ea refert que Plinius de ficu Egyptia: imo ex Theophraſto videtur Plinius ad verbum illa tranſtuliſſe. Sic enim ait Theophraſtus. Ἐν αἰγύπτῳ γάρ ἐστιν ἔνια δένδρα πλείω· οἷον ἥτε συκάμινος καὶ ἡ περσία καλουμένη καὶ ἡ βάλανος καὶ ἡ ἄκανθος καὶ ἕτερα ἄττα. ἔστι δὲ ἡ μὲν συκάμινος παραπλησία πως τῇ ἐνταῦθα συκαμίνῳ. καὶ γὰρ τὸ φύλλον ἔχει καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ὅλην πρόσοψιν. τὸν δὲ καρπὸν ἰδίως φέρει παρὰ τὰ ἄλλα καθάπερ ἐλέχθη καὶ ἐν τοῖς ἐξ ἀρχῆς. οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν βλαστῶν οὐδ᾽ ἀπὸ τῶν ἀκρεμόνων ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ στελέχους. μέγεθος μὲν ἡλίκον σῦκον. καὶ τῇ ὄψει δὲ παραπλήσιον. τῷ χυλῷ δὲ καὶ τῇ γλυκύτητι τοῖς ὀλύνθοις. πλὴν γλυκύτερον πολὺ καὶ κεγχραμίδας ὅλως οὐκ ἔχοντα. πλῆθει δὲ πολύν. καὶ πέττειν οὐ δύναται ἂν μὴ ἐπικνισθῇ, ἀλλ᾽ ἔχοντες ὄνυχας σιδηρᾶς ἐπικνίζουσιν. ἃ δ᾽ ἂν ἐπικνισθῇ, τεταρταῖα πέττεται. τούτων δ᾽ ἀφαιρεθέντων πάλιν ἄλλα φύεται καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τόπου μηδὲν παραλλάσσοντα. καὶ τοῦτ᾽ οἱ μὲν τρίς, οἱ δὲ πλεονάκις φασὶ γίνεσθαι. Que Theodorus Gaza ita in latinum vertit. Sunt enim plereq́ in Aegypto arbores vt morus & perſea dicta & glans & ſpina & alie quedam que peregrinari omnino nequeunt. Morus ſimilis quodammodo moro noſtrati eſt: quippe folio magnitudine aſpectuq́ proxima. Fructum preter ceteras peculiariter gignit vt volumine primo diſſeruimus. Non enim germinibus non ramis ſed candice pomum parit magnitudine ficus & viſu proximum: ſucco atq́ ſapore caprificis ſane ſimile: verum longe dulcius granisq́ internis omnino carens multitudine numeroſius: matureſcere nequit niſi ſcalptum. Quod vnguibus ferreis ſcalpitur que cum ſcalpta ſint ad quartum diem matureſcunt hiſce ablatis alia & alia ex eodem loco ſubnaſcuntur nullo diuerſa: idq́ alii ter alii ſepius factitari affirmant. Dioſcorides preterea libro primo ὕλης ἰατρικῆς ideſt materie medicinalis eadem ferme refert de ſycomoro ſiue ſycamino nam vtroq́ nomine eandem arborem appellari ait: que Plinius ac Theophraſtus ſic enim apud eundem legitur. Συκόμορον ἔνιοι δὲ καὶ τοῦτο συκάμινον λέγουσι. καλεῖται δὲ καὶ ὁ ἀπ᾽ αὐτῆς καρπὸς συκόμορον διὰ τὸ ἄτονον τῆς γεύσεως. δένδρον δέ ἐστι μέγα ὅμοιον συκῇ πολύκομον σφόδρα τοῖς φύλλοις ἐοικὸς μορέᾳ. φέρει δὲ καρπὸν τρὶς καὶ τετράκις τοῦ ἔτους οὐκ ἀπὸ τῶν ἀκρεμόνων ὡς ἐπὶ τῆς συκῆς ἀπὸ δὲ τοῦ στελέχους ὅμοιον ἐρινεῷ, γλυκύτερον ὀλύνθων, οὐκ ἔχοντα δὲ κεγχραμίδας μηδὲ πεπαινόμενον δίχα τοῦ ἐπικνισθῆναι ὄνυχι ἢ σιδήρῳ. Que ab Hermolao barbaro ita traducta ſunt. Ficus egyptia quam alii Sycomoron alii ſycaminon appellant fructum fert cognominem ſycomorum vocatum ex argumento guſtus ignaui. Arbor ipſa de ampliſſimis ficus ſimilitudine: largo ſucco: foliis moro perquam proximis. Fructus anno quoq́ ternos quaternoſq́ fundit eoſq́ non ramis vt ficus ſed caudice ipſo gerit ſimiles caprificis dulcioreſq́ groſſulis hoc eſt primitiuis in fico pomis ſine granis interioribus. Nec matureſcit aliter quam ſcalpendo ferreis vnguibus. Diuus item Hieronymus in explanationibus ſuper illo ex Amos capite ſeptimo. Non ſum propheta & non ſum filius prophete ſed armentarius ego ſum vellicans ſycomoros pro quo in hebreo habetur בולס שקמים &. Lxx. traduxerunt vellicans ſycamina ſic ait. Porro hoc quod ait vellicans ſycamina ideſt συκάμινα κνίζων quod Aquila interpretatus eſt ἐρευνῶν συκομόρους ideſt ſcrutans ſycomoros & Theodotio χαράσσων συκαμίνους ideſt vellicans ſycamina: et Symmachus ἔχων συκομόρους ideſt habens ſycomoros: quidam ita ediſſerunt vt ſycamina vellint appellari genus arborum que Paleſtine naſcuntur in campeſtribus & agreſtes afferunt ficus que ſi non vellicentur amariſſimas cariculas faciunt & a culicibus corrumpuntur. Hec Hieronymus. Cuius ex verbis manifeſte patet & in Iudea

Sycomoros fuiſſe qualis ea erat in quam Zaccheus aſcendit: ac ſimiles Egyptiis eſſe arbores quandoquidem vt & ille vellicantur ſiue ſcalpuntur quod verbum κνίζειν oſtendit a. Lxx. interpretibus poſitum ſicut a Theophraſto & Dioſcoride. Ex eo vero quod Theophraſtus ac Dioſcorides aiunt ſimilem eſſe illam arborem ἐρινεῷ ideſt caprifico & fructus eius, ὀλύνθοις ideſt groſſis: maniſeſte apparet Sycomorum non eſſe caprificum: necp aliter debere interpretari niſi vt nos expreſſimus hoc eſt Ficomorum ideſt ficum moro ſimilem. Eſſe autem moro cum ficu quodam veluti commercium adeo vt vtralibet in alterā inſerta optime proueniat: ex Palladio apparet qui libro decimo quarto cui titulus eſt de inſitione de Ficu agens ſic ait.

Perſuadet moris tetrum mutare colorem
  Ficus: & innaſis dat ſua iura comis.
Se quocp miratur pingui grandeſcere ſucco
  Et ſolitum gaudet vincere poma modum.

Et paulo poſt de Moro ſic ait.

Mutua quin etiam moris commercia ficus
  Preſtat: & oblatum robore germen alit.

Potuit ergo ſycomorus ex fici in morum inſitione primum proueniſſe atcp inde accepiſſe nomen. Nā quod apud latinos poetas in his dictionibus morus & morū o productū reperitur vt ex Palladii carminibus que modo citauimus patet maniſeſte & ex Ouidio qui libro Metamorphoſeon quarto ſic ait. Ardua morus erat gelido contermina fonti. Et ex Horatio libro ſecundo ſermonum ſic dicente: Ille ſalubres Aeſtates peraget qui nigris prandia moris Finiet: ante grauem que legerit arbore ſolem: non ex eo effectum arbitror quod .o. illud magnum eſſe ideſt .ω. mega ac perinde longum alicubi reperierint: cum nuſquam niſi per .ο. micron eas dictiones ſcriptas legamus: ſed quod grecos poetas fuerint imitati quibus mos eſt vocales omnes que poſt ſe litteram aliquam habent ex his quas immutabiles appellant ideſt .λ.μ.ν.ρ. aliquando producere etiam ſi natura breues ille fuerint. Sic Homerus Iliados .α. αὐτοὺς δ᾽ ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν. vbi in dictione ἑλώρια illud .ε. quod natura breue erat ratione immutabilis que ſequitur ideſt .λ. factum eſt longum. Quos latini poete maniſeſte ſequuti ſunt vnde & Perſius in epigrammate quod proemii vice fungitur Coruos inquit poetas & poetridas picas Cantare credas pegaſeium melos: apud quem melos primam producit ratione in ſequentis immutabilis. Quanquā reclamat quidem in miſcellaneis doctiſſimus Politianus ac obſeruationem iſtam de immutabilibus litteris funditus ſubruit vt pote nec cuius meminerit autor metrorum ſingularis Hepheſtion nec alicuius probati autoris teſtimonio ſuffultā ſed in obſcuris dumtaxat vt ipſe ait & ignobilibus quibuſdā ſchedis inuentā. Et apud Homerum vſu iam & autoritate doctiſſimi cuiuſcp receptum eſſe vt ἑλώρια per duplex .λ. legatur conſtantiſſime aſſerit: & ex Perſio melos eradendum ac eius loco nectar ſubſtituendum vt in antiquiſſimis Perſii codicibus que ipſe citat ſcriptum inuenitur. Ergo alia ratio querenda eſt.

EX CAP. XXIII.

Vetus tralatio. Erat autē & ſuperſcriptio ſcripta ſuper eum litteris grecis & hebraicis & latinis. Eraſmus in annotationibus. Alius inquit eſt grecis ordo ἑλληνικοῖς καὶ ῥωμαϊκοῖς καὶ ἑβραϊκοῖς ideſt grecanicis romanis & hebraicis. Que ſane tres lingue vel hoc nomine chriſtianis omnibus deberent eſſe cōmendate quod in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti ſint ſole omnium dedicate. Saltem hunc titu

Titulū crucis nō fuiſſe a Joanne triplici lingua deſcriptum.

lum conueniebat paſſim ſuis depingi formulis: quem Ioannes ad hanc formã ponit.
יהושע הנזרי מלך היהודים· ΙΗΣΟΥΣ Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ. IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM.

Stunica. Admonendus eſt nobis ſtudioſus lector ne putet Ioannem ad hanc formã poſuiſſe titulum crucis vt Eraſmus deſcripſit hoc eſt litteris hebraicis grecis & latinis: ſed tantum grecis: ſic enim apud Ioannem capite decimo nono legimus ἔγραψεν δὲ καὶ τίτλον ὁ πιλᾶτος, καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ σαυροῦ. ἦν δὲ γεγραμμένον ἰησοῦς ὁ ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων. Et infra καὶ ἦν γεγραμμένον ἑβραϊστὶ ἑλληνιστὶ καὶ ῥωμαϊστί. Exiſtimo autem ego in titulo dominice crucis non fuiſſe ſcriptum hebraice יְהוֹשֻׁעַ הַנֹּזְרִי vt Eraſmus retulit: ſed יֵשׁוּעַ הַנֹּצְרִי Siquidem ſaluator noſter non יְהוֹשֻׁעַ ſed יֵשׁוּעַ vocatus fuit quod & ipſuʒ ex ſacra euangelii ſcriptura comprobari poteſt. Dixit enim angelus ad Ioſeph Matthei primo. Pariet enim filium & vocabis nomen eius Ieſum. Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum a peccatis eorum. pro quo Mattheum ita hebraice ſcripſiſſe par eſt credere וְיָלֶדֶת בֵּן וְתִקְרָא שְׁמוֹ יֵשׁוּעַ כִּי הוּא יוֹשִׁיעַ אֶת עַמּוֹ מֵחַטֹּאתָם Nam cum Ieſus ſignificet ſaluatorem: ad id alludens Angelus Et vocabis inquit nomen eius ſaluatorem. Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum a peccatis eorum: a verbo יוֹשִׁיעַ nomen יֵשׁוּעַ idest a ſaluando ſaluatorẽ deducens. Nazarenus preterea hebraice dicitur נֹצְרִי per ſade non נֹזְרִי per zain. Nazareth enim ciuitas vnde Nazareus & Nazarenus ſaluator noſter eſt dictus per ſade in hebreo ſcribitur teſte Hieronymo in libro interpretationum hebraicorum nominum. Vnde & Arabes Niſrani hoc eſt Nazarenos chriſtianos appellant que dictio apud eos per ſad ſcribitur que littere hebreorum ſade vim obtinet. Latini vero cum litteram non haberent que ſonum ſade hebraici repreſentet: per.z. que videtur eidem in ſono aſſimilari hoc nomen protulerunt.

EX EVANGELIO SECVNDVM IOANNEM. CAP. I.

Nõ duobꝰ aut tribꝰ locis vt Eraſmus retulit: ſʒ pluribus in apſoꝝ ⁊ euãgeliſtaꝝ lfis xp̃s repiri ab eidẽ apte deũ vocatũ.

Etus tralatio. Et verbum erat apud deum. Eraſmus in annotationibus. Mos enim hic eſt diuine ſcripture plerumq; dei vocabulum licet omnibus perſonis ex equo commune: patri tribuere. Et haud ſcio an vſquam legatur dei cognomen aperte tributum Chriſto in apoſtolorum aut euangeliſtarum litteris preterquam in duobus aut tribus locis.

Stunica. Dei cognomen aperte tributum Chriſto in apoſtolorum & euangeliſtarum litteris non duobus aut tribus locis vt Eraſmus ex ignoratione ſanctarum ſcripturarum ſcripſit ſed pluribus: ſtudioſe illud querentibus apertiſſime conſtabit. Ac primum notandum eſt Mattheum euangeliſtam cum ad Chriſtum retulit vaticinium illud ex Eſaie capite ſeptimo. Ecce virgo concipiet & pariet filium & vocabitur nomen eius Emanuel: quod eſt interpretatum nobiſcum deus: manifeſte Chriſtum deum appellaſſe. Vnde Hieronymus ſuper Eſaiam predictum explanans vaticinium ſic ait. Eſt ergo ſic intelligendum quod dicitur ad Achaz. Iſte puer qui

naſcetur ex virgine o dom9 Dauid nunc a te appelletur Emanuel ideſt nobiſcũ deus
quia a rebus ipſis probabiliter a duobus regibus inimicis liberata patebit deũ te ha
bere præſentẽ. Poſtea autẽ vocabitur Ieſus ideſt ſaluator eo quod vniuerſum genus
hominũ ſit ſaluaturus. Nõ mireris ergo o domus Dauid ad rei nouitatẽ ſi virgo deũ
pariat qui tantã habeat poteſtatẽ vt nullo poſt tẽpore naſciturus te nũc liberet innocatus.
Vt autẽ omittamus Ioannis euangeliũ nihil aliud clamare quã Chriſti di
uinitatẽ: de qua quod ac manifeſtius ſublimius cæteris Euangeliſtis is fuerit locutus
θεολόγος ideſt theologus κατ᾽ ἐξοχὴν ideſt per excellentiã a græcis eſt appellatus: vtcꝫ
illud non memoremus Chriſtũ ſemetipſum multis in locis deũ appellaſſe quod iu
dæi melius quã Arriani intelligentes. De bono aiebant opere non lapidamus te ſed
de blaſphemia quia tu homo cũ ſis facis te ipſum deũ: manifeſtiſſime patet Theologũ
illũ & euangeliſtam Ioannem in principio ſui euangelii Chriſtũ deum appellaſe cũ
dixit In principio erat verbum & verbum erat apud deum & deus erat verbum
quod ſignificantius græce dicitur καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος ideſt & deus erat ipſum ver
bum. Hoc eſt & verbum hoc quod erat in principio & quod erat apud deum: id
ipſum verbum erat deus. Id autem ex græco articulo ὁ quod dictioni λόγος ad
iungitur manifeſte percipitur. Idem in fine ſui euangelii Thomam Apoſtolum
deſcribit Chriſtum his verbis adoraſſe. Dñs meus & deus meus. Quod græce dicitur
ὁ κύριός μου καὶ ὁ θεός μου. Super quo Theophilus ſic ait. Qui prius infidelis fuerat:
poſt lateris tactũ optimũ ſe theologũ oſtendit: nam duplicẽ naturã vnicãcꝫ hypoſta
ſim Chriſti ediſſeruit. Dicendo enim dñs meus humanã naturã: dicendo vero deus
meus diuinã confeſſus eſt & vnũ & eundẽ deũ & dñm. Actuũ præterea cap. 20.
Attendite inquit Paulus vobis & vniuerſo gregi in quo vos ſpirit9 ſanct9 poſuit Epiſ
copos ad regendam eccleſiã dei quã acquiſiuit ſanguine ſuo. Quod græce ſic legitur.
προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο
ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος.
Quem locũ ediſſerens Beda ſic ait. Nõ dubitat ſanguinem dei dicere propter vnio
nem perſonæ in duabus naturis ieſu Chriſti pro qua dictum eſt filius hominis qui
eſt in cælo. Ceſſet Neſtorius filiũ hominis a filio dei ſeparare & duos facere Chri
ſtos. Ad Romanos nono Quorum patres & ex quibus eſt Chriſtus ſecundum
carnem qui eſt ſuper omnia deus benedictus in ſæcula amen. Quod græce ſic le
gitur ὧν οἱ πατέρες καὶ ἐξ ὧν ὁ χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς
τοὺς αἰῶνας ἀμήν. Super quo. Origenes ſic ait. Et miror quomodo quidã legentes
quod idem Apoſtolus in aliis dicit vnus deus pater ex quo omnia & vnus domi
nus ieſus Chriſtus per quem omnia: negent filium dei deum debere profiteri ne
duos deos dicere videantur: & quid de hoc loco Apoſtoli facient in quo aperte
Chriſtus ſuper omnia deus eſſe perſcribitur &c. Athanaſius quocꝫ præſentem lo
cum ediſſerens ſic ait. Ob idcꝫ dei caritatem magnum in modum obſtupeſcens
Paulus agit vnigenito gratias qui eſt ſuper omnia inquiens benedictus deus. Si
enim alii inquit maledictis deum inceſſuerint exiſtimantes haud merito excepiſſe
hunc ad ſe gentes: nos tamen qui dei myſteria nouimus: ſcimus hunc & gloria
eſſe & laude dignum. Ex his haud dubie verecundia & pudore obruitur Arrius cum
Paulus Chriſtum vbicꝫ prædicet & aſtruat deum. Ad Philippenſes ſecundo
Qui cum in forma dei eſſet non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe equalem deo. Quod
græce ſic legitur. ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα
θεῷ. Super quo ſic ait Athanaſius cum prius hæreticos quoſdam quos illic nomi
nat hoc Apoſtoli teſtimonio confutaſſet. In forma dei hoc eſt in dei ſubſtantia

neq; factus dixit: ſed exiſtens dictum ſane illi perſimile. Ego ſum qui ſum. Neq;
rapinam arbitratus eſt eſſe ſe deo equalem. Vides equalitatem &c. Ambroſius
præterea præſentem explicans locum. Chriſtus inquit ſemper in forma dei erat
quia imago eſt inuiſibilis dei. Sed apoſtolus de dei filio cum incarnatus homo factus
eſt tractat dicens. Hoc ſentite in vobis quod & in Chriſto ieſu ideſt de deo & homine
qui cum in forma dei eſſet inter homines vtiq; conuerſatus geſtis & operibus appa
rebat eſſe deus. Forma enim dei nihil differt a deo. Ideo enim forma dei & imago ap
pellatus eſt vt intelligeretur nõ ipſe pater eſſe deus: ſed hoc eſſe quod deus eſt &c.

Ad Coloſſenſes cap̄. 2. Quia in ipſo inhabitat om̄is plenitudo diuinitatis corpora
liter. Sic enim legit diuus Hieronymus in ſermõe de aſſumptione virginis & Hila
rius libro ſecundo de trinitate pro quo in græco habetur ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν
τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. Super quo ſic ait Athanaſius. Quia in ipſo
inhabitat &c. Hoc eſt quodcunq; deus eſt verbum: in ipſo habitat. Sed ne forte in
habitaſſe hunc audiens exiſtimes habitando & operatum eſſe quemadmodum &
prophetæ ſolebant in quibus deus inhabitabat ſecundum quod ſcriptum eſt & inha
bitabo in eis & inambulabo: corporaliter ſcilicet adiunxit: hoc eſt non operatio
ne aliqua ſed ſubſtantia & tanquam corporatus & ſubſtantia vna exiſtens cum car
ne aſſumpta. Vel poteſt hoc modo intelligi videlicet tanquam in corpore cum in
habitat anima corpore quidem hæc viuit ſubſtantialiter & inſeparabiliter ac ſine
vlla admixtione: anima tamen ipſa corpore excedit corpus dum moritur. Deus au
tem verbum nunquam a carne aſſumpta ſeiunctus eſt. Quin & in ſepulchro ade
rat illi: eandemq; ipſe & incorruptam ſeruabat ad inferoſq; deſcendens cum car
ne hac erat. Siue igitur prædicans ſiue cum incluſos inferni clauſtris & detentos
iam ſolueret: iunctus erat diuinus cum corpore animus vel tum etiam cum volun
taria morte deceſſit. Ad Titū capite ſecundo. Expectantes beatā ſpem & aduen
tum gloriæ magni dei & ſaluatoris noſtri ieſu Chriſti. Quod græce ſic legitur προσ
δεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος
ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ. Quod Athanaſius ediſſerens ſic ait. Verum vbi nā gentium ſunt
qui filiū ipſum imminuunt nec deum fateri hunc patiuntur. Audiant nunc quem
admodum & deus ſit ille & magnitudine præſtet quæ magnitudo dei eſſe aſſeri
tur non vt cum inferiore aliquo comparetur ſed quia magnus ſit ille & præſtans
qui & ſi aduerſarios & ſibi infenſos ſaluos fecit: quid ille non nobis adueniens ſi pro
bos depræhenderit daturus eſt? Idem in epiſtola ad Philippenſes ſuper illo. Qui
cum in forma dei eſſet &c. de hoc loco ſic ait. Nam quod filius magnus ſit deus audi
Paulum ita dicentem Aduentum magni dei & ſaluatoris domini noſtri ieſu Chri
ſti. Ad hebræos item capite primo. Ad filium autem. Thronus tuus deus in ſæ
culum ſæculi. Quod græce dicitur ὁ θρόνος σου ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Eſt
enim illic deus vocatiui caſus tametſi articulum nominatiui in græco habeat vt eo lo
co pleniſſime oſtendemus. Vnde Athanaſius hunc eundem locum ediſſerens ſic ait.
Angeli inquit creati ſunt & ad eos illud refertur qui facit: filius vero nequaquam
creatus eſt nec de eo illud qui facit eſt dictum: quin potius rex ille & dominus &
deus eſt quod plane thronus iſte teſtificatur qui principatus eſt & imperii argu
mentum. Id autem dictum contra Paulum ſamoſatenum & Arrium facit qui ſim
plicem hominem introducunt qui deus eſſet & ſempiterno imperio potiretur.

Prima Ioannis capite quinto. Et ſimus in vero in filio eius ieſu Chriſto. Hic
eſt verus deus & vita eterna. Quod ſic in græco legitur καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀλη
θινῷ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἰησοῦ χριστῷ οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος.

Ac ſic quidem legit diuus Hieronymus in explanationibus ſuper Eſaiã capite. 65. atq; hoc Ioannis de Chriſti diuinitate teſtimoniũ tanquam validiſſimũ telum in impios Arrianos contorquet. Ecce nos decem attulimus loca ex quibus dei cognomen ab Apoſtolis & Euangeliſtis aperte tributum eſſe Chriſto manifeſtiſſime patet. Neq; ignoramus multa & alia his ſimilia in ſacris libris poſſe reperiri. Sed nos hæc tantum annotare voluimus vt vel ex his facile appareat quam frequens ſit in ſanctarum ſcripturarum lectione Eraſmus iſte Roterodamus qui haud ſe ſcire ait an vſquam legatur dei cognomen aperte tributum Chriſto in Apoſtolorum aut Euangeliſtarum litteris præterquam in duobus aut tribus locis.

Vetus tralatio. A nazareth poteſt aliquid boni eſſe? Eraſmus in annotationibus. Græci legunt pronunciatiue cum per interrogationem quoq; poſſit accipi quemadmodũ adnotauit diuus Auguſtinus tametſi quod cõſequitur magis ſuadet vt per interrogationẽ legatur qđ videatur velut interroganti reſpõſum veni & vide.

A nazareth pt aliqđ boni eẽ? interrogatiue a græcis legi nõ pronũciatiue.

Stunica. Non græci hunc locum pronunciatiue legunt vt Eraſmus ait ſed interrogatiue: atq; omnia græcorum exemplaria etiam vetuſtiſſima interrogationis puncto hunc locum ſignatum habent. Doctores quoq; græcorum per interrogationem hæc legunt. Vnde Chryſoſtomus in homiliis præſentem ediſſerens locum ſic ait. Et vide quam verecunde interrogando non credendum innuit: non dixit nihil boni fert Nazareth: ſed a Nazareth poteſt aliquid boni eſſe? Cyrillus item. Non poteſt facile ſentire Nathanael magnum quid atq; præcipuum eſſe quod a Nazareth ortum habeat. Id legis & totius prophetiæ perito fidem non faciebat cum vt diximus non a Nazareth ſed a Bethleem venturum prophetiæ Chriſtum predixerunt. Hieronymus præterea per interrogationem cum græcis legiſſe videtur in explanationibus ſuper Eſaiam capite. 65. cum ait. Vt nequaquam feſtinent abſq; ratione credere: ſed imitentur Nathanael qui domini voce laudatus eſt Ecce vere Iſraelita in quo dolus non eſt: qui Chriſtum autoritate ſcripturarum quærebat & de prophetis cupiebat agnoſcere dicens: a Nazareth poteſt aliquid boni eſſe? Et eſt ſenſus. Quomodo mihi Meſſiam adducis de Galilea & Nazareth quem ego de Bethleem iuda ſcio eſſe promiſſum? Hactenus. Hieronymus.

EX CAP. V.

Vetus tralatio. Eſt autem Hieroſolymis probatica piſcina quæ cognominatur hebraice Bethſaida. Ioannes. ἔϛι δὲ ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ, κολυμβήθρα ἡ λεγομένη ἑβραϊστὶ βηθεσδά. Eraſmus. Eſt autem Hieroſolymis ad probaticam piſcinã quæ nominatur hebraice Bethſeſda.

Bethesda dicẽdum eſſe nõ bethſeſda nec bethſeda.

Stunica. Cũ in textu græco legatur βηθεσδὰ ideſt Betheſda in traductione ſua Eraſmus Bethſeſda corrupte tranſtulit. In annotationibus vero corruptius cũ ait græce eſt βηθσεδὰ ideſt Bethſeda. Sciendum vero Bethſeſdam præter Beth quæ domũ ſignificat de cætero nihil ſignificare. Bethſedam vero idem ſonare quod Bethſaidã ideſt domũ frugum vel cibariorum: aut domũ venatorũ vel inſidiantiũ. Igitur βηθεσδὰ ideſt Betheſda vt in græco habetur legendũ eſt. Significatq; effuſionis domũ: quod in eam piſcinam pluuiales aquæ confluebant ſiue effundebantur. Betheſdæ autem meminit Hieronymus in libro locorum hebraicorum quem ex Euſebio tranſtulit quanquã Bethſaida apud eundem ſicut & in euangelio corrupto legitur nomine pro Betheſda ſic dicens. Betheſda piſcina in Hieruſalem quæ vocabatur probatica & a nobis interpretari poteſt pecualis. Hæc quinq; quondam porticus habuit: oſtenduntur q; gemini lacus quorum vnus hybernis pluuiis adimpleri ſolet: alter mirum in modum rubens quaſi cruentis aquis antiqui in ſe operis ſigna teſtatur.

Nā hoſtias in eo lauari a ſacerdotib9 ſolitas ferūt vnde & nomē accepit. Hæc Hiero. Meminit itē Betheſdæ Egeſipp9 libro. 2. ſic dicēs. Quarto die ipetu facto igreſſus Betheſdā illico incēdit & Cenopolim. Totū autē hunc locū qui in latinorū codicib9 qui vulgo circūferuntur corruptus eſt prim9 oīm emēdauit ac veræ lectiōi reſtituit Aeli9 Antoni9 Nebriſſeñ. ne virū de re lraria oīm ex pte quāoptime meritū ſua gloria fraudem9: vt ex annota. quas in ſacra ſcriptura cōſcripſit tertia quinqgena lectori facile patebit.

EX CAP. VII.

Fruſtra Lyram hoc loco ab Eraſmo tazatum.

Vetus tralatio. Qui credit in me: ſicut dicit ſcriptura flumina de ventre ei9 fluent aquæ viuæ. Eraſmus in annota. Ita inquit diſtinguit Ioānes Chryſoſtom9 vt ſicut dicit ſcriptura referat ad verbū credit in me. Et id quod ſequit flumina de ventre ei9 fluent aquæ viuæ verba ſint Chriſti non ſcripturæ vt hic ſit ſenſus Scriptura monet vt mihi credatur nam de me teſtificatur. Ergo qui crediderit in me iuxta quod ſcriptura monet: futurum eſt vt ille concepto ſpiritu meo effundat flumina efficacis doctrinæ. Ad hanc diſtinctionem cōfugit Chryſoſtomus quod ea verba quæ ſequuntur nuſquam legantur in diuinis litteris etiam ſi Lyranus ex Solomone citata putat.

Stunica. Nō hoc Lyranus ex ſe primū adinuenit etiā ſi Eraſmus ſuo more paſſim hoīem irrideat: ſed apud Hiero. in plogo ſuper Pentateuchū id legerat. Sic em̄ illic poſt aliquāta Hiero. ait. In quib9. ſ. euāgeliſtis & aplīs multa de veteri teſtamento legim9 quæ in nrīs codicib9 nō habētur vt eſt illud Ex Aegypto vocaui filiū meū. & Quoniā Nazareus vocabit. et Videbunt in quē cōpunxerunt. & Flumina de ventre ei9 fluent aquæ viuæ. & Quæ nec oculus vidit nec auris audiuit nec in cor hoīs aſcēdit quæ præparauit deus diligentib9 ſe. & multa alia quæ propriū ſyntagma deſiderāt. Interrogemus ergo eos vbi hæc ſcripta ſunt: & cū dicere nō potuerint de libris hebraicis pferamus. Primū teſtimōiū eſt in Oſee. Secūdū in Eſaia. Tertiū in Zacharia. Quartū in puerbiis. Quintū eque in Eſaia. Quod multi ignorātes apocryphorū deliramēta ſectātur & hyberas nenias libris authenticis præferunt. Hactenus Hierony9 qui quartū teſtimoniū ideſt flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ in puerbiis eſſe ait. Idem in plogo ſuper libros Paralipomenon. Chriſtus dn̄s noſter vtriuſq teſtamenti cōditor in euāgelio ſecundū Ioannē Qui credit inquit in me ſicut dicit ſcriptura fluiā de ventre eius fluent aquæ viuæ. Vtiq ſcriptū eſt quod ſaluator ſcriptū eſſe teſtatur. Vbi ſcriptum eſt ſeptuaginta nō habent: apocrypha neſcit eccleſia: ad hebræos igitur reuertendū eſt vnde & dn̄s loquitur & diſcipuli exempla præſumunt. Hæc Hieronymus. Putant autē nōnulli inquibus eſt & Thomas Aquinas hæc verba de puerbiorum capite. 5. aſſumpta eſſe vbi dicitur. Deriuentur fontes tui foris & in plateis aquas tuas diuide. Chryſoſtomus vero cum vetus teſtamentum nō hebraice ſed græce perlegiſſet ideſt iuxta. Lxx. interpretum traductionem apud quos hoc teſtimonium vt Hieronymus ait nequaquam reperitur: exiſtimans id nuſquam in diuinis litteris inueniri ad diſtinctionem illam cōfugit de qua Eraſmus in annotatione ſua fecit mentionem.

EX CAP. VIII.

Falſo eraſmū hoc loco Hiero. vba retuliſſe.

Vetus tralatio. Adducunt autem ſcribæ & Phariſei mulierem in adulterio deprehenſam. Eraſmus ſuper hac hiſtoria de muliere adultera nōnulla in annotationibus afferens tandem iſta ſubiunxit. Quin & diuus Hieronymus in dialogo aduerſus Pellagianos ſecundo cum vehementer egeret huius teſtimonio loci quo quidem in caſu ſolet & ex apocryphis adducere teſtimonia tamen hanc allegans hiſtoriam ingenue fatetur non in omnibus haberi codicibus. In euangelio inquit ſecundum Ioannem in multis & græcis & latinis codicibus non inuenitur de adultera muliere quæ accuſata eſt apud dominum.

Stunica. Falſo ea verba diui Hieronymi Eraſmus citauit negationē illis addens
cum abſq; negatione in omnibus exemplaribus & modernis & antiquis legantur.
Quin cū teſtimonio quodā ex hoc loco diuus Hieronymus vti vellet ad oſtenden
dū ſignificatū huius dictiōis ἀναμάρτητος ideſt ſine peccato: haud par erat ſic eū exor
diri vt fidem euangelicis verbis quæ in ſuū fauorem allegabat abrogare videretur.
Quoniam vero hæc hiſtoria de muliere adultera raro apud græcos & latinos tunc
habebatur: quo his quæ ab eo dicenda erāt fides adhiberetur. In euangelio inquit
ſecundū Ioānem in multis & græcis & latinis codicibus inuenitur de adultera mulie
re quæ accuſata eſt apud dominū: ac ſic eā hiſtoriā proſequitur tanquā authenticā &
de qua nemo dubitare deberet vt pote quæ & ſi non in omnibus in multis tamen
& græcis & latinis codicibus inueniretur. Quanquā vero vt in primitiua eccleſia
ſic noſtris etiam temporibus hæc hiſtoria de muliere adultera non in omnibus co
dicibus græcorum in euangelio ſecundum Ioannem inueniatur: nec eā Chryſoſto
mus aliquo modo tangat Ioannem exponens: non tamen propterea de ea dubitan
dum eſt. Quippe vt apud Cæſarienſem Euſebium in fine libri tertii eccleſiaſticæ hi
ſtoriæ legitur in euāgelio quod dicitur ſecundū hebræos ſcripta etiā reperiebaṫ. Sic
enim ait Euſebius de Papia Ioannis apoſtoli diſcipulo agens. Vtitur ſane idem
Papias teſtimoniis ex epiſtola Ioannis prima et Petri ſimiliter prima. Simul & hi
ſtoriam quandā ſubiungit de muliere adultera quæ accuſata eſt a iudæis apud domi
num. Habetur autem in euangelio quod dicitur ſecundū hebræos ſcripta iſta para
bola. Hactenus Euſebius. Quoniā vero omnes fere doctores eccleſiaſtici tā græci ꝙ
latini cōſtāter affirmāt hæreticos multis in locis ſacras noui teſtamenti ſcripturas cor
rupiſſe immutaſſe ac pro libito inuertiſſe: par eſt credere idē illos & de hac hiſtoria
feciſſe ac eādē eſſe cauſa; quod nō in oībus græcorū libris inueniaṫ nō quod Ioānes
eā non ſcripſerit. Siquidē quod a Ioāne cōſcripta fuerit illud eſt maximū argumen
tum quod in oībus latinorū codicibus etiā antiquiſſimis reperitur & in græcorū quā
plurimisqui ab illis ſine dubio trāſcripti ſunt qui veriorē & incorruptiorē euāgelicā
ſeruabāt veritatē. Ne cui autē nouū videatur hæreticos ſcripturas ſacras paſſim corru
piſſe: audiat Origenē in fine cōmētariorū in epiſtolā ad Roma. ſup illo Ei aūt qui po
tens eſt vos cōfirmare ſecūdū euāgeliū meū &c. ſic dicentē. Caput hoc Martion a quo
ſcripturæ euāgelicæ atq; apoſtolicæ interpolatæ ſunt de hac epiſtola penitus abſtulit
& nō ſolū hoc ſed & ab eo vbi ſcriptū eſt Oſe autē quod nō eſt ex fide peccatū eſt vſq;
ad finē cuncta diſſecuit. In aliis vero exēplarib9 ideſt in his quæ nō ſunt a Martione
temerata hoc ipſum caput diuerſe poſitū inuenimus. In nōnullis eni; codicibus poſt
eū locū quē ſupradiximus Oſe autē quod nō eſt ex fide peccatū eſt ſtatim coherens
habetur. Ei autē qui potens eſt vos cōfirmare. Alii vero codices in fine ideſt vt nunc
eſt poſitū cōtinent. Hæc Origenes. Illud vltimo notādum loco Eraſmum cū in anno
tatione ſua paulo ante dixit diuum Auguſtinū cū in hoc euāgelium diligenter ac co
pioſe ſcripſiſſet hunc locum ne attigiſſe quidem: aperte a vero aberraſſe: cum Augu
ſtinus caput hoc octauum ex Ioannis euangelio ediſſerens hiſtoriam hanc de mu
liere adultera ad verbum legerit atq; eandem diligentiſſime ſicut & alia expoſuerit:
vt ex eiuſdem commentario ſuper Ioannem manifeſtiſſime patet.

Vetus trala. Quinquaginta annos nōdū habes & Abraā vidiſti Eraſm9 in annota.
Chryſoſtom9 legit quadraginta addiiciēs cōmēti vice ac ſi ꝓpe iā accederet ad eā ætatē
eaq; lectio magis mihi ꝓbatur. Nec eſt quod faciamus xp̄m ſenili fuiſſe vultu ob labo
res cui9 ſentētiæ cū Carreñ. autorē nominet Chryſoſtomū: demiror quē ille habuerit
aliū Chryſoſtomū a nr̄o diuerſum. Mirū autem ſi Chryſoſtomus ipſe ſecū pugnet.

Stunica. Cum in omnibus græcis euangeliorum exemplatibus ſic legatur vt vetus tralatio continet ideſt πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις καὶ ἀβραὰμ ἑώρακας. mirum eſt Chryſoſtomum in homiliis legere quadraginta niſi forte mendoſus eſt latinus iſte homiliarum Chryſoſtomi in Ioannem codex. Nam quod addit commenti vice ac ſi prope iam accederet ad eam ætatem: potius videtur ex illis verbis Chryſoſtomum legiſſe quinquaginta quam quadraginta. Huc accedit quod Theophilus doctor & ipſe græcus ſuper hoc loco vt ex Catena aurea diui Thomæ Aquinatis apparet quinquaginta legit non quadraginta ſic enim ait. Tunc autem triginta trium annorum Chriſtus erat: quare ergo non dixerunt quadraginta annos nondum habes ſed quinquaginta. Superuacua eſt huiuſmodi quæſtio ſimpliciter enim pro vt eis occurrit dixerunt. Reſpondent tamen quidam ꝙ per quinquageſſimum annum ex reuerentia iubileum nominant in quo & captiuos manumittebant & emptitiis poſſeſſionibus cedebant. Quod vero Eraſmus Carrenſem notare videtur quod hunc locũ ediſſerens ex autoritate diui Chryſoſtomi aſſeruerit Chriſtum ſenili fuiſſe vultu ob labores: demiraturq́ꝫ quem Carrenſis alium habuerit Chryſoſtomũ a noſtro diuerſum: mirari profecto deſineret ſi legiſſet non vnicum opus in euangelia a Chryſoſtomo editum: ſed commentarios & homilias. Potuit igitur in commentariis Chryſoſtomi que Eraſmus non vidit Carrenſis ea ſine dubio legiſſe.

EX CAP. XII.

λίτραν grecã eſſe vocẽ ab origine nõ latinam.

Vetus tralatio. Maria ergo accepit libram vnguenti. Eraſmus in annotationibus λίτραν latinam vocem inflexit in græcam mutata litterula. b. in. t.

Stunica. Non latinã vocem Euãgeliſta inflexit in græcã mutata litterula. b. in. t. vt Eraſmus ex græcæ linguæ imperitia ſuſpicatus eſt: ſed latini græcã ipſaꝫ vocẽ in ſuã inflexerunt mutata litterula. t. in. b. & pro eo quod græci dicunt λίτραν libram illi mollius protulerunt. Vtitur ſepiſſime hac dictione Dioſcorides vtitur & Plutarchus & alii probatiſſimi græcorum autores. Sudas item λίτρα inquit ὁ ϛαθμός ideſt Litra: pondus. & Heſychius in lexico. λίτρα. ὀβολός. οἱ δὲ νόμισμα παρὰ σικελοῖς, οἱ δὲ ἐπὶ ϛαθμῶν. οἱ δὲ ῥωμαῖοι διὰ τοῦ β. λίβρα. ideſt Litra. obolus. alii autem numiſma apud Siculos. alii autem in ponderibus. Romani vero per. b. libra. Iulius Pollux τοῦ ὀνομαστικοῦ libro quarto titulo de ponderum nominibus. Στατῆρα δέ φησιν οἱ τῆς κωμῳδίας ποιηταὶ τὴν λίτραν λέγουσι. τὴν μὲν γὰρ λίτραν εἰρήκασιν οἱ σικελοὶ κωμῳδοί. δέκα λίτρας δὲ πέντε στατήρων κράτης ἐν παρακαταθήκῃ, τὴν πεντάλιτρον. ὁ δὲ χρυσοῦς στατὴρ δύο εἶχε δραχμὰς ἀττικάς. τὸ δὲ τάλαντον τρεῖς χρυσοῦς. Καὶ μὴν οἵ γε δωριεῖς ποιηταὶ τὴν λίτραν ποτὲ μὲν νομίσματι λεπτὸν λέγουσιν. δίον ὅταν σώφρων ἐν τοῖς γυναικείοις μίμοις λέγῃ. ὁ μισθὸς δεκάλιτρος. καὶ πάλιν ἐν τοῖς ἀνδρείοις. Σῶσαι δὲ οὐδὲ ταῖς δύο λίτρας δύναμαι. ποτὲ δὲ ϛαθμόν τινα ὡς δημολόγος ἐν μηδείᾳ τετρακονταλίτρους τινὶ νεανίσκῳ παῖδας. Ἀριστοτέλης δὲ ἐπὶ μὲν ἀκραγαντίνων πολιτείᾳ προειπὼν ὡς ἐζημιοῦντο πεντήκοντα λίτραις ἐπάγει, ἡ δὲ λίτρα δύναται ὀβολὸν αἰγιναῖον. ἐν δὲ ἱμεραίων πολιτείᾳ φησὶν ὡς οἱ μὲν σικελιῶται τοὺς μὲν δύο χαλκοὺς δίξαντα καλοῦσιν. τὸν δὲ ἕνα οὐγκίαν. τοὺς δὲ τρεῖς τριάντιαν. τοὺς δὲ ἓξ ἡμίλιτρον. τὸν δὲ ὀβολὸν λίτραν. τὸν δὲ κορίνθιον στατῆρα δεκάλιτρον ὅτι δέκα ὀβολοὺς δύναται. ἔνιοι δὲ καὶ τῶν ἀθηναίων κωμῳδούντων τῶν νέων δίον φιλήμων ἐν σικελικῷ καὶ ποσίδιππος ἐν γαλάτῃ λίτρας μνημονεύουσιν. Quæ ad verbum nos ita tranſtulimus. Staterem autem comœdiæ poetæ libram vocant. Librã equidem dixerunt ſiculi comici. Ligonem autem quinq́ꝫ ſtaterum Crates in depoſito quinquilibrem. At vero aureus ſtater duas habuit drachmas atticas. Talentum autem tres aureos. Equidem & dorici poetæ librã quandoq́ꝫ quidem & numiſma quodam tenue dicunt. Vt cum Sophron in mulie

bribus mimis dicit merces decem librarum. Et rurſus in virilibus. Saluare autem
neq; duas libras poſſum. Aliquando autem pondus quodam vt Demologus in Me
dea Quadraginta librarum cuidam adoleſcentulo ſeruos. Ariſtoteles autem in Agri
gentinorum republica cum prediꝛiſſet quod mulctabantur quinquaginta libris in
fert. Libra autem valet obolum Aeginetum. In republica autem Himeræniſium in
quit quod Siculi duo æra Dizanta vocant: vnum autem Vnciam: tres vero Triæ
nam. At vero ſex ſelibram: obolum præterea libram: Corinthium vero ſtaterem
decem librarum quoniam decem obolos valet. Nonnulli autem ex Athenienſium
iunioribus comicis vt Philemon in Siculo & Poſidippus in Galata libræ mentio
nem faciunt. Hactenus Pollux. Cuius verba idcirco ad longum apponere hic vo
lui quod toties λίτραν nominet quam latinam non eſſe vocem tum ob alia putan
dum eſt: tum vero imprimis quod ea voce & Ariſtoteles philoſophus & poetæ
græcorum nonnulli vſi ſunt.

Vetus tralatio. Nardi piſtici. Eraſmus in annotationibus de hoc inquit di
ctum eſt in Luca. Nam iiſdem verbis vtitur vterq;. *Eraſmi hallucinatio manifeſta.*

Stunica. Non Lucas iiſdem verbis cum de vnguento hoc ageret vſus eſt
quibus nunc Ioannes: ſed Marcus. Siquidem apud eundem ſic legitur capite de
cimo quarto ἦλθεν γυνὴ ἔχουσα ἀλάβαστρον μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτελοῦς. ideſt Ve
nit mulier habens alabaſtrum vnguenti nardi piſticæ precioſæ. Apud Lucam vero
ſic legitur capite ſeptimo. καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἐν τῇ πόλει ἥτις ἦν ἁμαρτωλὸς ἐπιγνοῦσα
ὅτι ἀνάκειται ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ φαρισαίου κομίσασα ἀλάβαστρον μύρου καὶ στᾶσα παρὰ τοὺς
πόδας αὐτοῦ &c. ideſt Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix vt cognouit
quod accubuiſſet in domo phariſei attulit alabaſtrum vnguenti & ſtans ſecus pedes
eius. Matthæus vero ſic dixit capite. 26. τοῦ δὲ ἰησοῦ γενομένου ἐν βηθανίᾳ ἐν οἰκίᾳ
σίμωνος τοῦ λεπροῦ, προσῆλθεν αὐτῷ γυνὴ ἀλάβαστρον μύρου ἔχουσα βαρυτίμου. ideſt
Cum autem eſſet Ieſus in Bethania in domo Simonis leproſi: acceſſit ad eum mu
lier habens alabaſtrum vnguenti precioſi. Ioannes ita retulit ἡ οὖν μαρία λαβοῦσα
λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτίμου. ideſt Maria ergo accepit librã vnguen
ti nardi piſticæ precioſæ. Ergo Matthæus dixit Alabaſtrum vnguenti precioſi. Lucas
Alabaſtrum vnguenti. Marcus autem Alabaſtrum vnguenti nardi piſticæ precioſæ.
Ioannes vero libram vnguenti nardi piſticæ precioſæ.

EX CAP. XIIII.

Vetus tralatio. Et ſermonem quem audiſtis non eſt meus ſed eius qui miſit me pa
tris. Eraſmus cum in textu ſic traduxiſſet vt vetus tralatio habet: in annotationi
bus ne hunc quoq; locum intactum præteriret ſic ait. Non ſine cauſa miratur Val
la quid interpreti venerit in mentem qui hoc ſermonis genus affectarit in ora
tione ſoluta quod vix toleratur apud poetas in carmine: præſertim cũ græcis non
ſit ſermonem ſed ſermo ὁ λόγος. Certe diuus Auguſtinus legit ſermo quem au
diſtis non ſermonem quem audiſtis. Vnde plane ſuſpicor hunc locum ſcriptoris
errore fuiſſe deprauatum. *Sermõeꝫ quē audiſtis nõ ē me⁹ tolerabilē eē oꝛonem.*

Stunica. Hunc locum ſcriptoris errore non fuiſſe deprauatum ex eo coniecta
re poſſumus quod omnes latinorum codices etiam antiquiſſimi magno conſenſu
ſermonem habent accuſandi caſu non ſermo: ex quo patet dedita opera ſic hunc
locum vt videmus a vetere interprete fuiſſe tralatum. Non eſt autem hoc dicendi
genus vix apud poetas tolerabile vt Eraſmus ſignificauit quo vel ſic interpretem
notaret: ſed per antiptoſin ab eis poſitum. ſic Vergilius Aeneidos primo. Vrbem
quam ſtatuo veſtra eſt ſubducite naues. Terentius in Andria, Quas credis eſſe

has nō ſunt veræ nuptiæ. Oratores quoqꝫ & hac figura vſi ſunt vt ex Nonio Marcel lo latiſſime patet eo capite cui titulus eſt de numeris & caſibꝰ & ex Priſciano libro.1. de cōſtructiōe. Exiſtimo aūt ego vetera græcorū exēplaria vnde interpres nr̄ traduxit τὸν λόγον hic habuiſſe nō ὁ λόγος vt modo legimus. Qui modus dicendi alibi etiā in ſacris ſcripturis reperitur. Actuū cap.10. τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς ἰσραὴλ εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ ἰησοῦ χριστοῦ, οὗτός ἐστι πάντων κύριος idest Verbum quem miſit filiis Iſrael annuntians pacem per Ieſum Chriſtum hic eſt omnium dominus vbi τὸν λόγον poſitum eſt pro ὁ λόγος ideſt accuſatiuus pro nominatiuo. Et pſalmo.117. λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. Ideſt Lapidem quem reprobauerunt ædificantes hic factus eſt in caput auguli.

EX CAP. XVIII.

Cedrō legēdū eſſe apud Joannē hoc loco nō cedrorū.

Vetus tralatio. Hæc cum dixiſſet Ieſus egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans torrentem Cedron. Ioannes. ταῦτα εἰπὼν ὁ ἰησοῦς ἐξῆλθεν σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ πέραν τοῦ χειμάῤῥου τῶν κέδρων. Eraſmus. Hæc cum dixiſſet Ieſus egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans torrentem cedrorum. Et in annotationibus τῶν κέδρων articulus additus indicat Cedron non eſſe nomen hebraicum ſed cedrorum opinor torrentem ita dictum quod hinc & hinc cedros haberet quemadmodum dictus eſt mons oliuarum.

Stunica. Sæpenumero mecū admirari ſum ſolitus vnde dictioni huic Cedron in euāgelio Ioānis articulus genitiui pluralis numeri in græco acceſſerit accentuqꝫ eadē ſcribatur in prima: cum manifeſtiſſimum ſit hebraicam eſſe vocem non græcam neqꝫ aliquo modo cedrorum interpretari poſſe vt Eraſmus ex imperitia hebraicarū litterarum exiſtimauitu. Qanquam habuit & huius erroris ducem Laurentium Vallam qui quod hebraica etiam ignorabat hoc idem quod Eraſmus eſt ſuſpicatus. Non enim torrens cedrorū in hebreo alicubi legitur ſed נַחַל קִדְרוֹן ideſt torrens cedron: neqꝫ dictio illa קִדְרוֹן cedros ſignificat quos hebræi Arazim appellant: ſed hic ille eſt torrens de quo in libris Regū & Paralipomenon ſepiſſime legimus ſic Cedron appellatus: ſicut & torrens alius qui dicitur Cyſon de quo & in libro Iudicum & in Pſalmis habetur. Quin & Cedron in hebraico ſingularis eſt numeri non pluralis. Cedros præterea in monte Libano naſci non prope Hieruſalem ex eo apparet quod cedros Libani ſæpiſſime in ſacris ſcripturis legimus. Nam quod Numeri. 24. dicitur quaſi cedri prope aquas: de Libano intelligi voluit qui multis abundat fontibus & perenni aqua quā torrens cedron paucā aut nullam habet niſi cum pluit in illis regionibus. Cum itaqꝫ in hebræo קִדְרוֹן obſcuritatem ſonet & vallis illa prope Hieruſalem qua torrens hic defluit profundiſſima ſit: apparet torrentem cedron ab obſcuritate illa quæ ex profunditate redundat dictum eſſe. A qua ſententia non alienus eſſe videtur Ioannes Reuclin qui in Capnione vbi agit de dictione קדרון cum de conualle Cedron mentio incidiſſet ſic ait. Eſt autem Cedron quod hebraice Kidron dicitur nomen quodam obſcuræ vallis prope Hieruſalem ab obſcuritate atqꝫ tenebris ſic nominatæ per quam defluit torrens quandoqꝫ obſcure apparens quandoqꝫ aridus & exiccatus. Nam Hieronymus in prefato Hieremiæ loco Kidron interpretatur tenebras in commentariis. Vnde videntur errare qui in paſſione Chriſti exponunt trans torrentem Cedron pro cedrorum. Quamuis enim κέδρων græce ſignificet latine cedrorum: tamen non ſic eſt in hebreo vbi ponitur Kidron nomen proprium vallis. Hactenus Reuclin. Quid quod & latini codices etiam antiquiſſimi Cedron hic habent non cedrorum. Apud. Lxx. quoqꝫ interpretes τὸν χειμάῤῥουν τὸν κέδρων legimus. Nam tertio Regum capite ſecundo vbi dicitur

& tranſieris torrentem cedron: græce ſic habetur καὶ διαβήσῃ τὸν χειμάῤῥουν τὸν κεδρῶν. Ex quo manifeſte apparet a Ioanne ſic ſcriptum fuiſſe πέραν τοῦ χειμάῤῥου τοῦ κεδρῶν. Et a græculo aliquo imperito qui κεδρῶν eo loco cedros ſignificare exiſtimauit & eſſe genitiui caſus pluralis numeri quod per .ω. mega legebatur: addito ar culo genitiui pluralis numeri & mutato accẽtu deprauatũ potius fuiſſe quã emendatũ.

EX CAP. XIX.

Vetus tralatio. Et ſedit pro tribunali in loco qui dicitur lithoſtratos hebraice autem Gabatha. Eraſmus in annotationibus. Cæterum in græcis codicibus non eſt Golgatha ſed Gabatha. *Gabatha hic in nr̃is legi codicibus non Golgotha.*

Stunica. Neq; in latinis quoq; codicibus tam modernis quam antiquis hoc loco habetur Golgotha ſed Gabatha. Paulo vero infra tam in græcis quam in latinis exemplaribus eſt Golgotha vbi dicitur Et baiulans ſibi crucem exiuit in eum qui dicitur Caluariæ locum hebraice autem Golgotha. Ille enim locus qui græce dicitur λιθόστρωτος ideſt lapidibus ſtratus: hebraice dicebatur Gabatha quod ſonat eminens vel excelſum. At vero Caluariæ locus vbi crucifixus eſt dominus Golgotha hebraice dicebatur quod græce τὸ κρανίον latine vero Caluariam ſignificat.

Vetus tralatio. Scripſit autem & titulum Pilatus. Eraſmus in annotationibus. Euangeliſta latina voce vſus eſt τίτλον. Cæteri vocauerunt αἰτίαν. Dicere poterat ἐπιγραφὴν ideſt inſcriptionem. *Eraſmi error manifeſtus.*

Stunica. Non cæteri Euangeliſtæ vocauerunt αἰτίαν quod τίτλον Ioannes hic vocauit: vt indiligenter Eraſmus retulit: ſed ſolus Matthæus. Sic enim apud eundẽ græce legitur. καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην. ideſt Et impoſuerunt ſuper caput eius cauſam ipſius ſcriptam. Marcus vero ἐπιγραφὴν τῆς αἰτίας dixit ideſt inſcriptionẽ cauſæ καὶ ἦν ἡ ἐπιγραφὴ τῆς αἰτίας αὐτοῦ ἐπιγεγραμμένη. Lucas vero ſolũ ἐπιγραφὴν poſuit. ἦν δὲ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπ' αὐτῷ. Eraſmus vero quod legerat apud Marcum & Lucam ἐπιγραφὴν quaſi nouum aliquid ex ſe nunc afferret dicere inquit poterat ἐπιγραφὴν ideſt inſcriptionem.

EX LIBRO ACTVVM APOSTOLORVM. CAP. I.

VEtus tralatio. Et conueſcens præcepit eis ab Hieroſolymis ne diſcederent. Lucas. καὶ συναλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι. Eraſmus. Et congregans illos in idem loci præcepit eis ne diſcederent Hieroſolymis. Et in annotationibus Quiſquis inquit vel mediocriter attenderit facile coniectabit ab interprete ſcriptum fuiſſe conuerſans non conueſcens. Id fame licus opinor quiſpiam nihil niſi cibum ſomnians vertit in conueſcens quod inhumanum putaret Chriſtum ſuos relinquere niſi prius habita cum illis compotatiuncula quemadmodum vulgus hodie noſtratium facit Cæterum in græcis exemplaribus variat hic locus in aliis ſcriptum eſt συναλιζόμενος quod ſonat congregatos ſiue congregans: in aliis συναυλιζόμενος ideſt commorans & ſub eodem verſans tecto. *Cõueſcẽs legẽdũ eſſe apud Lucã nõ cõgregans vt Eraſmus traduxit*

Stunica. Hoc loco a vetere interprete non ſcriptum fuiſſe conuerſans ſed conueſcens ex eo patet manifeſte quod in omnibus exemplaribus etiam antiquiſſimis conueſcens reperitur non conuerſans: quare non eſt cur Eraſmus toties ſuſpicetur libros noſtros eſſe corruptos. Diuus præterea Hieronymus in libro de duodecim quæſtionibus ad Heldibiam quæſtione ſeptima conueſcens legit hunc citans locum nõ cõuerſans nec congregans. Aliud eſt inquit vndecim ſe offerre diſcipulis qui propter metum iudæorum abſcõditi erant quando ad eos clauſis ingreſſus eſt ianuis & putantibus quod videretur in ſpiritu manus & latus obtulit clauis & lancea vulneratum. Aliud quando ſecundum Lucam præbuit ſe eis in multis argumentis per dies quadraginta apparens eis & loquens de regno dei. Et conueſcens præcepit eis ab Hieroſolymis ne diſcederent. In altero enim pro conſolatione mentium videbatur & videbatur breuiter rurſumqꝫ ex oculis tollebatur. In altero autem tanta familiaritas erat & perſeuerantia vt cum eis pariter veſceretur. Hæc Hieronymus. Saluator præterea noſter cælos aſcenſurus cũ Apoſtolis comedit vt patet ex vltimo capite euangelii ſecundum Lucam vbi poſt multa ſic dominus ait diſcipulis. Habetis hic aliquid quod manducetur? Sequitur At illi obtulerunt ei partẽ piſcis aſſi & fauũ mellis. Et cum manducaſſet corã eis ſum mens reliquias dedit eis &c. & infra idem dominus nr̃ diſcipulis dixit. Vos autẽ ſedete in ciuitate Hieruſalem quoaduſqꝫ induamini virtutem ex alto. & infra. Et factum eſt dum benediceret illis receſſit ab eis & ferebatur in cælum. Hæc ex euangelio videtur Lucas in actibus apoſtolorũ quæ hiſtoria illi euangelio annectenda eſt repetiſſe cum dixit. Et cõueſcens præcepit eis ab Hieroſolymis ne diſcederent ſed expectarent promiſſionem patris quã audiſtis inquit per os meum. Verbum præterea ἁλίζω ſiue ἁλίζομαι vnde συναλίζομαι & συναλιζόμενος ἀπὸ τοῦ ἁλὸς idest a ſale videtur etymologiam trahere. Quod vero per ſal victus olim ſignificaretur ex eo quod apud Eſdram legimus coniectare licet: ſic enim apud illũ capite. 4. legitur. Nos autẽ memores ſalis quod in palatio comedimus Quod ſignificantius chaldaice dicitur ſiquidem chaldæo ſermone magna Eſdræ pars ab eodem conſcripta eſt: vbi ſic legitur כְּעַן כָּל קֳבֵל דִּי מְלַח הֵיכְלָא מְלַחְנָא Ariſtoteles quoqꝫ Ethicorum octano. κατὰ τὴν παροιμίαν γὰρ φησὶν οὐκ ἔστιν εἰδῆσαι ἀλλήλους πρὶν τοὺς λεγομένους ἅλας συναναλῶσαι· Agit in eo libro Ariſtoteles de amicitia. Et cũ de tribus amicitiæ ſpeciebus diſſeruiſſet deqꝫ bonorũ amicitia quã perfectã eſſe ait amicitiã. Tempore inquit inſuper & conſuetudine opus eſt ſecundum enim prouerbium non fit vt mutuo ſeſe cognoſcant ante quam ſimul conſumant dictam ſalis menſuram: ſalem pro conuictu manifeſte illic accipiens. Nec ignoro Cyrillum in eo opere quo dictiones ſacrarum ſcripturarum exponit pro συναλιζόμενος interpretari συναθροιζόμενος καὶ συνὼν αὐτοῖς idest congregans & cum eis ſimul exiſtens quæ interpretatio Eraſmo cauſam dediſſe videtur vt congregans traduceret. Sed mihi predicta magis placent vt συναλιζόμενος conueſcens ſignificet a ſaleqꝫ etymologiam trahat: quod magis vero conſentaneum eſſe videtur.

Sabbati iter qđ ſignifica.

Vetus tralatio. Tunc reuerſi ſunt Hieroſolymam a monte qui vocatur Oliueti qui eſt iuxta Hieruſalem ſabbati habens iter. Eraſmus in annotationibus exponens hoc ſabbati habens iter. Sentit inquit ſpacium mille paſſuum: longius iter facere iudæis fas non erat ſabbatis.

Stunica. Hoc loco Eraſmus qui Lyram & Carrenſem nunc dormitaſſe nunc hallucinatos eſſe paſſim clamitat: non ſolum eſt hallucinatus ſed fœde ac turpiter lapſus ac nõ ſemel quidem ſed etiam iterum. Primum quod nõ aduertit montem Oliueti de quo hic agitur vbi Bethphage & Bethania duo viculi ſiti ſunt duorum mil

liarium ſpacio abeſſe ab Hieroſolymis. Deinde quod traditionem iudæorum igno rauit quibus duo paſſuum milia ſabbatis ambulare permiſſum eſt. Decepit ſine du bio hominem interlinealis gloſſa ac Lyræ poſtilla quæ cum hæc commentaretur ab eo ſolum conſulta videntur. In interlineali enim ſuper illud a monte Oliueti ſic legitur: ſpacio milliarii diſtat ab Hieruſalem. Et ſuper ſabbati habens iter: mille paſ ſus quod cuius ſit autoritas ignoratur. In Nicolai vero poſtilla ſic habetur. Sabba ti habens iter. Ideſt diſtans a Hieruſalem per mille paſſus qui faciunt dimidiã leucã. Et dicitur hic iter ſabbati quia licebat iudæis in ſabbato a ſua ciuitate vel loco tantũ elongari. Talis enim ambulatio magis erat ad recreationem quã ad laborẽ: propter quod nõ erat cõtra ſabbati requiẽ. Hæc Nicolaus. Quas quidẽ expoſitiones a libra riis ſiue impreſſoribus progreſſu tẽporis corruptas potius credendũ eſt quã ita vt ho die legimus a ſuis autoribus conſcriptas quos non eſt credibile rem tã tritã ignoraſ ſe. Argumentum mendoſitatis eſt quod apud Nicolaum legitur per mille paſſus qui faciunt dimidiam leucam. Non enim mille paſſus faciunt dimidiam leucam: ſed quartam partem leucæ. Conſtat enim leuca cui ſimilis fere eſt paraſanga ex quat tuor paſſuum milibus non ex duobus. Legimus præterea apud Ioannis euange lium capite vndecimo quod erat Bethania iuxta Hieroſolymã quaſi ſtadiis quinde cim. Stadium vero ſecundum geometras continet centum & viginti paſſus. Diſta bat ergo Bethania a Hieroſolymis duo milia paſſuum minus centum & viginti paſ ſus. Decem enim & ſex ſtadia faciunt duo milia paſſuum. Hieronymus item in libro locorum hebraicorum Bethania inquit villa in ſecundo ab Aelia milliario in latere montis Oliueti vbi ſaluator noſter Lazarum ſuſcitauit cuius & monumen tum eccleſia nunc ibidem extructa demonſtrat. Chryſoſtomus præterea in homi liis ſuper Matthæum homilia. 81. Georgio Trapezuntio interprete ſuper illo. Cum autem eſſet ieſus in Bethania in domo ſimonis leproſi ſic ait. Ciuitatis autem Be thaniæ nomen non ocioſe addidit ſed vt diſcas ſponte ad paſſionem accedere. Nam qui prius a iudæis ſibi cauebat quando maxime inuidia exarſerunt: tunc proprius ad eos venit vt circiter duo milia paſſuum a Hieroſolymis abeſſet. De traditione vero iudæorum circa iter ſabbati meminit diuus Hieronymus in libro de vndecim quæſtionibus ad Algaſiam quæſtione decima his verbis. Præterea quibus iuſſum eſt vt diebus ſabbatorum ſedeat vnuſquiſq; in domo ſua & non egrediatur neq; ambulet de loco in quo habitat: ſi quando eos iuxta litteram cæperimus artare vt non iaceant non ambulent non ſtent ſed tantum ſedeant ſi velint præcepta ſeruare: ſolent reſpondere & dicere. Barachibas & Symeon & Helles magiſtri noſtri tradi derunt nobis vt duo milia paſſuum ambulemus in ſabbato & cætera iſtius modi do ctrinas hominum præferentes doctrinæ dei.

Vetus tralatio. Hi omnes perſeuerabant vnanimiter in oratione & depreca tione cum mulieribus & Maria matre Ieſu. Eraſmus in annotationibus. Cum mu lieribus σὺν γυναιξὶ accipi poteſt & cum vxoribus propterea quod ſeparauit Mari am a mulieribus. Cũ mulierib' nõ hic accipi pro vxoribus.

Stunica. Quanquam dictio græca hic poſita ideſt γυναιξὶ mulieres ſignificat & vxores: non tamen hic poteſt de Apoſtolorum vxoribus intelligi quos præter Petrum nuſquam legimus vxores habuiſſe. Vnde & diuus Hieronymus libro pri mo contra Iouinianum capite decimo quarto illud ex epiſtola prima ad Corin thios afferens quod legitur capite nono. Nunquid non habemus poteſtatem ſoro rem mulierem circunducendi Quanquam inquit excepto Apoſtolo Petro non ſit manifeſte relatum de aliis apoſtolis quod vxores habuerint: & cum de vno ſcriptum ſit ac de cæteris tacitum; intelligere debeamus ſine vxoribus eos fuiſſe de quibus

nihil tale ſcriptura ſignificat &c. Apparet igitur a Luca eas hic dici mulieres quæ
doctrinæ gratia & dominum primum ſequutæ fuerant: & poſt eius ad cælos aſcen
ſionem beatiſſimam virginem & ſenatum illum Apoſtolicum non deſeruerant.
Iſtæ nempe mulieres de quibus legitur Matthæi capite.27. Erant autem ibi mu
lieres multæ alonge quæ ſequutæ erant Ieſum a Galilea miniſtrantes ei inter quas
erat Maria magdalenæ & Maria iacobi & Ioſeph mater & mater filiorum Zebedæi
de quibus omnibus nunc Lucas intelligit non de Apoſtolorum vxoribus quas nul
las illos habuiſſe legimus præter vnum Petrum vt ſupra dictum eſt.

Error Eraſmi in hebraica lingua.

Vetus tralatio. Ita vt appellaretur ager ille lingua eorum Acheldemach hoc
eſt ager ſanguinis. Eraſmus inannotationibus. Græci ſcribunt ἀκελδαμά propri
us accedentes ad vocem hebraicam quam nos. Hebræis אחלי fundus eſt ſine fa
cultas דם ſanguis.

Stunica. Perperam quidem vt ſolet ac male ab Oecolampadio Theſeo edoctus
vt pote itidem harum rerum imperito de vocabulo Acheldemach Eraſmus in anno
tationibus diſſeruit. Sciendum igitur Acheldemach corrupte in latinorum codicibus
legi debet enim ſcribi Aceldema vt in græco videlicet ſcribitur per.c. ſine aſpiratio
ne in ſecunda ſyllaba: ita tamen vt ſono.K. litteræ proferatur ac ſi diceremus aKel
dema. Nam.c. ſiue.ch. quod latini infine huius dictionis ſcribunt: abundat. Eſt
autem dictio chaldaica non hebraica: nec componitur ex אחלי & דם vt Eraſmus
ſomniauit: ſed ex חקל quod ſyriace agrum ſonat & דמה ſiue דמה quod ſangui
nem. Hieroſolymis enim non hebraice ſed chaldaice vulgo loquebantur ex quo
a captiuitate Babylonica populus iudæorum reuerſus eſt id quod ex hoc loco faci
le apparet & ex aliis multis vocabulis chaldaicis in nouo teſtamento contentis qua
lia ſunt. Abba. Cephas. Rabbi. Rabboni. Mammona. Talitha. Maranatha quæ omnia
chaldaica ſunt non hebraica.

EX CAP. IIII.

Chriſtū dñm in q̄tū hoīem recte ac pie ſeruum dei dici poſſe.

Vetus tralatio. Conuenerunt enim vere in ciuitate iſta aduerſus puerum tuū
Ieſum Herodes & Pontius pilatus. Eraſmus in annotationibus. Stomachatur hoc
loco Valla quod Ieſu filio dei ſerui cognomen tribuerit interpres quanquā & pu
er apud latinos filium ſignificat ſed infrequenter: ſeruum frequentius frequentiſſi
me ætatis primæ hominem. At Chriſtus cum ſalutem adferret puer non erat: &
ſerui appellatio in hunc non conenit etiam ſi obediuit & ſubditus fuit patri iux
ta aſſumptum hominem: ſed vt filius non vt ſeruus. Proinde vertendum erat hic
παῖδα filium non puerum & cætera.

Stunica. Non hic παῖδα vertendum erat filiū ſed puerū vt vetus interpres tradu
xit idq; ſeruū ſignificat. Recteq; Chriſtus ſeru9 dei dicitur ſecundū humanitatē aſ
ſumptā. Vnde & diuus Hiero. exponens illud ex Eſaiæ.42. Quod Matthæus citat
cap̄.12. ideſt Ecce puer meus quē elegi quod hebraice dicit Ecce ſeru9 me9 & cætera.
ſic ait. Nec mirum ſi ſeruus vocetur factus ex muliere factuſq; ſub lege qui cum
in forma dei eſſet humiliauit ſe formam ſerui accipiens: & habitu inuentus vt ho
mo. Idem in libro.11. quæſtionum ad Algaſiam quæſtione ſecunda eundem ex Eſaia
locum ediſſerens ſic ait. Puer igitur dei omnipotentis iuxta diſpenſationem carnis
aſſumptæ qui ad nos mittitur ſaluator eſt appellatus ad quem & in alio loco di
cit pater Magnum tibi eſt vocari puerum meum vt congreges tribus Iacob. Idem
in prologo libri.17. commentariorum ſuper Eſaiam. Puer autem domini inquit il
le eſt cui pater loquitur in Eſaia Magnum eſt tibi vocari puerum meum. Et in
alio loco. Ecce puer meus quem elegi: & dilectus meus in quo complacuit ſibi

aia mea. Idē in cōmētariis ſup ps. illud ex Pſalmo. 68. ediſſerēs Et ne auertas faciē tuā a puero tuo. Vox inqt xpi ad patrē qui formā ſerui accepit vt ait ppheta Magnū eſt ti bi vocari puerū meū. Idē in cōmētariis ſup Epl'a3 ad Titū cap. 1. Nec mirū inqt quātis ſanctos hoies tñ dei ſeruos nobiliter appellari cū per Eſaiā pphetā pr loquat ad filiū Magnum eſt tibi vocari puerū meū qd' græce dr μέγα σοι ἐστὶ κληθῆναι παῖδά μου. Puer autē hoc eſt παῖς quia pōt ſecūdū græcos & famulū & filiū ſignificare in hebræo quæſiuim9 & inuenim9 nō filiū meū ſcriptū eſſe: ſed ſeruū meū. i. עַבְדִּי vñ & Abdias p pheta q iterpretaf ſeru9 dñi ex famulatu dei nomē accepit. Si moueat quēpiā dñm ſal uatorē q vniuerſitatis eſt cōditor ſeruū dei dici nō mouebif ſi ipm ad Aplos audiet lo quētē Qui voluerit iter vos eſſe maior: ſit oim ſeru9. Et fili9 hois venit nō vt miniſtra ref ſibi: ſed vt miniſtraret: qd' ne docere tñ verbis videref mōſtrauit exēplo. Aſſūpto qppe linteo accinxit ſe & aqua peluī3 replēs diſcipulo℞ pedes lauit. Nō eſt itaq3 impiū credere eū q formā ſerui aſſūpſerat hæc feciſſe quæ ſerui ſūt vt paternæ volūtati ſeruiſ ſe dicaf cū ſeruis ſuis ipē ſeruierit. Hacten9 Hiero. Deniq3 Ambro. epl'a ſeptia ſupra q dragēſimā cuiuſdā Apollinariſtæ hæretici errorē cōfutat q nō poterat audire qd dñs nr Ieſus xps p nobis fuiſſe ſuſcepiſſet i corpis hūani ſuſceptiōe qd' diceret formā illū ſer ui iuxta apl'3 Paulū ſuſcepiſſe nō ſuū alicubi lectū: multiſq3 ſacræ ſcripturæ teſtimōiis docet xpm dñm i q̄tū hoie3 ſeruū dei recte ac pie dici poſſe. Illudq3 apli formā ſerui ac cipiēs plenitudinē naturæ & pfectiōis hūanæ ſignificare ſicut illud q cū in forma dei eſſet in plenitudine diuinitatis in illa pfectionis diuinæ expreſſiōe ſignificat. Quæ cū ita ſint viderit Eraſm9 qui ſe theologū vocat ne cū dixit ſerui appellationē in xpm nō cōuenire in Apollinariſta℞ errorē inciderit. Nā qd' ſtatim ſubiūxit xp3 tametſi obedi uit & ſubdit9 fuit pri iuxta aſſumptū hoiem vt filiū tñ pri obediſſe nō vt ſeruū: vidēdū eſt etiā ne Arriū redoleat. Cū eni fili9 æqualis ſit pri & obediētia ac ſubiectio minoritatē deſignet: palā eſt xp3 nō vt filiū pri obediſſe & ſubditū fuiſſe ſed vt ſeruū hoc eſt iuxta aſſūptū hoiem. Sed hæc & alia quāplurima huiuſcemodi ex Eraſmi annota. quæ nō nihil impietatis præſeferūt niſi poti9 ignorantia credēda eſt: ſecūdo operi reſeruam9.

Vetus tralatio. Ioſeph autem qui cognominatus eſt Barnabas ab Apoſtolis quod eſt interpretatū filius cōſolationis. Eraſmus in annotationibus. Barnabas enim vox eſt hebraica בַּר filius. Et נִבָּא præter alia recreari ſignificat & refrigerari ac cōſolari. *Error Eraſmi in hebraica lingua.*

Stunica. Adnotem9 primū Eraſmū erraſſe cū dixit hoc nomē Barnabas vocē eſſe hebraicā: cū בַּר chaldaica vox ſit nō hebraica ac filiū ſonet qui hebraice dr בֵּן. Dēide nabas quid cōmercii h3 cū נָפַשׁ cū hoc p ph illud per. b. ſcribaf & q̄uis recreare ac re frigerare ſignificet a nephes eni originē h3 quæ aiam ſonat: vñ illi cōſolatiōis ſignifi catū qd' hebraice נַחֵם dr vnde Nahū ppheta cōſolator iterptaf. Cū aūt nec hebraice nec chaldaice Barnabas filiū cōſolatōis ſignificare poſſit: nō ab re fuerit exiſtimare Lucā Barnahū ſcripſiſſe id qd' ex ei9 iterptatiōe q̄ ſtatim ſubiūxit colectare l3: atq3 illud no mē a librariis iperitis & græcis & latinis ſicut & alia cōplura paulati3 corruptū eſſe. Nā ſicut ex Ioſe quo noie hic appellaf ἰωσῆς .n. in græco hic dr non ἰωσήφ factus eſt Io ſeph: ſic ex Ioſe Barnahū Ioſeph Barnabas effici plane potuit: ab his præſertim q hæc noia frequēti9 i ſacris lris legerāt q̄ ſupiora illa quæ corrupta ipi fortaſſis exiſtimabāt.

EX CAP. VII.

Vetus tralatio. Et transferam vos trans Babylonem. Lucas. καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα βαβυλῶνος. Eraſmus. Et transferam vos in Babylonem. *ἐπέκεινα βαβυλῶνος trans babylonem ſigne nō in babylonē.*

Stu. In græco ſic legif vt vet9 trala. h3. i. trās Babylonē nō i Babylonē vt Eraſ. tradu xit dictio. n. ἐπέκεινα quæ i græco hic ponif trās ſiue vltra ſigt nō i. Quare mirādū ē cur Eraſ. hūc nodū iſolutū reliqrit q & alias i reb9 haud ita obſcuris pluſq3 neceſſe eſt

immorari ſolet. Cōſtat em̄ nō trās Babylonē ſed in Babylonē iudæos fuiſſe trāſlatos. Amos item Propheta capite quinto vnde ſumptum eſt hoc teſtimonium non trans Babylonem ſcripſit ſed trans Damaſcum. Sic enim apud eundem hebraice legitur וְהִגְלֵיתִי אֶתְכֶם מֵהָלְאָה לְדַמֶּשֶׂק idest Et migrare vos faciā trans Damaſcū ſic enim beatꝰ Hieronymꝰ tranſtulit. Lxx. quoq; interpretes ad eūdē modū trāſtulerūt idest καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα δαμασκοῦ. Cur igit̄ hebraica veritate relicta &. Lxx. interpretū editione Lucas trans Babylonē poſuit pro eo quod eſſe debuit trans Damaſcum? Diuus Hieronymus in explanationibꝰ ſuper Amos hunc eundē ꝓphetæ locū exponens: hunc nodū ſoluere videtur cū ait. Nec putādus eſt primus Martyr errasſe quia ꝓ eo quod in ꝓpheta ſcriptū eſt trans Damaſcū dixerit trans Babylonē: magis enim intelligentiam quam verbum poſuit quia trans Damaſcū ducti ſunt in Babylonem ſiue trans Babylonem. Hæc Hieronymus. Mihi autem potius videtur hunc locū in Actis apoſtolorū a librariis imperitis fuiſſe corruptū quā ab euangeliſta Luca trans Babylonem pro trans Damaſcū hic fuiſſe cōſcriptū. Nō enim Lucas ignorabat in Babylonem iudæos fuiſſe tranſlatos nō trans Babylonem ac Amos vnde hoc teſtimoniū aſſumpſit trans Damaſcū ſcripſiſſe. Sunt & alia ad hunc modū in ſacris ſcripturis loca in quibus ob librariorum errorem aliud pro alio legitur in nominibus præſertim ꝓpriis. Vnde apud Marcum Abiathar pro Abimelech legitur capite. 2. vbi dicitur. Quomodo introiuit ſcilicet Dauid in domū dei ſub Abiathar principe ſacerdotū & panes ꝓpoſitionis mādūcauit vt Hieronymꝰ adnotauit in libro de optimo genere interpretandi. Tale quid & in euangelio Matthæi factum fuiſſe ab imperitis ſcriptoribꝰ Hieronymus in cōmentariis Pſalmorū ſeptuageſſimū ſeptimū Pſalmū ediſſerēs ait vt ꝓ eo quod Matthæus ſcripſerat Hæc facta ſunt vt impleretur quod ſcriptum eſt in Aſaph ꝓpheta. Aperiā in parabolis os meū &c. ꝓ Aſaph ꝓpheta Eſaiā poſuerint ꝓphetā: ait em̄ illud errore ſcriptorū accidiſſe & ſubdit. Scimꝰ em̄ quia prima eccleſia de imperitis cōgregata fuit gentibꝰ. Ergo cū legerent in Euangelio vt impleret̄ qđ ſcriptū eſt in Aſaph ꝓpheta: ille qui primꝰ ſcribebat euāgeliū cœpit dicere. Quis eſt iſte Aſaph ꝓpheta? Nō erat notꝰ ī populo & hoc fecit vt dū errorē emē daret faceret errorē. Idē & in eodē Matthæi euāgelio errore accidiſſe ait vt Hieremias poneret̄ ꝓ Zacharia vbi dr̄. Et retulit triginta argēteos preciū qđ appreciatū eſt &c. Sicut ſcriptū eſt in Hieremia ꝓpheta qđ in Hieremia nequaq̄ inuenit̄ ſed in Zacharia.

EX CAP. VIII.

Eraſmi euidens hallucinatio.

Vetus tralatio. Tanquā ouis ad occiſionē ductus eſt. Eraſmus in annota. Locus inquit eſt apud Eſaiā capite quinquageſimo. Verū apparet Eunuchū hūc nō ex hebræo libro ſed ex græco hæc legiſſe quod oīa ad amuſſim cōſentiāt cū editiōe ſeptuaginta.

Stunica. Adnotemꝰ primū Eraſmū Roterodamū q doctores ēt ſctōs paſſi; obliuiōis accuſat memoriola hoc loco vacillaſſe cū dixit hoc Eſaiæ teſtimoniū apud eundē ꝓphetā cōtineri cap. 50. Nō em̄ quinquageſimo: ſed tertio & quinq̄geſimo qđ incipit Quis credidit auditui nr̄o hæc verba legunt̄. Neq; vero ex eo qđ oīa hæc ad amuſſim cōſentiūt cū editiōe ſeptuaginta exiſtimādū eſt Eunuchū iſtū ex græco ea libro legiſſe. Nā cū Aethiops eſſet vt pote Cādaces Aethiopū reginæ Dynaſtes qđ illi cōmerciū barbaro hoī cū græca eſſe potuit lingua. Potuit autē hebraice ſcire ob puinciarū viçinitatē atq; ea de cauſa fortaſſe adoraturus deū venerat in Hieruſalē: & in patriā rediens ac ſedens ſupra currū Eſaiā legebat ꝓphetā. Quod vero oīa hæc ad amuſſim cū editione ſeptuaginta cōueniunt: inde eſt quia vt diuus Hieronymꝰ refert in quāplurimis locis: Apoſtoli & Euāgeliſtæ vbicunq; de veteri inſtrumēto ponunt teſtimōia ſi iter hebraicū &. Lxx. nulla diuerſitas eſt vel ſuis vel. Lxx. iterpretū ver bis vti ſolēt.

Sin autē aliter in hebraico aliter in veteri editiōe ſenſus eſt hebraicū magis quā .Lxx. interpretes ſequūtur. Hoc autē loco cū nulla inter hebraicū &.Lxx. ſit diuerſitas præterquā in vno aut altero verbo quæ & ipſa in eundē ſenſum recidūt cū hebraico: teſtimoniū hoc iuxta .Lxx. interpretū traductionē Lucas ad verbū retulit. Quod ſi hæc Eraſmo nō ſatiſfaciunt: legat Hieronymū in libro hebraicarū quæſtionū ſuper illo ex Geneſis cap. 46. vbi dr̄ Om̄es ergo animæ quæ ingreſſæ ſunt cū Iacob in Aegyptū ſeptuaginta quinq; ſic em̄ .Lxx. interpretes traduxerūt ac ſic retulit Lucas Actuū cap. 7. pro eo quod hebraica veritas habet aīæ ſeptuaginta: & nouerit ſibi eſſe reſpōſum.

Vetus tralatio. Inuentus eſt in Azoto. Eraſmus in annotatiōib9. Quis quærebat illū vt illic fuerit inuent9? Repert9 eſt erat tolerabili9: eſt enim ſenſus Philippū ſubito fuiſſe Azoti. Ea ciuitas eſt vna e quinq; ciuitatib9 Allophylorū hebræis dicta אַשְׁדּוֹדָה. *Error Eraſmi in hebraica lingua.*

Stunica. Ridicul9 fuiſſet interpres eccleſiaſticus ſi has loquendi grāmaticorū ſupſtitiōes veri9 quā obſeruatiōes in ſacris litteris ad amuſſim ſeruaſſet. Sed magis Eraſm9 nunc ridendus ꝙ Azotū illā Philiſtinorū ciuitatē hebræis אַשְׁדּוֹדָה dictā exiſtimauerit. Id autē nequaq; eueniſſet ſi tā diligens in hebraicis litteris ediſcēdis fuiſſet quātū in latinorū vocabulorū ꝓprietatibus: aut ſi ꝓpriæ cōſcius imperitiæ Oecolampadiū ſaltem Theſeū aut aliū eo in hebraicis litteris peritiorem hoc loco eſſet percōtatus. Sciendum igitur Azotū hebræis אַשְׁדּוֹד dictā. Cum vero אַשְׁדּוֹדָה alicubi reperitur per he in fine: illud he non eſt de nomine ſed per illud ſignificatur aduerbium loci ad quem. Vt enim יְרוּשָׁלַיְמָה ad Hieruſalem & מִצְרַיְמָה ad Aegyptum & בָּבֶלָה ad Babyloniam ſic אַשְׁדּוֹדָה ad Azotum dicitur. Primo Regum capite quinto vtrunq; in hebraico reperitur ideſt Aſdoda hoc ſignificatu & Aſdod recto nomine.

EX CAP. X.

Vetus tralatio. Quomodo vnxit eum deus. Eraſmus in annotationibus. Quidā codices habebant ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ideſt Quomodo vnxerit eum. Quidā ὃν ἔχρισεν αὐτὸν ideſt Quē vnxit eū. Cæterū illud pronomen eū omittendum erat interpreti quod ex idiomate ſit ſermonis hebræi. Incertū Petrus hæc hebraice dixerit an græce. *Recte hoc loco interpretes traduxiſſe.*

Stunica. Cū ex eo exēplari videaſ interpres traduxiſſe qui habebat ὡς ideſt quomō: nō illi pronomen eū vllo pacto omittendū erat: alioqui ꝓnomine illo de medio ſublato nō cōſtaret quē vnxiſſet deus. Veriſimili9 eſt autē Petrū græce hæc dixiſſe ...m hebraice quandoquidē ad gentiles loquebatur nō ad iudæos. Nō eniꝫ iudæi il...erant niſi qui venerant cū Petro de quibus infra dicitur. Et obſtupuerunt ex cir...ōe fideles qui venerāt cū Petro quia & in natiōes gratia ſpirit9 ſancti effuſa eſt.

EX CAP. XII.

...us tralatio. Præcingere & calcia te caligas tuas. Lucas. περίζωσαι καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου. Eraſmus. Præcingere & ſubliga ſoleas tuas. Et in annotatio...ὑπόδυσαι τὰ σανδάλιά σου ideſt ſubliga ſandalia tua. *Caligas pro calceis hoc loco a vetere interprete acceptas.*

...ca. Credibile eſt græca exēplaria vnde vet9 interpres traduxit ὑπόδυσαι ideſt ...e per .υ. in penultima hoc loco habuiſſe nō ὑπόδησαι per .η. vt Eraſmus legit. ...tē facillima corruptio cū vtraq; vocalis eiuſdē ſit ſonus. Subinducere autē cal...ē eſt ꝙ calciare caligas. Nā induo .is. aliqñ accipiſ ꝓ calceo .as. Suetoni9 in Au...o. Si mane ſibi calceus ꝓperā ac ſiniſter ꝓ dextero induereſ. Caligæ vero hoc loco ...lceis a vetere interprete acceptæ ſunt. ſicut & a diuo Hiero. Geñ. ca. 14. vbi dr̄ ꝙ a ...o ſubtegminis vſq; ad corrigiā caligæ nō accipiā ex om̄ib9 quæ tua ſunt vbi pro cal...a in hebræo eſt Naal & in græco ὑπόδημα quæ dictiōes calceū apte ſonāt id ꝙ corrigia etiā ſignificare videtur: vnde in euangelio diciſ Cui9 nō ſum dign9 ſoluere corrigiā calciamēti. Pōt etiā & ὑπόδησαι legi ꝑ .η. ſubliga vt ad calceorū corrigias referaſ.

Quid hoc lo co ſignificet πυλών.

Vetus tralatio. Pulſante autem eo ad oſtium ianuæ. Lucas. κρούσαντος δὲ τοῦ πέτρου τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος. Eraſmus. Cũ pulſaſſet autẽ Petrus ad oſtiũ veſtibuli.

Stunica. Quanquã dictio πυλὼν & veſtibulũ & ianuã ſonat: hic tamen nõ illã pro veſtibulo accepiſſe videtur Lucas ſed pro ianua vt vetus interpres traduxit quid enĩ eſt oſtiũ veſtibuli? Quid ſi nullũ ea domus habebat veſtibulũ quod nõ oẽs domus ha bere ſolent ſed diuitũ tantũ ac potentũ. Veſtibulũ autẽ frequenti⁹ græce dr̃ πρόθυρον aut προπύλαιον. Simili errore deceptus eſt cũ ꝓ eo quod ſequitur præ gaudio nõ ape ruit ianuã & græce dicit̃ ἀπὸ τῆς χαρᾶς οὐκ ἤνοιξε τὸν πυλῶνα præ gaudio nõ aperuit veſtibulũ traduxit. Iã in eo nõ ferendus quod ꝓ eo quod ſtatim ſubiungitur ſed intro currẽs nunciauit ſtare Petrũ ante ianuã & græce dr̃ εἰσδραμοῦσα δὲ ἀπήγγειλεν ἑστάναι τὸν πέτρον πρὸ τοῦ πυλῶνος ſic ille trãſferendũ cẽſuit. Sed intro currẽs renunciauit ſtare Petrũ ante veſtibulũ. Cũ enĩ veſtibulũ vt Aulus Gellius libro.16.cap.5. ex autoritate Cecilii Galli refert non ſit in ipſis ædibus neq; pars ædium ſed locus ſit ante ianuam domus vacuus per quẽ a via aditus acceſſuſq; ad ædes eſt: cum dextra ſiniſtraq; inter ianuam tectaq; quæ ſunt viæ iuncta ſpaciũ relinquitur: atq; ipſa ianua procul a via eſt area vacanti interſita: quod poterat eſſe oſtium veſtibuli? Deinde quomodo puel la illa nomine Rhode noluiſſe aperire veſtibulum dici poteſt: cum veſtibulũ area ſit ſub dio late vndique patens per quam a via in domum fit aditus. Quomodo autem Petrus ſtabat ante veſtibulum? Nam ſi ante veſtibulum ſtabat; in via erat & veſtibu lum erat illi medium inter viam & domum ergo non ad fores domus ſtabat ſed in via. Vides quod in conuenientia ex falſa Eraſmi interpretatione ſequantur: quæ mi nime ſequuta forent ſi a vetere tralatione nequaquam ille diſcedere voluiſſet.

Græca ab eraſ mo hoc loco minime intel lecta.

Vetus tralatio. Populus autem acclamabat dei voces & non hominis. Lucas. ὁ δὲ δῆμος ἐπεφώνει φωνὴ θεοῦ καὶ οὐκ ἀνθρώπου. Eraſmus. Populus autem acclama bat vox dei & nõ hominis. Et in annotationibus. Dei voces φωνὴ θεοῦ ideſt vox dei.

Stunica. Videtur Eraſmus per hanc ſuam interpretationem ſignificare quod cõ cionante Herode populus illi acclamauerit vox dei & non hominis: ideſt vox hæc tua Herodes diuina eſt non humana. Lõge vero aliter ſe habet ſenſus Apoſtolicæ hiſtoriæ: nõ enim Lucas hic ſentit populũ laudaſſe Herodis vocem quod ſonora videlicet illa eſſet & quaſi de cælo miſſa: ſed quod populus illi acclamauerit tanquã deo: deum videlicet illũ adulatorie appellando. Decepit Eraſmũ dictio φωνὴ non cum accentu graui ſcribi debuit ſed cum circumflexo & ſubſcripto io enim hoc loco datiui caſus non nominatiui. Quaſi dicas populus autem a bat dei voce & non hominis ideſt ea voce qua deo acclamarent non qua h Euſebius Cæſarieñ. eccleſiaſticæ hiſtoriæ libro ſecundo capite decimo han ca referens hiſtoriam Ruffino interprete dei voces legit vt vetus tralatio c ſic enim ait. Cũq; populus acclamaret ei dei voces & nõ hominis ſtatim inc cuſſit eũ angelus dñi eo quod nõ dederit gloriã deo. Ex Ioſepho item libro tatum.19. manifeſte hic locus explanatur ſic enim capite ſeptimo eiuſdem Aggrippa ait. Igit̃ cũ tertiũ annũ iudeæ cõpleſſet in regno venit in Cæſareã c quæ primit⁹ turris ſtratonis appellabat̃ ibiq; ſpectaculũ ad honorẽ Cæſaris ꝓ te celebrabat ad quã feſtiuitatẽ omĩs ꝓuinciæ multitudo nobiliũ ſimul & ꝑcerũ cõuenerant. Secunda vero ſpectaculorũ die ſtola veſtit⁹ vndiq; argento cõtexta vt textus eſſet valde mirabilis venit ad Theatrum incipiente die & primis radiis ſo oriẽte dimiſſis argẽti claritas repercuſſa fulgorẽ reddidit valde perſpicuũ & oculis i ſipientib⁹ formidandũ. Mox autẽ adulatores voces fauorabiles emittebãt quæ nec ſi li bonæ ꝓ veritate videbantur deum ſcilicet appellantes eum atq; dicentes ꝓpiti⁹ eſto

nobis quia licet haſtenus te velut hominem timuerimus: attamen iam nunc ſupe
rioris naturæ te eſſe cōſpicimus. Has autem voces rex nequaquam cōpeſcuit nec
impia corū verba cōpreſſit & cætera. Quod vero Aggrippa iſte de quo Ioſephus
& Herodes de quo Lucas idem ipſe fuerit hoc eſt Herodes Aggrippa cognomina
tus: docet idem Euſebius eo libro & capite quæ ſupra citauimus. Cū enim hiſtoriā
hanc ex Ioſepho retuliſſet quo illam Apoſtolicæ hiſtoriæ conſonare oſtenderet
iſta ſubiunxit. Cum in cæteris quamplurimis Ioſephum tum in his tam integre
diuinæ ſcripturæ cōcordare valde miratus ſum. Quod vero videtur in ſolo regis
vocabulo variare cum & tempus & actus & res eundem oſtendant fuiſſe: poſſibile
eſt ſicut in aliis quamplurimis iudæorum nominibus inuenimus: etiam hunc dup
plici vocabulo nuncupatum quorum altero Lucas altero vſus ſit Ioſephus.

EX CAP. XIII.

Vet9 trala. Et cū a Papho nauigaſſet Paul9 & q cū eo erāt. Lucas. ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ
τῆς πάφου οἱ περὶ τὸν παῦλον. Eraſ. Cū autē a Papho ſoluiſſent ii qui cū Paulo erāt.

Eraſmi cui ſ=dens halluci=natio.

Stunica. Eraſmus qui Ioannis capite. 11. Laurentium Vallam ait non agno
uiſſe formam græcanici ſermonis cum pro eo quod illic vetus tralatio habet Multi
autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariā pro quo græce legitur πρὸς τὰς
περὶ μάρθαν καὶ μαρίαν græce eſſe Laurentius dixerit ad eas quæ erant circa Marthā
& Mariam: cum græci dicere ſint ſoliti quoties Platonem volunt ſignificare τοὺς
ἀμφὶ πλάτωνα palamq́ʒ ſit ex textu euangelico Iudæos illos nō ad eas inuiſendas ve
niſſe quæ circa Martham erant & Mariam: ſed ad illas ipſas vt conſolarentur eas de
fratre ſuo: hoc loco ſui oblitus cum ſic transferre debuiſſet Cum autem a Papho ſol
uiſſet Paulus: excluſo Paulo eos qui cum Paulo erant ſoluiſſe ait. Ex ipſa autem
græcanica dicendi forma & ex his quæ ſequuntur liquido cōſtat Paulum cum ſuis a
Papho nauigaſſe: aut oſtendat Eraſmus ex Apoſtolica hiſtoria neceſſe eſt vbi nam
Paulus interim remanſerit. Vetus vero interpres non ignoraſſe videtur græcani
cam dicendi proprietatem imo copioſius illā reddidiſſe cū per græca illa verba Pau
lum & qui cum eo erant a Papho ſoluiſſe ſignificauit. Nō enim relictis ſociis Paulus
illinc ſoluerat quod ex inerudita Eraſmi traductiōe feciſſe videbatur.

EX CAP. XIIII.

Vetus tralatio. Factū eſt autē in Iconio vt ſimul introirent ſynagogā iudæorū.
Eraſmus in annota. Cū Iconiū ciuitatis ſit nomē nō regionis Iconii dicēdū erat nō
in Iconio. Sūt autē duæ hui9 nominis altera Licaoniæ altera Ciliciæ de qua hic loquit.

In iconio re=cte ab interpre=te dictū atq́ʒ cā lycaoniæ hic eſſe ciuitatem non Ciliciæ.

Stunica. Nō a deo ſuperſtitioſus erat eccleſiaſticus interpres vt ad latinæ poti9 lin
guæ ꝓprietatē & curioſas grāmaticorū obſeruatiōes ꝓſpicere curaret quā ad reddēdū
græca verba bona fide id quod facere ſæpe ſolet eſt enī græce ἐν ἰκονίῳ ideſt in Iconio.
Quanq́ʒ nō ſine autoritate id feciſſe videtur. Siquidē vt apud Priſcianū libro. 2. de cō
ſtructiōe legitur latini frequenter & maxime hiſtorici ablatiuis vtūtur cū præpoſitio
ne ꝑ genitiuis & datiuis in loco ſignificatiōem habētib9 vt in Tyro ꝑ Tyri & in Tau
rominio pro Taurominii & in Sorte pro Sorti. Quod vero Eraſmus ait de Iconio
Ciliciæ ciuitate Lucā hic agere: neſcio vnde id ille acceperit. Dicitur enī ſupra cap. 13.
Paulū cū ſuis cū ex Papho ſoluiſſet veniſſe in Pergen Pāphiliæ ac deinde Perge tran
ſita Antiochiā Piſidiæ perueniſſe ex Antiochia vero Piſidiæ in Iconium nō tamen
addidit in quā Iconiū Ciliciæ ne an Licaoniæ. Apparet autem ex eo quod Licaonia
Piſidiæ ſit cōtermina ex Antiochia Piſidiæ in Iconiū Licaoniæ nō Ciliciæ illos per
ueniſſe: quod ea quæ ſequuntur cōfirmare videntur cum Paulum & ſuos Lucas dicat
ex Iconio ad Lyſtram & Derben Lycaoniæ ciuitates confugiſſe ibiq́ʒ euangelizaſſe.

EX CAP. XV.

Error Eraſmi in hebraica lingua.

Vetus tralatio. Viri fratres audite me. Symon narrauit &c. Lucas. ἄνδρες ἀδελ
φοὶ ἀκούσατέ μου. συμεὼν ἐξηγήσατο. Eraſmus cum in textu traduxerit Symon:
in annotationibus ſic ait συμεὼν ideſt Symeon: haud ſcio vtrum errore perperam
ſcriptum: an quod nihil interſit inter Symonem & Symeonem niſi quod Symeon
hebraice dicitur: græce inflexa voce Symon vt a ſaul ſaulus.

Stunica. Hoc loco Eraſmus Theſeo Oecolampadio prorſus neglecto quem de
dictione hac hebraica cõſultum oportuerat: quaſi boni aliquid reperiſſet ſupradi
cta omnia ex Laurentii Vallenſis annotationibus vt plerumq; facere ſolet ad ver
bum fere tranſtulit. Sciendum autem nõ errore perperam ſcriptum eſſe in græco
Symeon pro Symon nec aliquid inter ſymeonem & ſymonem intereſſe: ſed cum
hebraice hoc nomen ſic ſcribatur שִׁמְעוֹן quod hebræi raptim Symon ꝓferunt: græ
ci cõtractionem illam mem litteræ cum ſeua ꝓtendentes pro Symon quod hebrai
ce dicitur Symeon nõnunquam traduxere: ſicut & in pleriſq; id genus nominibus
facere cõſueuerunt. Nõ igitur hebraice dicitur Symeon & græce inflexa voce Sym
on vt a Saul Saulus vt Eraſmus cæcutiens exiſtimauit Alioqui a Symon Symonus il
li dixiſſent: ſed hebraice dicitur Symon & græci ſeua apicem qui mem litteræ ſubii
citur in e vertentes Symon extenſius protulerunt.

Amphibologiã vitãdã eſſe qũ indoctis errorẽ afferat.

Vetus tralatio. Paulus vero electo Syla profectus eſt. Lucas. παῦλος δὲ ἐπιλε
ξάμενος σίλαν ἐξῆλθε. Eraſmus. Paulus vero allecto Syla profectus eſt.

Stunica. Qui vbiq; præcipit vitandam eſſe amphibologiam: nunc verbo ſatis
dubio vſus eſt & non ab aliis intelligendo niſi ab his qui in latina lingua fuerint
eruditiſſimi: quiq; allegere pro eligere dictum aliquando legerint. Alioquin exi
ſtimabit fortaſſe imprudens lector allecto hoc loco non electo ſignificare ſed ab al
licio verbo quod attrahere blandiciis ſonat deductum eſſe. Aut igitur a vetere tradu
ctione diſcedendum nullo pacto erat: aut quærenda erat dictio quæ non tam mani
feſte in contrarium ſenſum caderet.

EX CAP. XVI.

Neapolim de q̃ hic Lucas nõ Cariæ ſed Thraciæ eſſe ciuitatem.

Vetus tralatio. Et ſequenti die Neapolim. Eraſmus in annotationibus. Non
eſt ea quam nunc in Italia occupant Hiſpani: ſed altera Cariæ in Aſia.

Stunica. Quas non conuitiorũ ὅλας vt aiunt ἁμάξας merebatur quidem hoc
loco Battauus iſte nolo Sarmatam dicere: cum Neapolim italicã ciuitatem quam
cum regno illo Siciliæ citra pharum quod ab ea nomen accepit hæreditario iure &
ſedis Apoſtolicæ priuilegio ad quam regni illius inſtitutio imprimis pertinet ac
proinde iuſtiſſimo bello ab iniuſtis poſſeſſoribus vendicatam Hiſpani hodie poſſi
dent: occupare illos hoc eſt nullo iuſto titulo ſed tanquam tyrannos detinere impu
dentiſſime blateret. Satis illum pro hac blaſphemia pœnas daturum arbitrabor:
ſi turpiter hoc loco in re ad geographiã pertinente lapſum oſtendero. Non enim
de Neapoli Cariæ Lucas hic intellexit vt Eraſmus exiſtimauit: neq; per Cariam Apo
ſtolus pertranſiuit quam longe ad ſiniſtram reliquit manum auſtrum verſus: ſed
cum ex Myſia veniſſet Troadem ac viſio ei per noctem oſtenſa eſſet qua in Macedo
niam ire rogabatur: a Troade ſoluens recto curſu venit in Samothraciã & ſequen
ti die Neapolim & inde Philippos quæ eſt prima partis Macedoniæ ciuitas colonia.
Hæc enim refert Lucas ex cuius verbis facile apparet ex Troade quæ eſt in ora mi
noris Phrygiæ Paulum ſoluiſſe ac inde veniſſe in Samothraciã quæ inſula eſt Aegæi
maris indeq; in Europam tranſfretaſſe Neapolimq; appuliſſe quæ ciuitas eſt Thra
ciæ quam hodie Napoli de Romania vulgo vocant: & ex Neapoli Philippos Ma
cedoniæ ciuitatem perueniſſe.

EX CAP. XVII.

Vetus tralatio. Et tempora quidem huius ignorantiæ deſpiciens deus. Lucas. τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ θεός. Eraſmus. Et tempora quidem huius ignorantiæ cum diſſimulaſſet deus. Et in annotationibus. Interpres intellexit ex alto videns id enim dixit deſpiciens. At ὑπεριδεῖν eſt veluti diſſimulare & cum videas perinde te gerere quaſi non videas.

Stunica. Non hic interpres intellexit deſpiciens ideſt ex alto videns vt Eraſmus putauit: ſed deſpiciens-poſuit pro negligens alioqui deſuper aſpiciens tranſtuliſſet. Quid enim opus erat dicere tempora ignorantiæ ex alto videns deus. Quis ignorabat ex alto deum cuncta conſpicere? Eſt igitur huius litteræ ſenſus deum præterita tempora veluti neglexiſſe deſpexiſſe ac nihili æſtimaſſe hæc enim omnia ſignificat verbum ὑπεριδεῖν præter proprium ſignificatum vt apud nos deſpicere. Brutus in epiſtola ad Lycios vt Plutarchus in eius vita refert ξάνθιοι τὴν ἐμὴν εὐεργεσίαν ὑπεριδόντες τάφον ἀπονοίας ἐσχήκασι τὴν πατρίδα. Quod a Guarino Veronenſi ita in latinum verſum eſt. Xanthii beneficium meum contemnentes in ſepulchro deſperationis patriam poſuere.

EX CAP. XVIII.

Vetus tralatio. Erant autem ſcenofactoriæ artis. Lucas. ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην. Eraſmus. Erat autem ars illorum texere aulæa. Et in annotationibus hæc eadem verba ſic iterum traduxit. ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην ideſt Erant autem aulæorum texendorum artifices.

Scenofactoria ars q̃ Paulus eſt vſus Apl's quę nã fuerit.

Stunica. Neſcio ego quis Eraſmum docuerit ſcenofactoriam artem aulæorum texendorũ artificium ſignificare: cum dictio ipſa græca σκηνοποιοὶ compoſita ſit ἐκ τῆς σκηνῆς ideſt ex tabernaculo & ποιέω verbo quod facere ſignificat quaſi dixeris tabernaculorum factores hoc enim dictio iſta proprie ex græco ſonat non aulæorum texendorum artifices vt Eraſmus improprie ac inerudite tranſtulit. Conſtat enim tabernaculorum opificem Paulum Apoſtolum fuiſſe quod ex Origenis Homilia. 17. ſuper Numerorum librum facile apparet eo loco vbi illud ex prophetia Balaam ediſſerens Quam pulchra tabernacula tua Iacob & tentoria tua Iſrael pro quo. Lxx. traduxerunt Quam bonæ domus tuæ Iacob: tabernacula tua Iſrael poſt multa ſic conſequenter intulit. Vnde mihi videtur non fortuito contigiſſe vt Petrus quidem & Andreas & filii Zebedæi arte piſcatores inuenirentur Paulus vero arte faber tabernaculorum. Et infra. Vt ſicut illi ex piſcatoribus piſcium piſcatores hominum facti ſunt: ita & iſte a faciendis tabernaculis terrenis ad cæleſtia tabernacula cõſtruenda tranſlatus ſit. Diuus præterea Chryſoſtomus in illius operis quod de laudibus Apoſtoli Pauli mira rerum ac verborum affluentia compoſuit Homilia quarta de Pauli artificio mentionem faciens ſic inquit. Et Paulus cum illa arte viliſſima tantam potuit inſpirare virtutem quantam ipſe rerum teſtatur effectus. Homo enim ignobilis abiectus & circunforaneus qui artem exercebat in pellibus in tantum virtute progreſſus eſt vt vix triginta annorum ſpacio & Romanos & Perſas & Parthos & Medos & Indos & Scythas & Aethiopes & Sauromatas & Sarracenos & omne prorſus humanum genus ſub iugum mitteret veritatis. Reſponde igitur vnde iſte opifex vilis ac publicus ſtans in loco artis ſuæ ac ſcalpellum manu gerens ita vt ipſe philoſophatus ſit & alios docuerit philoſophari gentes ſcilicet & vrbes atq; regiones nec vim in ſe ſermonis oſtendens. Et paulo infra. Quia vero nec de profeſſione clarus fuerit ipſius diſcipulus oſtendit dicens quoniam manebat apud Aquilam & Priſcillã propterea quod eiuſdem artis eſſent. Erant enim

ſcenofactoriæ artis. Hactenus Chryſoſtomus. Cuius ex verbis liquido patet ſceno factoriam artem nõ fuiſſe aulæorum texendorũ opificum vt Eraſmus ſomniauit: ſed tentoriorum potius ſiue tabernaculorum quæ & ipſa ex pellibus quoq; conficiebantur non quidem crudis ſed maceratis ac elaboratis quibus imbres ac pluuiæ imprimis arcerentur. Vnde & dñs Moyſi præcepit vt operimentũ tabernaculi teſtimonii de pellibus faceret vt legitur Exodi cap.26. vbi dicitur Facies & operimentũ aliud tecto de pellibus arietum rubricatis & ſuper hoc rurſum aliud operimentum de hyacinthinis pellibus. Et capite.36. Fecit & opertorium tabernaculi de pellibus arietum rubricatis: aliudq; de ſuper velamentum de pellibus hyacinthinis. Quid quod & pelles ſolũ pro ipſis tabernaculis ſiue tentoriis poſitæ reperiuntur ſecundo Regum.7. Dixit Dauid ad Nathan prophetam. Vides ne quod ego habitem in domo cedrina: & arca dei poſita ſit in medio pellium. Quod repetens ſcriptura primo Paralipomenon. 17. Arca autem inquit fœderis domini ſub pellibus eſt. Canticorum quoq; capite primo. Nigra ſum ſed formoſa filiæ Hieruſalem ſicut tabernacula Cedar: ſicut pelles Salomonis: ideſt ſicut tentoria Salomonis. Eſaiæ.54. Dilata locum tentorii tui & pelles tabernaculorum tuorum extende. Hieremiæ.4. Repente vaſtata ſunt tabernacula mea: ſubito pelles meæ. Et capite.10. Non eſt qui extendat vltra tentorium meum: & erigat pelles meas. Abacuc tertio. Pro iniquitate vidi tentoria Aethiopiæ turbabuntur pelles terræ Madian. Et vt de ſecularibus quoq; libris teſtimonia proferamus: Feſtus Pompeius libro primo Adtibernalis inquit habitator continuæ tabernæ quod genus domicilii antiquiſſimum Romæ fuiſſe teſtimonio ſunt exteræ gentes quæ adhuc tabulatis habitant ædificiis. Vnde etiam tecta caſtrenſia quamuis pellibus contegantur tabernacula tamen dicuntur. Idem libro tertio. Contubernales dicuntur a tabernis quæ fiebant ex tabulis vnde & tabernacula ſunt dicta licet ex tentoriis & ex pellibus fiant.

EX CAP. XIX.

Tyrannũ hoc loco proprium eſſe nomen.

Vetus tralatio. In ſcola tyranni cuiuſdam. Eraſmus in annotationibus. Ambigunt hic interpretes tyrannus hoc loco primatem ac potentem ſignificet an proprium ſit hominis vocabulum. Sed quid ſcholæ cum tyranno. Deinde ſi nomen eſt proprium cur addidit τινός proinde ſuſpicor fuiſſe ſeceſſum magnatis alicuius in quo ſolitus ſit ocaiari quandoquidem ſchola græcis ſonat ocium.

Stunica. Tyrannum hoc loco non primatem ac potentem ſiue magnatem aliquem ſignificare ſed propriũ eſſe viri nomen ex eo imprimis apparet quod eidem additum eſt τινός. Eſt enim græcis vſitatus hic loquendi modus præſertim cum is de quo agitur ignotus eſt. ſic infra hoc capite δημήτριος γάρ τις ὀνόματι ἀργυροκόπος. ideſt Demetrius autem quidam nomine argentarius. Et capite.21. ἄγαγόντες παρ᾽ ᾧ ξενισθῶμεν μνάσωνι τινὶ κυπρίῳ ἀρχαίῳ μαθητῇ ideſt Addducẽtes apud quẽ hoſpitaremur Mnaſonem quendam cyprium antiquum diſcipulum. & capite. 22. ἀνανίας δέ τις ἀνὴρ εὐσεβὴς ideſt Ananias autem quidam vir pius. Marci etiam capite 15. καὶ ἀγγαρεύουσι παράγοντά τινα σίμωνα κυρηναῖον. ideſt Et angariauerunt prætereuntem quendam Symonem Cirenæum. Ioannis.11. ἦν δέ τις ἀσθενῶν λάζαρος ἀπὸ βηθανίας. ideſt Erat autem quidam languens Lazarus a Bethania. Secundo Macchabæorum ſexto. ἐλεάζαρός τις τῶν πρωτευόντων γραμματέων. ideſt Eleazarus quidam de primoribus ſcribarum. Apparet ergo Tyrannum hoc loco nomen eſſe proprium viri alicuius qui Epheſi ſcholam ideſt ludum litterarium tenebat in cuius ſchola vt pote loco ad id aptiſſimo Paulus quotidie diſputabat. Siquidem Tyrannum fuiſſe olim nomen hominis proprium ex Seneca apparet in libro de breuitate vitæ

vbi ſic ait. Tyrannus fuit exactæ diligentiæ ſenex qui poſt annum nonageſimum
cum vacationem procurationis a .C. Cæſare vltro accepiſſet : componi ſe in lecto
& velut exanimem a circunſtante familia plangi iuſſit &c. Tyrannion quoq; fuit
grammaticus cuius Strabo libro tertio decimo fecit mentionem.

Vetus tralatio. Demetrius autem quidam nomine argentarius. Lucas. δημή
τριος δέ τις ὀνόματι ἀργυροκόπος. Eraſmus. Demetrius autem quidam auri faber . Et
in annotationibus. Argentarius alias latinis & menſarium ſignificat & nummularium
verum hoc loco ſonat opificem & ſculptorem argenti quem nos aurificem ſiue au
ri fabrum vocamus. Eſt enim ἀργυροκόπος ab incidendo argento dictus.

Argẽtarius & argenti fabrũ ſignificare.

Stunica . Diuerſa nomina ſunt aurifex & argentarius & ſicut ad illum aurea ſic
ad hunc argentea referuntur. Eſaiæ. 40. diuo Hieronymo interprete. Nunquid
ſculptile conflabit faber aut aurifex auro figurabit illud & laminis argenteis ar
gentarius? Cũ vero hoc loco Demetrius iſte ἀργυροκόπος dicatur non ab incidendo
argento vt Eraſmus putauit : ſed ab elaborando : & eius opus fuiſſe dicatur argen
teas ædes Dianæ fabricare: quid opus erat pro argentario quod optime a vetere in
terprete traductum fuerat auri fabrum perperam transferre?

Vetus tralatio . Viri ephesii quis enim eſt hominum qui neſciat Epheſiorum
ciuitatem cultricem eſſe magnæ Dianæ. Eraſmus in annotationibus. Cultricem eſ
ſe magnæ Dianæ. Vſus eſt inquit peculiari verbo νεωκόρον quæ vox compoſita eſt
ex νεὼς templum & κόρη virgo quod nomen tribuunt Dianæ & Proſerpinæ. Ephe
ſiorum igitur ciuitatem νεωκόρον vocat quod illic eſſet templum illud toto orbe
notiſſimum.

Νεωκόρος dictio q̃d ſigni ficet & vñ dicta

Stunica. Non ſemel ſed iterum Eraſmus Roterodamus hoc loco lapſus eſt pri
mum cum dixit κόρην idest virginem Dianæ & Proſerpinæ tributum cum ſola Pro
ſerpina hoc nomine a græcis vocata fuerit. Deinde cum ex eo ciuitatem Epheſio
rum νεωκόρον appellatam exiſtimauit quod illic templum eſſet Dianæ idest κόρης vt
ipſe putat . Non enim νεωκόρος a νεὼς & κόρη dictus eſt ſicut nec ζακόρος ſed a κορέω
quod priſca lingua ornare ſignificat dictus eſt νεωκόρος idest templi ornator & ζα
κόρος idest æditũus aut templi miniſter. Inde verbum νεωκορεῖν quod ſignificat ad
miniſtrare vel tractare res ſacras idest ad templa pertinentes. Vnde & Iulius Pol
lux τοῦ ὀνομαστικοῦ libro p̃rio τὰ ὀνόματα τῶν θεοὺς θεραπευόντων deſcribens idest no
mina diis inſeruientium ſic ait. οἱ δὲ τῶν θεῶν θεραπευταὶ ἱερεῖς. νεωκόροι. ζακόροι. &c.
idest Deorum autem miniſtri ſiue cultores Sacerdotes. Neocori. Zacori. De feſtiui
tatibus quoq; deorum in eodem libro agens Proſerpinæ feſtum a Dianæ celebri
tate diſiunxit ſic dicens . κόρης παρὰ σικελιώταις θεογάμια. καὶ ἀνθεσφόρια. ἀρτέμιδος
ἀρτεμίσια. ἐφέσια. idest Proſerpinæ feſtum apud ſiculos Theogamia idest diuinæ
nuptiæ & Antheſphoria idest floriferia . At vero Dianæ Dianalia. Epheſia. Veriſ
ſime igitur ac elegantiſſime interpres eccleſiaſticus pro νεωκόρον cultricem tranſtulit.
Quaſi ciuitas illa Epheſiorum æditua eſſet & miniſtra idest proprie cultrix & or
natrix templi illius famigeratiſſimi Dianæ Epheſiæ quod ducentis & viginti an
nis a tota Aſia factum eſt vt autor eſt Plinius naturalis hiſtoriæ libro trigeſimo
ſexto.

EX CAP. XXIIII.

Vetus tralatio. Inuenimus hunc hominem peſtiferum. Eraſmus in annotatio
nibus. Græcis inquit non eſt peſtiferum : ſed λοιμὸν hoc eſt peſtem quemadmodũ
exitialem exitium vocant ὄλεθρον.

Stunica. Sciendum eſt λοιμὸν præter peſtem peſtiferum quoq; ſiue peſtilentem

ſignificare Pſalmo enim primo vbi nos legimus. Et in cathedra peſtilentiæ non ſe
dit: in græco habetur καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν. ideſt Et incathedra peſti
lentium non ſedit. ſic enim interpretari debere ex Hieronymo apparet qui in ex
planationibus ſuper Prophetas ſepiſſime citat hunc verſum ad hunc modum tradu
ctum. Primo præterea Macchabæorum capite. 10. Et conuenerunt aduerſus eum vi
ri peſtilentes ex Iſrael: in græco ſic legitur καὶ ἐπισυνήχθησαν ἐπ' αὐτὸν ἄνδρες λοιμοὶ
ἐξ ἰσραήλ. Et eodem libro capite. 15. Quoniã quidem viri peſtilentes obtinuerunt
regnum patrum noſtrorum: græce ſic ἐπειδὴ ἄνδρες λοιμοὶ κατεκράτησαν τὴν βασι
λείαν τῶν πατέρων ὑμῶν..

EX CAP. XXVII.

Artemonẽ nõ antẽnas ſignificare quod craſſius tradidit: neque velũ nauis ampliſſimum quod alij ſunt interpretati.

Vetus tralatio. Et leuato artemone ſecundum auræ flatum tendebant ad lit
tus. Lucas. καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα τῇ πνεούσῃ κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν.

Stunica. Cum in textu Eraſmus ſic traduxiſſet vt vetus tralatio habet: in an
notationibus rurſus alter tranſtulit & ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα ideſt ſublata inquit
antemna: quaſi artemon antemnam hoc loco ſignificaret. Sciendum igitur artemo
nem vocem eſſe latinam non græcam tametſi in græca ſcriptura ea Lucas vtatur.
Solent enim euangeliſtæ dictiones interdum latinas græcis immiſcere quod hebræi
vt pote Romano imperio parẽtes pro ſuis iam illis vtebantur. ſic κῆνσον ideſt cen
ſum apud eoſdem legimus ἔξεστι κῆνσον καίσαρι δοῦναι ἢ οὔ ideſt Licet cenſum Cæ
ſari dare an non. Et δηνάριον ideſt denarium φέρετέ μοι δηνάριον ideſt Afferte mihi
denarium. Et λέντιον ideſt linteum καὶ λαβὼν λέντιον διέζωσεν ἑαυτὸν ideſt Et cum
accepiſſet linteum præcinxit ſe. Et σικαρίων pro ſicariorum Actuum. 21. καὶ ἐξαγα
γὼν εἰς τὴν ἔρημον τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας τῶν σικαρίων. pro quo latine legitur
Et eduxiſti in deſertum quattuor milia virorum ſicariorum. Ad eundem quoque
modũ & artemonem Lucas hic poſuit latinam quidem dictiõem. Sed mihi diligen
tius indaganti quid nam artemon ſignificaret: nequaquam hanc dictionem huic
loco conuenire viſum eſt. Si quidem de artemone apud Vitruuium libro decimo
de Architectura capite tertio ſic legimus cum de machina quadam ad subleuanda
onera ageret quã Polyſpaſton ait appellari. In radice autẽ machinæ collocatur ter
tia troclea eã autẽ græci epagonta noſtri artemonẽ appellant. Ea troclea religatur
ad machinæ radicem habens orbiculos tres per quos traiecti funes traduntur homi
nibus ad ducendũ. Iabolenus præterea iuriſconſultus libro vltimo Digeſtorũ in ti
tulo De verborũ ſignificatiõe lege Malũ. Malum inquit nauis eſſe partem artemo
nem autem non eſſe Labeo ait: & verius eſt quia pleræque naues ſine malo inutiles
eſſent ideoque pars nauis habetur. Artemon autem magis additamentum quam pars
nauis eſt. Quibus ex verbis manifeſte apparet neque artemonem antemnam eſſe
vt Eraſmus exiſtimauit: neque genus quodam veli ampliſſimum vt quidam inter
pretantur verum huius litteræ ſenſum ſubodorantes. Nam cum machina ſit ad le
uanda onera excogitata vt vitruuius ait & additamentum potius quam pars na
uis vt inquit Iabolenus quomodo velum eſſe poteſt? Aſt lectio velum hic intelli
gi debere manifeſte reclamare videtur. Nam cum in littus quod prope viderant
nauim impellere cogitaſſent: laxatis gubernaculorum iuncturis ac ſublato velo ideſt
in altum leuato ſecundum auræ flatum tendebant ad littus. Cum itaque hic ſit verus
ſine dubio ſenſus horum verborum: libet exiſtimare corruptum hunc eſſe locum
& in græco & in latino & ἀντέμονα ideſt antemonem a Luca ſcriptum fuiſſe idque
paulatim ſcriptorum vitio aut eorum præſumptione qui ſcripturas emendare nõ
dubitant in artemonem degeneraſſe: quod vnius tantum litterulæ mutatione acci

dere potuit. Eſt autem Antemon velū quod poteſt facilius obliquari & quo nautæ in ſummo tempeſtatis diſcrimine vtuntur. Autor huius vocabuli Antemon & eius ſignificationis Perotus eſt Sypontinus vir quidē eruditiſſimus niſi forte illi ipſi eſt opus patrono quem mihi defenſorem paro vt Terentius ait. Nullum quippe citat teſtimonium quo ſuam ſententiam fulcire videatur. Quærant igitur diligentius hac de re ſacrarum litterarum ſtudioſi: ego enim nihil amplius inuenire hactenus potui quam quod ſupra dictum eſt.

Vetus tralatio. Quoſdam ſuper ea quæ de naui erant. Lucas. οὓς δὲ ἐπί τινων τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου. Eraſmus. Partim in quibuſdam nauis fragmentis. Græca hoc loco ab eraſmo minime intellecta.

Stunica. Per hanc Eraſmi traductionem videtur nauim illam in qua Paulus Romam vinctus aduehebatur confractam fuiſſe ac in eius fragmentis nonnullos ex vinctis enataſſe ſicq́ꝫ naufragii periculum euaſiſſe. Cæterum longe aliter ſe res habet non enim in nauis fragmentis enatare potuerunt cū integra adhuc eſſet nauis & arenæ tantū hærens: ſed vel in doliis vel in aliis quibuſcunq́ꝫ ex his quæ in naui ferebantur vt fieri videlicet ſolet cū naufragiū imminet: idq́ꝫ ſignificaſſe Lucas videtur cum græce dixit οὓς δὲ ἐπί τινων τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου. Quod vere ac proprie vetus interpres traduxit cum dixit quoſdā ſuper ea quæ de naui erant vaſa per hoc ſignificans atq́ꝫ alia ex his quæ nauis portabat. Non enim in rupes vi ventorum adacta nauis impegerat vt ſubito frangeretur vtq́ꝫ in eius fragmentis enatare vectores potuiſſent: ſed cum in vadoſa littora nauigantes incidiſſent impegerunt nauim vt Lucas ait & prora quidem fixa manebat immobilis: puppis vero ſoluebatur a vi maris. Quid quod & id quod antea dicitur ideſt cæteros alios in tabulis ferebant ad dolia & cætera id genus vaſa verba hæc eſſe referenda apertiſſime demōſtrat.

EX EPISTOLA AD ROMANOS. CAP. I.

VETVS tralatio. De filio ſuo qui factus eſt ei ex ſemine Dauid. Paulus. περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος δαβίδ. Eraſmus. De filio ſuo qui genitus fuit ex ſemine Dauid. Et in annotationibus Laurentius inquit Valla mauult genitus aut natus quam factus: cuius equidem ſententiam in præſentia nec probo nec improbo certe genitus eſſet ſi ſcriptum eſſet γεννηθείς Cæterū pronomen ei quod additur in latinorum codicibus: in nullis græcorum inuenitur & cætera. γενόμενος factū ſignificare non natus.

Stunica. Qui Laurentium Vallam ſequutus in textu traduxit genitus: nunc quaſi ſui oblitus aut omnino pœnitens Vallæ ſententiam ait ſe in præſentia nec probare nec improbare. Et cum Valla dicat græce potius eſſe genitus: natus illi Eraſmus adiecit. Sciendum vero dictionem γενομένου hic poſitam neq́ꝫ genitum neq́ꝫ natum ſignificare ſed factum vt vetus interpres traduxit. Ad hoc enim quod genitum ſignificaret aut natum cum duplici .ν. ſcribi debebat & per .ω. mega ideſt γεννωμένου. Sicut Lucæ primo διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον, κληθήσεται υἱὸς θεοῦ ideſt Ideoq́ꝫ & quod naſcetur ex te ſanctum vocabitur filius dei. Origenes quoq́ꝫ factū hic videtur intellexiſſe cum in homiliis hæc ediſſerens ait.

Factus eſt autem ſine dubio id quod prius non erat ſecundum carnem. Ambroſius item qui factus eſt legit: & ſubdit. Eum qui erat dei filius ſecundum ſpiritum ſanctum ideſt ſecundum deum quia deus ſpiritus eſt & ſine dubio ſanctus eſt: factũ dicit iuxta carnem dei filium ex ſemine Dauid iuxta illud Et verbum caro factũ eſt vt iã vnus ſit dei & hominis filius Chriſtus Ieſus &c. Ei vero pronomen quod hic in græco non eſt: neq; in latinorum antiquiſſimis codicibus inuenitur quod Eraſmus cum diligenter in euangeliis conſpexiſſet: raro aut nunquã in reliquis noui teſtamenti libris conſuluiſſe videtur.

εὐλογητὸς bñdictũ ſignificat nõ laudãdũ.

Vetus tralatio. Qui eſt benedictus in ſecula amen. Paulus. ὅς ἐστι εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν. Eraſmus. Qui eſt laudandus in ſecula amen.

Stunica. Admonet Eraſmus in annotationibus ſe ob rudiores hic vertiſſe laudandus. Cæterum neſcio quid hic rudiores offendiſſet ſi benedictus legiſſent vt græce habetur εὐλογεῖν enim benedicere ſonat non laudare: & εὐλογητὸς benedictus non laudandus. Lucæ primo. Benedictus dominus deus iſrael: pro quo in græco dicitur εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς ἰσραὴλ. Et in aliis quam plurimis locis.

EX CAP. II.

εἰ δὲ ideſt ſi autem hoc loco legendum nõ ἴδε ideſt ecce.

Vetus tralatio. Si autem tu iudæus cognominaris. Paulus. εἰ δὲ σὺ ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ. Eraſmus. Ecce tu iudæus cognominaris.

Stunica. Hoc loco græca eſſe corrupta manifeſtum eſt ac ex εἰ δὲ ideſt ſi autem ἴδε ideſt ecce ab imperitis ſcriptoribus deprauatum id quod textus ipſe Apoſtoli eorum verborum liquido oſtendit. Si autem inquit tu iudæus cognominaris & requieſcis in lege non acquieſcis vt ſatis inerudite ac improprie Eraſmus tranſtulit ἐπαναπαύῃ Et cum iſta omnia vnico ſpiritu protuliſſet: quaſi orationem reſumens. Qui igitur inquit doces alium te ipſum non doces? Atq; ita Origenes legiſſe videtur vt vetus tralatio habet ideſt ſi autem non ecce: ſic enim ait. Primo namq; hoc obſeruandum eſt quod non dixit de eo ſi autem tu iudæus es ſed ſi iudæus cognominaris: quia non idem eſt eſſe iudæum & cognominari iudæum &c. Athanaſius præterea ſi legiſſe videtur non ecce cum totum hunc locum ediſſerens poſt aliquanta ſic intulit, Nam ſi vel præceptor ſis inquiens: quæ vero ſunt legis non egeris nil prodeſt quin exhibet maioris cruciatus occaſionem.

EX CAP. III.

Recte a vetere interprete hunc locũ traductum.

Vetus tralatio. Si autem iniquitas noſtra iuſticiam dei commendat. Paulus. εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησιν. Eraſmus. Quod ſi iniuſticia noſtra dei iuſticiam conſtituit.

Stunica. ἄδικος licet iniuſtum proprie ſonet ſæpenumero tamen transfertur pro iniquo & ἀδικία pro iniquitate. Nam cum iuſticia in æquitate cõſiſtat recte iniquus ideſt non æquus iniuſtus appellatur & iniquitas iniuſticia. At vero συνίστημι verbũ vnde συνίστησι ambiguum eſt: nam & conſtituere ſignificat & commendare vnde συστατικαὶ dicuntur commendatitiæ epiſtolæ. Hoc autem loco commendationem id verbum ſignificare ex Origene apparet qui in Homiliis Apoſtolica hæc verba ediſſerens poſt aliquanta ſic ait. Si enim noſtra hoc eſt hominum iniuſticia dei iuſticiam commendat: non vtiq; pœna digni homines videbuntur per quos iuſticia dei probabilior habetur & clarior. & infra. Et iuſticia eius per hominum iniuſticiam comprobatur. Ergo cum dixit probabilior habetur commendabilior ſignificare voluit atq; id ipſum ſenſit cum comprobatur intulit ideſt commendatur. Simile verbum habetur infra capite quinto vbi dicitur συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ θεὸς vbi Eraſmus pro συνίστησι commendat vt vetus interpres traduxit.

EX CAP. V.

Vetus tralatio. Peccatum autem non imputabatur cum lex non eſſet. Paulus. ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου. Eraſmus. Porro peccatum non imputatur cum non eſt lex. Et in annotationibus ἐλλογεῖται inquit ideſt imputatur præſentis temporis vt ſermo ſit abſolutior &c.

Imputabat recti⁹ hoc loco legi quã imputatur.

Stunica. Ex ipſo dicendi modo manifeſte apparet in veteribus græcorum codicibus vnde interpres noſter hæc traduxit ἐλλογεῖτο ideſt imputabatur hoc loco fuiſſe: alioqui non erat ille tam ſtupidus tamq; græcæ imperitus linguæ quem eiuſdem peritiſſimum & in ſanctis ſcripturis eruditiſſimum fuiſſe exiſtimamus vt pro ἐλλογεῖται quod præſentis eſt temporis : imputabatur per imperfectum præteritum tranſferret. Loquitur enim Apoſtolus ſemper de præterito a principio iſtius clauſulæ . Eſt autem huius litteræ ſenſus . Peccatum ſemper in mundo fuit ex quo ſcilicet primus præuaricatus eſt homo per quem peccatum in mundum introiuit: verum cum nulla eſſet lex quæ peccatum puniret : non imputabatur ſiue reputabatur peccatum illud quod peccatum erat . Per legem enim cognitio peccati ait Apoſtolus ſupra capite tertio. Et infra capite ſeptimo . Sed peccatum non cognoui niſi per legem . Nam concupiſcentiam neſciebam niſi lex diceret non concupiſces . Ergo hoc loco per imperfectum præteritum legendum eſt ac ſic quidem Ambroſius legit & ſubdit. In Adam omnes dicit peccaſſe ſicut ſupra memoraui : & vſq; ad legem datam non imputatum eſſe peccatum & cætera.

Vetus tralatio. Sicut enĩ per inobedientiã vni⁹ hoĩs peccatores cõſtituti ſunt multi. Paulus. ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί. Eraſm⁹. Quemadmodũ enĩ p inobedientiã vni⁹ hoĩs peccatores cõſtituti ſuim⁹ multi.

Κατεστάθησαν ideſt cõſtituti ſunt in græco hic legi non κατεστάθημεν .i. cõſtituti ſuim⁹.

Stunica. Græci codices qui antiqui ſimul & emendati cenſentur κατεστάθησαν hoc loco habent ideſt cõſtituti ſunt nõ κατεστάθημεν ideſt cõſtituti fuimus vt Eraſmi impreſſus liber continet qua ex cauſa ſic ille traduxit vt ſupra expreſſimus : quod & ipſum ſequentia indicãt cum dicitur ita & per vnius obedientiã iuſti cõſtituentur multi quod græce dicitur οὕτως καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί. Non enim dixit conſtituemur multi vt reſponderet ad conſtituti fuimus quod Eraſmus poſuit: ſed conſtituentur vt ad illud reſponderet quod dixerat cõſtituti ſunt. Atq; hoc quidem modo Origenes legit ideſt cõſtituti ſunt: & ſecundũ hanc litterã hunc locum longius exponit. Athanaſius quoq; ad hunc modum legit & ſubdit. Non enim rei eiuſdem repetitio eſt vt apparet : ſed cum diceret ſuperius ſicut per vnius delictum ſic per vnius iuſticiam : nunc quid ſit vnius delictum interpretatur exprimitq; quid inobedientia ſit per quam conſtituti ſunt peccatores multi ideſt homines ſupplicîis obnoxii & mortis rei: quid ve ſit vnius ideſt Chriſti iuſticia aitq; hanc eſſe mortis obedientiam & crucis mortem per quam obedientiã morte contrita ex mortis ſimus erepti damnatione. Ambroſius præterea conſtituti ſunt plurimi legit : atq; hunc locum ediſſerens ſic ait. Quos ſupra omnes dixit hic plures & multos ſignificat: plures enim delictum Adæ ſecuti ſunt præuaricando non omnes & multi iuſti conſtituentur non omnes. Non ergo in eos regnauit mors qui non peccauerunt in ſimilitudine præuaricationis Adæ.

EX CAP. VI.

Vetus tralatio. Finem autem vitam eternam. Paulus. τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον. Eraſmus. Fructum autem vitam eternam.

Eraſmi hallucinatio.

Stunica. Non eſt hic pro fructu eadem græca dictio quæ paulo ante vbi dicitur Habetis fructũ veſtrũ in ſanctificatione ideſt καρπόν, ſed quæ ibi Nam finis illorũ mors

ideſt τέλος Neſcio autem cur Eraſmus fructū hic pro fine traducere voluerit: niſi ſen ſum ille fortaſſe maluit exprimere quam veram græcæ dictionis interpretationem.

EX CAP. VII.

χρηματίζω verbū appellationē hic ſignificat nō iudicium.

Vetus tralatio. Igitur viuente viro vocabitur adultera ſi fuerit cum alio viro. Paulus. ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς μοιχαλὶς χρηματίσει ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ. Eraſmus. Proinde viuente viro adultera iudicabitur ſi cœperit alteri viro iungi.

Stunica. Verbum χρηματίζω vnde χρηματίσει inter alia quæ obtinet ſignificata appellare ſiue vocare etiam ſignificat vnde Origenis homiliarū interpres cognominabitur adultera hic traduxit non iudicabitur vt Eraſmus imperite tranſtulit ἀπὸ τοῦ κρίματος ideſt a iudicio deductum verbum exiſtimans. Hæc autem exponens Origenes ſic ait. Si vero viuentem adhuc priorem virum voluerit mulier relinquere & alii ſociari: adultera ſine dubio appellabitur. Interpres quoq; Athanaſii vocabitur adultera traduxit. Atq; ita quidem legit & diuus Ambroſius.

EX CAP. VIII.

Error Eraſmi in hebraica lingua.

Vetus tralatio. In quo clamamus Abba pater. Eraſmus in annotationibus אַב inquit ſiue אָבִי hebræis ſonat patrem dictio e duabus primis litteris compoſita. Porro vocem hebræam reliquit quo ſignificaret peculiare quidā eſſe in ipſo vocabulo quod & patres libenter audiunt & pueri primum ſonare diſcunt & cætera.

Stunica. Scire oportet Abba non eſſe hebraicam vocem vt Eraſmus ex eo ſuſpicatus eſt quod אַב hebræis pater dicitur: ſed chaldaicam. Siquidem pro eo quod hebræi dicunt אָב chaldæi אַבָּא proferunt. Ex quo enim a captiuitate Babylonica populus hebræorum in patrias ſedes reuerſus eſt: hebraica lingua in deſuetudinem abire cœpit: ac chaldaica quam illic didicerant quæq; hebraicæ affinis eſt impoſterum vſi ſunt atq; ea quidem non pura ſed multis & græcis & latinis vocabulis admixtis vt ex hiſtoria euangelica apparet & ex illis libris veteris teſtamenti qui in Thargum hieroſolymitano cōſcripti ſunt. Illud vero ὁ πατὴρ non nominandi caſu poſitum eſt vt Eraſmus exiſtimauit ſed vocandi quanquam habeat ὁ articulū nominatiui. Nam cū Abba in vocatiuo ſit (eſt enim exclamatio) quomodo ὁ πατὴρ quod idem ſonat nominatiuus eſſe poſſet. Sed cum hebræi quintum caſum non habeant ſicut nec græci ſextū: nominatiuis pro vocatiuis vtuntur ſicut & græci genitiuis pro ablatiuis & per nominatiuum vocare ſolent. Atq; inde eſt quod apud. Lxx. interpretes ὁ θεὸς ſemper legitur in pſalmis præſertim pro o deus ideſt nominatiuus pro vocatiuo: quem morem vt pote patrium & Marcus in euangelio ſeruauit cū dn̄m induxit orantem & dicentem Abba pater: & Paulus hoc loco cū dixit in quo clamamus Abba pater & ad Galatas quarto vbi dicitur Clamantē Abba pater.

Verbum δοξάζω multa ſignificat.

Vetus tralatio. Quos autem iuſtificauit: illos & magnificauit. Paulus οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. Eraſmus. Quos autem iuſtificauit: hos & glorificauit.

Stunica. Verbum δοξάζω non vnico modo in ſacris ſcripturis traductum reperitur: ſed aliquando pro glorificare. Matthæi quinto. Et glorificent patrem veſtrū qui in cælis eſt καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Aliquādo pro clarificare. Ioannis. 17. Clarifica filiū tuū: vt & filius tuꝰ clarificet te δόξασόν σου τὸν υἱὸν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε. Nonnūquā etiā pro honorificare. Matthæi. 6. Vt honorificentur ab hōibus ὅπως δοξασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Eſt quando pro magnificare traductum reperitur. Exodi. 15. Cantemꝰ dn̄oglorioſe enī magnificatus eſt ᾄσωμεν τῷ κυρίῳ ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται. Lucæ. 4. Et ipſe docebat in ſynagogis eorū & magnificabatur ab omnibus καὶ αὐτὸς ἐδίδασκεν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν δοξαζόμενος ὑπὸ πάντων.

EX CAP. IX.

Vetus tralatio. Et non miſericordiam conſecutam: miſericordiam conſecutam. Eraſmus in annotationibus Id inquit in græcis codicibus non habetur adſcriptū. Cæterum apud Oſeam capite primo quo ex loco teſtimonium hoc aſſumpſit Paulus nec habetur miſericordiā conſecuta nec dilecta ſed dumtaxat. Et erit in loco vbi dicetur eis non populus meus vos: dicetur eis filii dei viuentis. Siquidem Apoſtolus magis ſententiam reddidit quam verba prophetæ &c. Eraſmi euidēs hallucinatio.

Stunica. Vel ex hoc loco facile prudens lector iudicare poterit quā infrequens Eraſmus iſte ſit in ſacrarū ſcripturarū lectione: & quam illotis vt aiunt pedibus ad hoc annotationū opus in eaſdem ſcribendū acceſſerit. Nā cū Paulus apoſtolus nō ſignet locū vnde hoc teſtimoniū ex Oſeæ prophetia acceperit ſed ſicut in Oſeæ dicit ſcripſerit: ac ex diuerſis locis eiuſdē prophetæ hoc totū conflauerit: apud Oſeam hæc capite primo haberi Eraſmus affirmat ac magis Apoſtolū ſententiā prophetæ reddidiſſe quā verba: apud quem exiſtimat nec haberi miſericordiā conſequutam nec dilectam. Sciendū igitur apoſtolū Paulū primam huius vaticinii partem ideſt Vocabo non plebem meam plebem meam: de Oſeæ capite ſecundo in fine accepiſſe vbi dicitur. Et dicam non populo meo populus meus es tu. Quod vero ſequitur & non dilectam dilectam: de eodem capite ſecundo ſumptum eſt ſecundum tralationem. Lxx. Siquidem vbi tralatio noſtra habet Et miſerebor eius quæ fuit abſq; miſericordia. Lxx. ſic habent καὶ ἀγαπήσω τὴν οὐκ ἠγαπημένην ideſt & diligam non dilectam. Quod autem ſubiungitur Et non miſericordiam conſequutam miſericordiam conſequutam: id ipſum eſt quod Oſee dixerat Et miſerebor eius quæ fuit abſq; miſericordia. Semel autem hoc dixit Paulus ideſt aut iuxta. Lxx. interpretum traductionem aut iuxta hebraicā veritatē. Credibilius eſt autem iuxta hebraicam veritatem illum hæc verba protuliſſe: qua ex re Hieronymus in explanationibus ſuper Oſee præſentem explicans locum geminam ait huius loci apud Apoſtolum fuiſſe lectionem & in quibuſdam quidem codicibus ſcriptum fuiſſe καὶ τὴν οὐκ ἠγαπημένην, ἠγαπημένην ideſt & non dilectam dilectam in aliis vero καὶ τὴν οὐκ ἠλεημένην, ἠλεημένην ideſt & non miſericordiam conſequutam miſericordiā conſequutā. Poſteriorem vero lectionem magis ille probat & veriora ait eſſe exemplaria quæ illam haberent maxime quia ad diſtinctionem iſraelis cui non miſeretur infert deus Domui autem iuda miſerebor. Credibile autē eſt Hieronymū hunc locū emendaſſe cum apoſtoli Pauli epiſtolas recognouit ac pro eo quod antiqua tralatio habebat & non dilectā dilectam vt ex Ambroſiano textu apparet: & non miſericordiā conſequutā miſericordiā cōſequutā illū repoſuiſſe: ac deinde ab his qui ex veteribus codicibus noua emendabant additū etiā eſſe & non dilectā dilectā atq; inde duplicem hanc vnius rei lectionem in codices noſtros emanaſſe. Cæterum vltima huius vaticinii verba ideſt Et erit in loco vbi dicetur eis non populus meus vos dicetur eis filii dei viuentis: de Oſeæ capite primo ab Apoſtolo ſumpta ſunt.

EX CAP. XI.

Vetus tralatio. Reliqui mihi ſeptem millia virorū qui non curuauerunt genua ante Baal. Eraſmus in annotationibus. Quin præfectum & idolum hebræis ſonat באַל vnde Beelphegor cadaueris Beelzebul muſcarum idolum. Tria Eraſmi errata i hebraica lingua.

Stunica. Tria errata cōmiſit hoc loco Eraſm⁹ Roterodam⁹. Primū quod Baal ſcripſit p aleph cū p ain in hebræo ſcribat בַּעַל Secūdū qd Beelphegor dixit ſignificare idolū cadaueris cū פְּעוֹר vnde Beelphegor nō cadauer qd hebraice dr̄ פֶּגֶר ſ; hiatū ſiue apertionē ſignificet Tertiū qd Beelzebul per. l. in fine muſcarū idolū protulit cū corrupta illa dictio apud græcos ſit vt pleraq; id gen⁹ alia. dr̄. n. hebraice בַּעַלְזְבוּב .i.

Beelzebub per.b.in fine & tunc ſignificat muſcæ ſiue muſcarum idolum: zebub ſi quidem muſcam ex hebræo ſonat. Vnde Hieronymus in libro interpretationum he braicorum nominum ſic ait. Beelzebub habens muſcas ſiue vir muſcarum. In fine ergo nominis.b.littera legenda eſt non.l.muſca enim zebub vocatur. Hæc Hiero.

Græca hoc loco ab Eraſmo minime intellecta.

Vetus tralatio. Sed illorũ delicto ſalus eſt gentib⁹ vt illos æmulent̃. Paulus. ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς. Eraſmus. Sed per illorum delictum ſalus gentibus in hoc vt eos ad æmulandum prouocaret. Et in annotationibus. Vt illos æmulentur εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς. Quod rectius verti poterat ad prouocandum eos vt ad deum referatur actus verbi qui iſto modo voluerit extimulare iudæos inuidentia quadam ac zelotypia cum viderent quod il lis erat promiſſum in gentes eſſe tranſlatum. Vnde nos quo ſermonis ambiguita tem excluderemus vertimus vt eos ad æmulandum prouocaret εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς. Necq; quicquam erat opus quadriga interpretationum quam in hunc lo cum inuexit Thomas Aquinas ne ſic quidem germanam attingens ſententiam: quod haud quaquam illi ſed interpreti imputandum eſt.

Stunica. Vt omittam quod cõtumelioſus Eraſmus eſt in Thomam Aquinatem eccleſiæ doctorem percelebrem imperitiæ illum palam accuſando: vtq; illud non memorem fidefragum quoq; manifeſto apparere qui magnifica illa Apologiæ pro miſſa de non prodendis ſanctorum doctorum erratis (ſi tamen errata appellanda ſunt quæ ipſe in eis errata exiſtimat) ex fide non ſeruet: certe illum hoc loco ma nifeſte hallucinatum ac Apoſtoli verba contra eiuſdem mentem in textu traduxiſ ſe & in annotationibus explicuiſſe nullo pacto prætéribo. Si quidem verba hæc apoſtolica duobus modis exponuntur qui in eundem ſenſum recidunt. Ac primum quidẽ vt illud αὐτούς iudæos ſignificet vt intelligamus εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς ideſt vt ipſi ſcilicet iudæi æmulentur hoc eſt zelum capiant & æmulatione gentium permoti ad Chriſtum cõuertantur. Sic enim Origenes hunc locũ exponit ſic dicens. Dico ergo nunquid ſic offenderunt vt caderent? Abſit. Sed illorum delicto ſalus eſt gentibus. Et quomodo ex illorum delicto ſalus gentibus detur oſtendit. Hoc eſt vt conuerſionem gentium videntes & teſtamentum dei quod ipſi prius accepe rant illis traditum & legem ac prophetas apud eos maiore & digniore haberi ob ſeruantia: zelum capiant etiam ipſi in nouiſſimis ſaltem temporibus: & ſicut nunc illorum lapſus ſalutem gentibus dedit: ita gentium fides & conuerſatio iſraeli æmu lationem cõuerſionis conferat & ſalutis. Atq; ita hæc intellexit Ambroſius: ſic enim ſuper hoc loco ait. Hoc eſt quod dixit quia propter peccatũ illorũ gentibus ſalus da ta eſt. Quia enim donũ dei recuſauerunt iudæi: tranſlatũ eſt hoc ad gentes vt æmula tione zeli accenſi iudæi cõuerterentur ad Chriſtũ zelantes promiſſiones patrũ. Atha naſius ita hæc exponit vt illud αὐτούς ad gentes referatur & in verbo παραζηλῶσαι ſubaudiantur iudæi. ſic enim ait. Duo quædam hic nititur Paulus & Iudæos ſo letur & gentium tumorem & inſolentiam frenet. Inquitq; iudæorum ex lapſu & diffidentia nec Chriſto præſtita fide ſalutem obueniſſe gentibus. Erat ſane id con ſequens & res ipſa identidem videbatur expoſcere vt horum ſalus gentium præue niret ſalutem. Sed quoniam minus hi paruiſſent: vocatæ ſunt gentes quod multis in locis in euangelio demonſtratur. Saluati ſunt quidem gentiles vt illos æmulentur. Ideſt gentibus collati honores cum iudæos momorderint vel harum æmulatio ne ſeſe ad fidem conferãt perſuadebunt. Hæc Athanaſius.

ἴδε hoc loco vide ſignificare non ecce.

Vetus tralatio. Vide ergo bonitatem & ſeueritatem dei. Paulus. ἴδε οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν θεοῦ. Eraſmus. Ecce igitur bonitatem & ſeueritatem dei.

Stunica. In omnibus græcorũ libris hanc dictionem ſic ſcriptam reperio vt quo ties ecce ſignificat accentu in vltima ſcribatur ἰδὲ ſicut ἰδοὺ quoties vero vide ac centu in prima vt hic legitur ἴδε ac ſic legiſſe videtur Origenes in homiliis ſuper hoc loco ſic inquiens. Tu qui hæc dicis vide bonitatem & ſeueritatem dei: & cum vides ſeueritatem eius erga fractos ramos metuendum tibi eſt ne forte & tu dum ſuperbis & inſultas lapſis: ſeueritatem dei quæ peccatores perurget incurras ipſe peccando. Athanaſium quoq; ἴδε ideſt vide legiſſe hic apparet cum hæc ediſſerens dixit. Non enim quod recte egeris aduerte inquit: ſed dei bonitatem attende. Textus Ambroſianus ideſt tralatio illa antiqua quam diuus Ambroſius ſequitur vi de hic etiam habet non ecce vt ſatis quidem imperite Eraſmus hoc loco traduxit.

EX CAP. XII.

Vetus tralatio. Sed habentes donationes. Paulus. ἔχοντες δὲ χαρίσματα. Eraſ mus. Sed habentes dona. Et in annotationibus. Donationes χαρίσματα Vt affectat copiam cum nihil ſit opus.

χαρίσματα ꝛ donationes ſigñre ꝛ dona.

Stunica. Vt in prologo noſtri huius operis diximus: manifeſte patet non ex charitatis affectu neq; vt ſacrarum ſcripturarum ſtudioſos ſuo labore iuuaret pro uinciam iſtam noui teſtamenti de nouo ex græco tranſferendi ac annotationes in id ipſum ſcribendi Eraſmum ſuſcepiſſe: ſed glorioſæ potius quæ ſola animos men temq; perurit vt poeta Flaccus ait immodica cupiditate: ac vt veterem eccleſiæ tra lationem eiuſdemq; autorem captata occaſione libere poſſet reprehendere vtq; ex vtriuſq; ſuggillatione ſuũ nomen ſpargere in vulgus poſſet. Quod vel ex hoc per ſpicere lector poterit quod minima quæq; in vetere interprete ἔνδικα τὶ καὶ παρὰ δίκαν vt Pindari verba vſurpem: paſſim inſectatur velut hoc in loco cũ dixit inter pretem copiã hic affectaſſe cũ nihil ſit opus quod pro χαρίσματα ideſt dona donatio nes videlicet tranſtulerit quaſi nõ liberũ fuiſſet interpreti græcã dictionem ſi plu ribus modis latine reddi poterat hoc aut illo modo ſine calumnia exprimere præ ſertim cum idem eſſet ſenſus. Sic infra capite decimo quinto ſuper illo in hono rem dei quod græce legitur εἰς δόξαν θεοῦ in gloriam dei ipſe tranſtulit & in anno tationibus ſubiunxit. Interpres laſciuit affectatione copiæ: quaſi δόξα nõ vt gloriã ſic & honorem ſignificet. Vnde & Heſychius in lexico δόξα inquit φήμη· τιμή· ideſt δόξα fama. honor. Moſchopulus præterea de nominibus atticis δοξάζω τὸ τιμῶ καὶ ὑπολαμβάνω· καὶ δόξα ἡ τιμὴ καὶ ἡ ὑπόληψις ideſt δοξάζω honoro & exiſtimo & δόξα. honor. & exiſtimatio.

EX CAP. XV.

Vetus tralatio. Cum in Hiſpaniã proficiſci coepero ſpero quod præteriens vi deam vos: & a vobis deducar illuc. Eraſmus in annotationibus. Cæterum græci fraudant Hiſpaniam prima regionis ſyllaba quam illi ſolent huiuſmodi dictionibus addere dicentes eſpero pro ſpero & eſpecto pro ſpecto.

Ἱσπανίαν a græcis Hiſpaniam appellari non σπανίαν vt Eraſmus blaterauit.

Stunica. Ad eundem modum Matthæi decimo de Iuda Iſcariote in annota tionibus pertractans: nec eſt inquit ſchariotes quemadmodum habetur in noſtris codicibus ſed Iſcariotes. Nã idẽ facimus latini cognomento Iudæ quod græci faciunt Hiſpaniæ σπανίαν pnunciantes cũ teſte Plinio terra ſit inſigni fertilitate. Quibus ex verbis facile apparet quã diligens Eraſmus fuerit in græcis autoribus ſuper Hiſpaniæ noĩe cõſulendis. Nã vt omittã in libris apoſtolicis ſi tñ illi a peritis librariis cõſcripti ſunt ἱσπανίαν hoc loco per iota in prĩa legi nõ σπανίαν vt Eraſmi græcus codex ex im preſſiõe habet: certe. 1. Maccha. cap̃. 8. vbi dr̃ Iudã Macchabæũ audiſſe quãta Romani feciſſent in regiõe Hiſpaniæ ἱσπανία in græco legiẗ nõ σπανία vt iſte ait a græcis dici.

Quin & omnes græci ſcriptores quoties Hiſpaniæ mentio incidit ἰσπανίαν illã vo cant non σπανίαν quod ſi non aliunde vel ex Sudæ collectaneis Eraſmus percipere potuiſſet apud quem ſic legitur ἰσπανία χώρα ἡ καὶ ἰβηρία καὶ ἱσπερία καλεῖται. In quo & illud adnotatione dignum eſt primam huius dictionis ſyllabam a græcis non aſpirari: vnde & in antiquis latinorum libris Iſpaniã ſine aſpiratione legimus. Nam quod obiter Hiſpanos taxat imperitiæ cum eſpero pro ſpero & eſpecto pro ſpecto ſcribere illos dicat: haud mirum videri debet ſi erga Hiſpanos viros inge nioſiſſimos vt pote a Græcis & Romanis originem ducentes inuidia laboret homo Battauus. Et cum paupertatem ac ignauiam deſidiam ve obiicere nobis nequaq̃ poſſit quippe qui & vberrimam omniumq̃ rerum ad vitæ vſum pertinentium af fluentiſſimam ac proinde fœliciſſimã regionem incolimus: armiſq̃ ac potentia vni uerſos prope excellimus mortales id quod toto orbi iampridem eſt notiſſimum: litterarum nobis ignorantiam ex profeſſo imputet. Quanquam & hac in re quã il le ſit deceptus atq̃ a veritate prorſus aberrauerit: ex eo maxime apparet quod littera rum ſtudia ſi vnquam alibi certe in Hiſpania olim floruiſſe conſtat atq̃ eandem non ſolum imperatores Romanis aliquando dediſſe ſed etiam litterarum præceptores. Noſtris vero temporibus quantum litteræ apud noſtrates ſint in precio: argumen to ſunt multæ ac clariſſimi nominis Academiæ ſumptuoſiſſime illæ quidem per to tam Hiſpaniam exædificatæ ac magnis ex publico ditatæ vectigalibus quas ſchola ſticorum ingens copia frequentiſſimas ac ornatiſſimas reddit. Cumq̃ ex vniuerſis diſciplinarũ generibus quas viri eminentiſſimi publice in eiſdem profitentur quæ cuiq̃ fert animus ediſcant ſinguli: humanitatis quidẽ ſtudia non ſolum nemo non negligit: ſed his imprimis omnes edoceri diligenter curant. Quippe qui non igno rent eloquentiã cum ſapientia coniunctã magno ſemper mortalibus fuiſſe non tan tum ornamento ſed etiã adiumento. Quanquã vero ſuperiore ætate res litteraria apud Hiſpanos neglecta aliquandiu fuerit: vt quos in aſſerenda patria & armis ab atrociſſimis chriſtianæ fidei hoſtibus ſarracenis vendicanda elaborare potius opus

Antonius. Nebriſſenſis.

eſſet quam in litteris perdiſcendis: ab annis tamen circiter quiquaginta Aelio An tonio Nebriſſenſi grammatico celeberrimo autore atq̃ doctore barbaries omnis Hiſpanis exceſſit finibus. Hic enim Bononienſem Academiam iuuenis adiens ac decennio humanitatis ſtudiis ibidem impenſo litterariis inde locupletatus merci bus in patriam rediens Hiſpanos latine loqui primus docuit arte illa grammatica & latinarum dictionum lexico copioſiſſimo compoſitis quæ opera non ab vniuer ſa Hiſpania ſolum ſed a toto fere orbe magno conſenſu recepta ſunt. Ex huius itaq̃ ſchola tanquam ex equo troiano innumeri prodiere diſcipuli viri quidem periti ſſimi & doctorem ipſum apprime referentes qui per omnem Hiſpaniam lon ge lateq̃ diſperſi magiſtri doctrinam ampliarunt quorum labore Hiſpani latinam quidem linguam ex amuſſim didicere. Neq̃ græcas prætermiſere litteras quas

Arius Luſitanus.

Arius Luſitanus præceptor meus Angeli Politiani quondam auditor in Hiſpani am ab annis hinc triginta ex Italia quoq̃ primus attulit. Horum igitur opera ideſt Antonii Nebriſſenſis & Arii Luſitani græce & latine noſtrates iam perdocti: eo eruditionis deuenere vt vel cum Italis ipſis qui arcem omnium bonarum artium ſicut & virtutis poſſident: de re litteraria contendere haud dubie poſſint: nedum cum prouincialibus reliquis apud quos vix vnus aut alter hodie reperitur qui bo narum litterarum ſtudio teneatur. Non ero autem oneroſus in Hiſpanis enume randis qui hac tempeſtate & græce & latine ſunt erudituſſimi ne Eraſmum imita ri videar qui quodam in loco ſuarum annotationũ vel Heluetios neſcio quos hoc

nomine miris extollit laudibus. Vnū tamen nequaquā prætermittā qui Hiſpaniā noſtram vel ſolus eruditione ſua illuſtrare poteſt Fredenandū videlicet Pincianū diui Iacobi auratum equitem qui græcas litteras in hac præclariſſima Complutenſi Academia vbi hæc prodebamus ampliſſimo conductus ſalario ſumma cum laude & magna auditorum copia nunc profitetur. Hic vtriuſq; linguæ peritiam adeo ex equo callet vt neſcias Athenis ne fuerit & in græcia natus an Romæ & in ipſo Latio. Adiuuat autem viri ingenium vere hiſpanicum perpulchra librorum ſuppellex: ſed græcorum maxime tum formis excuſſorum tum vero manu ſcriptorum & antiquiſſimorum quos non parua pecunia paratos ex Italia vbi græce didicit in patriam retulit. Arabicarum quoq; litterarum peritia tanta pollet vt non intelligendi ſolum ac iudicandi quod in ea lingua ſolet eſſe perquam operoſum eruditionem adeptus fuerit: verum etiam & illas non ſecus ac græcas & latinas publice profiteri poſſit. Quæ cum ita ſint non eſt cur Hiſpanis tanquam indoctis ac plane barbaris Eraſmus inſultet: ac quod negociatoris alicuius Hiſpani ex his qui pecuniæ augendæ cauſa arctoas illas incolunt regiones manu ſcriptum fortaſſe viderit eſpero pro ſpero & eſpecto pro ſpecto: reliquos ex illius ingenio iudicet ac ineruditos omnis exiſtimet apud quos frequentior viſitur iam Homerus Ariſtophanes ac Demoſthenes Herodotus quoq; ac Thucydides tota deniq; græcorum autorum claſſis: quam hactenus latinorum vel tritiſſimi codices videbantur.

Fredenādus Pincianus.

EX EPISTOLA PRIMA AD CORINTHIOS. CAP. I.

VETVS tralatio. Significatum eſt enim mihi de vobis fratres mei ab his qui ſunt Chloes. Paulus. ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν ἀδελφοί μου ὑπὸ τῶν χλόης. Eraſmus. Significatum eſt enim mihi de vobis fratres mei a familiaribus Chloæ.

Chloe q̄d hoc loco ſig̃cet.

Stunica. Videtur hic Eraſmus accepiſſe Chloen pro nomine alicuius fœminæ. Et in annotationibus Vulgarii & Thomæ Aquinatis ſuper hoc ſentētias adducit quorum alter Chloen familiæ Corinthienſis nomen eſſe putat: alter vero vici nomen aut matronæ. Sciendum igitur Athanaſium ſic de hoc in commentariis huius epiſtolæ præſentem locum explicantem diſſeruiſſe. Ne illi quæ obiiciuntur negarent teſtes producit idq; ne cōmentitium videatur vt quos ipſe fuiſſet cōmentus nomine explicat: & qui Chloes ſunt inquit. Erat autem Chloes Corinthi domus & familia quædam ſic appellata nec deſinit fratres hos appellare quorum & ſi perſpicua eſſent illorum commiſſa: haud tamen eos fraterno nomine dedignatur nec illorum exprimit nomina qui ſibi Corinthiorum facta renunciaſſent: ſed domum integram & familiam poſuit: ne teſtes productos infenſos Corinthiis redderet. Ambroſius ſuper hoc loco. Quod autem dicit ab his qui ſunt Chloes: aliquibus videntur homines eſſe manentes & fructificantes in fide chriſti. Aliquibus videtur locus eſſe vt puta ſi dicatur ab his qui ſunt Antiochiæ. Aliquibus autem videtur fœminam fuiſſe deo deuotam cum qua multi fuiſſent colentes deum quibus fides non negaretur vt quod deferrent

de Corinthiis verum eſſet, Hæc Ambroſius. Apud Coſmographum quendam reperi Chloen ciuitatem eſſe Ponti galatici in Cappadocia. Potuerunt igitur aliqui ex Chloe ciuitate Chorinthum tranſmigraſſe & priſtinæ ciuitatis cognomen retinuiſſe atq; inde familiam illam corinthiacam de qua refert Athanaſius originem habuiſſe. Vel aliter. Negociatores forte ex Chloe ciuitate qui Corinthi fuerant in patriam redeuntes & illac tranſeuntes vbi erat Paulus ideſt Epheſo vnde hanc epiſtolam ſcripſit: contentiones inter Corinthios eſſe illi retulerunt.

EX CAP. IIII.

Hiero. loc. ab Eraſmo minime intellect.

Vetus tralatio. Mihi autem pro minimo eſt vt a vobis iudicer aut ab humano die. Eraſmus in annotationibus. Hunc locum alicubi citat Hieronymus vt oſtendat Paulum non admodum elegantem fuiſſe in lingua græca ſed quædam Ciliců more dixiſſe nam Cilix erat.

Stunica. Mirum eſt quam præpoſtero ſit ingenio Eraſmus iſte Roterodamus nihil enim eorum quæ apud diuum Hieronymum & alios eccleſiæ doctores legit prorſus intelligit: velut ex hoc loco manifeſte apparet. Nam cum Hieronymus in epiſtola ad Algaſiam de vndecim quæſtionibus quæſtione decima illud ex Apoſtolo ad Coloſſenſes ediſſerens vbi dicitur Nemo vos ſuperet volens in humilitate mentis & religione angelorum &c. illud nemo vos ſuperet quod græce dicitur μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω aſſerat Paulum græce dixiſſe more Cilicum quibus is dicendi modus erat peculiaris ſicut & alia quædã quæ ſtatim illic annumerat ideſt hoc de quo nunc agitur ab humano die hoc eſt ἀπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας & humanũ dico hoc eſt ἀνθρώπινον λέγω & οὐ κατενάρκησα ὑμᾶς ideſt non grauaui vos: illud ab humano die eo in loco Hieronymum ipſe ait attuliſſe vt oſtenderet Paulum non admodum elegantem fuiſſe in græca lingua ſed quædam Cilicum more dixiſſe vt pote qui Cilix erat. Sic infra ſecunda ad Corinthios capite vndecimo ſuper illo Et ſi imperitus ſermone ſed non ſcientia idem in annotationibus Hieronymus inquit hac in re varius eſt cõpluribus locis clamans Paulum græci ſermonis ignarum fuiſſe quod aliquoties ſuis quibuſdam vtatur vocibus Ciliciæ vernaculis. Quaſi Cilices in græca lingua non fuiſſent admodum eruditi apud quos tum alii variarum rerum ſcriptores olim floruere tum vero imprimis Aratus ille Solenſis qui de aſtris carmine conſcripſit ac multis deinde temporibus Oppianus poeta celeberrimus qui ἁλιευτικὰ κυνηγετικὰ καὶ ἰξευτικὰ ad. M. Antoninum Cæſarem conſcripſit cuius carmina vſq; adeo ab eodem Cæſare probata ſunt vt pro ſingulis ſingulos illi aureos nummos rependi iuſſerit quorum ſumma duas æquauit Myriadas vt autor eſt Sudas ideſt viginti aureorum milia. Meminit etiam & Oppiani Cilicis poetæ doctiſſimi diuus Hieronymus in cõmentariis ſuper Ezechiel capite. 47. Deniq; Strabo libro. 14. de Tarſo agens Ciliciæ ciuitate in qua natus eſt Paulus Tantum inquit Tarſenſibus ſtudium circa philoſophiam fuit & alias diſciplinas quæ in corona verſantur vt Athenas & Alexandriam ſuperarent: & ſi quis alius locus dici poteſt in quo ſcholæ & philoſophiæ exercitationes fuerint. Sed hoc vno plurimũ excellit quod hic indigenæ diſcunt peregrini vero non multi huc adueniunt. At nec illi ipſi hic manent ſed foris perficiuntur & perfecti libenter peregrinantur detinentur autem perpauci & cætera. Cum igitur Hieronymus in præfatione ſolutionis ſiue explicationis quæſtionis illius decimæ quæ ſibi ab Algaſia inter alias eſt propoſita illud afferens quod Apoſtolus de ſemetipſo dixit Et ſi imperitus ſermone ſed non ſcientia nequaquam illud de humilitate Apoſtolum dixiſſe ſubiunxit ſed de conſcientiæ veritate: non propterea voluit ſignificare Paulum vt pote Cilicem

non admodum elegantem fuiſſe in lingua græca vt Eraſmus perperam intellexit: ſed quod cum hebræus eſſet & ex hebræis atq; in vernacula lingua hoc eſt hebrai ca diſertiſſimus & in lege dei peritiſſimus vt pote ad pedes Gamalielis eruditus: aliena lingua & aſcititia ideſt græca quam in Tharſo Ciliciæ ab ineunte ætate di dicerat profundos illos ſuos ac reconditos ſenſus explicare omnino non poterat. Et cũ ipſe ſentiret quid loqueretur: in alienas aures puro non poterat transferre ſer mone: velut eo loco qui Hieronymo explicandus propoſitus eſt qui obſcurus om nino eſt & adeo implicitus vt vix poſſit intelligi. Hæc eſt Hieronymi intentio il lo in loco non quam Eraſmus ſtupide ſimul ac imperite in annotationibus retulit.

EX CAP. VI.

Vetus tralatio. Empti enim eſtis precio magno. Eraſmus in annotationibus. Magno a noſtris additum eſt ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς ideſt Empti enim eſtis precio. Nam hoc tantum hic agit eos non eſſe ſui iuris cum ſint empti & empti precio: nimirum iam illius a quo empti ſunt. Cæterum de magnitudine precii adiectum apparet ex epiſtola diui Petri. Non in corruptibilibus auro vel argento. Latina hoc lo co meliꝰ hẽre quam gręca.

Stunica. Hoc loco magno non a noſtris additum eſſe quis enim Apoſtolicis verbis addere aut detrahere aliquid auſus eſſet vt Eraſmus ſuſpicatur? ex eo mani feſte patet quod Athanaſius magno hic legit atq; hunc explicans locum ſic ait. Eſtis enim inquit ſub domino conſtituti nec quicquam habetis quod veſtri ſit iu ris nec corpus ipſum quippe qui precio empti magno ſitis: hoc eſt Chriſti ſangui ne. Ambroſius item magno legit & ſubdit manifeſtum eſt quia qui emptus eſt nõ eſt ſui arbitrii ſed eius a quo emptus eſt vt non ſuam ſed illius faciat voluntatem. Et quia caro precio empti ſumus propenſius domino noſtro ſeruire debemus ne offenſus a qua nos redemit morti nos reddat. Quod enim cariſſimo precio nos emit vt ſanguinem ſuum daret pro nobis: clarificate & portate deum in corpo re veſtro &c. Igitur de magnitudine precii non apparet adiectum ex epiſtola di ui Petri. Non in corruptibilibus auro vel argento vt Eraſmus exiſtimauit licet il le locus iſtum exponat,

EX CAP. VII.

Vetus tralatio. Bonum eſt homini mulierem non tangere. Paulus. καλὸν ἀν θρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι. Eraſmus. Bonum eſt homini vxorem non attingere. Non nuptias ſolum per hęc verba Apl̃m voluiſſe ſig̃re.

Stunica. Non hic Apoſtolum intellexiſſe de vxore ideſt noluiſſe per hæc ver ba ſignificare bonum eſſe homini vxorem tantum non ducere ſed mulierem qua lemcunq; nõ cognoſcere tũ ipſe modus loquendi indicat tum vero id quod ſtatim ſequitur Propter fornicationem autem vnuſquiſq; ſuam vxorẽ habeat & vnaquæ q; ſuum virum habeat. Neq; ignoramus dictionem γυνὴ ambiguam in græco eſſe vt quæ & mulierem & vxorem ſonet: ſed tamen hoc loco recte in hunc ſenſum a vetere interprete conuerſa eſt. Quod ex diuo Ambroſio manifeſte apparet qui ſic legit vt vetus interpres tranſtulit imo clarius interpretatio illa antiqua qua ille vti tur hoc explicat in qua habetur Bonum eſt homini mulierem non contingere. Quod & ipſe ediſſerẽs ſic ait. Prauis ſenſibꝰ pſeudoapoſtolorũ exagitati qui nuptias per hypocriſim vt puriores cæteris viderentur ſpernendas docebant hæc per epi ſtolam ab Apoſtolo requirebant. Quia enim non oblectabantur hac ſententia præ termiſſis cæteris hoc ſolum requirunt. Quibus tamen reſpondet bonum eſſe qui dem mulierem non contingere quanquam non illi iſtud ſimpliciter aſſerant: ta men propter fornicationem hoc eſt ne quid cõtra legem admittatur cum quando quod lex non prohibet vitatur: vnuſquiſq; vxorem ſuam habeat & vnaquæq; ſuũ

virum habeat. Vides Ambroſiũ de quacunq; muliere hoc intellexiſſe non tantũ de
vxore cum dixit Quibus tamen reſpondit bonũ eſſe quidem mulierem non contin
gere quanquam non illi iſtud ſimpliciter aſſerant: ideſt quanquam illi pſeudo apo
ſtoli non ſimpliciter aſſererent bonum eſſe mulierem non contingere ideſt cum qua
cunq; ſoluta muliere rem non habere hoc eſt virginẽ aut cõtinentẽ eſſe: ſed nuptias
tantũ ſpernendas docerent vt quas impedimẽto ad diuinã philoſophiã eſſe dicerent.
Athanaſius quoq; ſic hunc explicuit locum. Bonum eſt inquit & egregium morta
li cuiq; non ſacerdoti dumtaxat vt ſentiunt multi nil prorſus mulierem continge
re: ſed vitam cælibem ducere & caſtam ſeruare: quod tamen fieri ſi nequeat matri
monium imbecillitati noſtræ ſubueniet. Diuus Hieronymus libro aduerſus Ioui
nianum primo capite quarto adhuc arctius hunc locum intellexit ſiquidem hoc
quod Apoſtolus dicit ἅπτεσθαι ideſt tangere ſiue contingere ad ſimplicem conta
ctum ille retulit velut in ipſo contactu periculum quoq; ſit non ſolum in coitu.
Verba autem Hieronymi hæc ſunt. Simulq; animaduertenda eſt Apoſtoli pruden
tia Non dixit bonum eſt vxorem non habere: ſed bonum eſt mulierem non tan
gere quaſi in tactu periculum ſit quaſi qui illam tetigerit non euadat: quæ virorũ
precioſas animas capit: quæ facit adoleſcentium euolare corda. Alligabit quis in
ſinu ignem & non comburetur! aut ambulabit ſuper carbones ignis & non arde
bit! Quomodo igitur qui ignem tetigerit ſtatim aduritur: ita viri tactus & fœminæ
ſentit naturam ſuam & diuerſitatem intelligit. Narrant & gentiliũ fabulæ Mitram
& Erichthonium vel in lapide vel in terra de ſolo æſtu libidinis eſſe generatos: vn
de & noſter Ioſeph quia tangere nolebat illam Aegyptiam fugit ex manibus eius
& quaſi ad morſum rabidiſſimæ canis ne pauliſper virus ſerperet pallium quod te
tigerat abiecit. Hactenus Hieronymus. Patet igitur ex ſupradictis recte interpre
tem eccleſiaſticum traduxiſſe cũ dixit mulierem non tangere. Nam ſi de vxore tan
tum hoc loco Apoſtolus intellexiſſet: dixiſſet fortaſſe καλὸν ἀνθρώπῳ τοῦ γάμου μὴ
ἅπτεσθαι ideſt Bonum eſt homini nuptias non attingere.

Præputiũ adducere quid ſit.

Vetus tralatio. Circunciſus aliquis vocatus eſt: non adducat præputium. Paulus.
περιτετμημένος τὶς ἐκλήθη, μὴ ἐπισπάσθω. Eraſmus. Circunciſus aliquis vocatus eſt
ne accerſat præputium. Et in annotationibus μὴ ἐπισπάσθω ideſt non aſciſcat vt ſub
audias præputium.

Stunica. Videtur per hanc Eraſmi duplicem traductionem circunciſum non
debere ſibi aliunde præputium parare quo ignominiam illam reſarciat: id enim ſi
gnificare videntur verba accerſat & aſciſcat ab Eraſmo hic poſita. Cæterum alius eſt
apoſtolicus ſenſus. Circunciſus inquit aliquis vocatus eſt: non attrahat præputium
ideſt non adducat: id enim ſignificat verbum ἐπισπάσθω hic ab Apoſtolo poſitum
quod quidem paſſiuũ eſt ſicut quod ſtatim ſequitur περιτεμνέσθω non ergo ſignificat
accerſat ſiue aſciſcat ſcilicet præputiũ: ſed hæc eſt ad verbũ huius litteræ interpretatio
Circunciſus aliquis vocatus eſt non attrahatur ideſt: nõ attrahat ſibi præputiũ: quod
eleganter vetus interpres expreſſit cum dixit ne adducat præputium. Vnde Atha
naſius præſentem explicans locum ſic ait. Fieri poterat vt multi quos defectæ pelli
culæ puduiſſet medicamento appoſito & hanc niterentur iterato ſarcire & obſcenũ
illud conſciſum in priſtinum ſtatum redigere. Hæc ille. Quo autem pacto hoc fieri
poſſit docet Cornelius Celſus libro ſeptimo. Ac ex hoc loco intelligi quidem po
teſt quid illud ſignificet quod primo Macchabæorum capite primo legitur vbi dici
tur Et ædificauerunt gymnaſium in Hieroſolymis ſecundum leges nationum: & fe
cerunt ſibi præputia; & receſſerunt a teſtamento ſancto &c. Nam cum ſe nudare de

berent ad palæſtram pugilum more & de circunciſione coram gentilibus erubeſcerent: præputia medicamentis adhibitis ſibi faciebant.

EX CAP. IX.

Vetus tralatio. Si alii poteſtatis veſtræ participes ſunt: quare non potius nos? Eraſmus in annotationibus. Poteſtatis veſtræ ἐξουσίας vt intelligas non quamlibet poteſtatem: ſed facultatem metendi & circunducendi vxores quam illi cæteris Apoſtolis permittebant. Perperā hūc locū ab Eraſmo expoſitū.

Stunica. Aliter doctores eccleſiaſtici hunc locum exponunt non enim de Apoſtolis ſed de pſeudoapoſtolis a Paulo hæc dicta eſſe intellexerunt. Vnde Athanaſius præſentem explicans locum ſic ait. Adulterinos quoſdam deſignat hoc loco Paulus inſtructores qui impudenter & imperioſe ab his dona præſentia exigebant et ideo non illud expreſſit quod alii veſtra bona accipiunt: ſed ſi poteſtatis veſtræ participant dixit: ideſt ſi vobis dominantur & imperant & vt obſequentiſſimis ſeruis vtuntur: nonne longe magis & nos qui veri ſumus Apoſtoli ſumere a vobis vitæ neceſſaria deberemus. Ad eundem modum & iſta Ambroſius ediſſerit ſic dicens. Si enim hi qui per euangelium patres veſtri non ſunt nec eundem affectum habent erga vos: facultatem habent accipiendi quanto magis nos & ſubauditur veſtri Apoſtoli quia Barnabas Apoſtolus erat. Ex eo vero quod de Apoſtolorum vxoribus Eraſmus hic fecit mentionem: aperte colligitur illud quod paulo ante Apoſtolus dixit Nunquid non habemus poteſtatem ſororem mulierculam circunducendi ſicut & cæteri Apoſtoli & fratres domini & Cephas: de vxoribus vna cum Valla illum intellexiſſe. Cæterum nimium vterq; deceptus eſt ſiquidem ſancti eccleſiæ doctores non de vxoribus Apoſtolorum illa interpretantur ſed de illis mulieribus quæ doctrinæ gratia Apoſtolos ſequebantur atq; eiſdem de propriis miniſtrabant facultatibus. Vnde Athanaſius illum explicans locum ſic ait. Fœminæ vtiq; locupletiores ſequebantur Apoſtolos illiſq; & neceſſaria ſubminiſtrabant & vacuos quibus vis curis reddebant vt prædicationi dumtaxat intenderent vires. Hieronymus præterea in explanationibus ſuper Matthæum capite.27. ſuper illo Erant autē ibi mulieres multæ a longe quæ ſequutæ fuerant Ieſum a Galilea miniſtrantes ei ſic ait. Conſuetudinis iudaicæ fuit nec ducebatur in culpam more gentis antiquo vt mulieres de ſubſtantia ſua victum atq; veſtitum præceptoribus miniſtrarent. Hoc quia ſcandalum facere poterat in nationibus Paulus abieciſſe ſe memorat. Dicit enī ipſe. Nunquid non habemus poteſtatem ſorores mulieres circunducendi ſicut & cæteri Apoſtoli faciunt?

EX CAP. X.

Vetus tralatio. Bibebant autem de ſpiritali conſequente eos petra: petra autem erat Chriſtus. Paulus. ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας ἡ δὲ πέτρα ἦν χριστός. Eraſmus. Bibebant enim de ſpiritali quæ illos comitabatur petra: petra vero fuit Chriſtus. Et in annotationibus. Conſequente eos ἀκολουθούσης ideſt ſequente ſiue proſequente. Eos vero addidit interpres: ſequente autem dixit tanquam itineris perpetua comite id enim ſonat ἀκολουθεῖν magis quam ἕπεσθαι. ἀκολουθούσης qd hic ſigſcet.

Stunica. Palam eſt petram illam de qua per virgæ percuſſionem Moyſes aquam eduxit populo iſraelitico vt habetur Numeri capite.20. non comitatam eſſe iudæos per deſertum agentes iter neq; illorum fuiſſe perpetuam comitem vt Eraſmus ait. Quippe cum rupes illa eſſet & in deſerto Sin conſtituta: quomodo iudæos comitari poterat? Litteralis igitur ſenſus horum verborum hic eſt. Bibebant autem de petra illos conſequente: ideſt deſideriis eorum obſequente hoc eſt potum illis

ſubminiſtrante quandiu ſcilicet manſerunt in deſerto Sin vbi petra illa erat. Non enim ſemper illa aqua iudæos eſt comitata ſiquidem vt ſacra refert ſcriptura in de profecti ideſt de Cades venerunt in montem Hor qui eſt in finibus terræ Edom vbi Aaron mortuus eſt. Profecti ſunt autem de monte Hor per viam quæ ducit ad mare rubrum vt circuirent terram Edom & tedere cœpit populum itineris ac la boris loquutuſq; contra dominum & Moyſen ait. Cur eduxiſti nos de Aegypto vt moreremur in ſolitudine. Deeſt panis non ſunt aquæ anima noſtra iam nauſeat ſuper cibo iſto leniſſimo. Vides iam deueniſſe illos in locum vbi nullæ erant aquæ. Myſtice autem petra illa Chriſtum figurabat vt Apoſtolus ait. Vnde Athanaſius præſentem ediſſerens locum ſic ait. De eſca quidem cum meminiſſet nulla præterea indiguit aſſertione quæ per ſe ſatis pateret nec quicquam eſſet a ſui natura immuta ta. In potu vero quia eius dumtaxat ſubminiſtrandi modus immutaretur: aſſertio nibus vtitur dicens nequaquam lapidis ipſius naturam potum hunc præſtitiſſe qui & ſi alias ſcaturiſſe conceditur ſpiritalis tamen alius lapis id omne operabatur ideſt Chriſtus. Conſequenti autem ideo dixit vt oſtenderet Chriſtum eundem hunc illis vbiq; affuiſſe & miracula huiuſmodi factitaſſe omnia.

EX CAP. XII.

Meliꝰ hoc loco latina habere q̃ græca.

Vetus tralatio. Interpretationes ſermonum. Eraſmus in annotationibus. Non legitur apud græcos hoc loco totum hoc: idem enim videtur cum illo γένη γλωσσῶν ideſt genera linguarum quod modo recenſuit. Opinor interpretationes ſer monum ad ectum ab interprete quopiam aut vt iſti loquuntur poſtillatore quod po ſtea traductum ſit in contextum ſermonis: præſertim cum ne mentio quidem hu ius particulæ apud vllum græcum interpretem reperiatur & cætera.

Stunica. Hoc loco in veteribus græcorum exemplaribus vnde interpres noſter traduxit interpretationes fuiſſe ſermonum ex eo quidem apparet quod ſta tim cum Apoſtolus hæc repetit infert Nunquid omnes linguis loquuntur? Nun quid omnes interpretantur? pro quo græce dicitur μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι; μὴ πάντες διερμηνεύουσι. Nam cum ſupra dixiſſet Alii genera linguarum Alii inter pretatio ſermonum & hoc ipſum ideſt ſermonum interpretatio ſiue linguarum vt in græco habetur excellentius donum ſit vt ait Athanaſius quam ſimplex variis lin guis loquendi donum: cur iſtud hoc loco Apoſtolus omiſiſſet? Quid quod & Am broſius ſic legit vt vetus habet tralatio ideſt interpretationes ſermonum. & ſubdit Vt hoc alicui gratia dei impertiat vt linguarum interpretandarum habeat peritiam. Non enim duo hæc ideſt Genera linguarum. Interpretationes ſermonum quaſi in terſe cognata vnius loco Ambroſius accepit vt Eraſmus ſomniauit: ſed diuiſim ac ſeparatim ea poſuit & explicuit ſicut & ſequentia ideſt Nunquid omnes linguis lo quuntur? Nunquid omnes interpretantur?

EX CAP. XIIII.

Eraſmi hallucinatio manifeſta.

Vetus tralatio. In lege enim ſcriptum eſt quoniam in aliis linguis & in aliis labiis loquar populo huic: & nec ſic exaudient me dicit dominus. Eraſmus in an notationibus. Locus quem adducit eſt apud Eſaiam capite viceſimo ſecundo. In loquela enim labii & in lingua altera loquetur ad populum iſtum ſic enim Hiero nymus reddidit hebraica & cætera.

Stunica. Non apud Eſaiam capite viceſimo ſecundo hic locus eſt vt Eraſmus delirauit ſed capite vigeſimo octauo. Quod nequaquam adnotaſſem: facilis quip pe eſt memoriæ lapſus: niſi errata huiuſcemodi in aliis acriore cenſura & ipſe ad notaſſet. Illa vero & nec ſic exaudient me dicit dominus non de ſuo Paulus adie

eſt vt impleret prophetiæ formam vt Eraſmus ſatis imperite ac indiligenter reta lit neq̧ aliunde ſumptum eſt hoc teſtimonium ſed apud eundem Eſaiam paucis interpoſitis ſtatim illa verba habentur vbi dicitur & noluerunt audire. Sic enĩ apud Eſaiam legitur. In loquela enim labii & lingua altera loquetur ad populum iſtum cui dixit. Hæc eſt requies mea reficite laſſum & hoc eſt meum refrigerium: & noluerunt audire. Vnde Hieronymus præſentem Eſaiæ locum ediſſerens. ſic ait. Legimus in Apoſtolo in aliis linguis & in aliis labiis loquar populo huic & nec ſic exaudient me dicit dominus. Quod mihi videtur iuxta hebraicum de præſenti ſumptum capitulo. Et hoc in veteri obſeruauimus teſtamento abſq̧ paucis teſtimoniis quibus Lucas ſolus abutitur qui magis græcæ linguæ habuit ſcientiam vbicunq̧ de veteri inſtrumento quid dicitur non eum iuxta. Lxx. ſed iuxta hebraicum ponere nullius ſequentem interpretationem ſed ſenſum hebraicum ſuo ſermone vertentem.

EX CAP. XVI.

Vetus tralatio. Permanebo autem Epheſi vſq̧ ad pentecoſten. Paulus. ἐπιμενῶ δὲ ἐν ἐφέσῳ ἕως τῆς πεντηκοστῆς. Eraſmus. Commoror autem Epheſi vſq̧ ad diem quinquageſimum. Et in annotationibus. ἕως τῆς πεντηκοστῆς ideſt vſq̧ ad quinquageſimum vt ſubaudias diem. Neq̧ enim de feſto loquitur. pẽtecoſte feſtũ hic ſigñre.

Stunica. Errauit primum Eraſmus Roterodamus cum pro eo quod græce legitur ἐπιμενῶ ideſt permanebo de futuro: commoror ille de præſenti tranſtulit. Deinde cum non de feſto hic locutum fuiſſe apoſtolum Paulum exiſtimauit: ſed hoc ſenſiſſe permanſurum ſe videlicet Epheſi dies quinquaginta. Cæterum de feſto hic Apoſtolum intellexiſſe ex Actuum apoſtolorum capite viceſimo manifeſtiſſime patet vbi dicitur Feſtinabat enim ſi poſſibile ſibi eſſet vt diem pentecoſten faceret Hieroſolymis: ex illo enim loco hic debet intelligi. Nam cum epiſtola hæc ex Epheſo ab Apoſtolo fuerit Corinthiis miſſa id quod græcum argumentum eidem appoſitum oſtendit cum dicitur ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ ἐφέσου τῆς ἀσίας ideſt hanc mittit ab Epheſo Aſiæ: ac deinde relicta Epheſo ob tumultum illic a Demetrio illo argentario concitatum in Macedoniam proficiſceretur ac ex Macedonia in græciam: atq̧ iterum ob iudæorum inſidias vitandas ex græcia reuerteretur in Macedoniam: tandem ex Philippis Macedoniæ maritima ciuitate poſt dies azymorum ſoluens Troadem quæ in ora eſt minoris Phrygiæ adnauigauit & ex Troade vbi moratus eſt diebus ſeptem terreſtri itinere in Aſſon deuenit: & ex Aſſo iterũ conſcendens nauiꝫ venit Mitilenem & altera die contra Chium & die inſequenti applicuit Samum ac poſtridie deuenit Miletum. Ait deinde Lucas Propoſuerat enim Paulus tranſnauigare Epheſum ne qua mora illi fieret in Aſia. Feſtinabat enim ſi poſſibile ſibi eſſet vt diem pentecoſten faceret Hieroſolymis. A Mileto autem mittens Epheſum vocauit maiores natu eccleſiæ & cætera. Quod autem Epheſi non manſit Paulus vſq̧ ad pentecoſten vt Corinthiis ſcripſerat: turba quidem illa fuit in cauſa a Demetrio argentario concitata qua ex re neceſſe illi fuit ante tempus quod deſtinauerat Epheſo excedere ac deinde quod prius in ſpiritu propoſuerat tranſita videlicet Macedonia & Achaia ire Hieroſolymam præſtita ſibi occaſione effeciſſe. Diem itaq̧ pentecoſtes quem Epheſi agere decreuerat illum inquam diem Hieroſolymis agere feſtinabat quod & fecit vt ex Apoſtolica hiſtoria apparet diebus videlicet enumeratis qui fuerunt ex quo a Philippis vbi dies egit azymorũ diſceſſit quo vſq̧ Hieroſolymam deuenit. Quæ omnia ſi Eraſmus vt par erat diligenter attendiſſet: non vtiq̧ dixiſſet de feſto pentecoſtes non Apoſtolũ hoc loco intellexiſſe.

EX EPISTOLA SECVNDA AD CORINTHIOS. CAP. I.

Perꝑaꝫ eraſmũ hunc locũ traduxiſſe.

VETVS tralatio. Siue conſolamur pro veſtra conſolatione: ſiue exhortamur pro veſtra exhortatione & ſalute. Paulus. ἔιτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας. Eraſmus. Siue cõſolationem accipitis pro noſtri conſolatione ac ſalute.

Stunica. Cum verbum παρακαλεῖν conſolari ſignificet & exhortari: & παράκλησις conſolationem & exhortationem: vtroq; modo apoſtolica hæc verba transferri in latinũ poſſunt ideſt vt aut conſolationem ſonent aut exhortationem. Cæterum hoc loco in latina editione vtroq; modo verba ipſa græca eſſe interpretata quæ ſemel Apoſtolus poſuit manifeſte apparet: idq; non veteris interpretis culpa accidiſſe conſtanter aſſero: ſed quod ex margine vbi iſtorum alterum annotatum ab aliquo fuerat explicandarum græcarum dictionum cauſa: ab imperitis ſcriptoribus in textum fuerit tranſpoſitum. Errauit autem Eraſmus cum ꝑ eo quod græce legitur παρακαλούμεθα ideſt conſolamur paſſiue ſicut & paulo ante θλιβόμεθα ideſt tribulamur: conſolationem accipitis traduxit quaſi illud παρακαλούμεθα actiue ab Apoſtolo dictũ fuerit qua ex cauſa pro veſtra ideſt ὑμῶν quod græce legitur coactus fuit traducere noſtri ideſt ἡμῶν alieniſſimo quidem ab Apoſtolo ſenſu. Nam cũ paulo ante dixiſſet. Siue autem tribulamur pro veſtra exhortatione ac ſalute cõſequens erat vt ad eundem modum ſequentia reſponderent ideſt ſiue cõſolamur ꝑ veſtra cõſolatiõe ac ſalute. Apud Athanaſiũ bis lego explicata hæc verba ideſt ſiue cõſolamur &c. Legit enim ad hunc modum. Siue conſolamur pro veſtra conſolatione: ſiue exhortamur pro veſtra exhortatione quæ operatur tolerantiam earundem paſſionum quas & nos patimur vt ſpes noſtra firma ſit ꝑ vobis. Siue cõſolamur ꝑ veſtra cõſolatiõe & ſalute ſcientes &c. In vtroq; autẽ loco nõ noſtri legit Athanaſius ideſt ἡμῶν ſed veſtri ideſt ὑμῶν Quanquã in vltima eius expoſitiõe noſtri legebatur quod errore librariorũ accidit. Sic enim legi debet apud Athanaſium. Cũ dixerit ſuperius ſiue autem ipſi tribulamur ne graue aliquid dicere & moleſtũ his videatur ſic infert & veſtræ ſalutis gratia cõſolamur hoc eſt noſtra cõſolatio hæc in veſtri animi ſubleuationem cedit. Nam ſi parumper & ipſi reſpirabimus ſatis arbitror ad vos cõſolandos id valiturum quippe qui mihi ſitis eiuſmodi cõſolationis participes. Tralatio illa antiqua quaꝫ diuus Ambroſius ſequitur ſic habet. Siue autem preſſuram patimur pro veſtra exhortatione & ſalute ſiue exhortationem cõſequimur pro veſtra exhortatiõe quæ operatur per patientiam earundem paſſionum quas & nos ipſi patimur & ſpes noſtra certa eſt pro vobis quia ſcimus quod ſi ſocii eſtis paſſionum ſic & conſolationis eritis.

Perꝑaꝫ hũc locuꝫ ab Eraſmo traductũ.

Vetus tralatio. Non quia dominamur fidei veſtræ. Paulus. οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστως. Eraſmus. Non quod dominemur vobis nomine fidei.

Stunica. Non alio pacto verba apoſtolica intelligi poſſunt niſi vt vetus interpres traduxit. Neq; vt Eraſmus in annotationibus refert more græcorum ἕνεκα hic poteſt ſubandiri vt dicamus Nõ quia dominamur veſtri propter fidem. Quippe talis loquendi modus raro aut nunquam apud Apoſtolum inuenitur. Neq; Eraſmum mouere debuiſſet articuli tranſpoſitio cũ & alias eo pacto articulos tranſpoſitos in Apoſtolo legerit. Athanaſius quoq; in eundem ſenſum hunc explicat locũ in quem ab interprete noſtro traductus eſt. Sic eniꝫ ait. Quoniã quod dixerat dominantis præferret potentiã & tanquã eius vim explicaret qui in Corinthios haberet imperiũ parcit eñi qui

poteſt pœnis afficere: mitigat ſermonis aſperitatem inquitq́. Dixi equidem veniam me vobis daturum non eo quod fidei veſtræ imperitarem quippe quæ voluntaria eſt Quis eñi ad hanc inuitũ quẽpiã coget & nolentẽ? Sed quia veſtrã animi iocunditatẽ pro mea duxerim &c. Ambroſiꝰ præterea ſic legit vt vetꝰ interpres trãſtulit: & ſubdit. Quõ fides nõ neceſſitatis ſed volũtatis res eſt: ideo dicit nõ quod dñemur fidei vr̃æ &c.

EX CAP. II.

Vetus tralatio. Vt non cum venero triſtitiam ſuper triſtitiam habeam de quibus oportuerat me gaudere. Eraſmus in annotationibus. Super triſtitiam ſupereſt μὴ ἐλθὼν λύπην ἔχω verum id aliunde huc tranſlatum eſt. Recte habere hoc loco ac ſ; grecã̃ veritatẽ vetẽ tralatio.

Stunica. Super triſtitiam non ſupereſt neq́ id aliunde huc tranſlatum eſt vt Eraſmus retulit. Si quidem ſic olim habuiſſe vetera & emendata græcorum exemplaria vt vetus tralatio continet tametſi apud Ambroſium non legatur: argumento eſt liber apoſtolicarum epiſtolarum græcus venerandæ vetuſtatis qui ex inſula Rhodo in Hiſpaniam allatus ac deinde Patri Reuerendiſſimo Franciſco Ciſnerio Toletano Cardinali & Hiſpaniarum Primati dono datus eiuſdem iuſſu in publica huius Complutenſis Academiæ bibliotheca repoſitus eſt: in quo hæc quidem ſic leguntur ἵνα μὴ ἐλθὼν λύπην ἐπὶ λύπης σχῶ ἀφ᾽ ὧν ἔδει με χαίρειν. ideſt Vt non cum venero triſtitiam ſuper triſtitiam habeam de quibus oportuerat me gaudere.

EX CAP. IIII.

Vetus tralatio. Aporiamur ſed non deſtituimur. Paulus. ἀπορούμενοι ἀλλ᾽ οὐκ ἐξαπορούμενοι. Eraſmus. Laboramus at non deſtituimur. Nõ itellexiſſe Eraſmũ ſigni ficatũ; huius vbi aporiare

Stunica. Verbum aporiare non vnicũ habet ſignificatũ: Si quidem & dubitare ſonat & indigere. Atq́ in vtrumq́ ſenſum hunc locũ Athanaſius explicuit ſic dicens. Aporiamur ſed non deſtituimur. Hoc eſt & in ſi in rem ancipitẽ & dubiã incidimus nihilominus erecti pedibus ſtamus nec vlla deſperatione ſuccũbimus ſed via potius euadimus regia & in deo comperta victores ab eo nihil deſtituti. Vel aliter aporiamur quod græce aporumeni dictum id ſane prætulerit & ſi neceſſaria deſint haud quaquam tamen in vero theſauro conſequendo deſerimur. Tralatio illa antiqua quam diuus Ambroſius edifferit ſic græca expreſſit. Inopiam paſſi ſed nõ deſtituti. Quod ſic ille explicuit ideſt in inopia poſitis affuit paſtor deus. Significat etiã cõtriſtari ſiue anxiari aut moleſte ferre. Vnde Heſychius in lexico ἀπορεῖ inquit ἀδημονεῖ ἀγωνιᾷ. i. ἀπορεῖ triſtatur anxius eſt ſiue moleſte fert. Atq́ in hũc ſenſum Hiero. accepit cũ pro eo quod apud Eſaiã legitur capite quinquageſimo nono. וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מַפְגִּיעַ ipſe traduxit & aporiatus eſt quia nõ eſt qui occurrat ideſt cõtriſtatus eſt: ſiue moleſte tulit.

EX CAP. VI.

Vetus tralatio. Et inambulabo inter eos. Eraſmus in annotationibus. Inter eos non eſt græcis ſed tamen conatus eſt exprimere verbum ἐμπεριπατήσω quod ſignificat in aliquo ambulare. Nam inambulare latinis nihil aliud eſt aliquoties quam ambulare Tametſi melius erat in eis quam inter eos. Recte iterpretem hoc loco traduxiſſe.

Stunica. Cum hic locus ex Leuitici capite viceſimo ſexto aſſumptus ſit: videndum eſt primus quo nam pacto hebraica veritas hæc expreſſerit: ac deinde quomodo eadem. Lxx. interpretes in græcũ tranſtulerint. Sciendum igitur in hebræo ſic haberi וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם pro quo. Lxx. tranſtulerunt καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν. Et diuus Hieronymus ambulabo inter vos. Ergo καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν αὐτοῖς Apoſtolus hic poſuit. Quod ſi ad verbũ traducitur & inambulabo in eis dicendum eſt vt paulo autem vetus interpres tranſtulit & inhabitabo in illis quod græce dicitur ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς. Si vero iuxta latinæ linguæ ꝓprietatẽ & in ambulabo inter eos. Ac ſic qui

dem Ambroſius legit ideſt. Quoniam inhabitabo in illis & inter eos ambulabo.

EX CAP. X.

Eraſmi cui⸗dens halluci natio.

Vetus tralatio. Quæ ſecundum faciem ſunt videte. Eraſmus in annotationi
bus. Græci codices legunt hoc per interrogationem vt ſit videtis non videte: qua
ſi fingens id fieri quod velit obiurgare. Num ea cernitis quæ ſunt iuxta faciem? Hoc
eſt quæ foris videntur & oſtentationem habent potius quam efficaciam &c.

Stunica. Non græci codices hoc legunt per interrogationem vt Eraſmus ait:
ſed neq; per indicatiuum ideſt videtis ſed per imperatiuum potius ideſt videte id
quod ex Athanaſio facile apparet qui præſentem explicans locum ſic ait. Non ſolu;
ſeductoribus formidinem incutit quin etiam & ſeductos obiurgat. Et ideo inquit
ex his quæ ſecundum faciem ſunt hoc eſt quæ videntur videte: ideſt iudicate ſi quis
videlicet inflatus ſuperbit: ſiquis opibus affluit: ſi quis demum virtutis figura vel vm
bra opertus eſt.

EX CAP. XI.

Peruerſe hæc ab Eraſmo tranſlata.

Vetus tralatio. Sed & ſupportate me. Paulus. ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου. Eraſmus.
Imo & ſuffertis me. Et in annotationibus ἀνέχεσθε græca vox anceps eſt. At magis
quadrat vt ſit indicatiui modi ſuſtinetis. Corrigit enim quod dixerat vtinam ſuſti
nuiſſetis imo inquit ſuſtinetis & quod opto factum facitis. In hunc ſenſum exponunt
græcanica ſcholia.

Stunica. Licet græca vox ἀνέχεσθε anceps ſit vt quæ & indicatiui & imperati
ui eſſe poſſit: hoc tamen loco non magis quadrat vt ſit indicatiui modi ideſt ſuſtine
tis. Neq; enim corrigit Paulus quod dixerat vt Eraſmus retulit. Sed cum per optan
di orationem prius dixiſſet. Vtinam ſuſtineretis modicum quid inſipientiæ meæ:
quaſi rogans ſtatim intulit ſed & ſupportate me. Atq; in hunc ſenſum præſentem
locum explicuit Athanaſius ſic dicens. Inquit itaq; vtinam ſuſtineretis me in pau
cis delirantem. Quinpotius me ſupportate. Confido enim impoſterum vos me be
niuolentia proſecuturos foreq; vt me per omnia toleretis.

Proprie ac eleganter veterẽ interpretẽ hũc lo cũ traduxiſſe.

Vetus tralatio. Deſpondi enim vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.
Paulus. ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ χριστῷ. Eraſmus.
Adiunxi enim vos vni viro vt virginem caſtam exhiberetis Chriſto.

Stunica. Proprie quidem ac eleganter vetus interpres hunc locũ traduxit cũ pro
ἡρμοσάμην quod in græco legitur: deſpondi latine ille reddidit. Si quidem hoc ver
bum ſæpiſſime apud græcos in hunc ſenſum accipitur a priore ſignificatu ſumpta me
taphora ideſt ab adiungendo ſiue coniungendo aut conglutinando vel adaptando
quæ eſt huiuſce verbi prima ſignificatio. Athanaſius quoq; in eum ſenſum qui
ex vetere tralatione percipitur verba hæc apoſtolica intellexit cum præſentem ex
plicans locum ſic ſcripſit. Deſpondi inquit vos domino cuius gratia zelo hoc, ducor
non mei. Non enim ſponſus ipſe futurus ſum ſed ſponſæ ductor. Attende quemad
modum non illorum ſe præceptorem profiteatur vt debeat ſui ab his exigere toleran
tiã: quin illos in ſponſæ modũ ſe vero pronubæ loco cõſtituit nubentẽ cõpoſiturũ &c.

Aretas rex cuius Herodis fuerit ſocer quod Eraſmus prætermiſit.

Vetus tralatio. Damaſci præpoſitus gentis Aretæ regis. Eraſmus in annotatio
nibus. Aretas rex is erat ſocer Herodis.

Stunica. Cum non vnus fuerit Herodes de quo in ſacra noui teſtamenti ſcriptu
ra fiat mentio ſed tres eius nominis fuerint hoc eſt Herodes ille maior Antipatri filius
qui primus ex proſelytis iudæorũ regnũ Romanorũ obtinuit beneficio: ac deinde hu
ius filius qui Antipas cognominatus eſt Galileæ tetrarcha qui Ioannẽ baptiſtã decol
lauit. Tertius vero Herodes fuerit cognomento Agrippa qui apoſtolũ Iacobũ occi

dit & Petrum in carcerem coniecit: debuiſſet hoc loco Eraſmus cum Aretam Hero
dis fuiſſe ſocerum ſcripſit de quo Herode intellexiſſet ſignificare ne lector id ſtatim
tacitus requireret. Sciendum itaq; non Herodis illius maioris Aretam fuiſſe ſocerum
ſed Herodis tetrarchæ illius filii vt ex Ioſepho libro decimo octauo iudaicæ antiqui
tatis apparet. Hic autem Aretas rex fuit Arabiæ petreæ & Damaſcenæ ciuitatis quæ
Arabiæ vicina eſt dominus. Aretæ autem meminit Strabo libro ſextodecimo de
Arabia enim agens ſic ait. Rurſum Gallus ex albo vico cū exercitu digreſſus per eiuſ
modi loca profectus eſt vt camelis aquam portarent eorū improbitate qui viam mon
ſtrabant. Quare poſt multos dies in Aretæ terram peruenit qui Obodæ affinitate
coniunctus erat.

EX EPISTOLA AD GALATAS. CAP. I.

VETVS tralatio. Continuo non acquieui carni & ſanguini.
&c. Eraſmus in annotationibus. Proinde inquit nec illud
huius operis eſt quod hæc Pauli narratio multis modis
diſſentit cum ea quæ eſt apud Lucam in actis apoſtolicis
capite nono.

Hāc pauli narratiōe nō eē diuerſā ab ea q̄ ē actuū. c.9

Stunica. Non hæc Pauli narratio multis modis diſ
ſentire videtur ab ea quæ eſt apud Lucam in actis apo
ſtolicis capite nono vt Eraſmus retulit: ſed hæc illam vi
detur exponere & vt ita dixerim ampliare tametſi prima
fronte videatur ab ea eſſe diuerſa. Vnde Hieronymus in
commentariis ſuper hoc loco ſic ait. Non ſibi videtur hiſtoriæ ordo concinere refe
rente Luca in actibus apoſtolorū quod cum Paulus poſt fidem Chriſti per dies mul
tos euangelium Damaſci loqueretur audenter: factæ fuerint ei inſidiæ & in ſporta
per murum nocte dimiſſus ſit & venerit Hieroſolymam tentans ſe iungere diſcipulis
a quibus cum vitaretur & timerent ad eum accedere a Barnaba ad Apoſtolos illum
eſſe perductum & ibi narraſſe quomodo dominum viderit in itinere & Damaſci fidu
cialiter egerit in nomine Ieſu. Erat inquit cum illis intrans & exiens in Hieruſalē
fiducialiter agens in nomine domini: loquebatur quoq; & diſputabat cum græcis illi
autem quærebant occidere eum. Quod cum cognouiſſent fratres deduxerunt eum
Cæſaream & dimiſerunt Tarſum. Hic autem dicit ſe primum iſſe in Arabiam & ite
rum reuerſum Damaſcum poſt triennium veniſſe Hieroſolymam vidiſſe Petrum &
cum eo manſiſſe diebus quindecim nec præter Iacobum fratrem domini alterum
conueniſſe. Quæ vt vera credantur (dubia quippe videri abſentibus poterant) ſub te
ſtatione confirmat dicens. Quæ autem dico vobis ecce coram deo quia non mentior.
Poſſumus igitur æſtimare iſſe quidem Paulum ſecundum Lucæ hiſtoriam Hiero-
ſolymam non quaſi ad anteceſſores Apoſtolos vt aliquid ab illis diſceret: ſed vt per
ſecutionis impetum declinaret: qui ſibi Damaſci propter euangelium Chriſti fue-
rat concitatus: & ſic veniſſe Hieroſolymam quaſi ad quancunq; aliam ciuitatem in
de eum ſtatim propter inſidias receſſiſſe & veniſſe Arabiam ſiue Damaſcum atq;
inde poſt triennium ad videndum Petrum Hieroſolymam reuertiſſe. Vel certe ita.
Statim vt baptizatus ſit & accepto cibo confortatus fuiſſe eum cum diſcipulis qui

erant Dámaſci per dies aliquot: & ſtupentibus cunctis in ſynagogis iudæorum præ dicaſſe continuo quod Ieſus eſſet filius dei & tunc iſſe in Arabiam & de Arabia Dama ſcum reuertiſſe: & ibi feciſſe triennium quos dies multos ſcriptura teſtatur dicens. Cum implerentur autem dies multi conſilium fecerunt iudæi vt eum interficerent. Notæ autem factæ ſunt Saulo inſidiæ eorum & cuſtodiebant portas die ac nocte vt eũ interficerent. Accipientes ergo diſcipuli eius nocte per murum dimiſerunt eum ſum mittentes in ſporta. Cum autem veniſſet Hieruſalem tentabat iungere ſe diſcipulis. Lucam vero iccirco de Arabia prætériſſe quia forſitan nihil dignum apoſtolatu in Arabia perpetrarat & ea potius cõpendioſa narratione dixiſſe quæ digna Chriſti euan gelio videbantur. Nec hoc ſegnitiæ Apoſtoli deputandum ſi fruſtra in Arabia fuerit ſed quo aliqua diſpenſatio & dei præceptum fuerit vt taceret. Nam & poſtea legimus Paulum cum Sila egreſſum prohibitum eſſe a ſpiritu ſancto verbum in Aſia loqui. Hactenus Hieronymus.

EX CAP. III.

Male intellectus ab Eraſmo Hieronymus.

Vetus tralatio. O inſenſati galatæ quis vos faſcinauit non obedire veritati? Eraſ mus in annotationibus. Quis vos faſcinauit. Hieronymus ſecundo aduerſus Ioui nianum libro vertit impediuit.

Stunica. Non pro faſcinauit ideſt ἐβάσκηνεν Hieronymus ſecundo aduerſus Io uinianũ libro vertit impediuit. vt Eraſmus ex tumultuaria lectione intellexiſſe viſus eſt: ſed ea illic verba citauit quæ infra capite quinto habentur vbi dicitur Currebatis bene quis vos impediuit veritati non obedire. Sic enim Hieronymus ait. Et ad gala tas. Currebatis bene quis vos impediuit veritati non obedire vbi pro impediuit in græco eſt ἐνέκοψεν. Neq; pro ἐβάσκηνεν ideſt faſcinauit mutatum illic eſt ἐνέκοψεν ideſt impediuit vt Eraſmus delirauit: ſed ſic Apoſtolus poſuit vt nunc legitur ideſt τίς ὑμᾶς ἐνέκοψεν hoc eſt quis vos impediuit. Ac ſic quidem Hieronymus legit & exponens ſubdit. A quo præpediti doctore peruerſo vmbram legis ſequimini & euan gelii relinquitis veritatem? Atq; ita quidem legit & exponit Athanaſius.

Euãgeliũ nõ apud Homerũ Penelopẽ pmittere vt Eraſm⁹ ſomniauit.

Vetus tralatio. Præuidens autem ſcriptura quia ex fide iuſtificat gentes deus prænunciauit Abrae quia benedicentur in te omnes gentes. Eraſmus in annotationi bus. Prænunciauit Abrae προευηγγελίσατο ideſt anteeuangelizauit vt exponendi gratia ſic loquamur. Nam euangelium græcis ſonat bonum ac lætum nuncium etiam ſi apud Homerũ Penelope promittit euangeliũ hoc eſt præmium quod dari ſolet iis qui rem lætam primi nunciarunt.

Stunica. Non apud Homerum Penelope promittit euangelium vt Eraſmus bu tyro & patria ceruiſia obrutus ſomniauit: ſed Vlyſſes in patriam reuerſus ac ſub men dici habitu Eumæum ſubulcũ in agris alloquens euangelii primus fecit mentione; quod ſibi dari tunc petebat cum Vlyſſes domũ adueniret. Cui Eumæus neq; ſe euan gelium illud ſoluturum reſpondit: neq; Vlyſſem vnquam domum ſuam aduentu rum. Quo vero Eraſmi hallucinatio manifeſti⁹ appareat verſus ipſos homericos ex Odyſſeæ quartadecima Rhapſodia hic aſcribendos cenſui.

Τὸν δ' αὖτε προσέειπε πολύτλας δῖος ὀδυσσεύς·
Ὦ φίλ' ἐπειδὴ πάμπαν ἀναίνεαι, οὐδ' ἔτι φῆσθα
Κεῖνον ἐλεύσεσθαι, θυμὸς δέ τοι αἰὲν ἄπιστος,
Ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἄυτως μυθήσομαι, ἀλλὰ σὺν ὅρκῳ
Ὥς νεῖται ὀδυσσεύς, εὐαγγέλιον δέ μοι ἔστω
Αὐτίκ' ἐπεί κεν κεῖνος ἰὼν τὰ ἃ δώμαθ' ἵκηται.
Πρὶν δέ κε καὶ μάλα περ κεχρημένος, οὔτι δεχοίμην.

Et infra.

Τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφης εὔμαιε συβῶτα.
Ὦ γέρον οὔτ' ἄρ ἐγὼν εὐαγγέλιον τόδε τίσω,
Ο'ὔτ' ὀδυσσεὺς ἔτι οἶκον ἐλεύσεται. &c.
Quæ nos ita ad verbum traduximus in eorum gratiam qui græce neſciunt.
Hunc rurſus allocutus eſt multa paſſus diuus Vlyſſes.
O amice quoniam omnino renuis; neq; exiſtimas
Illum venturum: animuſq; tibi ſemper incredulus:
Sed ego non fruſtra loquar: verum cum iureiurando
Quod redibit Vlyſſes: euangelium autem mihi ſit
Statim poſtquam ille veniens ſuas domos aduenerit.
Prius autem & valde quamuis indigens nequaquam acciperem.

Et infra.

Huic autem reſpondens allocutus es Eumæe ſubulce.
O ſenex neq; ego euangelium hoc perſoluam:
Neq; Vlyſſes amplius domum adueniet &c.

EX CAP. IIII.

Vetus tralatio. Quoniam confundor in vobis. Eraſmus in annotationibus. Cæterum quantum ex Hieronymi verbis licet conicere: putat ille idem eſſe σύγχυσιν & αἰσχύνην quorum prius confuſionem ſonat poſterius erubeſcentiam cum plurimum interſit inter hæc duo &c. Nõ ſcripſiſſe Hieronymus σύγχυσιν & αἰσχύνην idẽ cẽ vt Eraſmus retulit.

Stunica. Non poteſt ex Hieronymi verbis ſuper hoc loco aliquo modo percipi putaſſe illum σύγχυσιν & αἰσχύνην idem eſſe quod falſo ad Hieronymum Eraſmus retulit. Sic enim apud eundem in libris venetæ impreſſionis legitur ἀπορία enim non tam confuſionem quæ apud illos αἰσχύνη ſiue appellatur quam indigentiam & inopiam reſonat. Vbi Eraſmus in libris germanicæ iſtius impreſſionis quæ nuper emiſſa eſt ita poſuit ἀπορία enim non tam confuſionem quæ apud illos αἰσχύνη ſiue σύγχυσις appellatur quam indigentiam & inopiam ſonat. Cum enim in antiquis Hieronymi libris vacuum illum locum qui poſt dictionem ſiue vacuus videtur reperiſſet: σύγχυσιν reponendum cum Hieronymi opera recognoſceret exiſtimauit quod & fecit. Niſi forte Amorbachii illi fratres qui nouæ huius excuſſionis Hieronymi operũ autores fuere huiuſce piaculi rei ſunt quod vocem quam ignorabant Hieronymũ ſcripſiſſe quaſi comperta illis foret ad eundem modum in loco vacuo repoſuerunt vt nunc videmus. Quanquã Eraſmi eam potius audaciam fuiſſe crediderim. Exiſtimo autem ego Hieronymum ita illic ſcripſiſſe ἀπορία enim non tam confuſionem quæ apud illos αἰσχύνη ſiue ἐντροπὴ appellatur quam indigentiam & inopiam reſonat. Siquidem duæ iſtæ dictiones ideſt αἰσχύνη & ἐντροπὴ apud græcos confuſionem ſiue erubeſcentiam ſonant. Quod vt credam tum alia efficiunt: tum vero quod has duas dictiones ad maiorem vehementiam ſimul poſitas cum idem ſignificent in ſcripturis ſæpiſſime legimus. p̃s. 70. Operiantur confuſione & pudore qui quærunt mala mihi. περιβαλλέσθωσαν αἰσχύνην καὶ ἐντροπὴν οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι. Et verba ſimiliter ab eiſdem conflata vt in fine eiuſdem p̃s. 70. Cũ confuſi & reueriti fuerint qui volunt mala mihi ὅταν αἰσχυνθῶσι καὶ ἐντραπῶσιν οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι. Ideſt cum confuſi fuerint & erubuerint ſiue pudore affecti fuerint qui volunt mala mihi: id enim proprie ſignificat verbũ hebraicum חָפְרוּ ibi poſitum pro quo LXX. ἐντραπῶσι tranſtulerunt.

EX CAP. VI.

Perperã hũc locũ ex græco Eraſmũ traduxiſſe.

Vetus tralatio. Alter alterius onera portate & ſic adimplebitis legẽ Chriſti. Paulus. ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ χριστοῦ. Eraſmus. Inuicẽ onera veſtra portate & ſic reimplete legẽ Chriſti. Et in annotationib9. Quanquã græca inquit vox magis ſonat readimplete hoc eſt denuo adimplete quaſi dicat quod alteri9 delicto diminutũ fuit in legis obſeruatione id aliorũ ſarciat caritas.

Stunica. Præpoſitiones vt Michael Syngelus ἐν τῷ περὶ συντάξεως eruditiſſime refert componuntur cũ ſimplicibus dictionibus interdũ quidem διὰ χρείαν ἀναγκαίαν idest propter vſum neceſſarium: & tunc immutant ſignificatum. Nonunquam vero κατὰ πλεονασμὸν εἰς κόσμον τῆς λέξεως idest ex ſuperabundantia ad ornatum dictionis & tunc nihil plus ſignificant quã ſi appoſitæ non eſſent. Hoc autẽ loco ἀνὰ præpoſitio cũ verbo πληρόω compoſita eiuſdem verbi ſignificatũ nequaquam immutat ſed perinde eſt ac ſi appoſita non eſſet. Non igitur ἀναπληρώσατε reimplete aut readimplete hic ſignificat ſed implete aut adimplete ſimpliciter vt vetus interpres trãſtulit. Neq; apoſtolica verba id ſignificant quod Eraſmus in annota. illa exponens expreſſit: ſed quod Hieronymus præſentem explicans locum: apud quem ſic legimus. Quia peccatum onus ſit & pſalmiſta teſtatur dicens Iniquitates meæ eleuatæ ſunt ſuper caput meum: quaſi onus graue grauatæ ſunt ſuper me. Et Zacharias in ſpecie mulieris vidit ſuper talentum plumbi ſedere iniquitatem. Hoc onus ſaluator pro nobis tulit ſuo nos exemplo docens quid facere deberemus. Ipſe quippe iniquitates noſtras portat & pro nobis dolet: & eos qui peccatorũ ac legis onere ſunt depreſſi ad leue onus virtutis inuitat dicens. Iugum meum ſuaue eſt & onus meum leue. Qui igitur fratris non deſperat ſalutem ſed manũ porrigit deprecanti & quantum in ſe eſt flet cum flente infirmus eſt cum infirmo ſuaq; iudicat aliena peccata iſte per caritatẽ adimplet legẽ Chriſti. Quæ Chriſti lex eſt? Hoc eſt mandatũ meũ vt diligatis inuicem. Quæ lex filii dei eſt? Diligite alterutrũ ſicut & ego dilexi vos. Quo modo dei filius nos dilexit? Maior hac dilectione non eſt quam vt quis animam ſuã ponat pro amicis ſuis. Qui clementiam non habet nec indutus eſt viſcera miſericordiæ & lachrymarum: quamuis ſpiriritualis ſit non adimpleuit legem Chriſti. Sed & hunc locũ cũ ſuperioribus copulemus: duplicem.n. ſequimur intelligentiam. Si quis infirmus in fide eſt & ad huc lacte nutritur infantiæ nec poteſt tam cito a legali obſeruatione ad ſpiritualia ſacramenta tranſire: vos qui robuſtiores eſtis eius onera portate ne per ſcientiam veſtram frater pereat pro quo Chriſtus eſt mortuus. Hactenus Hieronymus cuius verba vltima cum tumultuarie vt aſſolet Eraſmus perlegiſſet: quæ ille de veteris legis obſeruatione in alium ſenſum diſſeruit hæc iſte ad delictum in diminutione obſeruationis nouæ legis tranſtulit quam autem recte iudicet lector prudens. Illud etiam notandum Ambroſium implebitis legem Chriſti hic legiſſe non reimplebitis aut readimplebitis: atq; ita ſubieciſſe. Lex enim Chriſti omnes ſaluos vult fieri ac per hoc qui fratri peccanti conſulit vt redeat ad propoſitum: implet voluntatem Chriſti. Nec ignoramus Athanaſium noluiſſe ocioſam hic eſſe ἀνὰ præpoſitionem ſed tamen non illam ad iterationem ipſe retulit ſed ad perfectionem. Vnde eleganter quidem ac proprie illius interpres ſic eiuſdem expoſitionem hic traduxit. Non enim implebitis dixit ſed adimplebitis hoc eſt cõmuni conſenſu omnes Chriſti legem perficietis vos ipſos inuicem tolerantes videlicet vt iracundus ad iram tardum ſuſtineat & tardior iracundi impetum ferat. Sic fiet vt neq; ille delinquat ſi ab hoc toleretur: neq; is ſi ab illo feratur. Neq; illud dico vt inuicem porrectis inter vos manibus Chriſti legem alternis mox exequamini: ſed quod proximo deerit vnuſquiſq; ſufficiat tolerando. Caritas autẽ Chriſti eſt adimpletio mandatorũ.

EX EPISTOLA AD EPHESIOS. CAP. I.

VETVS tralatio. Vt eſſemus ſancti & immaculati. Paulus. εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους. Eraſmus. Vt eſſemus ſancti & irreprehenſibiles. Et in annotationibus ἀμώμους quod magis inculpatos ſiue irreprehenſibiles quam immaculatos ſignificat. Momos enim græcis reprehenſio eſt ſiue deus reprehenſionis. Recte hcrpte tē hoc loco traduxiſſe.

Stunica. μῶμος maculam ſignificat ideſt defectum & a מוּם quod hebraice in hunc ſenſum maculam ſonat græca dictio deducta videtur. Vnde pro eo quod Leuitici vigeſimo primo in hebræo dicitur אִישׁ מִזַּרְעֲךָ לְדֹרֹתָם אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם לֹא יִקְרַב לְהַקְרִיב לֶחֶם אֱלֹהָיו Quod beatus Hieronymus ſic quidem traduxit. Homo de ſemine tuo per familias qui habuerit maculam non offeret panes deo ſuo: Lxx. interpretes ſic traduxerunt ἄνθρωπος ἐκ τοῦ γένους σου εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν τίνι ἐὰν ᾖ ἐν αὐτῷ μῶμος οὐ προσελεύσεται προσφέρειν τὰ δῶρα τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ideſt Homo ex genere tuo in generationes veſtras cuicunq; fuerit in ipſo momus non accedet ad offerendum dona dei ſui. Inde ἄμωμος immaculatum proprie ſignificat ideſt ſine defectu. Pſalmo. 118. Beati immaculati in via μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ, Sonat etiam μῶμος reprehenſionem ſiue vituperium quod a priore ſignificatu deductum apparet. Quippe carere macula ideſt defectu idem eſt quod eſſe irreprehenſibilem. Atq; in hunc etiam ſenſum tranſtulit vetus interpres ad Philippenſes ſecundo vbi dicitur. Vt ſitis ſine querela & ſimplices filii dei ſine reprehenſione pro quo in græco legitur· ἵνα γένησθε ἄμεμπτοι καὶ ἀκέραιοι, τέκνα θεοῦ ἀμώμητα. Diuus præterea Hieronymus immaculatum hic legit vt vetus tralatio habet & præſentem explicans locum ſic ait. Inter ſanctum & immaculatum hoc intereſt quod ſanctus & immaculatus quoq; intelligi poteſt immaculatus vero non ſtatim & ſanctus. Paruuli quippe immaculati ſunt quia integro corpore nullum fecere peccatum: & tamen non ſancti quia ſanctitas voluntate & ſtudio comparatur. Et quod immaculatus dici poteſt ille qui peccata non fecit: ſanctus autem is qui virtutibus plenus ſit iuxta illud quod in quodam pſalmo ſcribitur Qui ambulat ſine macula & operatur iuſticiam. Et in cantico canticorum. Tota ſpecioſa es proxima mea & macula non eſt in te &c.

Vetus tralatio. Et virtutem & dominationem. Paulus. καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος. Eraſmus. Et virtutem & dominium. Supvacanea Eraſmi traductio.

Stunica. Licet idem plane ſit dominium quod dominatio: quia tamen hoc nomen in eccleſia pro vno ex angelicis ordinibus vſitatum eſt ſicut & hic accipitur: non debuiſſet illud Eraſmus commutare ac nouam inuehere appellationem cum præſertim ita legant Ambroſius & Hieronymus vt in vetere tralatione continetur ideſt dominationem.

EX CAP. II.

Vetus tralatio. Et mediū parietē maceriæ ſoluens inimicitias in carne ſua: legem mandatorū decretis euacuans. Paul9. καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. Eraſmus. Et interſtitiū maceriæ diruit ſimultatē in carne ſua legem mandatorū in decretis ſitā abrogās. Eraſmi hallucinatio & male affectata traductio.

Stunica. Soleo profecto non paruo perfundi riſu cum in has Eraſmi elegan
tias incido velut hoc loco cum pro μεσότοιχον quod proprie ſignificat medium pa
rietem ideſt intermedium interſtitium ille traduxit & pro τὴν ἔχθραν quod inimici
tias ſonat ſimultatem : non attendens theologos de quorum numero ſe eſſe iactat ſi
multatem in alium ſenſum accipere ſolere. In eo vero quod dixit græcos ita hæc di
ſtinguere vt accuſatiuus inimicitias referatur ad inferius verbū: aperte hallucinatus
eſt. Quippe ita hunc locum exponit Athanaſius quem ipſe græcū doctorem non ne
gabit. Exponit quid ſit intermedius maceriæ paries dicitq; inimicitiam eſſe cum gen
tilium tum iudæorum quæ cum deo humanis flagitiis erat oborta ſicut & prophe
ta teſtatur Nonne peccata veſtra inimicitias ponunt inter me & vos? Hunc itaq; pa
rietem medium inimicitiam dico: diſſoluit in propria carne Chriſtus. Nam quod
Eraſmus infert quandam editionem quam citat Hieronymus pro in decretis habere
in dogmatibus vſurpata voce græca : ſimilis monetæ eſt. Quippe nullam Hierony
mus citat editionem ſed antiqua illa editio apoſtolicarum epiſtolarum quam ipſe cō
mentatur habet in dogmatibus pro eo quod decretis nos legimus.

Cōciues vocē eē a latina ele gantia ꝓrſus abhorrentem.

Vetus tralatio. Sed eſtis ciues ſanctorum. Paulus. ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων.
Eraſmus. Sed cōciues ſanctorū. Et in annotationib9 ἀλλὰ συμπολῖται ideſt cōciues.
Stunica. Mirum eſt Eraſmum qui latinæ proprietatis a deo ſuperſtitioſus ob
ſeruator eſt : vt minimas quaſq; quas ipſe putat in vetere interprete improprietates
conuiciis irriſionibus ac ſibilis paſſim inſectetur : hoc loco ſui oblitum inſtituti conci
ues traduxiſſe voce quidem a latina elegantia prorſus abhorrente. Quod vetus in
terpres vt pote in vtraq; lingua apprime eruditus optime callens pro συμπολῖται
quod græce hic legitur ideſt conciues elegantiſſime ac proprie ciues reddidit. Non
enim latinis mos eſt dicere hic conciuis eſt meus ſed meus ciuis tuus ciuis illius ci
uis neq; apud latinorum probatos autores conciuis alicubi reperitur. Quo magis ad
miror Laurentium Vallam libro elegantiarum quarto conciuem illum eſſe dixiſſe
qui eiuſdem ciuitatis eſt : ac quendam quem non nominat taxaſſe quod librum ſic
inchoauerat Fauonius ciuis meus optime princeps & conſul tuus quod dicere debu
iſſet vt ipſe ait conciuis meus. Iam ea diſtinctio quam paulo infra intulit maiore
me admiratione affecit cum videlicet dixit cum non apponimus pronomen rectius
ſine appoſitione loquimur audite ciues : quaſi cum apponimus pronomen nequa
quam ciues dicere poſſimus ſed conciues. Nam quod vltimo intulit Dicimus tamen
vos eſtis ciues noſtri quaſi reipublicæ noſtræ : illum calumnia prorſus liberauit qui
dixit Fauonius ciuis meus optime princeps & conſul tuus. Non enim quaſi domi
nus ciuitatis ciuem ſuum illum dixit : ſed cum ipſe eſſet ciuis eleganter ciuem ſuum
illum appellauit ideſt eiuſdem reipublicæ. Deniq; quantum memoria aſſequor nun
quam apud Ciceronem conciuem memini me legere ſed ciuem in hunc ſenſum &
ſine pronominibus & cum pronominibus. Superſedeo afferre exempla quod pleni
ſint Ciceronis libri huiuſcemodi teſtimoniis

EX CAP. III.

Parētelā qꝺ hic Eraſmus poſuit ꝓ fami lia barbarā eſſe dictionem.

Vetus tralatio. Ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur. Pau
lus. ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. Eraſmus. Ex quo omnis pa
rentela in cælo & in terra nominatur.
Stunica. Diuus Hieronymus libro ſecundo contra Ruffinum parentes pro co
gnatis & affinibus militare vulgareq; dicit eſſe vocabulum voluit dicere non latinū
eſſe ſed vernaculum ac de media plebe deſumptum. Idem & de parentela dicendu;
hoc loco eſt abſurdam videlicet eſſe vocem & qua nullus vn quam latinorum vſus

aliquando ſit. Cæterum ꝓ πατριὰ ꝓ qua hoc loco paternitatem vetus traduxit interpres alibi familiam tranſtulit. Lucæ ſecundo διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς δαβίδ idest Eo quod eſſet de domo & familia Dauid.

Vetus tralatio. Scire etiam ſupereminentem ſcientiæ caritatem Chriſti. Paulus. γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ χριστοῦ. Eraſmus. Et cognoſcere præeminentem cognitioni dilectionem Chriſti. Sicca ab eraſmo hoc loco minie itelſcta

Stunica. Hoc quidem in Eraſmi annotationibus vel præcipuum animaduerti quod cū antea in textu perperam ille multa traduxiſſet: quod reuocare illa iam nō poterat: in annotationibus quocunq; poſſit modo defendere nititur velut hoc loco. Naʒ cum in textu contra Apoſtoli mentem & græci ſermonis proprietatem γνώσεως quod eſt in genitiuo per dandi caſum traduxiſſet: in anno. præſentem explicans locum Incertum eſt inquit datiui ne caſus ſit ſcientiæ an genitiui vt intelligas caritatē Chriſti ſciri quæ ſit maior quam vt cognoſci poſſit: aut intelligas eximiam dilectionem cognitionis. Sed prior ſenſus verior & magis quadrat ad græcum ſermonem tametſi poſteriorem ſequitur Hieronymus. O impudentiam hominis ſingularem. Ita ne tandem prior ſenſus idest ab Eraſmo imperitiſſime confictus verior eſt & magis quadrat ad græcum ſermonem tametſi poſteriorem ſequitur Hieronymus? Melius ergo Eraſmus hunc locū intellexit quam Hieronym9. Nimirū quod doctior illo erat quodq; græcarum litterarum peritior: & in ſanctarum ſcripturarum intelligentia eruditior: quaſi græca verba hoc ſonent γνῶναί τε τὴν ἀγάπην τοῦ χριστοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν τὴν γνῶσιν idest ſcire etiam caritatem Chriſti ſuperexcedentem ipſam ſcientiam & non γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην τῆς γνώσεως τοῦ χριστοῦ idest ſcire etiam ſupereminentem caritatem ſcientiæ Chriſti. Non enim per accuſandi caſum id Apoſtolus dixit quod facere debuiſſet ſi id voluiſſet ſignificare quod Eraſmus intellexit: ſed in genitiuo poſuit quod verbum ὑπερβάλλω nequaquam regit. Sic igitur Hieronymus præſentem explicuit locum. Nec putandum in hoc finem laboris noſtri eſſe vt radicati & fundati in caritate poſſimus comprehendere cum omnibus ſanctis quæ ſit latitudo & longitudo & profundum & altitudo: niſi etiam omni ſtudio noſſe cupiamus ſupereminentem ſcientiæ caritatem Chriſti vt non ſimplex caritas ſed ſupereminens nota ſit nobis nec iſte ſit terminus habere notitiam ſupereminentis caritatis Chriſti niſi addamus & aliud vt ſupereminentem caritatem ſcientiæ conſequamur. Ex quo animaduertendum eſt quia grandem & immenſam Chriſtus ſcientiæ habeat caritatem idest eorum qui ſe ſcire deſiderant. Qui in lege eius meditantur die ac nocte qui verba vertunt in opera & quod ore meditantur conſumant manu &c.

EX CAP. IIII.

Vetus tralatio. Nolite dare locum diabolo. Paulus. μηδὲ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ. Eraſmus. Neq; detis locum calumniatori. Et in annotationibus. Deinde diabolo haud ſcio an hic pro calumniatore poſſit accipi. Sitis inquit concordes: ne ſi iuſte etiam vlciſcamini: præbeatis anſam calumniandi gentilibus. Diabolū nō ꝑ hoīe calūniatore ab Ap̄lo hic acceptuʒ: ſʒ ꝓ ipō dēmōe

Stunica: διάβολος calumniatorem ſiue criminatorem proprie ſonat ἀπὸ τοῦ διαβάλλειν idest a calumniando ſiue a criminando deducta dictione eſt autem ꝓpria ac vera demonis appellatio de quo Apocalypſis capite. 12. dicitur Quia proiectus eſt accuſator fratrum noſtrorum qui accuſabat illos ante conſpectū dei noſtri die ac nocte. Hoc autem loco nō pro homine calumniatore ſed pro demone ab Apoſtolo acceptam ex Hieronymo intelligitur qui præſentem explicans locum ſic ait. Diabolus græcum verbum eſt quod latine dicitur criminator: lingua vero hebraica Satan

appellatur ideſt aduerſarius ſiue contrarius & ab Apoſtolo Belial hoc eſt abſq; iugo quod de collo ſuo dei abiecerit ſeruitutem quem Aquila apoſtatam tranſtulit. Et ſciendum vbicunq; in veteri lege filii peſtilentiæ ſcribantur ſicut ibi filii autem Heli filii peſtilentiæ: ibi in hebraicis voluminibus Belial hoc eſt diabolum pro peſtilentia nominari: licet plurimi pro Belial corrupte in Apoſtolo Beliar legant. Nolite itaq; ait dare locum diabolo qui tanquam leo rugiens quærit aditum per quem poſſit irrumpere. Quomodo enim pater & filius ſtant ante oſtium & pulſant vt introeant & coenent cum eo qui ſe receperit: ita & aduerſarius ſemper in nos eſt paratus irrumpere & cum locum dederimus ingreditur & cætera. Ambroſius præterea diabolum legit & ſubdit. Iram tranſire vult nec retineri in pectore vt die orta cũ die decidat quia ſi in animo manſerit: dat occaſionem diabolo gloriandi. Neceſſe eſt enim iratus animus male cogitet quod cupit diabolus. Inuenit enim mentem paratam ad malum cui ſe inſerens effectu ſuo decipit hominem factum ad vitam: quia hominis cogitare eſt: diaboli implere. Athanaſius etiam de demone hæc intellexit cum hæc in cõmentariis ediſſerens dixit. Mutua oppugnatione diabolo obſiſtetur quandiu vnis animis erimus condenſati nihil ille de ſuo eſt illaturus vt qui nullũ inueniat inſinuandi ſe locum. At cum aliquod inter nos diſſidium proſeminauerit: tunc perinde ac occaſione inuenta vbi caput immittit ſerpentis more & mox reliquam corporis mollem ingeſſit.

EX CAP. V.

Non errare q̃ ex hoc loco matrimoniũ ſacramẽtũ eſſe dicere: quod eraſmus exiſtimauit.

Vetus tralatio. Sacramentum hoc magnum eſt. Paulus. τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν. Eraſmus. Myſterium hoc magnum eſt. Et in annotationibus. Sacramentũ hoc μυστήριον ideſt myſterium. Id nolui eos neſcire qui ex hoc loco faciunt matrimoniũ vnũ ex ſacramentis: non quod de hoc ſit dubitandũ: ſed quod ex hoc loco nõ magnopere colligatur. Siquidẽ particula aduerſatiua Ego autem: ſatis indicat hoc magnũ myſteriũ ad Chriſtũ & ad eccleſiã pertinere non ad maritũ & ad vxorẽ. Neq; enĩ in hoc magnũ eſt ſacramentũ ſi vir iungat̃ vxori qđ & apud ethnicos fieri cõſueuit.

Stunica. Quod græce dicitur μυστήριον ideſt myſteriũ latine ſacramentũ dicitur neq; habent latini aliam dictionẽ præter hanc qua græcã exprimant quæ id proprie ſignificat quod per myſteriũ intelligitur. Non autem errare videntur qui ex hoc loco matrimonium vnum ex ſacramentis faciunt: cum manifeſtiſſime hic non ſolum ſacramentum appelletur ſed magnũ etiam ſacramentũ. Nam cũ Apoſtolus de viri & vxoris coniunctione hic ageret & carnale matrimonium myſtico comparans ideſt ei qui eſt inter Chriſtum & eccleſiam vxoribus præcepiſſet vt viris ſubditæ eſſent quemadmodum eccleſia ſubdita eſt Chriſto: & viris vt vxores diligerent ſicut Chriſtus dilexit eccleſiam & diuinũ ſubinde præceptũ de matrimonio ſubiunxiſſet: ideſt Propter hoc dimittet homo patrem & matrem & adhærebit vxori ſuæ & erunt duo in carne vna: conſequenter intulit. Sacramentũ hoc magnum eſt ideſt hoc ſacramentũ matrimonii & mutuæ coiunctionis viri & vxoris magnũ quidem eſt vt pote a deo inſtitutum: verũ tamen ad Chriſtum & eccleſiam ego illud refero. Quaſi dicat quod litteraliter de carnali matrimonio dicitur: id de myſtico ſpiritualiter dici poteſt. Quod autem hic ſit verus ſenſus apoſtolicorũ verborũ ex ſanctis doctoribus edocemur ac primũ quidem ex Athanaſio qui præſentem explicans locum ſic ait. Vere nanq; debet hoc ſacramentũ dici vt eos qui ſe genuerint deſerat quiſpiam qui labores ſunt & erumnas in generando & educando perpeſſi & beneficia contulere innumera & illi inhæreat quam neq; antea viderit vnquam nec boni aliquid prior ipſa attulerit. Alioqui quicquid eſt ſacramenti huiuſce vel de Chriſto ꝓphetice dictũ eſſe acceperis.

Ille namq; patrem reliquerat non loci ſeceſſu ſed condeſcenſu ad carnem & venit ad ſponſam quæ prius ſe ignoraſſet: & illi vno in ſpiritu vnitus eſt. Qui enim adhæſerit domino ſpiritū vnū cū eo ſortitur. Cur igitur nuptiæ improbantur cū has Paulus diuini ſacramenti in argumentū producat eaſdemq; ſacramenti nomine nuncupet? Ambroſi9 apoſtolica hæc verba ediſſerens ſic ait. Myſterii ſacramentū grande in vnitate viri ac fœminæ eſſe ſignificat. Nec hoc prodit ſed aliā cauſam quæ nō diſcordet a memorato myſterio flagitat quam ſcit ad profectū humani generis pertinere hoc eſt eccleſiæ & ſaluatoris: vt ſicut relictis parentibus homo vxori ſuæ adhæret: ita & relicto omni errore eccleſiæ adhæreat & ſubiiciatur capiti ſuo quod eſt Chriſtus. Hæc Ambroſius. Eſt autem adeo magnum hoc ſacramentum coniunctionis viri & vxoris vt ſi ethnici aut pagani fuerint matrimonio coniuncti & ad fidem Chriſti poſtea cōuertantur: in matrimonio prius contracto permaneant neq; denuo contrahere cogantur aut in eccleſia benedicantur: & quod maius eſt etiam ſi ſuo more in gradu prohibito lege canonica fuerint coniuncti ad fidem conuerſi nequaquam ſeparantur. Et hoc ideo eſt quia vt ſacri canones referunt ſacramentum coniugii apud fideles & infideles exiſtit quemadmodum oſtendit Apoſtolus dicens ſi quis frater infidelem habet vxorem & hæc conſentit habitare cum eo non illam dimittat. Quod ignorans Eraſmus Roterodamus in annotationibus ſuper hoc loco Neq; enim inquit in hoc magnum eſt ſacramentum ſi vir iungatur vxori quod & apud ethnicos fieri conſueuit.

EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES. CAP. I.

ETVS tralatio. Paulus & Timotheus. Eraſmus in annotationibus. Quanquam id quidem nihil attinet ad ſententiam Pauli: tamen admonendū duxi Timotheus pronunciandū antepenultima acuta ſiue græcam rationem ſequaris ſiue latinam quod contra nunc fit in templis omnibus. Et licet optandū foret vt hoc eſſet grauiſſimū erratum in vita Chriſtianorum: tamen fœdum eſt nos publicitus in re tam manifeſtaria perpetuo peccare. Nō eſſe oīno improbādā eccl'iarū pnūciatiō neq; in nomie Timotheus & aliiſ nōnulliſ

Stunica. Sciendum eſt Laurentium Vallam primū omnium de pronuntiatione ſiue accentu huius nominis Timotheus in principio annotationum ſuarum ſuper Matthæum diſſeruiſſe ne Eraſmus glorietur has ſubtilitates a ſe primitus adinuentas vt quas alii neutiquam olfecerint. Durum autem mihi videtur hanc Timothei & aliorum quorundam nominum vulgatam pronuntiationem in eccleſiaſticis damnare. Quanquam enim primitiua eccleſia de ſimplicibus ac imperitis congregata fuerit: progreſſu tamen temporis tot philoſophi tot oratores tot poetæ tot deniq; grammatici magni omnes nominis fidem Chriſti ſuſceperunt; vt ſicut ſanctitatis ac veræ philoſophiæ ita & omnigenæ litteraturæ admirabilis quædam ſchola eccleſia videretur. Exiſtimo autem ego non cerimonias ſolum erga diuina myſteria ſed & verborum quoq; pronuntiatiōes quib9 nūc eccleſiaſtici latini vtūtur a ſanctiſſimis illis ac eruditiſſimis viris priſcis eccleſiæ doctoribus per cabalā vt hebræi dicunt .i. per receptionē aut vt græci ἐκ παραδόσεως .i. ex traditiōe hoc eſt viuæ vocis doctrina illos accepiſſe atq; inde ad nos emanaſſe. Neq; latinos prorſus errare cū Timotheū accentu in penultima publicæ in ec

cleſia proferunt. Nam cum in græco hoc nomen non vnico accentu perpetuo pro feratur: ſed in nominatiuo accuſatiuo & vocatiuo accentu in tertia a fine in geniti uo & datiuo in penultima: ab illa græcorum ſecunda prolatione potuerunt latini & iſtam qua in hoc nomine ſemper vtuntur mutuari. Nam de Andreas quod Lau rentius ait accentu in prima proferri debere: & de Symonem quod idem accentu in media aſſerit eſſe proferendum: facile refellitur Iuuenci poetæ autoritate qui li bro primo euangelicæ hiſtoriæ Symonem accentu in prima protulit & Andream accentu in media ſic dicens.

Prætereunſq; videt ponti per littora fratres.
Præſolidum Symonem dignum cognomine Petri:
Andreamq; ſimul ſinuoſa volumina lini
Piſcibus inſidias diſponere marmoris vndis.

Eraſmi error manifeſtus. Vetus tralatio. Cum epiſcopis & diaconibus. Eraſmus in annotationibus. Græcis vnica dictio eſt coepiſcopis συνεπισκόποις quaſi communicet ſuum offi cium cum illorum præſbyteris. Quanquam hic græca variant exemplaria & in non nullis ſcriptum erat σὺν ἐπισκόποις ideſt vna cum epiſcopis.

Stunica. Græca exemplaria non poſſunt hoc loco variare niſi perperam σὺν præ poſitio cum dictione ἐπισκόποις ab imperitis græculis coniuncta fuerit. Conſtat enim non ad præſbyteros & diaconos Philippenſium ſolum Apoſtolum ſcripſiſſe ſed etiã ad plebem vna cum præſbyteris & diaconibus. Et quantũ memoria ſuggerit haud arbitror hanc dictionem coepiſcopus in apoſtolicis epiſtolis inueniri. Diuus Ambroſius ita hunc locum ediſſerit. Cum epiſcopis & diaconibus hoc eſt cum Pau lo & Timotheo qui vtiq; epiſcopi erant ſimul & ſignificauit & diacones qui mini ſtrabant eis. Ad plebem enim ſcribit. Nam ſi epiſcopis ſcriberet & diaconibus ad per ſonas eorum ſcriberet. Et lod ipſius epiſcopo ſcribendum erat non duobus vel tri bus ſicut & ad Titum & Timotheum. Athanaſius ad clerum ait Paulum nunc ſcri bere quod alias nunquam egit ſiquidem miſerant illi Epaphroditum qui neceſſa ria ſibi detulerat.

EX CAP. II.

Falſa Eraſmi interpretatio. Vetus tralatio. Vt in nomine Ieſu omne genu flectatur. Paulus. ἵνα ἐν τῷ ὀνό ματι ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ. Eraſmus. Vt in nomine Ieſu omne genu flectat. Et in annotationibus. πᾶν γόνυ κάμψῃ ideſt omne genu flectat vt ſubaudias ſe.

Stunica. Multa verba apud græcos ſunt quæ licet ſint actiua & paſſiua vox ab eis poſſit declinari: ita tamen interdum poſita reperimus quaſi neutra eſſent hoc eſt quaſi paſſiua carerent voce ſicut hoc loco πᾶν γόνυ κάμψῃ pro κάμψηται. Et ad Romanos capite. 14. vbi dicitur Quoniam mihi flectetur omne genu quod græ ce ſic legitur ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. Sic ἐπιστρέφω cum actiuum ſit & paſſiuum habeat ἐπιστρέφομαι ita poſitum reperitur quaſi neutrũ eſſet. p̃s. 6. Conuertere domi ne & eripe animam meam ἐπίστρεψον κύριε ῥῦσαι τὴν ψυχήν μου. Et pſalmo. 7. Con uertetur dolor eius in caput eius. ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ. Et vt de ſæcularibus quoq; litteris teſtimonia proferamus. Thucydides libro. 1. τῆς γὰρ ἐμπορίας οὐκ οὔσης οὐδὲ ἐπιμιγνύντες ἀδεῶς ἀλλήλοις quod perinde eſt ac ſi dixiſſet οὐ δὲ ἐπιμιγνύμενοι ἀδεῶς ἀλλήλοις. Errauit igitur Eraſmus cum pro κάμψῃ flectat actiue hic traduxit & cũ in annotationibus dixit vt ſubaudias ſe. Debuit eñi per paſſiuã illud vocẽ traducere vt vere ac proprie vetus interpres tranſtulit. Non enim genu ſeme tipſuʒ flectit: ſed ab eo flectitur cuius eſt genu. Quod ſi nõ alia hominẽ admonebant: meminiſſe debuerat ad Romanos capite. 14. ſimile verbum ideſt κάμψει per paſſiuã

vocem a ſe fuiſſe traductū niſi forte exiſtimauit vtroq̧ modo tranſferri recte potuiſſe.

EX CAP. III.

Vetus tralatio. Ex genere iſrael. Paulus. ἐκ γένους ἰσραήλ. Eraſmus. Iſrael ex genere. Et in annotationibus. Iſrael hoc loco nominatiuus eſt non genitiuus. Vt enim ſe vocauit circunciſionem pro iudæo ita ſe hic nominat iſrael pro iſraelita: idq̧ & alias ſæpenumero fecit. Addidit autem ex genere ad diſtinctionem proſelytorum qui erant quidem iſraelitæ ſed velut adoptione non ex genere.

Ridicule hūc locū Eraſmuȝ traduxiſſe.

Stunica. Non potui ita me deus amet Eraſmicam iſtam annotationem legens a riſu temperare: primumq̧ cum in textu legiſſem Iſrael ex genere elegantiæ cauſa tranſmutatas ab eo fuiſſe dictiones ſuſpicatus ſum quanquam durus ille loquendi modus mihi videbatur. Cum vero annotationes legereȝ inſcitiam hominis manifeſte deprehendi & errorem intellectus: exiſtimauit enim iſrael nominatiui caſus eſſe ac propterea dictiones cōmutauit. Miror quod ſequentia non ſic tranſtulerit Beniamin ex tribu & Beniamin etiam nominatiui eſſe dixerit pro beniamita poſitum. Sciendum igitur Iſrael in græco & in latino genitiui eſſe quanquam articulum non habeat quo id ſignificetur ſicut nec Beniamin quod ſequitur: neq̧ ſe alicubi Iſrael Apoſtolum nominaſſe pro iſraelita quod Eraſmus ait illum alias ſæpenumero feciſſe. Ad Romanos enim capite vndecimo Iſraelitam ſe vocat non Iſrael ſic dicens Nam & ego iſraelita ſum. καὶ γὰρ ἐγὼ ἰσραηλίτης εἰμί.

EX CAP. IIII.

Vetus tralatio. Etiam rogo & te germane compar. Paulus. καὶ ἐρωτῶ καί σε σύζυγε γνήσιε. Eraſmus. Sane rogo & te cōpar germana. Et in annotationibus. Quidam hoc referunt ad vxorem Pauli: nā græca poſſunt & fœminino genere accipi σύζυγε γνήσιε idest coniunx germana hoc eſt ſyncera coniunx. Sunt autem magni autores apud græcos qui putant Paulum habuiſſe vxorem & cætera.

Nō de ꝓpria vxore apl'm ꝗ hęc ṽba intellexiſſe.

Stunica. Hoc loco non per hæc verba Paulum vxorem ſignificaſſe ſed viruȝ aliquem deo deditum eſſe allocutum tum ex græcis ipſis dictionibus quæ maſculina ſunt facile apparet: tum vero ex Athanaſii commentariis qui verba hæc apoſtolica explicans ſic ait. Euodiam rogo & Syntycen deprecor & cætera. Apparent hæ mihi fœminæ tanquam primates in Philippenſium eccleſia extitiſſe commendat autem has miræ virtutis viro qui harum alteri vel vir erat vel frater forſitan etiam carceris erat hic cuſtos. Quaſi id inquiat nunc vere germanus es frater nunc virum te proprium & coniunctiſſimum geres ſi in opere domini & iugum pariter traxeris mulieribus hiſce opem ferens. Non nulli vero errore ducti vxorem dicunt Paulum adhortari quod tamen longe eſt ſecus quippe quem neq̧ vxorem legimus habuiſſe & germana coniunx dicere debuiſſet ſi vxor illa fuiſſet. Haſtenus Athanaſius.

Vetus tralatio. Hæc cogitate & agite. Eraſmus in annotationibus. Cogitate ſupereſt. Græcis tantum eſt ταῦτα πράττετε. Et ita legit Ambroſius.

Eraſmi hallucinatio manifeſta.

Stunica. Abſens fortaſſe a ſemetipſo Eraſmus erat cum ſcripſit cogitate hoc loco ſupereſſe ac græcis tantum eſſe ταῦτα πράττετε. Siquidem in omnibus græcis codicibus ταῦτα λογίζεσθε hic legitur idest hæc cogitate ſicq̧ Eraſmicus ex impreſſione codex habet. Atq̧ ita legit Athanaſius & ſubdit. Cum per cogitationeȝ praua facinora committantur: hæc inquit quæ dicta ſunt mente vos agitate. Ambroſius quoq̧ hæc cogitate hic legit. Neq̧ græci ſunt libri qui πράττετε hoc loco habeant: neq̧ latini qui agite niſi mendoſos vtriuſq̧ linguæ codices cum hæc commentaretur Eraſmus perlegit.

EX EPISTOLA AD COLOSSENSES. CAP. I.

Rhodios dictos eē Coloſſenſes a coloſſo illo memorabili.

VETVS tralatio. His qui ſunt Coloſſis ſanctis & fidelibus fratribus in Chriſto Ieſu. Eraſmus in annotationibus Imprimis inquit non poſſum non mirari quid in mentem venerit iis qui Coloſſenſes ad quos ſcribit hanc epiſtolam Paulus eſſe aiunt Rhodienſes ob nobilem illum Coloſſum qui memoratur inter ſeptem mundi miracula. Nā de ſtatua quidem nullus non meminit ſcriptorū. At de ciuitate huius nominis ne ii quidem vllū fecere verbū qui totius inſulæ ſitū diligentiſſime litteris prodiderunt.

Stunica. Notat hoc loco Eraſmus vt ego exiſtimo Calepinū non omnino malū autorē qui in lexico cū de coloſſo egiſſet ſic intulit. Ab hoc coloſſo Rhodii Coloſſenſes appellati ſunt quib⁹ ſcribit Apoſtolus. Ego vero neſcio an ad Rhodios ſub Coloſſenſiū nomine Apoſtolus hanc epiſtolā conſcripſerit. Cæterū Rhodios appellatos fuiſſe Coloſſenſes ob nobilem illum coloſſum qui inter ſeptem mundi miracula memoratus eſt autor eſt Sudas in Collectaneis his verbis. Κολασσαεὺς ἀπὸ τόπου. καὶ κολασσαεῖς οἱ ῥόδιοι οἵτινες ἀνέστησαν ἐν τῇ νήσῳ χαλκοῦν ἀνδριάντα τοῦ ἡλίου ὃν διὰ μέγεθος ἐκάλεσαν κολοσσὸν ἐπὶ σελεύκου τοῦ νικάτορος υἱοῦ ἀλεξάνδρου τοῦ μακέδονος. Ideſt Coloſſenſes a loco. Et Coloſſenſes Rhodii qui in inſula æream ſolis ſtatuam erexerunt quam propter magnitudinem vocauerunt coloſſum temporibus Seleuci nicatoris filii Alexandri macedonis. Et in dictione ῥόδος Ῥόδος inquit ἡ νῆσος ἥτις καὶ λίνδος καλεῖται. καὶ κολασσαεῖς οἱ οἰκήτορες διὰ τὸν κολοσσόν. Ideſt Rhodus inſula quæ & Lindus appellatur: & Coloſſenſes eiuſdē habitatores propter coloſſum.

EX CAP. II.

ἀπόχρησιν vſū ēnā poſſe ſignificare.

Vetus tralatio. Quæ omnia in interitu ſunt ipſo vſu. Paulus. ἅ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει. Eraſmus. Quæ omnia ipſo pereunt abuſu.

Stunica. Diuus Hieronymus in epiſtola ad Algaſiam quæſtione decima verba hæc ex Apoſtolo citans vſu legit vt vetus interpres tranſtulit non abuſu. Non enim cibis abutimur ſed vtimur quidem ad corporis nutrimentum qui tamen ipſo vſu intereunt ideſt conſumuntur. Sic enim Hieronymus ait apoſtolica hæc verba illic explicans. Neq; guſtaueritis carnem ſuillam & leporum & ſepiarum & lolliginum murenæ & anguillæ & vniuerſorum piſcium quæ ſquammas & pennulas non habent quæ omnia in corruptione & in interitu ſunt ipſo vſu & ſtercore digeruntur. Quanquam vero ἀπόχρησις abuſum ad verbum ſonet: poterit tamen eſſe vt hoc loco ἀπὸ præpoſitio dictioni χρῆσις appoſita eiuſdem non immutet ſignificantiam ſed perinde habeatur ac ſi appoſita non eſſet quod in multis græcis dictionibus accidit cum quibus præpoſitiones compoſitæ ſunt ad ornatum tantum & ſermonis elegantiam. Quid quod & Apoſtolus cum abuſum voluit ſignificare vſitatiore verbo vſus eſt ideſt καταχρῶμαι prima ad Corinthios capite. 9. Vt non abutar poteſtate mea in euangelio: qđ græce ſic legit εἰς τὸ μὴ καταχρήσασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.

EX CAP. III.

Expoliare exuere eiuſ ſigre

Vetus tralatio. Expoliantes vos veterē hominē cū actibus ſuis. Paulus. ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ. Eraſmus. Poſtea quā exuiſtis veterē hominē cū factis ſuis. Et in annotationib⁹ ἀπεκδυσάμενοι ideſt exuentes ideſt poſtquā exuiſtis nā præteriti tēporis eſt. Vocē hanc interpres ſubinde vertit expoliātes.

Stunica. Non male interpres vocem hanc ſubinde vertit expoliantes. Si quidẽ expoliare non ſolum ſignificat id quod communiter intelligitur: verum etiam exuere quo ſignificatu apud Ciceronem acceptum reperitur. Sic enim Actione quinta in Verrem apud eundem legitur. Vix erat hoc plane imperatum cum illum expoliatum ſtipatumq́ʒ lictoribus videres: omnes ideo putabant vt miſer atq́ʒ innocens virgis cæderetur & cætera. Ibi enim expoliatum pro exutum & denudatum accipitur. Agitur enim illic de quodam Sopatro de quo prius dixerat. Cum iſte imperat lictoribus vt Sopatrum de porticu in qua ipſe ſedebat præcipitem in forum deiiciant nudumq́ʒ conſtituant.

EX CAP. IIII.

Vetus tralatio. Et ea quæ Laodicenſiũ eſt vobis legatur. Paulus. καὶ τὴν ἐκ λαοδικείας, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε. Eraſmus. Et eam quæ ſcripta eſt ex Laodicea vt & vos legatis. Et in annotationibus. Græcanica ſcholia negant hanc epiſtolam de qua hic agit a Paulo ſcriptam fuiſſe Laodicenſibus. Neq́ʒ enim dixit quæ ſcripta fuit ad Laodicenſes ſed quæ ſcripta fuit ex Laodicea. Proinde fuiſſe epiſtolam quam Laodicenſis quiſpiam ſcripſerit ad Paulum in qua tamen ineſſent quæ ad Coloſſenſium rem pertinerent & cætera.

Nõ itellexiſſe Eraſmũ q̃ oe ep̃la ad Laodiceñ grçcanica ſcholia referunt.

Stunica. Mirum eſt græcanica ſcholia negare hanc epiſtolam de qua hic agitur a Paulo ſcriptã fuiſſe Laodicenſibus quod Eraſmus ait cum Athanaſius eximius græcorum doctor de epiſtola a Paulo Laodicenſibus ſcripta hunc locum imprimis intellexerit. Sic enim in commentariis hæc explicans dicit. Videre videor fuiſſe nonnulla Coloſſenſibus a Paulo ſcripta quæ vt Laodicenſibus innoteſcerent neceſſarium erat. Et contra Coloſſenſibus ipſis paterent quæ Laodiceæ ciuibus fuiſſent per litteras ſignificata vtriq́ʒ namq́ʒ Apoſtoli ſcriptis caſtigabantur in quibus eo plurimum inerat vtilitatis quia horum ſinguli propria erant vitia recogniturì. Quæret aliquis quænam illa fuit ad Laodicenſes epiſtola? Ea nimirum quæ ad Timotheum prior conſcripta eſt. Hanc namq́ʒ ex Laodicea tranſmiſit Apoſtolus tametſi dicant nonnulli ad Paulum priores ſcripſiſſe epiſtolam vtrum vero res ita ſe habeat aut ſecus nihil mihi conſtat. Qui enim poterat fieri vt propriis litteris Laodicenſes proficerent? Hactenus Athanaſius. Cuius ex verbis liquido apparet de epiſtola a Paulo Laodicenſibus ſcripta verba iſta apoſtolica illum intellexiſſe primum cum dixit Et contra Coloſſenſibus ipſis paterent quæ Laodiceæ ciuibus fuiſſent per litteras ſignificata vtriq́ʒ namq́ʒ Apoſtoli ſcriptis caſtigabantur. Nam illorum opinionem qui exiſtimarunt Laodicenſes ad Paulum priores ſcripſiſſe epiſtolam: facile refellit cum dixit. Qui enim poterat fieri vt propriis litteris Laodicenſes proficerent? Ambroſius ſuper hoc loco. Quia generales ſunt inſtitutiones Apoſtoli & ad omnium profectum ſcriptæ epiſtolæ: iccirco etiam Laodicenſibus epiſtolam hanc legi præcepit vt per hanc quid agendum ſibi eſſet addiſcerent. Et Coloſſenſes vt eorum legerent iuxta ſenſum ſupradictum. Diuus Hieronymus in libro de viris illuſtribus de Paulo apoſtolo agens cum eiuſdem epiſtolas memoraſſet vltimo intulit. Legunt quidam & ad Laodicenſes: ſed ab omnibus explellitur. Ex Euſebio item Cæſarienſi apparet alias nonnullas epiſtolas a Paulo apoſtolo ſcriptas fuiſſe præter has quæ in canone habentur cum libro tertio eccleſiaſticæ hiſtoriæ ſic dicit. Pauli quoq́ʒ manifeſte quatuordecim ſunt epiſtolæ quæ in autoritate habentur. Erant ergo & aliæ Apoſtoli epiſtolæ quæ in autoritate non habebantur qualis iſta eſſe potuit quæ ad Laodicenſes ab eo ſcripta eſt.

E EPISXTOLA.I.AD THESSALONICENSES CAP. II.

Perperã ab Eraſmo hũc locũ traductũ

VETVS tralatio. Cum poſſemus vobis oneri eſſe vt Chriſti apoſtoli. Paulus. δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς χριστοῦ ἀπόστολοι. Eraſmus. Cum poſſemus in autoritate eſſe tanquam Chriſti apoſtoli. Et in annotationibus. ἐν βάρει εἶναι ideſt in onere ſiue in pondere eſſe quod quidem bifariam legunt græcanica ſcholia aut ἐν βάρει hoc eſt in pondere & autoritate quoniam præceſſit non quærentes gloriam & ſequitur ſed facti ſumus paruuli. Ad hæc Ambroſius videtur de honore non de grauatione interpretari. Deniq; adhunc ſenſum facit quod continenter adiecit vt Chriſti apoſtoli. Neq; enim eſt apoſtolorum grauare ſuo ſupercilio quenquam. Aut ἐν βάρει quod nihil ab illis acceperit nec vſquam ſumptui aut oneri fuit prior interpretatio mihi magis arridet.

Stunica. Non prior interpretatio Eraſmo magis arriſiſſet: ſi verba apoſtoli Pauli quæ præcedunt & quæ ſubſequuntur diligentius attendiſſet quib9 hic locus ab eodẽ Apoſtolo videtur explanari. Ait enĩ in ſequentib9 Memores enim facti eſtis fratres laboris noſtri & fatigationis nocte & die operantes ne quenquam veſtrum grauaremus predicauimus in vobis euangeliũ dei. Vbi in græco pro grauaremus eſt verbum ἐπιβαρῆσαι quod reſpondet ad illud quod ſuperius dicitur ἐν βάρει εἶναι. Eſt autem huius litteræ ſenſus quod cum Paulus tanquam apoſtolus Chriſti potuiſſet Theſſalonicenſibus oneri eſſe in his videlicet quæ ad victum pertinebant cum ipſe alibi dicat ſi nos vobis ſpiritualia ſeminauimus: magnũ eſt ſi nos carnalia veſtra metamus? Et qui altario deſeruiunt cũ altario participant. Et nõ alligabis os boui trituranti. Cũ inquam apoſtolatus iure potuiſſet ab illis ſumptus quotidianos exigere: noluit cuiquam oneri eſſe: noluit quẽquam grauare ſed propriis manibus die ac nocte operans victum ſibi quæritabat: nemini ob cibum adulabatur non in quæſtum predicationẽ habebat euangelii. Ait enim in præcedentibus. Neq; enim aliquando fuimus in ſermone adulationis ſicut ſcitis: neq; in occaſione auaritiæ. Idem & in ſecunda epiſtola ad Theſſalonicenſes capite tertio ſic ait. Ipſi eni; ſcitis quemadmodũ oporteat imitari nos quoniam non inquieti fuimus inter vos neq; gratis panem manducauimus ab aliquo ſed in labore & fatigatiõe nocte ac die operantes ne quẽ veſtrũ grauarem9.

Recte hoc loco interpretez traduxiſſe.

Vetus tralatio. Sed facti ſumus paruuli in medio veſtrum. Paulus. ἀλλ᾽ ἐγενήθημεν ἤπιοι ἐν μέσῳ ὑμῶν. Eraſmus. Sed fuimus placidi in medio veſtri.

Stunica. Ita quidem legitur in græcis codicibus quos ego viderim ideſt ἤπιοι hoc eſt benigni ſiue mites aut placidi: ſed tamen vetera & emendata græcorũ exemplaria vnde vetus interpres traduxit νήπιοι habuiſſe ideſt paruuli ex Athanaſio apparet qui præſentem ediſſerens locũ duplicem eius affert lectionẽ ſic dicens cũ prius verba apoſtolica propoſuiſſet. Ideſt benigni nil graues: vel paruuli ideſt immunes nequitiæ nec gloriæ cupidi. Qui eni; tantula ſunt ætate nihil huiuſmodi meditantur.

EX CAP. V.

Vetus tralatio. Vt integer ſpiritus veſter & anima & corpus ſine querela in aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur. Paulus. καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κυρίου ὑμῶν ἰησοῦ χριστοῦ τηρηθείη.

ὁλόκληρον Hiero. legiſſe ac mar[?]e ad ſẽſũ hui9 lſ̃e ꝑtinere qđ eraſmus negauit.

Eraſmus in annotationibus. Porto ὁλόκληρον Hieronymus videtur non legiſſe nec mihi videtur ad ſenſum pertinere non enim loquitur de integritate ſpiritus quem non diuidit: ſed hominis qui ſuis conſtat partibus.

Stunica. Cum in græcis exemplaribus quotquot ſunt ὁλόκληρον & in latinis integer hic legatur nemine diſcrepante: neſcio cur Eraſmus dixerit non ſibi videri ad ſenſum pertinere. Neq; loqui hic Apoſtolum de integritate ſpiritus quem non diuidit ſed hominis qui ſuis conſtat partibus. Loquitur enim hic Apoſtolus de integritate ſpiritus & animæ & corporis. Atq; ita Gregorius Niſenus Athanaſio referente ſuper hoc loco verba hæc apoſtolica intellexit. Sic enim ait Athanaſius. Gregorius autem Niſenus ſic inquit. Cum enim homo ex omni ſit animarum ſpecie admixtus ea ſcilicet quæ plantis ineſt mox ſenſibili & intellectiua cũ ſpiritum dicit Apoſtolus profecto intellectiuam expreſſit: cum animam: ſenſibilitatem ipſam: cum corpus: vitam ineſſe nobis oſtendit quæ & in plantis eſſe comperitur. Precatur itaq; & optat hos omnes per omnia ſine querela ſeruari & in cunctis deo vt obſequantur. Ambroſius præterea integer hic legit & verba hæc apoſtolica ediſſerens ſic ait. Deus pacis Chriſtus eſt. Ait enim. Pacem meam do vobis pacem meam relinquo vobis. Quippe cum omnia quæ habet pater filii ſint: hunc ſanctificare nos optat Apoſtolus vt nos illuſtret pietate clementiæ ſuæ & omne votum noſtrum dirigat in perfectione vt integer ſit ſpiritus datus nobis. Tunc enim integer eſt ſi bonæ vitæ ſtudeamus animam habentes mundam & corpus ſine querela vt totus homo ſit perfectus & cætera. Ex eo autem quod Eraſmus ait Hieronymum ὁλόκληρον non legiſſe: manifeſte apparet non illum quæſtionem illam duodecimam ex Hieronymi epiſtola ad Heldibiam cum hæc commentaretur attente perlegiſſe: alioqui facile reperiſſet Hieronymum legiſſe ὁλόκληρον qui eo in loco eandem dictionem & ad corpus & ad animam & ad ſpiritum refert: & cum de integritate corporis & animæ prius eſſet loquutus: de ſpiritus integritate ſic intulit. Spiritus quoq; in nobis integer conſeruatur quando non erramus in ſpiritalibus ſed viuimus in ſpiritu: acquieſcimus ſpiritui: & opera carnis mortificamus in ſpiritu afferimuſq; omnes fructus eius caritatem gaudium & cætera.

EX EPISTOLA.II.AD THESSALONICENSES. CAP. II.

ETVS tralatio. Non retinetis quod cum adhuc eſſem apud vos hæc dicebam vobis: Paulus. οὐ μνημονεύετε ὅτι ὢν πρὸς ὑμᾶς ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν; Eraſmus. An non meminiſtis quod cum adhuc eſſem apud vos hæc dixerim vobis? Et in annotationibus. Non retinetis οὐ μνημονεύετε idest non meminiſtis. O ſtultam copiæ affectationem etiam cũ iniuria ſenſus. Verum quæſo iſtud eſt vertere diuinas litteras an potius in re ſeria ludere. Retinere idẽ eſſe qđ memoria tenere.

Stunica. O ſtultum hominem Eraſmum iſtum Roterodamum & latinæ linguæ prorſus ignarum. Stulta; appellat in interprete eccleſiaſtico copiæ affectationem quod pro eo quod in græco legitur οὐ μνημονεύετε idest non meminiſtis aut non memoria tenetis non retinetis

H iiii

ille traduxerit idq̃ eſſe ait etiam cum iniuria ſenſus . Quaſi aliquis tam rudis vſ quam reperiri poſſit & tam Eraſmo ſimilis ideſt adeo hebeti ingenio & craſſo in tellectu vt non intelligat hoc loco non retinetis idem eſſe quod non meminiſtis quo quidem dicendi genere & Seneca vſus eſt vt apparet ex eiuſdem ad Paulum apoſtolum epiſtola vbi dicitur Nec vereare quod ſæpius te dixiſſe retineo : ideſt memoria teneo. Legimus etiam cum memoriæ adiectione ſimilem græcam dictio nem a vetere interprete verſam Actuum capite viceſimo vbi dicitur. Propter quod vigilate memoria retinentes quoniam per triennium nocte & die & cætera. Quod græce dicitur διὸ γρηγορεῖτε μνημονεύοντες ὅτι τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν & cætera.

EX CAP III.

Nõ recte hoc loco īterpretē ab Eraſmo re prehenſum.

Vetus tralatio. Hoc denunciabamus vobis. Paulus . τοῦτο παρηγγέλλομεν ὑμῖν. Eraſmus. Hoc præcipiebamus vobis. Et in annotationibus. Hic inquit vbiq̃ oſten tat ſuam ineptam copiam etiam ante quam nos de copia prodidiſſemus.

Stunica. Potius mihi videntur hæc verba quæ de vetere interprete Eraſmus effutire non dubitat de ipſo dici haud iniuria poſſe . Si quidem etiam ſi nos Eraſ micas ineptias non prodidiſſemus ſatis illas vbiq̃ ſuus autor oſtentat velut hoc lo co. Nam cum verbum παραγγέλλω præcipere ac denunciare ſignificet : atq̃ nunc hoc nunc illo modo id vetus interpres traducat vt vel ex hoc capite facile apparet: quod non perpetuo pro præcipere illud traduxerit hic inquit vbiq̃ ſuam oſten tat ineptam copiam etiam ante quam nos de copia prodidiſſemus. Quaſi alicuius piaculi vetus interpres reus ſit quod non ad Eraſmi conniuentiam ſacras noui te ſtamenti ſcripturas perpetuo traduxerit : ac non potius Eraſmus reprehendendus quod id in vetere interprete calumniari non dubitet cuius rei ſtudioſus ipſe maxi me apparet . Alioqui cur hoc capite Denunciamus autem vobis fratres traduxit pro eo quod græce dicitur παραγγέλλομεν δὲ ὑμῖν ἀδελφοί ; Et infra denunciamus & obſecramus pro παραγγέλλομεν καὶ παρακαλοῦμεν.

EX EPISTOLA PRIMA AD TIMOTHEVM. CAP. I.

Falſa Eraſmi interpretatio.

ETVS tralatio . Sicut rogaui te vt remaneres Epheſi cum irem in Macedoniam. Paulus. καθὼς παρεκάλεσά σε προσμεῖναι ἐν ἐφέσῳ πορευόμενος εἰς μακεδονίαν. Eraſ mus. Quemadmodum rogauite vt remaneres Epheſi cum proficiſcerer in Macedoniam : ita facito.

Stunica. Mira eſt admodum Eraſmi iſtius audacia niſi temeritas potius appellanda eſt cum ea verba lati ne reddere non dubitauerit, quæ Apoſtolus græce nequa quam protulit ſiquidem illud ita facito in græco non ha betur. Voluit ſcilicet Apoſtoli orationes quæ ſuſpenſa vi debatur de ſuo ille adimplere non attendens ſæpiſſime hoc dicendi genere Apoſto lum vti ideſt vt ſuſpenſam multis in locis relinquat orationem . Nam quod in anno tationibus ait pleniorem eſſe orationem græce quam latine propterea quod προσ μεῖναι poteſt eſſe vel infinitiui modi vel imperatiui quantum ad ſenſum attinet: ni hil ad præſentem pertinet locum. Si quidem προσμεῖναι nequaquam hic eſſe poteſt imperatiui modi quod ſequentia indicant ideſt πορευόμενος εἰς μακεδονίαν. Hoc eſt

cū ire in Macedoniā. Ex quo patet neceſſario προσμεῖναι infinitiuū hic eſſe debere. Ac ſic quidē legit Ambroſi9 ideſt per infinitiuū ſic eñ tralatio illa antiqua quā ipſe ſequi tur hoc loco habet. Sicut rogaui te ſubremanere Epheſi cū irē in Macedoniā vt denunciares quibuſdā ne aliter doceant &c. Falſo igitur Eraſmus retulit Ambroſiū legiſſe vt denuncies: cum vt denunciares apud illum legatur non vt denuncies. Quod vero in eiſdem annotationibus dixerat tametſi græca vox παρεκαλέσα anceps ſit tamen hic magis quadrare potuiſſe hortatur vt Vallæ placet: deceptus ſine dubio eſt vna cum Valla ſuo. Siquidem in eum ſenſum quo hæc dictio a vetere interprete tradu cta eſt a doctoribus eccleſiaſticis eſt intellecta quos nemo ſanæ mentis dubitat Vallæ & Eraſmo eſſe præferendos. Sic enim Athanaſius eadeʒ verba explicans ait. Sicut ro gaui te & cætera. Vide quanta ſit huius benignitas non enim magiſtri ſed ſerui vti tur voce neq; enim id tibi iniunxi inquit ſed rogaui & precibus depopoſci & cætera.

Vetus tralatio. Vt denunciares quibuſdam ne aliter docerent. Paulus. ἵνα παραγγείλῃς τισὶ μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν. Eraſmus. Vt denuncies quibuſdam ne diuerſam ſequantur doctrinam.

ἑτεροδιδασκαλεῖν id ſolū ſig̃re q̃d vet' iterp's traduxit.

Stunica. Cum in textu ſic Eraſmus traduxiſſet vt ex ſuperioribus apparet: in annotationibus veram verbi græci interpretationem ſubodoratus: veterem inter pretationem amplectitur ita tamen vt ſuam non ſolum non deſerat ſed etiam potio rem eſſe ducat. Sic enim ait μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν ideſt ne diuerſa doceant aut potius ne diuerſis vterentur doctoribus verbo compoſito ab ἕτερος alius & διδάσκαλος do ctor ἑτεροδιδασκαλεῖν quod eſt nunc his nunc illis vti doctoribus Quanquam Chry ſoſtomus & hunc ſequutus vulgarius διδασκαλεῖν interpretantur diuerſam induce re doctrinam vt ad pſeudoapoſtolos pertineat Quanquam vero & Chryſoſtomi & Vulgarii autoritas Eraſmum prorſus obruat: vt tamen eiuſdem error lectori ma nifeſtior appareat: ſciendum eſt ἑτεροδιδασκαλεῖν nihil aliud ſignificare niſi vt ve tus interpres tranſtulit. Nam cum verbum διδασκαλεῖν ex quo dictio eſt compo ſita docere ſignificet actiuaq; voce hic accipiatur: ad diſcipulos nequaquam referri poteſt ſed ad doctores potius id quod vel ex argumento quod in græco huic epi ſtolæ præponitur facile apparet: vbi ſic legitur ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. ἐν τῇ ἐφέσῳ τινὲς ἰουδαΐζοντες ἐπεχείρουν ἑτεροδιδασκαλεῖν, καὶ ἀπατᾶν τοὺς ἀκεραίους προφάσει τοῦ νόμου ideſt Cauſa autem huius epiſtolæ hæc fuit. In Epheſo quidam iudaizantes conabantur aliter docere ac decipere ſimplices prætextu legis.

EX CAP. III.

Vetus tralatio. Non neophytum ne in ſuperbiam elatus in iudicium incidat dia boli. Paulus. μὴ νεόφυτον ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρίμα ἐμπέσῃ τοῦ διαβόλου. Eraſmus. Non nouicium ne inflatus in iudicium incidat calumniatoris. Et in annotationibus Cæterum inquit hoc loco diaboli fortaſſis non male verti poterat calumniatoris. Requirit enim Paulus ab Epiſcopo non ſolum vt ipſe vacet omni culpa verū etiam ne ſit obnoxius calumniis aut ſuſpitioni. Proinde vult mores ac vitam illius in chri ſtianiſmo diu ſpectatam eſſe ne quiſquam vel calumniari poſſit.

Diaboli nō p hoīe calūniatore ab Apto hic acceptū ſʒ p ipo demōe.

Stunica. Hoc eſt quod ſupra a me dictum eſſe memini Eraſmum videlicet quæ cunq; in textu perperam traduxerat niſi omnia potius ad eundem modum tranſtu lit: cognito poſtea errore multis verborum inuolucris ac veri ſpeciem præſeferen tibus in annotationibus defendere illa ſolere ne ſe aliquomodo erraſſe fateri videa tur. Hoc autem loco quam deuius ab Apoſtoli mente & in tralatione & annotatio nibus fuerit: ex ſanctorum doctorum in hunc locum expoſitione facile lectori pate bit. Ac primus omnium Athanaſius prodeat qui verba hæc apoſtolica in commen

tariis ediſſerens ſic ait. Si prius inquit quam optimus diſcipulus ſit: præceptoris il
li officium demandetur: intumeſcet hic ſane & in diaboli iudicium & damnationeꝫ
concidet qualem ille præ mentis elatione ſubierat. Ambroſius ſuper hoc loco. Ve
rum eſt quia rudis in fide ſolet extolli ſuperbia maxime ſi accipiat ordinem: noui
tate enim & poteſtate inflatur arbitrans ſe præ cæteris digniorem. Videns enim pri
mo anno natiuitatis collatum in ſe honorem: putat non magis ad ſuum ſed ad alio
rum profectum ſe vocatum quaſi beneficium religioni det magis quam accipiat ab
ea per quam rem elatus incurrit laqueum diaboli. Inuenta enim occaſione ſuper
biæ illius Satanas præcipitat eum. Ideoq̨ in Salomone legitur ſuperbis deus reſi
ſtit: vnde & in alia epiſtola Apoſtolus ait. Qui ſe putat eſſe aliquid ſeipſum ſedu
cit. Et dominus qui ſe inquit exaltauerit humiliabitur. Diuus Hieronymus in epi
ſtola ad Oceanum de vnius vxoris viro. Quod autem ait ne in ſuperbiam elatus
incidat in iudicium diaboli quis non exemplo verum probet. Ignorat momenta
neus ſacerdos humilitatem & manſuetudinem ruſticorum. Ignorat blanditias chri
ſtianas neſcit ſe ipſum contemnere. De dignitate transfertur ad dignitatem: non ieiu
nauit non fleuit: non mores ſuos ſæpe reprehendit & aſſidua meditatione correxit:
non ſubſtantiam pauperibus erogauit. De cathedra quodammodo ducitur ad ca
thedram: ideſt de ſuperbia ad ſuperbiam. Iudicium autem & ruina diaboli nulli du
bium quin arrogantis ſit. Incidunt in eam qui in puncto horæ necdum diſcipuli iaꝫ
magiſtri ſunt.

Nō d vxorib⁹ epoꝝ ꝛ diaconoꝝ aplm hic intellexiſſe qd Eraſmus exiſtimauit.

Vetus tralatio. Mulieres ſimiliter pudicas. Paulus. γυναῖκας ὡσαύτως σεμνάς.
Eraſmus. Vxores ſimiliter modeſtas. Et in annotationibus. Cum ipſe ſermonis te
nor palam declaret eum loqui de vxoribus epiſcoporum ac diaconorum: rectius
vertiſſet vxores quam mulieres quandoquidem græcis eſt γυναῖκας. Deinde σεμνὰς
eadem vox qua in liberis epiſcopi requirebat reuerentem verecundiam.

Stunica. Aliter eccleſiæ doctores hunc locum intellexerunt ſi quidem non de
vxoribus epiſcoporū ac diaconorū apoſtolica verba eſſe dicta voluerunt ſed nonnul
liꝫ earum de his mulieribus quæ eccleſiæ miniſtrabant. Vnde Athanaſius hæc in cō
mentariis ediſſerens ſic ait. Nō enim de quibuſuis mulieribus diſſerit: ſed eas nunc pro
fert quæ & miniſtrandi funguntur officio: eæ namq̨ eccleſiæ cōferunt plurimū. Naꝫ
niſi faceret de huiuſmodi fœminis mentionē quid opus fuiſſet cū de diaconibus & vi
ris tractet de mulieribus etiā interieciſſe ſermonem. Chryſoſtomus in homiliis ita
hæc legit. Mulieres miniſtras ſimiliter inquit caſtas nō bilingues & cætera. & ſubdit.
Pleriq̨ volunt Apoſtolum hoc de mulieribus ſimpliciter præcepiſſe verum non ita
eſt. Quid enim conſequentiæ haberet inter ea quæ de epiſcopis atq̨ diaconis mo
nuit mulierum vllam facere mentionem? Sed de his profecto ait quæ miniſterii di
gnitate ſunt præditæ. Ambroſius hæc aliter intellexit voluit enim de quibuſuis mu
lieribus ſimpliciter hoc ab Apoſtolo dictum fuiſſe ſic enim ait præſentem explicans
locū. Quia ſanctū præcipit creari epiſcopum adæque & diaconum: non vtiq̨ diſpa
rem vult eſſe plebem. Quippe cum dicat dominus ſancti eſtote quia & ego ſanctus
ſum. Ideoq̨ etiam mulieres quæ inferiores videntur ſine crimine vult eſſe vt mun
da ſit eccleſia dei. Sed Cataphrygæ erroris occaſionem captantes propter quod poſt
diaconos mulieres alloquitur etiam ipſas diaconas ordinari debere vana præſum
ptione defendunt: cum ſciant Apoſtolos ſeptem diaconos elegiſſe. Nunquid nul
la mulier tum idonea inuenta eſt cum inter vndecim apoſtolos ſanctas mulieres fuiſ
ſe legamus? Sed vt heretici animum ſuum verbis non ſenſu legis aſtruere videan
tur: Apoſtoli verbis contra ſenſum nituntur Apoſtoli vt cum ille mulierem in eccle

ſia in ſilentio eſſe debere præcipiat: illi econtra etiam autoritatem in eccleſia vendi cent miniſterii. Hactenus Ambroſius. Poſſemus autem hic dicere quo ſanctos do ctores hoc loco concordare videremur: non Apoſtolum de illis mulieribus intelle xiſſe quæ diaconatus ordinem in eccleſia haberent cum alieni ſint huiuſmodi ordi nes a ſexu fœmineo: ſed de illis tantum quas ſacri canones diaconiſſas appellant ideſt miniſtratrices vt ita dixerim & eccleſiæ ſeruitrices & de hoc quidem mulierum genere Athanaſius & Chryſoſtomus ſenſiſſe videntur cum alter ſed eas inquit nunc profert quæ & miniſtrandi fungantur officio: alter vero ſed de his profecto ait quæ miniſterii dignitate ſunt preditæ. Non quod per hæc verba Chryſoſtomus ſignifica re voluerit diaconatus ordinis dignitatem quod hæretici illi Cataphrygæ de quibus Ambroſius refert ex hoc loco aſſerebant: ſed dignitatem hic honorem appellat quod mulieres iſtæ eccleſiaſticæ miniſtræ honorabiliores aliis ex ſæculo mulieribus vel ob hoc munus eſſe viderentur: aut forte quod per aliquam benedictionem ad eccleſiæ miniſterium ordinabantur: quod ex eo quidem patet quod ante annos quadragin ta ordinari prohibebantur atq; id quidem cum diligenti probatione: & quod ſi poſt huiuſmodi ordinationem ſe nuptiis traderent anathemati cum illis qui eas duce rent ſubiiciebantur vt ex quodam decreto Calcedonenſis concilii apparet quod in decretis pontificiis legitur viceſima ſeptima quæſtione prima.

EX CAP. IIII.

Vetus tralatio. Abſtinere a cibis quos deus creauit ad percipiendum cum gra tiarum actione fidelibus. Paulus. ἀπέχεσθαι βρωμάτων ἃ ὁ θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάλη ψιν μετὰ εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς. Eraſmus. Abſtinere a cibis quæ deus creauit ad ſummendum cum gratiarum actione fidelibus. Inſignis eraſmi hallucinatiō

Stunica. Qui tam diligens eſt in aliorum erratis annotandis ita ſe prorſus gerere debuiſſet vt nihil ab eo eſſet admiſſum quod poſſet in alterius cadere cen ſuram. Carere enim omni vitio debet vt quidam ait qui in alterum paratus eſt dice re: & iuxta ſaluatoris ſententiam eiicere primum trabem de oculo ſuo. Hæc iccir co ſum præfatus quod cum Eraſmus veterem interpretem in annotationibus acri ter reprehenderit quod pro eo quod Lucæ capite. 19. in græco legitur καὶ διατί οὐκ ἔδωκας τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τράπεζαν καὶ ἐγὼ ἐλθὼν σὺν τόκῳ ἂν ἔπραξα αὐτό ſic ille tra duxerit & quare non dediſti pecuniam meam ad menſam & ego veniens cum vſu ris vtiq; exegiſſem illud: ait enim dicendum illi fuiſſe exegiſſem illam cū pecuniam traduxiſſet quæ dictio fœminini generis eſt non argentum quod neutri. Qui igitur interpretem eo loco vel obliuionis vel imperitiæ notauit ſi tamen ita a vetere inter prete ſcriptum eſt: ſimili nunc errore eſt lapſus cum oblitus pro eo quod græce eſt βρώματα cibos ſe tranſtuliſſe quæ dictio maſculini generis eſt: quæ deus creauit ſub iunxit quia in græco ἃ ſequebatur quod referebatur ad βρώματα neutram vocem. Proinde meminerit ſe impoſterū Eraſmus hominem eſſe & facile vel errare vel me moriola qua nihil in humanis fragilius eſt poſſe vacillare: & aliorum errata non ſo lum ipſe non reprehendat: ſed etiam ſummopere admiretur & pro magno ducat ne gocio ſi aliquid deprehendere poſſit ab humano ingenio editum quod omni ex par te errato vacare videatur.

Vetus tralatio. Enutritus verbis fidei & bonæ doctrinæ quam aſſequutus es. Falſa & impropria Eraſmi interpretatio.
Paulus. ἐντρεφόμενος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως καὶ τῆς καλῆς διδασκαλίας ᾗ παρηκολούθη κας. Eraſmus. Enutritus in ſermonibus fidei: & bona doctrina quam vſq; ſecutus es.

Stunica. Cum in græco dicatur καὶ τῆς καλῆς διδασκαλίας in genitiuo atq; ad λόγοις id referatur ſicut τῆς πίστεως id quod coniunctio καὶ manifeſte demonſtrat:

ac recte hic locus a vetere interprete ſit traductus : neſcio cur Eraſmus ex ſecundo ca
ſu ſeptimum hic efficere voluit græca præſertim littera reclamante & in præpoſitio
nem addere quæ in græco non legitur. Porro quod idem in annotationibus ait di
ctionem ἐντρεφόμενος pro qua vetus interpres nutritus traduxit poſſe etiam actiue
legi educans illos verbis fidei quia participium medium eſt præſentis temporis ἐν
τρεφόμενος & ad id facere quod mox ſequitur quam aſſecutus es hoc eſt trade aliis
quod a nobis didiciſti : nouum quidem eſt & ab Apoſtoli ſenſu prorſus alienum. Si
quidem in eum ſenſum quo a vetere interprete hæc dictio traducta eſt a doctoribus
etiam græcis eſt expoſita. Athanaſius ſuper hoc loco . Dixit propone hæc fratri
bus & conſule. Nunc vero vel tu ipſe inquit enutritus ideſt frequenter eadem illa
conuoluens & quaſi eruminans reuoca . Enutritus vero ideo intulit vt indeſinen
tem eius in his attentionem oſtenderet vt quemadmodum ſemper corporis alimen
ta percipimus ſic etiam aſſiduis quæ ad fidem faciunt verbis enutriamur. Ambroſius
Quid tam verum quid tam clarum & prouidum niſi vt diſciplina chriſtiana incor
rupta tradatur vt fructus eius in area dominica fertilis ac firmus collaudetur. Hoc
eſt vt in die iudicii non reprobus & igni comburendus cenſeatur. Hoc boni docto
ris eſt atq́ idonei miniſtri domini Ieſu Chriſti quippe cum enutritum hunc dicat
verbis fidei & bonæ doctrinæ quam ab infantia hunc aſſecutum aſſerit.

Defenſus ab Eraſmi calū nia Hugo cardinalis ſup interꝑtatiōe verbi meditare.

Vetus tralatio. Hæc meditare. Paulus. ταῦτα μελέτα. Eraſmus. Hæc exerce.
Et in annotationibus . Hæc meditare ταῦτα μελέτα quod interpres eleganter ver
tit. Sed Hugo Cardinalis non intelligens hoc vocabulum ad hunc exponit modū.
Verſa in corde per iugem memoriam. O matæologum hoc eſt pluſquam theolo
gum. Eſt autem meditari exerceri in re quapiam.

Stunica . Neſcio quid magis in Eraſmo iſto Roterodamo reprehenſione dignū
cenſeam ſacrarū ne litterarū imperitiam an barbaram quandaꝫ arrogantiam qua om
nes prorſus deſpicit contemnit floccifacit ac nihili præſe æſtimat : an effrenem iſtā
ac non iam ferendam loquacitatem qua cunctos vno nomine non ſolum contume
lioſiſſime cōpellat verum etiam carpit lacerat diſſecat ridet deridet quaſi ſolus ipſe ſa
piat cæteri vmbræ volitent quod de Tireſia dixit Homerus . Matæologū appellat
Hugonem Cardinalem hoc eſt inanem aut vanū theologū quod meditare pro co
gita hic accepit. Quaſi nō & in eum ſenſum apoſtolica hæc verba intelligi poſſint:
aut quaſi meditari & meditatio nō etiā ad animū referantur. Prouerbiorū.15. Mens
iuſti meditabitur obedientiam . Lxx . καρδίαι δικαίων μελετῶσι πίστεις ideſt corda
iuſtorum meditantur fidem . Et in eodem libro capite.24. Ne æmuleris viros ma
los nec deſideres eſſe cum eis quia rapinas meditatur meus eorū . Quod græce dici
tur ψευδῆ γὰρ μελετᾷ ἡ καρδία αὐτῶν ideſt mendacia enim meditatur cor eorū. Eſa
iæ.33. Cor tuum meditabitur timorem. Lxx.ſic ἡ ψυχὴ ὑμῶν μελετήσει φόβον ideſt
Anima veſtra meditabitur timorem.ps̄.18. Et meditatio cordis mei in conſpectu tuo
ſemper. καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου ἐνώπιόν σου διὰ παντές. Et pſalmo.48. Os me
um loquetur ſapientiam & cogitatio cordis mei prudentiam τὸ στόμα μου λαλήσει
σοφίαν , καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν Et vt de ſæcularibus quoq́ litteris teſti
monia proferamus. Terentius in Andria. Venit meditatus alicunde ex ſolo loco. Idē
in Phormione. Quam obrem omnes cum ſecundæ res ſunt maxime meditari ſe
cum oportet quo pacto aduerſam ærumnam ferant. Et paulo infra . Meditata mihi
ſunt omnia mea in commoda. Cicero philippica ſecunda. Non enim abiectū ſuſtule
ras ſed attuleras domo meditatum & cogitatum ſcelus . Quod ſi exercitium ſigni
ficare hic Apoſtolus voluiſſet : vſus quidem eſſet eo verbo quod paulo ante poſuit

vbi dicitur. Exerce autem te ipſum ad pietatem nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis eſt. Quod græce ſic dicitur γύμναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος. Quia vero non de exercitio exteriori ſed de interiori cogitatione ſentiebat ideo dixit μελέτα ideſt meditare hoc eſt in corde tuo per iugem memoriam verſa vt bonus ille Cardinalis quem matæologum per deriſionem Eraſmus appellat veriſſime expoſuit.

EX EPISTOLA SECVNDA AD TIMOTHEVM. CAP. I.

VETVS tralatio. Scio enim cui credidi & certus ſum quia potens eſt depoſitum meũ ſeruare in illum diem. Paulus. οἶδα γὰρ ᾧ πεπίστευκα καὶ πέπεισμαι ὅτι δυνατός ἐστι τὴν παρακαταθήκην μου φυλάξαι εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Eraſmus. Noui enĩ quod is cui credidi & certus ſum quod potens ſit depoſitum meum cuſtodire in illum diem. Perperam Eraſmũ hunc locũ traduxiſſe.

Stunica. Non intellexit hoc loco apoſtolica verba Eraſmus Roterodamus non enim id ſonant quod ipſe traduxit neq; id quod in annotationibus falſam interpretationem ſuam vt ſolet defendens rurſus explicuit: ſed quod vetus interpres vere ac fideliter tranſtulit id quod vel mediocriter in græcis litteris eruditi facile iudicare poſſunt. Pendet enim ſententia ex ſuperioribus ab illo videlicet loco vbi dicitur noli itaq; erubeſcere teſtimonium domini noſtri neq; me vinctum eius & cum longa oratione vſus eſſet tandem intulit ob quam cauſa; hæc patior ſed non confundor. Diceret aliquis quare non confunderis Apoſtole beatiſſime. Reſpondet Paulus huic tacitæ quæſtioni. Quia ſcio cui credidi & certus ſum quia potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem.

Vetus tralatio. Det miſericordiam dominus Oneſiphori domui quia ſæpe me refrigerauit. Paulus. δῴη ἔλεος ὁ κύριος τῷ ὀνησιφόρου οἴκῳ ὅτι πολλάκις με ἀνέψυξε. Eraſmus. Det miſericordiam dominus Oneſiphori familiæ quoniam ſæpe me refocillauit. Ambigua Eraſmi traductio.

Stunica. Videtur per hanc Eraſmi traductionem quod Oneſiphori familia refocillauerit Apoſtolum & catenam eius non erubuerit & quod Romæ quæſierit eum & non inuenerit & quod iis de cauſis eidem familiæ miſericordiam domini Apoſtolus imprecetur. Sed longe alius eſt ſenſus apoſtolicorum verborum. Siquidem poſtulat a deo Paulus vt faciat miſericordiam cum Oneſiphori domo propterea quod ipſe Oneſiphorus illum in tribulationibus refrigerauerit & cætera. Quanquam vero pro domo non hic intelligantur parietes & tecta: ſed familia ipſa vitanda tamen erat amphibologia ne lectori dubitationem poſſet afferre.

EX CAP. II.

Vetus tralatio. Recte tractantem verbum veritatis. Paulus. ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Eraſmus. Recte ſecantem verbum veritatis. Recte ac proprie interprete hunc locum traduxiſſe.

Stunica. Diuus Hieronymus in epiſtola ad Suniam & Fretelam regulam eſſe ait boni interpretis vt idioma alterius linguæ ſuæ linguæ exprimat proprietate: ne dum interpretationis proprietatem inſequimur omnem tralationis decorẽ amittamus. Quod igitur græci τομεῖν dicunt ideſt ſecare ſiue diuidere latini tractare dicere ſolent & τόμους ideſt tomos hoc eſt ſectiones ſic enim græci appellant librorum diuiſiones: latini tractatus appellant.

EX CAP. III.

Sup vacanea Eraſmi tradu ctio.

Vetus tralatio. Cupidi. elati. Paulus. φιλάργυροι. ἀλαζόνες. Eraſmus. Auari. faſtuoſi.

Stunica. Mirum eſt quantū verborum affectatione ac copia Eraſmus delecte tur id quod & in vetere interprete paſſim ille ſolet reprehendere. Nam cum ἀλαζονεία arrogantiam ſonet ac ſuperbiam & ἀλαζὼν arrogans ſit ac ſuperbus: quaſi perperam vetus interpres traduxerit: pro elato ideſt ſuperbo ſiue arrogante quod proprie tralatum eſt faſtuoſum ille poſuit: quaſi faſtuoſus ac ſuperbus & elatus non idem ſint. Quanquam faſtum pro ſuperbia ſiue arrogantia aut elatione aliquando legimus: faſtuoſum vero non ita.

Error Eraſ mi i hebraica lingua.

Vetus tralatio. Quemadmodum autem Iamnes & Mambres reſtiterunt Moy ſi. Paulus. ὃν τρόπον δὲ ἰαννὴς καὶ ἰαμβρὴς ἀντέστησαν μωυσῇ. Eraſmus. Quemadmo dum autem Iamnes & Iambres reſiſtebant Moyſi. Et in annotationibus. In hebrai corum nominum interpretatione legimus vtrunq; Mambres & Iambres ſimiliter expoſitum quaſi nihil interſit Iambres ſones an Mambres.

Stunica. Non hoc vltimum dixiſſet Eraſmus ſi hebraicas litteras vel medio criter didiciſſet. Multum ſiquidem refert Iambres ſones an Mambres cum illud Ma re in capite ſignificet aut mare in egeſtate vel paupertate: hoc vero Rebellē aut ama rum vel cōmutantem aut permutantem. In libello vero interpretationū hebraicorū nominum qui in fine bibliarum circunfertur de quo Eraſmus hic ſenſit: perperam vtrumq; nomen ſimiliter interpretatum legitur cum diuerſis interpretationibus eorum quodlibet exponendum ſit.

Euidēs Eraſ mi halluciatō

Vetus tralatio. Ad corripiendum. Eraſmus in annotationibus. Hoc loco di uus Ambroſius addit ad redintegrationem καταρτίωσιν quo verbo Paulus eſt & alias vſus. Quanquam id neq; in noſtra vulgata editione nec in græcis reperio codicibus.

Stunica. Non hoc loco diuus Ambroſius addit ad redintegrationem vt Eraſ mus ſomniauit. Neq; enim quintam rem addidit aut in græco ſcriptum fuit καταρτισιν pro quo καταρτίωσιν imperite ille poſuit: ſed quattuor græcis dictionibus quattuor tantum latina reddidit. Siquidem pro eo quod græce dicitur πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος, καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν τῇ δικαιοσύνῃ Ambroſiana tralatio ſic habet. Om̄is ſcriptura diuini tus inſpirata vtilis eſt ad doctrinam: ad correptionem: ad redintegrationem: ad eru ditionem quæ eſt in ipſa iuſtitia. Ex quo patet manifeſte pro eo quod græce dici tur πρὸς ἐπανόρθωσιν pro quo vulgata editio habet ad corripiendum: tralationem Ambroſianam ad redintegrationem expreſſiſſe.

EX CAP. IIII.

Prope iterp tē hoc loco tra duxiſſe.

Vetus tralatio. Ego enim iam delibor. Paulus. ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι. Eraſ mus. Nam ipſe iam immolor. Et in annotationibus σπένδομαι ideſt immolor.

Stunica. Verbū σπένδω vnde σπένδομαι libare ſignificat & σπονδὴ libationem ſiue libamen. Quanquā autem hæc ad ſacrificia referantur: adnotauit tamen Athana ſius hoc loco de libatione apoſtolica verba intelligi debere non de immolatione. Sic enim ait. Non enim immolor dixit ſed delibor quod ſane præſtantius eſt. Si quidem haud quaquam quæ immolationis ſunt ad deum omnia referuntur: liba tionis vero vniuerſa. Chryſoſtomus item in homilia ſuper hoc loco. Non ait mei ſacrificii ſed quod maius ac dignius eſt. Nam hoſtia quidem non tota deo offer tur: libamen vero totum.

EX EPISTOLA AD TITVM CAP. I.

VETVS tralatio. Huius rei gratia reliqui te Cretæ. Paulus τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν κρήτῃ. Eraſmus. Huius rei gratia reliqui te in Creta. Et in annotationibus Græci inquit & vrbium nominibus apponunt præpoſitionem id quod apud latinos rariſſimum eſt. At interpres ab inſulæ vocabulo ſuſtulit græcam præpoſitionem quod prorſus eſt intolerabile.

Nō eē ꝓſus ītolerabile īſulç nomē ī grō aduerbialr ab īterp̄te poſitū

Stunica. Non prorſus eſt intolerabile ab inſulæ vocabulo ſublatam eſſe ab interprete græcam præpoſitioneȝ ſiquidem inueniuntur aliquando apud latinos inſularū nomina in genitiuo aduerbialiter poſita ſicut & ciuitatum licet grammaticorum obſeruatio penitus reclamet. Cuius rei non ignarus diuus Hieronymus latinæ linguæ imprimis peritiſſimus in prologo quarti libri commentariorum in Hieremiam ſic ſcripſit. Et non ſolum in occidentis ſed & in orientis partibus ſibilare & in quibuſdam inſulis præcipueq́ Siciliæ & Rhodi maculare pleroſq́ & cætera.

Vetus tralatio. Non ſuperbum. Paulus. μὴ αὐθάδη. Eraſmus. Non præfractum. Et in annotationibus. μὴ αὐθάδη ideſt non præfractum quod Hieronymus & Ambroſius legunt non proteruum & recte ſane: nos vertimus præfractum.

Eraſmi pegrā cida traductio

Stunica. αὐθάδης ſic ab Heſychio interpretatur ὑπερήφανος. θυμώδης. παράνομος. αὐτάρεσκος. hoc eſt ſuperbus. furibundus. iniquus. ſibi placens. hoc autem loco pro ſuperbo accipi debere vt vetus interpres tranſtulit ex Athanaſio edocemur qui præſentem ediſſerens locum ſic ait. Qui enim exteriori hoc & mundano potitur imperio inuitis imperat eoq́ & in eos pro ſuo arbitratu ſuperbius dominatur. Epiſcopum vero qui volentibus præſidet: nequaquam decet imperioſum ſe præſtet & inſolentem vel pro eius arbitrio & ſubditis inconſultis aliquid peragat. Id enim tyranni factitant. Quid autem præfractus hoc loco ſignificet nec ego quidem intelligo neq́ ipſum arbitror Eraſmum qui id poſuit prorſus intelligere.

EX CAP. III.

Vetus tralatio. Hæreticum hominem poſt vnam & ſecundam correptionem deuita. Paulus. αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ. Eraſmus. Factioſum hominem poſt vnam & alteram admonitionem fuge. Et in annotationibus. Cæterum hæreticum appellat non qui diſſentiat a concluſionibus magiſtrorum noſtrorum: ſed factioſum.

Ambigua et ꝓpa Eraſmi traductio.

Stunica. Videtur Eraſmus per hanc ſuam traductionem intellexiſſe non hic ab Apoſtolo hæreticum appellatum eo ſenſu quo hæretici accipiuntur ideſt illi qui pertinaciter ab eccleſia diſſident ſiquidem factio aliud ſignificat quam hæreſis & factioſus quam hæreticus cum illud ſeditionem proprie ſonet: hoc vero pertinacem & damnabilem opinionem. Cæterum hoc loco de hæreticis Apoſtolum intellexiſſe ex Athanaſio imprimis admonemur qui in cōmentariis præſentem explicans locum ſic ait. Quo pacto alibi dixit ne forte illos deus ad pœnitentiam ducat? Ibi quidem facit de his mentionem qui emendationis ſpem aliquam præſeferunt: hic vero incorrigibilem dicit hæreticum & vndequaq́ adeo plane diſtortum & tam variis & multiplicibus nodis implicitum vt ſeſe nequeat his explicare ſed per ſe ſit condemnationi adiudicatus ideſt qui nullam habeat ſui erroris excuſationem: quippe cum nec illud poſſit prætendere ſeſe a nemine fuiſſe admonitum

vel ad veritatem inſtructum qui & admonitus ſit & optime inſtitutus quo ſit vt ſit
per ſe condemnatus qui nihil habeat quo ſua errata excuſet. Ambroſius item hære
ticum hic legit non factioſum & ſubdit. Hæretici hi ſunt qui per verba legis legem
impugnant. Proprium enim ſenſum verbis aſtruunt legis vt prauitatem mentis
ſuæ legis autoritate commendent & cætera. Hieronymus item hæreticum legit &
in hunc ſenſum præſentem locum longius explicuit.

EX EPISTOLA AD PHILEMONEM.

Veterē interp̄tatōnē ſuſtine ri hoc loco poſſe.

ETVS tralatio. Propter caritatem magis obſecro cum
ſis talis vt Paulus ſenex. Paulus. διὰ τὴν ἀγάπην μᾶλ
λον παρακαλῶ τοιοῦτος ὢν ὡς παῦλος πρεσβύτης. Eraſ
mus. Tamen propter caritatem potius rogo cum talis
ſim nempe Paulus ſenex.

Stunica. In omnibus latinorum codicibus etiam
antiquiſſimis magno conſenſu hoc loco legitur ſis ſe
cundæ perſonæ non ſim primæ. Quare non eſt creden
dum ab aliquo hoc fuiſſe corruptum quod pleriq; pu
tant ſed dedita opera ſic ab interprete vt videmus tranſ
latum. Atq; ita legit diuus Ambroſius ideſt ſis & in
hunc ſenſum ſic præſentem locum ediſſerit. Quantum ratio exigebat dignum
erat imperare diſcipulo magiſtrum & fiducia apoſtolicæ autoritatis. Sed quia vir
bonus erat Philemon per affectum illum prouocat obaudire quaſi coæuum ætatis
& vinctum Chriſti Ieſu ideſt obligatum negotiis dominicis vel propter nomen
eius ſubiectum vinculis ſicut erant & ipſi apoſtoli. Cæterum Athanaſius Chryſo
ſtomus & Hieronymus aliter hæc intellexerunt vt ſcilicet τοιοῦτος ὢν non ad Phile
monem referatur ſed ad ipſum Paulum & per primam hoc legunt perſonam: &
volunt vt Paulus dixerit propter caritatem magis obſecro cum ſim talis vt Paulus
ſenex & cætera. Sed vult inquit Hieronymus magis petere quam iubere grandi
petentis autoritate propoſita per quam & Apoſtolus obſecrat & ſenex & vinctus Ie
ſu Chriſti. Græca præterea verba ideſt τοιοῦτος ὢν cū per nominandi caſum expreſ
ſa ſint per primā ſine dubio videntur eſſe transferenda perſonam. Sed illud videtur
obſtare quod impropria apparet cōparatio ſi ſeipſum ſibi Paulus cōpararit & di
cat cū ſim talis vt Paulus ſenex & vinctus Ieſu Chriſti. Quis enī ignorabat illū eſſe
Paulū & ſenem & vinctum Ieſu Chriſti? Quod vel imprimis effecit vt per ſecun
dam perſonā hunc locū latinus tranſferret interpres. Quaſi dixerit Paulus propter
caritatem autem magis te obſecro o Philemon cum talis tu ſis qualis ego ſum ideſt
cum eiuſdem ætatis ſis & eiſdem obnoxius vinculis vt Ambroſius explicuit. Di
cere itaq; poſſumus nominandi caſum ab Apoſtolo hic poſitum eſſe pro accuſati
uo ideſt τοιοῦτος ὢν pro τοιοῦτον ὄντα vt ſubintelligatur te hebræorum more apud
quos aliquando legimus nominatiuum pro accuſatiuo poſitum vt Geneſis capite
viceſimo ſeptimo vbi dicitur Benedic etiam & mihi pater mi. Quod in hebræo ſic
legitur בָּרְכֵנִי גַם אָנִי אָבִי ideſt Benedic me etiam ego pater mi. Vel quod ſigni
ficare voluerit cum dixit τοιοῦτος ὢν talis exiſtens ideſt talis cum ſis ſiquidem il
lud ὢν participium & per primam & per ſecundam & per tertiam perſonam reſol
ui poteſt hoc autem loco cum ad ſecundam loquatur perſonam ad eandem refer
ri debere non alienum ab Apoſtoli ſenſu videtur.

EX EPISTOLA AD HEBRAEOS. CAP. I.

VETVS tralatio. Et cum iterum introducit primogenitū in orbem terræ dicit. Et adorent eum omnes angeli dei. Interpres Pauli. ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην λέγει. καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ. Eraſmus. Rurſum autem cum inducit primogenitum in orbem terrarum dicit. Et adorabunt eum omnes angeli dei. *Recte īterp̄tē hoc loco traduxiſſe.*

Stunica. Verbum εἰσάγω vnde more attico εἰσαγάγῃ deductum eſt introducere etiam ſignificat. Vnde εἰσαγωγαὶ introductiones ad quaſlibet diſciplinas ſolent appellari. Ioannis. 18. Et dixit hoſtiariæ & introduxit Petrum καὶ εἶπεν τῇ θυρωρῷ καὶ εἰσήγαγε τὸν πέτρον. Actuum. 9. Manu autem ducentes illum introduxerunt Damaſcum χειραγωγοῦντες δὲ αὐτὸν, εἰσήγαγον εἰς δαμασκόν. At vero προσκυνησάτωσαν imperatiui modi eſt ideſt adorent. Pſalmo enim. 96. vnde hæc verba ſumpta ſunt per imperatiuū legitur. Adorate eum omnes angeli eius: audiuit & lætata eſt ſion quod hebraice ſic dicitur. הִשְׁתַּחֲוּוּ לוֹ כָּל אֱלֹהִים שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח צִיּוֹן pro quo. Lxx. interpretes ſic traduxerunt προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ, ἤκουσε καὶ εὐφράνθη ἡ σιών.

Vetus tralatio. Qui facit angelos ſuos ſpiritus. Interpres Pauli. ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα. Eraſmus. Qui creat angelos ſuos ſpiritus. *Impropria eraſmi īterp̄tatio*

Stunica. Verbum ποιέω vnde participium ποιῶν facere proprie ſignificat non creare quod græce dicitur κτίσαι Quanquam. Lxx. interpretes Geneſis capite primo vbi dicitur In principio creauit deus cælum & terram pro eo quod hebraice dicitur בָּרָא ideſt creauit ἐποίησεν tranſtulerunt: quæ tamen dictio fecit ſignificat atq; ita quidem latina tralatio quæ eſt iuxta. Lxx. habet ideſt In principio fecit deus cælum & terram vt ex Ambroſio apparet libro primo Hexaemeron & ex Hieronymo in libro hebraicarum quæſtionum. Hoc autem loco ideſt Pſalmo. 103. vnde ab Apoſtolo hæc ſumpta ſunt עֹשֶׂה in hebræo legitur hoc eſt faciens aut qui facit non בֹּרֵא ideſt creans aut qui creat.

Vetus tralatio. Ad filium autem. Thronus tuus deus in ſæculum ſæculi. Interpres Pauli. πρὸς δὲ τὸν υἱόν. ὁ θρόνος σου ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Eraſmus. Ad filium autem. Thronus tuus ipſe deus in ſæculum ſæculi. Et in annotationibus Incertum inquit eſt an hic ſit ſenſus. O deus ſedes tua eſt in ſæculū ſæculi. An hic. Ipſe deus eſt tibi thronus in ſæcum ſæculi. Nam ſermo græcus anceps eſt. *De vocatiuo caſu hoc loco poſitū intelligi debere.*

Stunica. Non ſermo græcus anceps hoc loco eſt vt Eraſmus ex imperitia hebraicarum litterarum exiſtimauit ſiquidem hoc loco ὁ θεὸς vocatiui caſus eſt etiam ſi articulum nominandi habeat. Nam cum hebræi careant quinto caſu nominatiuis pro vocatiuis vtuntur & per nominatiuū vocare ſolent. Eſtq; huius litteræ ſenſus. Sedes tua o deus in ſæculū ſæculi. Nō enī alicubi legitur quod pater ſit thronus filii ſed quod filius ſedeat ad dexterā patris iuxta illud ex Pſalmo. 109. Dixit dn̄s dn̄o meo ſede a dextris meis. Et in euangelio. Amodo videbitis filiū hominis ſedentem a dextris virtutis dei. Et in hac epiſtola capite. 12. Atq; in dextera ſedis dei ſedet.

Ex hoc autem loco Chriſtum manifeſte Apoſtolus deū pronunciauit. Vnde Athanaſius hæc in commentariis ediſſerens ſic ait. Angeli inquit creati ſunt & ad eos illud refertur qui facit. Filius vero nequaquam creatus eſt nec de eo illud qui facit eſt dictum quin potius rex ille & dominus & deus eſt quod plane thronus iſte teſtificatur qui principatus eſt & imperii argumentum. Id autem dictum cōtra Paulum Samoſatenum & Arrium facit qui ſimplicem hominem introducunt qui deus eſſet & ſempiterno imperio potiretur.

EX CAP. II.

Impropria Eraſmi interpretatio.

Vetus tralatio. Propterea abundantius oportet obſeruare nos ea quæ audiuimus. Interpres Pauli. διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως ἡμᾶς προσέχειν τοῖς ἀκουσθεῖσι. Eraſmus. Propterea oportet nos vehementius attendere iis quæ dicta ſunt nobis.

Stunica. Quiſquis in græcis litteris vel mediocriter fuerit eruditus facile intelliget in græco ſic eſſe vt vetus interpres traduxit non vt Eraſmus paraphraſtes. Quanquam autem in eundem recidat ſenſum: volui tamen illud adnotare ne quiſpiam ex his qui græce neſciunt fortaſſis exiſtimaret veterem interpretem græcoruȝ verborum veram ac propriam interpretationem hoc loco prætermiſiſſe ac Eraſmū interpretatione ſua illam expreſſiſſe.

EX CAP. III.

Κῶλα cadauera hic ſignificare non membra

Vetus tralatio. Quorum cadauera proſtrata ſunt in deſerto. Interpres Pauli. ὧν τὰ κῶλα ἔπεσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Eraſmus. Quorum membra conciderunt in deſerto. Et in annotationibus. Quorum cadauera ὧν τὰ κῶλα ideſt quorum membra.

Stunica. Videtur per hanc Eraſmi traductionem quod iudæorum membra conciderunt in deſerto ideſt quod membratim hebræi in heremo illa ceciderint qua ſi putrefacta habuiſſent corporum membra. Cæterum Apoſtolus non id quidem ſignificare voluit ſed ad illud alluſit quod Numeri capite. 14. legitur vbi dicitur in hebræo בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִּגְרֵיכֶם pro quo beatus Hieronymus ſic traduxit. In ſolitudine hac iacebūt cadauera veſtra. Et. Lxx. interpretes ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ πεσεῖται τὰ κῶλα ὑμῶν quo in capite hanc dictionem κῶλα hoc ſenſu poſitam non ſemel ſed iterum ac tertio reperies.

EX CAP. V.

ἀρχιερεὺς pōtificē ſonat nō ſacerdotē

Vetus tralatio. Omnis namq; pontifex. Interpres Pauli. πᾶς γὰρ ἀρχιερεύς. Eraſmus. Nam omnis ſacerdos.

Stunica. ἀρχιερεὺς non ſacerdotem ſignificat qui græce dicitur ἱερεὺς ſed principem ſacerdotum ab ἀρχὸς quod eſt princeps & ἱερεὺς quod ſacerdotem ſonat. Princeps autem ſacerdotum ideſt ἀρχιερεὺς pontifex dicitur non ſacerdos ſimpliciter. Ioannis. 11. Vnus autem ex ipſis Caiphas nomine cum eſſet pontifex anni illius dixit eis. Græce ſic εἷς δέ τις ἐξ αὐτῶν καϊάφας ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου εἶπεν αὐτοῖς & paulo poſt. Hoc autem non a ſemetipſo dixit ſed cum eſſet pontifex anni illius prophetauit τοῦτο δὲ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ οὐκ εἶπεν ἀλλ᾽ ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου προεφήτευσεν Hoc autem loco non de qualicunq; ſacerdote Apoſtolus loquitur ſed de ſummo ſacerdote ideſt de pontifice qualis fuit Aaron nō enim alius preterquam ſummus ſacerdos poterat offerre dona & ſacrificia pro peccatis: vnde ſtatim ſubdit Nec quiſquam ſummit ſibi honorem ſed qui vocatur a deo tanquam Aaron. Huic autem pontifici Chriſtum comparat cum ait ſic & Chriſtus non ſemetipſum clarificauit vt pontifex fieret: ſed qui locutus eſt ad eum filius meus es tu ego hodie genui te & cætera.

EX CAP. VI.

Vetus tralatio. Proferens autem ſpinas ac tribulos reproba eſt & maledicto proxima. Interpres Pauli. ἐκφέρουσα δὲ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀδόκιμος, καὶ κατάρας ἐγγύς. Eraſmus. At quæ ꝑduxerit ſpinas & tribula reproba eſt & maledictiõi cõfinis.

Eraſmi hallucinatio, ſup dictiõe tribul⁹.

Stunica. Miror tam profundum Eraſmo obrepſiſſe ſomnum vt τριβόλους ideſt tribulos qui græce maſculino genere proferuntur neutraliter hoc loco traduxerit. Quid autem mirum ſi is qui adulteraberis dixit pro adulterabis Matthæi capite. 5. & palpentur pro palpent Actuũ. 17. tribula hoc loco dixerit pro eo quod tribulos dicere debuit vt vulgata editio habet. Sciendum itaq; tribula neutro genere inſtrumenta illa eſſe quibus meſſes triturantur Hiſpani trillos appellant. Varro Rerum ruſticarum libro primo capite. 52. E ſpicis in area excuti grana quod fit apud alios iumentis iunctis & tribulo: id fit ex tabula lapidibus & ferro exaſperata. Columella tamen libro ſecundo fœminino genere protulit ſic dicens. Et ſi pauca iuga ſunt ad iicere tribulam & traham poſſis. Tribuli vero maſculina terminatione quos græce τριβόλους appellant ii ſunt quos abrogios vulgo dicimus. Protulit hanc eandem vocem maſculine diuus Hieronymus Geneſis capite. 3. vbi dicitur Spinas & tribulos germinabit tibi. Idem ad Euſtochium de virginitate ſeruanda. Et inebriatus eſt inquit dominus gladius meus in cælo & tu pacem arbitraris in terra quæ generat tribulos & ſpinas. Et Vergilius georgicon libro primo Lappæq; tribuliq; &c.

EX CAP. VII.

Vetus tralatio. Primum quidem qui interpretatur rex iuſtitiæ. Eraſmus in annotationibus. Hoc ex loco deprehendi poteſt error interpretationis in libello qui Hieronymi titulo circunfertur de vocabulis hebraicis cum appareat id operis nihil aliud eſſe quam tumultuariam non vnius hominis coaceruationem etiam ſi diuus Hieronymus teſtatur ſeſe hiſce de rebus librum edidiſſe. Nam illic Melchiſedec exponitur in hunc modum. Melchiſedec rex iuſtus ſiue rex iuſtitiæ aut rex pacis ſiue pacificus. Atqui in hoc nomine Melchiſedec nulla vox eſt quæ pacem ſignificet neq; Paulus ait Melchiſedec ſonare regem pacis ſed Melchiſalem exprimere regem pacis.

Libellũ īterp̄tationũ hebraicoꝝ noīз d q̄ hic agit Eraſm⁹ nō eē diui Hieronymi.

Stunica. Libellus interpretationum hebraicorum nominum qui in fine bibliarum vulgo circunfertur non Hieronymi titulo cenſetur ſed Remigii vt refert Nicolaus de Lyra ſuper Geneſis capite. 46. Autor autem illius libri quicunq; ille fuerit tametſi multis in locis recte fuerit hebraica nomina interpretatus: in quampluri mis tamen quia non ad hebraicam orthographiam attendebat ſed ad latinam tantum & ad dictionum ſimplicem prolationem: perperam & contra hebraicam veritatem interpretatus eſt. Hoc autem nomen Melchiſedec recte eſt ille interpretatus cum dixit Melchiſedec rex iuſtus ſiue rex iuſtitiæ. Cum vero addidit aut rex pacificus ſiue rex pacis: ad hunc locum epiſtolæ Pauli attendiſſe videtur vbi legitur. Deinde autem & rex Salem quod eſt rex pacis. Alius autem eſt liber interpretationum hebraicorum nominum qui in fine operum diui Hieronymi viſitur a Philone iudæo græce compoſitus quem librum diuus Hieronymus in latinum tranſtulit additis a ſe interpretationibus nominum noui teſtamenti vt ex prologo Hieronymi ſuper eodem libro apparet. Illic autem Melchiſedec ſic interpretatum legitur. Rex meus iuſtus. Sed neq; in eo libro veræ hebraicorum nominum interpretationes omnino cõtinentur cuius quidem rei vel maximum eſt argumentũ quod illas pluribus in locis cõmentariorum ſuorum in vetus teſtamentum Hieronymus reprehendit vt ex libro hebraicarum quæſtionum eiuſdem imprimis apparet vbi interpretationem huius nominis iſrael pro quo Philo vir aut mens videns deum in

terpretatus eſt penitus damnat ſic dicens. Illud autem quod in libro nominum in terpretatur Iſrael vir videns deum ſiue mens videns deum omnium pene ſermone detritum: non tam vere quam violenter mihi interpretatum videtur. Hic enim Iſrael per has litteras ſcribitur iod. ſin. res. aleph. lamed. quod interpretatur princeps dei ſiue directus dei. Vir vero videns deum his litteris ſcribitur vt vir ex tribus litteris ſcribatur aleph. iod. ſin. vt dicatur ais: videns ex tribus res. alef. he. & dicatur rahe: porro el ex duabus alef & lamed & interpretatur deus ſiue fortis. Quamuis igitur grandis autoritatis ſint & eloquentiæ & ipſorum vmbra nos opprimat qui iſrael virum ſiue mentem videntem deum tranſtulerunt: nos magis ſcripturæ & angeli vel dei qui ipſum iſrael vocauit autoritate ducimur quam cuiuſlibet eloquentiæ ſæcularis. Hactenus Hieronymus. Noſtris vero temporibus vir eterna dignus memoria Franciſcus Ciſnerius Cardinalis Toletanus & Hiſpaniarũ Primas præſul ac princeps noſter cum ſacrarum litterarum ſtudio ſummopere duceretur atq; eaſdem omni ex parte cuperet illuſtrare quod & Tetraplus illa veteris inſtrumenti Origenis Exaplum ſuperans eiuſdem opera ac non parua impenſa nuper impreſſa ac nouum etiam teſtamentum græce & latine excuſſum vt alia memorare nolim facile indicant: cum ex ſanctorum eccleſiæ doctorum ac præcipue Hieronymi & Auguſtini crebra lectione didiciſſet plurimum prodeſſe ad ſanctarum ſcripturarum ſecretiorem ac myſticum intellectum veram ac γνησίαν hebraicorum nominum interpretationem iuxta hebraicam originem cognoſci: ac ſupradictos interpretationum libellos vmbram tantum veritatis continere prorſuſq; eſſe inabſolutos & maiori ex parte inutiles: multis hebraicæ linguæ peritiſſimis viris accerſitis: non enim vnius dumtaxat opera tametſi exquiſita foret litteratura tantum opus perfici potuiſſet: ſumma diligentia curauit vt hebraica nomina quæ per totam ſacram ſcripturam tam veteris quam noui teſtamenti diſperſa ſunt iuxta hebræam orthographiam vere ac proprie interpretarentur ac in ordinem alphabeti redigerentur ipſis quidem nominibus non ſolum latine ſed etiam hebraice adſcriptis ne impoſterum poſſent deprauari. Ne autem tam vtilis ac neceſſarius liber aliquo modo poſſit ignorari: ſciat lector eum eſſe qui in fine copioſiſſimi illius hebraici vocabularii quod eiuſdem Cardinalis iuſſu Paulus Coronel Segobienſis compoſuit tametſi ἀνώνυμον fertur καὶ ἀδέσποτον: ad communem ſtudioſorum omnium vtilitatem repoſitus eſt.

EX CAP. VIII.

λειτουργὸς idest miniſter etiã ad ꝓpha na refertur.

Vetus tralatio. Sanctorum miniſter & tabernaculi veri. Eraſmus in annotationibus. Sanctorum miniſter λειτουργὸς quod non ſimpliciter ſonat miniſtrum: ſed miniſtrum ſacrorum & qui fungatur officio ſacerdotii pro aliis.

Stunica. Sciendum eſt quod hoc nomen λειτουργὸς ideſt miniſter & verbum λειτουργέω ideſt miniſtro & λειτουργεία ideſt miniſterium non ad ſacra ſolum ſed etiam ad profana pertinere reperiuntur: imo a profanis ad ſacra vt alia quam plurima tranſlata ſunt. Sic Paradiſus quod hortum ſonat & Angelus quod nuncium & Diabolus quod calumniatorem & Latria quod ſeruitutem & Eccleſia quod conuentum ſiue contionem & Euangelium quod bonum nuncium & Martyr quod teſtem & alia adhunc modum complura a profanis ad ſacra pertracta ſunt. Et vt ad nomen λειτουργὸς redeamus non ſolum miniſtrum ſacrorum ſonat ſed quemlibet etiam miniſtrum idq; & in ſacris quoq; litteris reperitur nedum in gentilium libris. Secundo Regum. 13. Eiecit itaq; eam miniſter illius foras. Lxx. ſic καὶ ἐξήγαγεν αὐτὴν ὁ λειτουργὸς τοῦ ἀμνὼν ἔξω ideſt Et eiecit eam miniſter Amnon foras. Et

quarto Regum.6 . Conſurgens autem diluculo miniſter viri dei. καὶ ὤρθρισεν ὁ λει τουργὸς τοῦ ἀνθρώπου τοῦ θεοῦ. Et ſecundo Paralipomenon capite.9. Et officia mini ſtrorum eius καὶ στάσιν λειτουργῶν αὐτοῦ. Agitur enim illic de miniſtris Salomonis.

EX CAP. IX.

Vetus tralatio . Super quæ erant cherubim gloriæ. Interpres Pauli. ὑπεράνω δὲ αὐτῆς χερουβὶμ δόξης. Eraſmus. Super hanc autem cherubim gloriæ. Et in anno tationibus. Super quæ erant ὑπεράνω δὲ αὐτῆς ideſt ſupra illud autem ſiue ſupra il lam vt referas ad arcam atteſtantibus ſcholiis græcanicis. Mihi videtur rectius refer ri ad tabernaculum. Inſignis eraſmi error.

Stunica. Vel ex hoc loco facile iudicari poteſt quam parum eruditus Eraſmus iſte ſit in ſacris ſcripturis cũ exiſtimarit illud αὐτῆς referri poſſe ad tabernaculũ qua ſi alicubi legatur cherubim ſupra tabernaculum fuiſſe poſita & non potius ſupra arcam teſtamenti ideſt ſupra propitiatorium quod & oraculum dicitur quod qui dem arcæ teſtamenti erat opertorium . Exodi. 25. Facies & propitiatorium de au ro mundiſſimo . Duos cubitos & dimidium tenebit longitudo eius & cubitum ac ſemiſſem latitudo . Duos quoqꝫ cherubim aureos & productiles facies ex vtraqꝫ parte oraculi. Cherub vnus ſit in latere vno & alter in altero. Vtrumqꝫ latus propi tiatorii tegant expandentes alas & operientes oraculum reſpiciantqꝫ ſe mutuo ver ſis vultibus in propitiatorium quo operienda eſt arca in qua pones teſtimonium quod dabo tibi. Inde præcipiam & loquar ad te ſupra propitiatorium ſcilicet ac de medio duorum cherubim qui erunt ſuper arcam teſtimonii cuncta quæ mandabo per te filiis iſrael. Et infra capite.37. Fecit propitiatorium ideſt oraculum de auro mundiſſimo duorum cubitorum & dimidii in longitudine & cubiti ac ſemis in la titudine. Duos etiam cherubim ex auro ductili quos poſuit ex vtraqꝫ parte propi tiatorii : cherub vnum in ſummitate vnius partis & cherub alterum in ſummitate partis alterius . Duos cherubim in ſingulis ſummitatibus propitiatorii extenden tes alas & tegentes propitiatorium ſeqꝫ mutuo & illud reſpicientes . Hæc autem oportuit Eraſmum legere cum præſentem locum in annotationibus explicaret: & non quod σκηνὴ ideſt tabernaculum in græco erat generis fœminini: illud αὐτῆς ad tabernaculum referri rectius ſibi videri retuliſſe cum ex ſupradictis autoritatibus liquido cognoſcere potuiſſet ſupra arcam teſtamenti cherubim fuiſſe poſita non ſu pra tabernaculum.

EX CAP.. XI.

Vetus tralatio. Eſt autem fides ſperandarum ſubſtantia rerum argumentum non apparentium. Eraſmus in annotationibus. Hic quidam ridicule nugantur cir ca hanc definitionem vt ipſi vocant cum non ſit finitio ſed encomium fidei . Si quidem hoc exordiolo ingreditur fidei laudationem : mox & exemplis oſtendens quantam vim habeat fides : niſi forte putant eſſe finitionem vbicunqꝫ legerint eſt. Veluti ſi dicam litteræ ſunt in rebus aduerſis ſolatium : in ſecundis ornamentum hanc eruditionis laudatiunculam exiſtiment ad definitionum leges exigendam &c. Diffinitionem hanc eſſe fidei nõ encomiũ.

Stunica. Non hoc encomium eſt fidei vt imperitiſſime Eraſmus in annota tionibus retulit. Qui enim laudari ex his verbis fides dici poteſt? Quæ autem laus eſt fidei quod ſperandarum rerum ſubſtantia argumentum non apparentium di catur. Neqꝫ exemplum quod de litteris attulit ad rem facere videtur ſiquidem mul tum eſt diſpar ei quod de fide hic dicitur : ſed volens Apoſtolus Paulus exemplis oſtendere quanta ſit fidei vis : ab eiuſdem diffinitione orſus eſt. Vnde Athanaſius præſentem explicans locum ſic ait . Diffinit itaqꝫ nobis hanc fidem aitqꝫ . Fides qui

dem eorum ſubſtantia eſt quæ nondum ſubſiſtunt qualis eſt reſurrectio quæ nondum fuerit: ſed fides hanc facit vt futura credatur & hanc nobis tanquam præ oculis ponit &c.

Eraſmi error manifeſtus.

Vetus tralatio. Fide muri Hiericho corruerunt circuitu dierum ſeptem. Interpres Pauli. πίστει τὰ τείχη ἱεριχὼ κατέπεσε κυκλωθέντα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας. Eraſmus. Per fidem mœnia Hiericho cōciderunt cincta ad dies ſeptem. Et in annotationibus. κυκλωθέντα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας idest circundati ſiue obſeſſi.

Stunica. Non intellexit hunc locum Eraſmus Roterodamus: alioqui non diſceſſiſſet a vetere interpretatione quæ græcum vere ac fideliter expreſſit. Non enim hic dicit Apoſtolus quod ad ſeptem dies fuerunt cincti aut circundati ſiue obſeſſi muri Hiericho pluribus enim quam ſeptem diebus vrbs illa a Ioſue & populo iſraelitico obſeſſa fuit: ſed quod circuitu dierum ſeptem muri corruerunt & hoc quidem per fidem. Quid autem circuitus iſte dierum ſeptem fuerit ex Ioſue capite ſexto vnde huius loci intelligentia pendet facile edocemur. Sic enim illic legitur. Dixitque dominus ad Ioſue. Ecce dedi in manu tua Hiericho & regem eius omneſque fortes viros. Circuite vrbem cuncti bellatores ſemel per diem ſic facietis ſex diebus. Septimo autem die ſacerdotes tollent ſeptem buccinas quarum vſus eſt in iubileo & præcedant arcam fœderis ſeptieſque circuibitis ciuitatem & ſacerdotes clangent buccinis. Cumque inſonuerit vox tubæ longior atque conciſior & in auribus veſtris increpuerit: conclamabit omnis populus vociferatione maxima & muri funditus corruent ciuitatis ingredienturque ſinguli per locum contra quem ſteterint & cætera.

EX CAP. XII.

Falſa Eraſmi interpretatio.

Vetus tralatio. Qui propter vnam eſcam vendidit primitiua ſua. Interpres Pauli. ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ. Eraſmus. Qui vnico edulio permutauit ius primogeniti. Et in annotationibus. Vendidit ἀπέδοτο. i. reddidit.

Stunica. Verbum ἀποδίδομαι vnde ἀπέδοτο non ſignificat permutare aut reddere vt ineptiſſime Eraſmus traduxit: ſed vendere vt proprie ac vere tranſtulit vetus interpres. Actu. cap. 5. Dic mihi mulier ſi tanti agrum vendidiſtis εἰπέ μοι εἰ τοσούτου τὸ χωρίον ἀπέδοσθε; Geneſis quoque capite. 25. vbi hæc hiſtoria narratur ſic habetur. Cui dixit Iacob. Vende mihi primogenita tua. Quod hebraice ſic legitur וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת בְּכֹרָתְךָ לִי quod. Lxx. ſic tranſtulerunt εἶπε δὲ ἰακὼβ τῷ ἠσαῦ ἀπόδου μοι σήμερον τὰ πρωτοτόκιά σου. Et infra. Iurauit ei Eſau & vendidit primogenita. hebraice ſic וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב pro quo. Lxx. καὶ ὤμοσεν αὐτῷ· ἀπέδοτο δὲ ἠσαῦ τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ.

EX CAP. XIII.

Perperam hunc loci Eraſmum traduxiſſe.

Vetus tralatio. Cognoſcite fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum. Interpres Pauli. γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν τιμόθεον ἀπολελυμένον. Eraſmus. Scitis fratrem noſtrum Timotheum ſolutum eſſe.

Stunica. Quanquam dictio γινώσκετε ambigua eſt & vel indicatiui eſſe poteſt: vel imperatiui hoc tamen loco imperantis eſt. Quaſi enim rem nouam & illis adhuc incognitam Timothei liberationem in fine huius epiſtolæ Paulus hebræis ſignificauit. Ex italia enim hæc epiſtola ab Apoſtolo ad hebræos ſcripta eſt vt ex eius fine apparet vbi dicitur. Salutant vos de italia fratres. Solutionem igitur Timothei quæ Apoſtolo primum innotuerat tanquam non ingratam eiſdem denunciat quod & græca ipſa phraſis apertiſſime demonſtrat: ac deinde vna cum eo ſe ad illos venturum ſignificat cum ait. Cum quo ſi celerius venerit videbo vos

EX EPISTOLA IACOBI CAP. I.

VETVS tralatio. Et decor vultus eius deperiit. Iacobus. καὶ ἡ εὐπρέπεια τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀπώλετο. Eraſmus. Et decor aſpectus illius periit. Et in annotationibus. Decor vultus eius. Quid ego audio? Etiam herba vultum habet & cætera.

Nõ iprope a vetere iterpte hec fuisse traducta.

Stunica. Non ego video cur tantopere Eraſmus hic debuerit admirari. Nam tametſi πρόσωπον & vultũ & faciem & aſpectum ſonet: ac vultus non niſi de homine dicatur: nihil tamen impedit quin metaphorice fœno aut herbæ adaptetur cũ præſertim de colore eiuſdem ac viriditate Iacobus apoſtolus agat: ac vultus in homine id proprie ſignificet: quod pro animi paſſionibus in varios mutatur colores vt in pallorem ac ruborem & reliqua id genus alia.

Vetus tralatio. Ita & diues in itineribus ſuis marceſcet. Iacobus. οὕτως καὶ ὁ πλούσιος ἐν ταῖς πορείαις αὐτοῦ μαρανθήσεται. Eraſmus. Sic & diues in abundantia ſua marceſcet. Et in annotationibus πορείαις Vide num legi poſſit πορίαις vt ſit in abundantia.

Falſa Eraſmi traductio.

Stunica. Cum textum Eraſmus traduceret non intellexit vt apparet dictionem πορείαις & pro itineribus quod eadem dictio ſignificat abundantiam perperam tranſtulit. In annotationibus vero errorem diſſimulans Vide inquit num legi poſſit πορίαις vt ſit in abundantia. Sciendum igitur in omnibus græcis codicibus πορείαις hic legi per. ει. diphthongon ideſt itineribus non πορίαις per iota quod abundantiam ſignificat. Eſt autem modus loquendi hebraicus iter ſiue viam non nunquam ponere pro ipſo vitæ proceſſu: quod ſæpiſſime in ſacra ſcriptura veteris teſtamenti reperitur.

Vetus tralatio. Deus enim intentator malorum eſt. Ipſe autem neminem tentat. Iacobus. ὁ γὰρ θεὸς ἀπείραστός ἐστι κακῶν. πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα. Eraſmus. Nam deus vt a malis tentari non poteſt: ita nec ipſe quenquam tentat.

Impropria ac falſa Eraſmica tralatio.

Stunica. Græca littera ſic prorſus habet vt vetus tralatio continet non autem vt Eraſmus falſo ac improprie traduxit. Siquidem in græco non eſt hic aliqua dictio quæ ſignificet vt aut aliquid tale. Eſt autem huius litteræ ſenſus vt eccleſiaſtici doctores exponunt. Nemo cum tentatur mala ſcilicet & iniqua tentatione dicat quoniam a deo tentatur. Deus enim intentator malorũ eſt hoc eſt non eſt immiſſor malarum tentationũ. Ipſe enim neminem tentat huiuſcemodi ſcilicet tentationibus hoc eſt malis & flagitioſis ſed vnuſquiſq; abſtractus & illectus a ſua concupiſcentia taliter tentatur. Hoc autem loco vt gloſa refert ordinaria Apoſtolus Iacobus illorum deſtruit errorem qui dicebant malas cogitationes ſicut & bonas a deo nobis inſpirari & hominem quaſi ex neceſſitate peccare.

Vetus tralatio. Eſtote autem factores verbi & non auditores tantum. Eraſmus in annotationibus. Tantum non inuenio apud græcos.

Tñ nõ abundare hec loco i vetere trala.

Stunica. In codice illo græco apoſtolicarum epiſtolarum ex Rhodo inſula allato qui in Publica huius Complutenſis Academiæ bibliotheca repoſitus eſt de quo ſupra fecimus mentionem ſic quidem hoc loco habetur vt vetus tralatio continet ideſt γίνεσθε δὲ ποιηταὶ λόγου, καὶ μὴ μόνον ἀκροαταὶ hoc eſt Stote autem factores ver

bi & non tantum auditores. Quare non eſt quod Eraſmus dicat tantum non inueniri apud græcos.

EX CAP. II.

Recte ac ſꝫ ar te interpꝫt dixiſſe calefacimi.

Vetus tralatio. Ite in pace calefacimini. Iacobus. ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ, θερμαίνεσθε. Eraſmus. Ite in pace caleſcite. Et in annotationibus θερμαίνεσθε ideſt calefiatis ſiue caleſcite. Quis enim ferat calefacimini & cætera.

Stunica. Ferebant eo tempore quo tralatio hæc a vetere interprete edita eſt viri Eraſmo doctiores calefacimini. Alioqui vnde calefactus participium paſſiuum non enim factus a fio ſed a facior paſſiua voce deductum eſt. Priſcianus libro octauo. Sunt & alia quæ in compoſitione mutant ſignificationem vt eo neutrum ſimiliter & facio quamuis vetuſtiſſimi etiam paſſiue hoc protuliſſe inueniantur. Tintinnius in quinto. Bona gratia parui vt faciatur. Et infra. Sciendum tamen quod & facio & facior vt oſtendimus vetuſtiſſimi proferebant.

EX CAP. III.

Nō cetoꝝ interpꝫt hic tráſtuliſſe ſꝫ ceteroꝝ vt vulgo legit

Vetus tralatio. Et ſerpentium & cæterorum. Iacobus. ἑρπετῶντε καὶ ἐναλίων. Eraſmus. Serpentium & marinorum. Et in annotationibus καὶ ἐναλίων ideſt marinorum. Interpres legiſſe videtur ἄλλων aut certe ſcripſit cetorum quod ipſum adhuc in nonnullis extat codicibus id ſcriptor oſcitans mutauit in cæterorum. Nam manſueſcunt & marinæ belluæ vt delphines.

Stunica. Cum in omnibus latinorum codicibus etiam antiquiſſimis cæterorum hic legatur non eſt quod Eraſmus exiſtimet cetorum veterem interpretem ſcripſiſſe. Non enim id dictio quæ in græco legitur ſignificat ſed marinorum neqꝫ latinus pro genere ſpeciem poſuiſſet: ſiquidem aut marinorum ille dixiſſet aut aliquid aliud quod maris belluas deſignaret. Proinde aut ἄλλων habebat exemplar græcum vnde ille traduxit aut certe ἔναλλων quod ab his qui ad beſtias volucres ac ſerpentes marinas etiam belluas adiungi debere exiſtimarunt ne quid a natura humana indomitum ſupereſſet in ἐναλίων ideſt marinorum tranſmutatum apparet.

EX CAP. V.

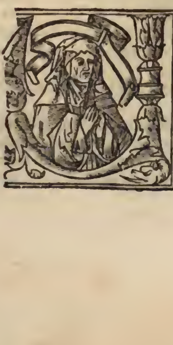
κάμνοντα infirmū ēt ſigt̄e

Vetus tralatio. Et oratio fidei ſaluabit infirmum. Iacobus. καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα. Eraſmus. Et oratio fidei ſaluabit laborantem.

Stunica. Verbum κάμνω laborare proprie ſignificat; ſed tamen pro ægrotare ſæpiſſime poſitum reperitur quod videlicet laboret qui ægrotat. Vnde & Sudas κάμνειν inquit ἐπὶ τοῦ πονεῖν καὶ ἐργάζεσθαι. καὶ ἐπὶ τοῦ νοσεῖν. λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποθανόντων. εἴδωλα καμόντων. Ideſt κάμνειν laborare & operari ſignificat & ægrotare. Dicitur autem & de his qui obierunt Idola mortuorum.

EX EPISTOLA PETRI PRIMA. CAP. II.

Dictionem χρηστὸς multa ſigt̄e.

ETVS trālatio. Si tamen guſtaſtis quoniam dulcis eſt dominus. Petrus. εἴπερ ἐγεύσασθε ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος. Eraſmus. Siquidē guſtaſtis quod benignus ſit domin9.

Stunica. Dictio χρηστὸς polyſemos eſt ſonat enim dulcem vt hoc loco & Pſalmo. 24. Dulcis & rectus dominus χρηστὸς καὶ εὐθὴς ὁ κύριος. Et ſuauem vt Pſalmo. 33. Guſtate & videte quoniam ſuauis eſt dominus. γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος. Et in euangelio Iugum enim meum ſuaue eſt ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός. Reperitur quoqꝫ & bonum ſignificare vt Pſalmo. 118.

Bonus es tu & in bonitate tua doce me iuſtificationes tuas. χρηστὸς εἶ σὺ κύριε καὶ ἐν τῇ χρηστότητί σου δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου. Sonat etiam benignum. Pſalmo. 68. Exaudi me domine quoniam benigna eſt miſericordia tua. ἐπάκουσόν μου κύριε ὅτι χρηστὸν τὸ ἔλεός σου. Hoc autem loco quia ἐγεύσασθε ideſt guſtaſtis eſt ab Apoſtolo dictum: aptius erat vt pro χρηστὸς dulcis transferretur quo omni ex parte metaphora ſibi conueniret.

Locus i vete retrala. alibea rijs iperitia ó pianatus.

Vetus tralatio. Superædificamini domos ſpirituales. Petrus. οἰκοδομεῖσθε οἶκος πνευματικός. Eraſmus, Aedificemini domus ſpiritalis. Et in annotationibus. Lyranus offenſus ſoloeciſmo manifeſtario interpretatur domos in domos.

Stunica. Non eſt credibile veterem interpretem tam manifeſtariū feciſſe ſoloeciſmum ſed dom⁹ ſpiritualis traduxiſſe vt in græco habetur & a librariis imperitis hūc locū fuiſſe corruptū quod ſuperædificamini pluralis eſſet numeri. Non enim tam hebeti eſſe potuit ingenio & tam ignarus artis grāmaticæ vt paſſiuo verbo appoſitū daret accuſatiui. Neq; ſcriptorū error manifeſtus interp̄ti aliquo modo debet imputari.

Defenſus ab Eraſmi caluīnia Lyranus cū Eraſmi redargutione.

Vetus tralatio. Vobis igitur credentibus honor. Petrus. ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν. Eraſmus. Vobis igitur præcioſus eſt qui creditis. Et in annotationibus. Nimis quam pueriliter interpretatur hunc locum Lyranus Vobis erit honor in cæleſtibus: cum Petrus ſentiat de lapide prius reiecto a iudæis & deinde honorato & in præcio habito. Siquidem ante vocauit ἔντιμον nunc memor illius ait ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ idest vobis eſt præcioſus qui in illum credidiſtis: iudæis & non credentibus vilis eſt. Proinde ne lector ſimili modo laberetur nos vertimus vobis igitur præcioſus eſt qui creditis.

Stunica. Non vt ego arbitror pueriliter hunc locum Lyranus exponit: ſed Eraſmus potius falſo græca traduxit. Siquidem τιμὴ quod honor interpretatur aut præcium hoc loco honorem ſignificat. Quod ſi apoſtolus Petrus præcioſum hic dicere voluiſſet vt Eraſmus tranſtulit: potuit ἔντιμος ponere qua dictione paulo ante vſus eſt vbi dicitur Ecce pono in Sion lapidē ſummū angularem electū præcioſum pro quo græce habetur ἰδοὺ τίθημι ἐν σιὼν λίθον ἀκρογωνιαῖον ἐκλεκτὸν ἔντιμον. Quid quod articulus ἡ dictioni τιμὴ appoſitus Lyrano prorſus ſuffragatur. Eſt autem huius litteræ ſenſus. Ecce pono in Sion lapidem ſummū angularem probatū electum præcioſum haud dubium quin Chriſtum & qui crediderit in eum non confundetur. Vobis igitur qui in illū credidiſtis erit ho_or ideſt honore ob veſtram fidem digni eritis in cæleſtibus ſcilicet non enim de humano honore hic agit. Non credentibus autē lapis ille de quo quo Dauid. Pſalmo. 117. ait Lapidē quem reprobauerunt ædificantes hic factus eſt in caput anguli: lapis quidem offenſionis erit & petra ſcandali.

Recte ac pro interp̄te hūc locū traduxiſſe.

Vetus tralatio. Siue ducibus tanquam ab eo miſſis. Petrus. εἴτε ἡγεμόσιν ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις. Eraſmus. Siue præſidibus vt qui per eum mittantur. Et in annotationibus ἡγεμόσιν quod ſæpius iam vertit præſidibus. Nec enim hic Petrus agit de bello ſed de his qui agunt in prouinciis Romanorum quæ a præſidibus Cæſarum nomine adminiſtrabantur & cætera.

Stunica. Negare non poſſumus veterem interpretem hanc dictionem ἡγεμὼν alias vertiſſe præſidem: ſed tamen cum ducem etiam ſignificet non male hoc loco ab eodem verſa eſt. Siquidem præſides illi qui a Romanis in prouincias mittebantur militum turmas ſecum ducebant & interdum iuſt_m exercitū quo & prouincias ab exterorum iniuria tutarentur & prouincialium contumacias facile compeſcerent quod ex euangelica hiſtoria cōprobatur vbi legitur Pilatum Iudex rectorem & præſidem milites ſecum habuiſſe. Matthæi cap̄. 27. Tunc milites præſidis ſuſcipientes

Ieſum in prætorio congregauerunt ad eum vniuerſam cohortem . Et infra Centurio autem & qui cum eo erant cuſtodientes Ieſum & cætera.

EX CAP. IIII.

Improp̄ria Eraſmi trala.

Vetus tralatio. Nemo autem veſtrum patiatur quaſi homicida aut fur aut maleficus aut alienorum appetitor . Petrus . μὴ γὰρ τὶς ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεὺς ἢ κλέπτης ἢ κακοποιὸς ἢ ἀλλοτριοεπίσκοπος . Eraſmus. Neq; quis enim veſtrum affligatur vt homicida aut fur aut facinoroſus aut curioſus alienarum rerum.

Stunica . Quod proprie hoc loco vetus interpres traduxit : id quidem Eraſmus dum nouitatem vt ſolet inſequitur perperam tranſtulit ſiquidem πάσχω verbum non afflictionem ſonat ſed paſſionem atq; hoc quidem loco vltimum ſupplicium ideſt mortem. Nemo autem veſtrum inquit apoſtolus Petrus patiatur ideſt morte afficiatur vt homicida aut fur aut maleficus aut alienorum appetitor. Si autem vt chriſtianus: non erubeſcat ſed glorificet potius deum in iſto nomine. Quaſi dicat vltimum ſupplicium ob crimina pati dedecori quidem eſt & ignominiæ ducendum loco : ſi autem veſtrum quiſpiam ea tantum cauſa occiſus fuerit quia chriſtianus eſt : non erubeſcat ob tale mortis genus quin potius iſto nomine ideſt hac de cauſa deum glorificet quod dignus habitus ſit qui ſanctis eius Martyribus annumeraretur.

EX EPISTOLA PETRI SECVNDA. CAP. II.

Eraſmi error manifeſtus.

ETVS tralatio . Et multi ſequentur eorum luxurias. Eraſmus in annotationibus. Eorum luxurias ἀπωλείαις ideſt exitia ſiue perditiones. Interpres legiſſe videtur ἀσωτίαις tametſi græca exemplaria conſentiunt.

Stunica . Non interpres legiſſe videtur ἀσωτίαις vt Eraſmus perperam diuinauit : neq; græca exemplaria conſentiunt vt ἀπωλείαις hic habeant vt idem falſo retulit : ſed ἀσελγείαις potius legit eccleſiaſticus interpres : ſic enim græca exemplaria quæ emendata cenſentur hoc loco habent . Cuius quidem rei vel maximum eſt argumentum quod in codice græco Rhodienſi quem ſupra citauimus ſic iſta leguntur. καὶ πολλοὶ ἐξακολουθήσουσιν αὐτῶν ταῖς ἀσελγείαις ideſt & multi ſequentur eorum luxurias vt vetus tralatio veriſſime continet.

EX CAP. III.

Eraſmi cui ſ diſhalluciatõ

Vetus tralatio . In quibus iuſtitia habitat . Eraſmus in annotationibus ἐν οἷς in quibus referri poteſt vel ad cælos ac terram vel ad expectantes. At mihi quidẽ aptius referri videtur ad nos qui expectamus nouos cælos ac terram nouam ſi iuſte viuamus vt mereamur frui nouitate creaturæ.

Stunica . Cum in græco ſic habeatur καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ ideſt Nouos vero cælos & nouam terram ſecundum promiſſa ipſius expectamus in quibus iuſtitia habitat: palam eſt ad cælos & ad terram hoc vltimum ideſt in quibus iuſtitia habitat neceſſario referri debere: neq; aliquo pacto ad nos qui ea expectamus poſſe iſta adaptari quod ſibi Eraſmus rectius videri in annotationibus retulit violenter quidem ea verba ad προσδοκῶμεν ideſt expectamus quod præcedit adaptans vt ſubintelligatur ἡμεῖς pronomen ideſt nos & dicamus expectamus nos ſcilicet in quibus iuſtitia habitat.

EX EPISTOLA IOANNIS PRIMA. CAP. I.

VETVS tralatio. Quod fuit ab initio. Ioannes. ὃ ἦν ἀπ᾽ ἀρχῆς. Eraſm9. Quod erat ab initio. Et in annotatiõib9. Quod fuit ὃ ἦν .i. qđ erat.

ἦν ꝛ fuit ꝛ erat ſigre.

Stunica. Sciendum eſt dictionem ἦν apud græcos & fuit & erat ſignificare. Siquidem in declinatione verbi ſubſtantiui παρατατικὸς καὶ παρακείμενος .i. imperfectũ præteritũ & perfectũ ſimul ponuntur quod vnica vox .i. ἦν vtriſq3 deſeruiat: neq3 eñ diſtinctas in verbo εἰμὶ ideſt ſum quantũ ad hæc tẽpora vt latini habent voces ideſt fuit & erat. Qua ex re vtroq3 modo hic locus trãſferri poteſt .i. quod fuit ab initio aut quod erat ab initio.

EX CAP. III.

Vetus tralatio. In hoc cognouimus caritatem dei. Eraſmus in annotationibus. Dei redundat iuxta græcum codicem.

Dei nõ hic, in greco redũdare.

Stunica. In græco codice Rhodienſi epiſtolarum apoſtolicarum quem ſæpe citauimus dei hoc loco legebatur ſic enim habet ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ & neceſſe eſt vt dei addatur quia ſequitur quoniã ille animã ſuã pro nobis poſuit.

EX CAP. V.

Vetus tralatio. Quoniam tres ſunt qui teſtimonium dant in cælo pater verbum & ſpiritus ſanctus & hi tres vnum ſunt. Et tres ſunt qui teſtimonium dant in terra ſpiritus aqua & ſanguis & hi tres vnum ſunt. Ioannes ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν. Eraſmus. Quoniam tres ſunt qui teſtimonium dant ſpiritus & aqua & ſanguis & hi tres vnum ſunt, Et in annotationibus. In græco codice tantũ hoc reperio de teſtimonio triplici &c.

Veri9 hoc loco hſc lannotuz exẽplaria quã greca.

Stunica. Sciendum eſt hoc loco græcorum codices apertiſſime eſſe corruptos: noſtros vero veritatem ipſam vt a prima origine traducti ſunt continere. Quod ex prologo beati Hieronymi ſuper epiſtolas canonicas manifeſte apparet. Ait enim Quæ ſi ſic vt ab eis digeſtæ ſunt ita quoq3 ab interpretibus fideliter in latinum verterentur eloquium: nec ambiguitatem legentibus facerent: nec ſermonu3 ſeſe varietas impugnaret illo præcipue loco vbi de vnitate trinitatis in prima Ioannis epiſtola poſitum legimus. In qua etiam ab infidelibus tranſlatoribus multum erratum eſſe a fidei veritate comperimus trium tantummodo vocabula hoc eſt aquæ ſanguinis & ſpiritus in ipſa ſua editione ponentibus & patris verbiq3 ac ſpiritus teſtimonium ommittentibus in quo maxime & fides catholica roboratur & patris & filii & ſpiritus ſancti vna diuinitatis ſubſtantia comprobatur.

Vetus tralatio. Vt cognoſcamus deum verum. Eraſmus in annotationibus. Deum apud græcos non eſt ſed τὸν ἀληθινὸν ideſt eum qui verus eſt.

Deũ hoc loco eẽ apð grecos

Stunica. Deum apud græcos hic eſt. Siquidem in codice Rhodienſi de quo ſupra diximus ſic hoc loco legitur ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν θεὸν ideſt vt cognoſcamus verum deũ. Atq3 ita etiã legit Ambroſius libro primo de vocatiõe omniũ gentiũ cap̃.6.

EX EPISTOLA IOANNIS TERTIA.

Vetus tralatio. Scripſiſſem forſitan eccleſiæ. Ioannes. ἔγραψα τῇ ἐκκλησίᾳ. Eraſmus. Scripſi eccleſiæ.

Recte iterp. hoc loco greca expreſiſſe.

Stunica. Hoc loco pro ἔγραψα ſcripſiſſem neceſſario transferendũ Eraſmo fuit vt in vetere tralatione cõtinetur ſiquidem ait Ioannes apoſtolus ſe ſcripturum fuiſſe illi eccleſiæ: ſed ea de cauſa ab hoc eſſe retractũ quod ille qui amabat primatũ gerere in eis nõ recipiebat Apoſtolũ ac ꝓinde nec eiuſdẽ epiſtolã ab eccleſia illa recipi permitteret.

Digitized by Google

Atq; in hunc quidem ſenſum hoc a gloſa exponitur ordinaria vbi ſic legitur. Per ſeuerare debes in elemoſyna quia vtilitatem tantam in ea intelligo quod non ſo lum tibi ſed etiam toti eccleſiæ ſcripſiſſem de cõmendatione elemoſynæ: ſed hac neceſſitate dimiſi quia Diotrephes non curat noſtram autoritatem. Quod vero ſcri pſi in græco legitur & non ſcripſiſſem moueri quenquam non debet. Siquidem proprium eſt græci idiomatis indicatiui præteritum ponere pro præterito optati ui. Sic Pſalmo quinquageſimo Quoniam ſi voluiſſes ſacrificium: dediſſem vtiq; ὅτι εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν & in aliis quam plurimis locis ſacræ ſcripturæ tale dicendi genus ſæpiſſime reperitur.

EX EPISTOLA IVDAE.

ἀγάπων cõuiuiũ etiam ſignificare.

ETVS tralatio. Hi ſunt in epulis ſuis maculæ conuiuan tes. Iudas. οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες συ νευωχούμενοι. Eraſmus. Hi ſunt inter caritates veſtras ma culæ inter ſe conuiuantes. Et in annotationibus. In epu lis ſuis ἐν ἀγάπαις ὑμῶν ideſt in dilectionibus veſtris. Mirum eſt vnde vox epularum inuaſerit quæ nihil ha bet affine cum ἀγάπαις & cætera.

Stunica. Sciendũ eſt veteres eccleſiaſticos agapen vocaſſe conuiuiũ quod pauperibus exhibebatur in ſignũ dilectionis & caritatis. Sic enim legitur in quodam de creto Gangrenſis concilii quod habetur in decretis pontificiis. 42. diſtinctione. Si quis deſpicit eos qui fideliter agapes ideſt conuiuia pauperum exhibent & pro pter honorem domini conuocant fratres: & noluerit communicare huiuſcemodi vacationibus paruipendens quod geritur: anathema ſit. Et in alio decreto ex Lao dicenſi concilio quod habetur eadem diſtinctione. Non oportet miniſtros altaris vel quoſlibet clericos ad agapen vocatos partes tollere propter iniuriam quæ ex hac occaſione eccleſiaſtico ordini poterit deputari. Et in alio decreto quod ſtatim ſequitur. Non oportet in baſilicis ſeu in eccleſiis agapen facere: & intus mandu care vel accubitus ſternere non licet.

EX LIBRO APOCALYPSIS. CAP. I.

Retaliatio in Eraſmum.

ETVS tralatio. Veſtitum podere. Eraſmus in annota tionibus. Podere penultima producta pronunciandum eſt. Eſt enim græca vox ποδήρης quæ ſignificat veſtem ad pedes vſq; dimiſſam a pos inquit Lyranus quod eſt pes & hæreo.es. quod adhæreat talis: imo ab ἄρω quod eſt adapto quod ad pedes vſq; cõgruat. Quorſum enĩ attinebat eandem vocem ex græco latinoq; conflare?

Stunica. Veriſſima profecto eſt illius ſententia qui dixit rerum omnium eſſe viciſſitudinem: quod vel nunc maxime comprobatur. Siquidem vt Lyranum Eraſmus irriſit quod poderis dixit a pos quod eſt pes & hæreo.es. dignum fortaſ

ſe venia quod græcas ignoraret litteras : ita & nos reperti ſumus qui Eraſmi ine
ptias rideremus atq; id quidem græce vt ipſe putat non ineruditi dicentiſq; ποδή
ρης eſſe ab ἀρῶ quod eſt adapto compoſitum. Quid igitur τριήρης. μονήρης. φρενήρης.
κλινήρης . & cætera id genus alia nunquid etiam ab ἀρῶ . Sciendum autem nil ma
gis in dictione ποδήρης atq; aliis huiuſcemodi ηρης ſignificare quam mentum in ve
ſtimentum ornamentum ſalſamentum atramentum teſtamentum quanquam hoc
vltimum iuriſconſulti a mentis teſtatione dictum volunt non tamen ſine gram-
maticorum deriſu & cachinnatione profuſiſſima . Eſt autem poderis veſtis quam
latini talarem vocant eo quod ad talos vſq; protendatur ſic græce poderis dicta ſicut
latine dicitur talaris . Igiť quod aris in talaris id eris in poderis ſignificare dici poteſt.

EX CAP. II.

Vetus tralatio. Et inueniſti eos mendaces. Eraſmus in annotationibus. Hoc Eraſmi hallu
loco additum reperi καὶ ἐβάπτισας idest & baptizaſti : ſed mendoſe ni fallor : quan cinatio.
doquidem in commentariolis græcanicis nihil erat quod ad baptiſmum pertineret.
Suſpicor ſcriptum fuiſſe ἀπέπεμψας ideſt abiecisti ſiue ablegaſti.

Stunica. Male ſuſpicatus eſt Eraſmus Roterodamus cum ſcriptum hic fuiſſe
exiſtimauit ἀπέπεμψας ideſt abieciſti ſiue ablegaſti : ſiquidem in emendatis græco
rum codicibus καὶ ἐβάστασας hic legitur pro eo quod Eraſmus mendoſe habuit
ἐβάπτισας ſic enim hæc græce leguntur καὶ εὗρες αὐτοὺς ψευδεῖς , καὶ ἐβάστασας ideſt
& inueniſti eos mendaces: & tuliſti . Et facit ad hoc quod ſtatim ſequitur . Et patien
tiam habes & ſuſtinuiſti propter nomen meum & cætera.

Vetus tralatio . Et in diebus illis Antiphas teſtis meus fidelis. Ioannes. καὶ Aſpirationes
ἐν ταῖς ἡμέραις ἐμαῖς ἀντίπας ὁ μάρτυς μου ὁ πιστός. Eraſmus. Et in diebus meis An non ocioſe hic
tipas teſtis meus fidelis. poſitam.

Stunica. Notandum eſt nonnulla eſſe in nouo teſtamento nomina quæ græ
ce per.p.exile ſcripta reperiuntur quæq; vetus interpres per eandem litteram aſpi
ratam ſemper reddidit. Quoniam vero Eraſmus ſiue quo diuerſus a vetere inter
prete videretur : ſiue græcam litteraturam ſecutus per. p. exile illa ſemper eſt inter
pretatus libuit de illis hoc loco ſimul agere. Sciendum igitur Antiphas. Cleophas.
Capharnaum. Ephenetus & ſi qua ſunt alia nomina his ſimilia quæ per.p.exile in
græco ſcripta reperiuntur: latine per eandem aſpiratam ex vetere & viſitata obſerua
tione proferri debere. Siquidem latini quo aſperitatem prolationis effugerent mol
lius eadem referre ſunt ſoliti græcos in hac parte etiam imitati qui hebraica nomi
na quæ per.p.exile ſcripta repererunt per eandem aſpiratam nonnunquam reddi
dere vt Parao quod hebraice dicitur ideſt פַּרְעֹה ab illis φαραώ ideſt Pharao dictus
eſt.& Peres ideſt פֶּרֶץ φαρές hoc eſt Phares.Et Perizi ideſt פְּרִזִּי φερεζαῖος hoc eſt
Pherezæus. Et Piſon פִּישׁוֹן vnū ex quattuor paradiſi fluminib⁹ φισών hoc eſt Phi
ſon illi protulere & alia ad hunc modū innumera quæ breuitatis cauſa prætermittim⁹.

EX CAP. VI.

Vetus tralatio . Et vidi & ecce equus pallidus . Eraſmus in annotationibus. χλωρὸν
Equus pallidus. Græce eſt χλωρὸς viridis. Atq; ita vertit ipſe paulo poſt & omne pallidū ſignificat
fœnum viride. ſicut & viride.

Stunica. Dictio græca χλωρὸς tametſi viride ſignificat : nonnunquam tamen
pro pallido accepta reperitur. Sic Homerus μέλι χλωρὸν appellat quod conſtat pal
lidum eſſe non viride. Et χλωρὸν δέος ideſt pallidum timorem . Neq; ignoramus
ὠχρὸν proprie græcis id eſſe quod latinis pallidum quanquam ſuperiore dictione
indifferenter vtuntur . Pſalmo.67. Et poſteriora dorſi eius in pallore auri καὶ τὰ με

τάφρενα αὐτῆς ἐν χλωρότητι χρυσίου pro quo in virore auri Hieronymus iuxta hebraicum tranſtulit.

EX CAP. X.

μυκᾶσθαι rugitū et ſigre

Vetus tralatio. Et clamauit voce magna quemadmodum cum leo rugit. Eraſmus in annotationibus. Græce eſt μυκᾶται ideſt mugit fortaſſe quod græci non habeant eam differentiam quam latini.

Stunica. Mirum eſt variæ lectionis hominem ignorare in his beſtiarum vocibus eandem eſſe apud græcos differentiam quæ eſt apud latinos. Siquidem vt mugire bobus & rugire leonibus nos adaptamus ſic & græci μυκᾶσθαι illis his autem ὠρύεσθαι ſolent attribuere. Pſalmo. 21. Sicut leo rapiens & rugiens. Lxx. ὡς λέων ἁρπάζων καὶ ὠρυόμενος. Prima Petri cap̄. 5. Quia aduerſarius veſter diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret. Græce ſic ὅτι ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταπίῃ. Solent tamen iſta interdum confundi vt hoc loco: & Sapientiæ capite decimo ſeptimo vbi dicitur aut mugientium valida beſtiarum vox: pro quo græce legitur ἢ ὠρυομένων ἀπηνεστάτων θηρίων φωνή.

EX CAP. XVI.

Eraſmi cuidē ſhallnciatō

Vetus tralatio. Et factus eſt ſanguis. Ioannes. καὶ ἐγένετο αἷμα. Eraſmus. Et factæ ſunt ſanguis.

Stunica. Similia verba ſunt hic in græco his quæ paulo ante poſita ſunt vbi dicitur Et ſecundus angelus effudit phialam ſuam in mare & factus eſt ſanguis. Factæ vero ſunt ſanguis quod hic Eraſmus traduxit non poteſt ad fontes aquarum referri ſed neq; ad flumina. Ergo abſolute dicendum erat & factus eſt ſanguis ſicut in græco habetur & vt vere ac proprie vetus interpres traduxit.

EX CAP. XVII.

Eraſmi ſōniū.

Vetus tralatio. Et hic eſt ſenſus. Eraſmus in annotationibus. ὧδε ὁ νοῦς ideſt hæc eſt mens ſiue intellectus.

Stunica. Profecto non erat Eraſmo mens aut vllus prorſus intellectus cum pro ὧδε quod eſt aduerbium loci ideſt hic vt vetus habet tralatio & vt ille in textu traduxerat hæc in annotationibus poſuit. Similis habetur dictio in euangelio vbi dicitur Ecce pluſquam Salomon hic ideſt in hoc loco ὧδε.

EX CAP. XVIII.

Eraſmi vacillatio.

Vetus tralatio. Et in delitiis fuit. Ioannes. καὶ ἐστρηνίασε. Eraſmus in annotationibus καὶ ἐστρηνίασε idem verbum quo compoſito vſus eſt Paulus in epiſtola ad Corinthios Cum autem luxuriatæ fuerint in Chriſto volunt nubere.

Stunica. Conſtat hoc loco ſicut & in aliis quamplurimis memoriola Eraſmum vacillaſſe non enim hoc verbo compoſito Paulus eſt vſus in epiſtola ad Corinthios vt idem in annotationibus retulit ſed in epiſtola ad Timotheum. Sic enim prima ad Timotheum capite quinto græce legitur. Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ. ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσιν τοῦ χριστοῦ γαμεῖν θέλουσιν. ideſt Adoleſcentiores autem viduas deuita. Cum enim luxuriatæ fuerint in Chriſto nubere volunt.

EX CAP. XXII.

Ioānē apl'm & euāgeliſtā theologū a græcis ꝑ excellētiam vocari.

Vetus tralatio. Etiam venio cito. Eraſmus cum in annotationibus nonnulla attuliſſet quibus ſibi prima fonte videretur librum Apocalypſis non eſſe Ioannis euangeliſtæ ſic tandem intulit. Ad hæc in græcis quos ego viderim codicibus non erat titulus Ioannis euangeliſtæ ſed Ioannis theologi vt ne commemorem ſtilum non parum diſſonantem ab eo qui eſt in euangelio & epiſtola.

Stunica. Non ſolum hæc Eraſmi ratio valida non eſt ſed etiam contra illum

ſine dubio facit. Siquidem Ioannes euangeliſta theologus per excellentiam a græ
cis vocatus eſt: ac non ſolum liber Apocalypſis ἰωάννου τοῦ θεολόγου ideſt Ioannis
theologi ab illis inſcribitur ſed etiam ipſum euangelium. Vnde apud Sudam in di
ctione ἰωάννης ſic legitur. Ἰωάννης. ὄνομα κύριον. ὁ θεολόγος καὶ εὐαγγελιστὴς ἀπὸ τῆς ἐν
πάτμῳ ἐξορίας ἐπανελθὼν συντάττει τὸ εὐαγγέλιον ὢν ἐτῶν. ρ. διαρκέσας ἕως. ρκ. ἐκεῖ δὲ
διάγων συγγράφεται τὴν θεολογίαν. δέχεται δὲ ὁ χρυσόστομος καὶ τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ τὰς
τρεῖς, καὶ τὴν ἀποκάλυψιν. ideſt Ioannes nomen proprium. Theologus & euange
liſta ex Patmo vbi exulauerat reuerſus euangelium compoſuit annos natus centū
ad centum & viginti annorum ætatem perueniens. Illic autem degens conſcripſit
theologiam. Recipit autem Chryſoſtomus epiſtolas eius tres & Apocalypſim. Orige
nes præterea in homilia ſuper In principio erat verbum Superuolat itaq inquit
beatus Ioannes theologus non ſolum quæ intelligi ac dici poſſunt verum etiam
ea quæ ſuperant omnem intellectum & ſignificationem ſuperuehitur & cætera.
Et infra. Spirituale igitur petaurum citiuolum deiuidum Ioannem dico theolo
gum omnem viſibilem & inuiſibilem creaturam ſuperat: omnem intellectum pe
netrat: & deificatus in deum intrat ſe deificantem. & infra. Sanctus itaq theolo
gus in deum tranſmutatus veritatis particeps domini verbum ſubſiſtere in princi
pio hoc eſt deum filium in deo patre pronunciat. Atq in eadem homilia ſæpi
us Ioannem euangeliſtam appellat ille theologum. Athanaſius item libro primo
contra gentiles Ac ne ſingulis inquit immorer quæ aperta ſunt: nihil eſt in rerum
natura quod non in ipſo & per ipſum & factum fuerit & conſiſtat vt ait inclytus
ille theologus In principio erat verbum & verbum erat apud deum & deus erat
verbum omnia per ipſum facta ſunt: & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt.
Deniq Areopagita Dionyſius epiſtolam ſcripſit cui titulus eſt Ἰωάννῃ θεολόγῳ ἀπο
στόλῳ καὶ εὐαγγελιστῇ περιορισθέντι κατὰ πάτμον τὴν νῆσον ideſt Ioanni theologo apo
ſtolo & euangeliſtæ exulanti in Patmo inſula.

FINIS.

Impreſſum eſt hoc Annotationum opus nobilis viri Iacobi Lo
pidis Stunicæ in Academia Complutenſi Toletanæ
Prouinciæ per Arnaldum Guilielmum de Bro
cario artis impreſſoriæ Magiſtrum
Anno Domini.
M.D.XX.